ISSN: 2602–389X
ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا بېغىشلانغان ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال

ئىزدىنىش

2022 - يىللىق 3 - سان
ئومۇمىي 16 - سان

مۆھتەرەم تارىخ پەنلىرى پروفېسسور ئابدۇللەھەد خوجايېۋ ئەپەندى

تاشكەنت، 2022

تاشكەنت، 1989

ئۈرۈمچى، 1958

تاشكەنت، 1989

ئۆزبېكىستان پرېزىدېنتى ئىسلام كېرىموف ۋە مىنىستىرلار بىلەن بىرلىكتە
(تاشكەنت، 1989)

ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىدا (ئالمۇتا، قازاقىستان، 2009)

ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىدا (دېھلى، ھىندىستان، 2015)

ئۈرۈمچى، 1990

ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىدا (ئەنقەرە، تۈركىيە، 1994)

ژۇرنىلىمىز ھەققىدە

مەزكۇر ژۇرنال ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان دۇنيا ئەدەبىياتىدىكى كلاسسىك ۋە نادىر ئەسەرلەرنى ئوقۇرمەنلەرگە تەقدىم قىلىش، ئۇيغۇر تىلىدا ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كەسىپ ئىگىلىرى ۋە ھەۋەسكارلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئېلان قىلىش، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى ۋە ئەدەبىي تىلىنى باشقا تۈركىي مىللەتلەرگە تونۇشتۇرۇش، شۇنداقلا ئۇيغۇر تىلىدىكى بىر ژۇرنالنى مەزمۇن ۋە سۈپەت جەھەتتىن تەرەققىي قىلدۇرۇپ، خەلقئارادىكى سۈپەتلىك ئەدەبىي ژۇرناللارنىڭ سەۋىيەسىگە يەتكۈزۈشنى مەقسەت قىلىدىغان پەسىللىك ئەدەبىي ژۇرنال.

مەزكۇر ژۇرنالدا پەقەت ئەدەبىي ئەسەرلەرلا ئېلان قىلىنىدىغان بولۇپ، بىۋاستە ئۇيغۇرچە يېزىلغان ياكى باشقا تىللاردىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنغان ئەسەرلەر قوبۇل قىلىنىدۇ.

ژۇرنالغا قوبۇل قىلىنىدىغان ئەدەبىي ئەسەرلەر:

1. ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدىكى كلاسسىك ۋە نادىر ئەسەرلەر؛
2. ئىجادىي ئەسەرلەر؛
3. باشقا تىللاردىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنغان ئەسەرلەر؛
4. خەلق ئارىسىغا تارقالغان ئەقلىيە سۆز، ماقال-تەمسىل، چۆچەك، قوشاق، يۇمۇر قاتارلىقلار؛
5. ئۇيغۇرلار تەسۋىرلەنگەن رەسىملەر، فوتو-سۈرەت، ھەجۋىي رەسىملەر؛
6. مەلۇم رايوندىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدىلا قوللىنىلىدىغان سۆزلەر (لۇغەت)؛

ئەسەر ئەۋەتىش ھەققىدە:

1. ئەسەرلەر uyjurnal@gmail.com ئادرېسى ئارقىلىق قوبۇل قىلىنىدۇ.
2. كلاسسىك ۋە نادىر ئەسەرلەر ھەققىدىكى ئۇچۇرلار (ئاپتورى، ژانىرى، ئېلان قىلىنغان ژۇرنال، كىتاب، يىلنامە قاتارلىقلار) ئېنىق ئەسكەرتىلىشى كېرەك.
3. مەنبە قىلىنغان ئەسەرلەرنىڭ ئەسلى تىلى ھەققىدىكى ئىزاھات ۋە ئەسلى تېكىستى تەمىنلىنىشى كېرەك.
4. ئىجادىي ئەسەرلەرنىڭ ژانىرى ئەسكەرتىلىشى كېرەك.
5. ئەۋەتىلگەن ئەسەرلەردە ئەۋەتكۈچىلەرنىڭ (ئاپتورلار ۋە نەشرگە تەييارلىغانلار) ئىسمى يېزىلماسلىقى كېرەك.

ئەسەرنىڭ باھالىنىشى ۋە قوبۇل قىلىنىشى:

1. ژۇرنالغا ئەۋەتىلگەن بارلىق ئەسەرلەر ژانىرىغا قاراپ ئۈچ باھالاش ھەيئىتىگە ئەۋەتىلىدۇ.
2. قوبۇل قىلىنىشى ئۈچۈن ئەسەر ئاز دېگەندە ئىككى باھالاش ھەيئىتىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتۈشى كېرەك. ئەسەرلەرنىڭ ئادىل باھالىنىشى ئۈچۈن، ئەۋەتىلگەن ئەسەرلەردە ئاپتورلارنىڭ ئىسمى ياكى كىملىكى ھەققىدىكى ئۇچۇرلار بىلدۈرۈلمەيدۇ.
3. ئەسەرلەر ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلى بىلەن، تىل- يېزىق ئىملا قائىدىسىگە رىئايە قىلىنغان ئاساستا يېزىلىشى كېرەك.
4. مەزمۇن جەھەتتىن ژۇرنالنىڭ قوبۇل قىلىش دائىرىسى ئىچىدە بولۇشى كېرەك.
5. ئەسەر قوبۇل قىلىنسا، ئەسەر ئاپتورىدىن ئىسىم، تەخەللۇس (ئەگەر ئىشلىتىدىغان بولسا) ۋە قىسقىچە تونۇشتۇرۇش (ئەگەر ئاپتور تەمىنلەشنى خالىسا) تەلەپ قىلىنىدۇ.
6. ئەسەر قوبۇل قىلىنمىسا، قوبۇل قىلىنمىغانلىق ئۇچۇرى تەكلىپ ۋە پىكىرلەر بىلەن ئەۋەتىلىدۇ.
7. ئەسەرلەرنىڭ قوبۇل قىلىنىشى پۈتۈنلەي باھالاش ھەيئىتىنىڭ قارارى بىلەن بولىدۇ.

ژۇرنالنىڭ ئېلان قىلىنىش شەكلى:

ژۇرنال پەسىللىك تور ژۇرنىلى بولۇپ، ئەرەب ھەرپلىرى، لاتىن ھەرپلىرى، سلاۋيان ھەرپلىرى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېزىقىدا ۋە (باشقا تۈرك مىللەتلىرىنىڭمۇ ژۇرنىلىمىزدىن پايدىلىنالىشى ئۈچۈن) بىرلىككە كەلگەن تۈرك ئېلىپبەسىدە بولۇپ جەمئىي تۆت نۇسخا ئېلان قىلىنىدۇ. يىلدا بىر قېتىم تۆت سان بىرلەشتۈرۈلۈپ يىللىق توپلام شەكلىدە نەشر قىلىنىپ، ئۇنىۋېرسىتېت ۋە ئاممىۋىي كۈتۈپخانىلارغا ھەقسىز تارقىتىلىدۇ.

ھۆرمەت بىلەن: «ئىزدىنىش» ژۇرنىلى تەھرىرلىك ھەيئىتى

www.izdinish.org

ئىزدىنىش

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا بېغىشلانغان ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال
Уйғур Әдәбиятиға Беғишланған Универсал Әдәбий Журнал
Uyghur Edebiyatigha Béghishlanghan Uniwérsal Edebiy Jurnal
www.izdinish.org

ئالىم ۋە ئىجادكارلىرىمىز

كەمتەر ئادەم، ئۇلۇغ ئالىم ئابدۇلئەھەد خوجايېۋ .... ئەزىمەت زىيا (ئۆزبېكىستان) 6
ئىليا بەختىيا ئىجادىيىتى تۈگىمەس خەزىنە .... دىلفۇزا روزىبېۋا (قازاقىستان) 42
خەلق قەلبىگە يول تاپقان شائىر .... شائىرەم باراتوۋا (قازاقىستان) 44
ئىليا بەختىيا – قۇتلۇق ماكان كۈيچىسى .... گۈلچېھرە روزىبېۋا (قازاقىستان) 48

نەسرىي ئەسەرلەر

تېرىمكۆلدىكى غەلىتە مەخلۇق........ مەمەتتۇرسۇن زۇنۇن ئوقيا (ئەنگلىيە) 35
سادىر پالۋاننىڭ ھېكايىلىرى .... باھارى (ئاۋستىرالىيە) 55
ئازغۇن ماقالە .... ئا. ئىمىن 61
ئارمان .... ۋىلىيام مولوتوۋ (قازاقىستان) 62
ئوغرى 70

شېئىرىيەت گۈلزارى

ئەھەدجان خوجايېۋ ھاياتىغا دوستلۇق قۇرلىرى........ ماھمۇد ھاسانىي (ئۆزبېكىستان) 11
ئۆزبېكچىدىن مۇرات ئورخۇن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغان (تۈركىيە)
ۋىسال-بىزنىڭ تۈنجى گۇناھىمىز .... ئالىمجان مەتقاسىم (غەمناكى) 27
قايغۇرما .... مەۋلانا جالالىدىن رۇمىي 30
تۈركچىدىن ئا.كەۋسەرىيي تەرجىمىسى (تۈركىيە)
غەزەللەر .... تۇردىمۇھەممەد ئابدۇللاھ (تۈركىيە) 33
غەزەل .... ئابدۇرەھىم پاراچ (تۈركىيە) 34
ئۇ كۈنى 90 يىللىق تويى ئىدى .... سابىرەم ئەنۋەروۋا (قازاقىستان) 53

باللار ئەدەبىياتى

شۇبۇرشۇن ۋە دولقۇنلار .... ئالېس كارلىيوكېۋىچ (بېلورۇسىيە) 25
رۇسچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى ئەخمەتجان ئىسراپىلوۋ (قازاقىستان)

2022 ـ يىللىق 3 ـ سان
ئومۇمىي 16 ـ سان
ISSN: 2602-389X

ژۇرنال مەسئۇلى، مۇھەررىرى
مۇرات ئورخۇن

تەھرىر ھەيئىتى
ئالىمجان ئىنايەت (تۈركىيە)
ئادەم ئۆگەر (تۈركىيە)
زۇلھايات ئۆتكۈر (شۋېتسىيە)
مەمەتتۇرسۇن زۇنۇن ئوقيا (ئەنگلىيە)
رىدۋان ئۆزتۈرك (تۈركىيە)
ئەكبەرجان باۋۇدۇن (قىرغىزىستان)
مەغفىرەت كامال (تۈركىيە)
راھىلە قەشقەرى (تۈركىيە)
دىل رەيھان (فرانسىيە)
مولوتجان توختاخنوۋ (قازاقىستان)
سابىرەم ئەنۋەروۋا (قازاقىستان)
دىلدۇز تېلمان (ئامېرىكا)

خەتتات
نۇر ئەفۋان

بەتچىك
ئالىمجان ئىبراھىم

سالامەتلىك ۋە پسىخولوگىيە

ئۇيغۇر تېبابىتىدە جىگەر كېسەللىكلىرى ۋە ئۇنىڭدىن بولىدىغان كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەققىدىكى كۆرسەتمىلەر .... مۇتەللىپ ئەلى ھاجى ئەمچى (تۈركىيە) 67

ماقالە ۋە ئوبزورلار

باللىرىمىز تېخىمۇ كۆپ نادىر ئەسەرلەرگە مۇھتاج .... تۇرسۇنمۇھەممەت پەخرىدىن، ئېزىزجان خۇدابەردى 15

تارىختىن خاتىرە

ئۆتمۈشنىڭ ئۆچمەس خاتىرىسى .... ۋاققاس مەمەدىنوۋ (قازاقىستان) 58

دۇنيادا ئۇيغۇر مائارىپى

سەرخىللار مائارىپى .... مەخمۇتجان ئۆزئۇيغۇر (تۈركىيە) 83
ئۆتمۈشكە قاراپ، كەلگۈسىنى ئويلاپ.. مۇھەممەد ئەمىن نۇرىدىن (تۈركىيە)84

كىتاب ئۇچۇرلىرى ۋە ئىجتىمائىي پائالىيەتلەر

دۇنيا ئۇيغۇر يازغۇچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى، شائىر ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت تۈرك دۇنياسى خەلقئارالىق شېئىر فېستىۋالىغا قاتناشتى.............................ئا.سەدەف (تۈركىيە) 75
غۇنچە» ژۇرنىلىغا – 10 يىل..ئابدۇلجان ئازنىباقىيېۋ (قازاقىستان) 76
ئالمۇتادا ئۇيغۇر ئايال رەسساملىرىنىڭ خەلقئارالىق رەسىم كۆرگەزمىسى ئۆتكۈزۈلدى.. گۈلناز تۇرسۇن (قازاقىستان) 80
«ئۇيغۇر ئانا تىل تور مەكتىپى»نىڭ تۇنجى نەق مەيدان پائالىيىتى – «ئىككى جۇمھۇرىيىتىمىزنى ۋە لۇتپۇللا مۇتەللىپنى خاتىرىلەش پائالىيىتى» ئىستانبۇلدا ئۆتكۈزۈلدى .... مۇيەسسەر ئابدۇلئەھەد خەندان (تۈركىيە) 82
«قىسقىچە تۈرك تىلى قوللانمىسى» ناملىق كىتاب نەشر قىلىندى 87

مۇقاۋىدا قازاقىستانلىق ئۇيغۇر رەسسام گۈلناز تۇرسۇننىڭ «كىملىكىڭنى ئۇنۇتما» ناملىق ئەسىرى

ئاپتورلىرى يېزىلمىغان ئەسەرلەر «ئىزدىنىش» ژۇرنىلى تەھرىراتى تەرىپىدىن تەييارلانغان

ژۇرنىلىمىزنىڭ نەشر ھوقۇقى قوغدىلىدۇ، «رۇخسەتسىز» بېسىپ تارقاتسا ياكى تىجارەت مەقسىتىدە قوللانسا جاۋابكارلىققا تارتىلىدۇ. ئېلېكترونلۇق نۇسخىسىنى (PDF) رۇخسەتسىز تارقىتىشقا بولىدۇ.

كەمتەر ئادەم، ئۇلۇغ ئالىم ئابدۇلئەھەد خوجايېۋ*

ئەزىمەت زىيا** (ئۆزبېكىستان)

تارىختا قىزىقمايدىغان كىشىلەر ئاساسەن يوق دېيەرلىك. ھەر بىر ئادەم ھېچ بولمىغاندا ئاتا-ئانىسى ۋە بوۋا-مومىسىنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلى توغرىسىدا بىر نەرسە بىلىشنى ئارزۇ قىلىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار ناھايىتى ئاددىي بىر ئۇسۇلنى ئىشلىتىدۇ، يەنى - ئۇلار ۋە ياكى ئۇلارنى تونۇيدىغانلار ئارقىلىق زۆرۈر بولغان مەلۇماتلارغا ئىگە بولىدۇ. ئۇلار ئىگە بولغان ئۇچۇرلارنى ئېسىدە ساقلاشقا تىرىشىدۇ، ھەتتا بەزىلەر ئۇنى يازما شەكىلدە خاتىرىگە ئالىدۇ. ئەڭ قەدىمكى دەۋرلەردىمۇ ئۆتمۈشنى بىلىش ئارزۇسىدىن باشقا، بەزى قاتلام ۋەكىللىرى ئۆزلىرى بېشىدىن كەچۈرگەن كەچمىشلەرنى يېزىپ قالدۇرۇشقان ھەمدە كۆپ قىسىملىرى بۇنىڭ ئۈچۈن مەخسۇس ئادەم تەشكىللىگەن بولۇپ، بۇ كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار پۈتۈكچىلەر، باخشىلار، تارىخچىلار دەپ ئاتالغان. تارىخ ئىلمى مانا مۇشۇنداق بارلىققا كەلگەن.

باشقا كەسىپلەرگە ئوخشاشلا تارىخ ئىلمى بىلەن شۇغۇللانغانلاردىنمۇ ھەرتەرەپلىمە بىلىملەرنى بىلىش تەلەپ قىلىنىدۇ. شۇنىڭغا قەتئىي ئىشىنىمىزكى، پەقەت بىر نەچچە تىلنى پىششىق بىلىدىغان، ئىلمىي تەپەككۇرغا ئىگە، دۆلەت ۋە مىللەتنى ھەقىقىي سۆيىدىغان كىشىلەرلا زامانىۋى تارىخچىنىڭ كەسپىنى قىلالايدۇ، ئۇنداق بولمىغاندا تارىخنىڭ ئېغىر يۈكىنى توشىيالىشى مۇمكىن ئەمەس.

ھەممىگە ئايانكى، ئۆزبېكىستان خەلقى ۋە دۆلىتىنىڭ بىر قانچە مىڭ يىللىق تارىخى بار بولۇپ، بىز بۇنداق ئۇزۇن تارىخنى ئاساسلىقى يازما مەنبەلەرگە ئاساسەن تەتقىق قىلىمىز. ئۇلار ئوخشىمىغان تىللاردا يېزىلغان بولغاچقا، ھېچ بولمىغاندا ئۇلارنىڭ بىرەرىنى بىلمەي تۇرۇپ، تولۇق ئىلمىي تەتقىقات ئېلىپ بېرىش مۇمكىن ئەمەس. ئەگەر بىز بىر ئىلمىي ئورگاننىڭ پائالىيىتى نۇقتىسىدىن سۆزلىسەك ۋە ئۇنىڭ ئاساسلىق خىزمىتى تارىخ بولسا، بۇ تىللاردا پىشقان مۇتەخەسسىسلەر بولمىسا ھېچنېمىگە ئېرىشكىلى بولمايدىغانلىقى ناھايىتى ئېنىق.

2019 - يىلى 11 - ئايدا، پەنلەر ئاكادېمىيەسى تارىخ ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرلىقىغا تەيىنلەنگەندىن كېيىن بىز دۇچ كەلگەن قىيىنچىلىقلارنىڭ بىرى يۇقىرىقى ئامىل بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئەرەب، پارس ۋە خىتاي تىللىرىنى ياخشى بىلىدىغان ۋە بۇ تىللار بىلەن

---

* مۆھتەرەم ئۇستاز، ئاكادېمىك، پىروفېسسور ، تارىخ پەنلىرى دوكتورى، ئۆزبېكىستان «شۆھرەت» مېدالىنىڭ ساھىبى ئابدۇلئەھەد خوجايېۋ ئەپەندىنىڭ 80 – يېشىغا بېغىشلانغان مەخسۇس ماقالە.

** ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى تارىخ ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرى، تارىخ پەنلىرى دوكتورى، پىروفېسسور

يېزىلغان يازمىلارنى ئوقۇيالايدىغان خىزمەتچىلەر قول بىلەن سانىۋالغىدەكلا ئاز ئىدى. نەتىجىدە، قەدىمكى ۋە ئوتتۇرا ئەسىر دەۋرلىرىگە ماس ھالدا شەكىللەنگەن، شۇ دەۋر تارىخىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلمىي مەكتەپلەر يوق ئىدى.

بۇنداق بىر ئىلىم مەكتىپىنىڭ روياپقا چىقىشى ۋە پۇت دەسسەپ تۇرۇشى ئۈچۈن تىل ئامىلىنىڭلا كۇپايە قىلماسلىقى تەبىئىي. بۇنىڭ ئۈچۈن باشقىلارنى يېتەكلىيەلەيدىغان، بولۇپمۇ كەلگۈسىنى كۆرەلەيدىغان، كەسىپتە پىشقان ۋە باشقىلار تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنغان، ياشلارغا يېتەكچىلىك قىلالايدىغان چوڭقۇر پىكىرلىك رەھبەر لازىم. بۇنداق ئالىملارغا بولغان ئېھتىياج ئەزەلدىن يۇقىرى بولۇش بىلەن بىللە، بۇنداق كىشىلەر تارىخ پەنلىرى ئۈچۈن ئىنچىل كەمچىل بولۇپ كەلمەكتە. بىز ئۇلارسىز تارىخ ئىنستىتۇتى ئالدىغا قويۇلغان ۋەزىپىلەرنى ئورۇنداشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ئوبدان بىلەتتۇق. قىسقىسى، ئۆتمۈشىمىزنىڭ زور بىر قىسمىنى، خۇسۇسەن، قەدىمكى دەۋرنى تەتقىق قىلىشتا مۇھىم بولغان خىتايچە مەنبەلەرنىڭ سىرىنى ئاشكارىلاشتا كىمگە تايىنىش مەسىلىسىدە ئەھەد ئاكا خوجايېۋ بولغاچقىلا بىزدە پەقەت قىيىنچىلىق يوق ئىدى.

بىز ئۇستاز بىلەن 1985 - يىلى كۈزدە تاشكەنت دۆلەتلىك ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ شەرق تىللىرى فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرۈپ، پەنلەر ئاكادېمىيەسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىغا ئىشقا كىرگەندە تونۇشقانتۇق. خىتاي تەتقىقاتىنىڭ ئەڭ پىشقان ۋە ئالدىنقى قاتاردىكى ئالىمى سۈپىتىدە نام قازانغان ئەھەد خوجايېۋ كەمتەر، ئېغىر - بېسىق، مەدەنىيەتلىك ۋە باشقىلارنى چۈشىنىدىغان ئىقتىدارى بىلەن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇراتتى. ھېچكىم ئۇستازنىڭ كەسىپتىكى قابىلىيىتىدىن ھېچقاچان گۇمانلىنىپ باققىنى يوق، ھەممەيلەن ئۇنىڭ ئەستايىدىللىق، سەۋرچانلىق ۋە ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويۇپ تۇرۇپ تەتقىقات ئېلىپ بارىدىغانلىقىنى بىلىدۇ.

ئۇزۇن ئۆتمەي، بىز ئۇستازىمىز بورىبوي ئەھمەدوف باشچىلىقىدىكى «ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە خىتاي تارىخىي - مەدەنىيەت مۇناسىۋىتى» بۆلۈمىگە يۆتكىلىپ كەلدۇق. بۇ بۆلۈمنى 1978 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى پەنلەر ئاكادېمىيەسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ مۇدىرى ئې.پىرىماكوف ئالايىتەن موسكۋادىن كېلىپ تەسىس قىلغان بولۇپ، بۇنىڭدىن مەقسەت، سوۋېت - خىتاي مۇناسىۋەتلىرى يىرىكلەشكەن شارائىتتا، خىتايلارنىڭ ئىلمىي ئوقۇشلۇقلىرىدا، ئەدەبىياتلىرىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ شەرقىي بۆلەكلىرىگە بولغان دەۋالىرىغا جاۋابەن ئىلمىي ئىزدىنىشلارنى ئېلىپ بېرىش بولغانلىقى ئىدى. بۇ جەھەتتىكى ئىلمىي تەتقىقات بۆلۈمىمىزنىڭ ئۆزىگە خاس مەۋقەسىنى بەلگىلەپ بەرگەن.

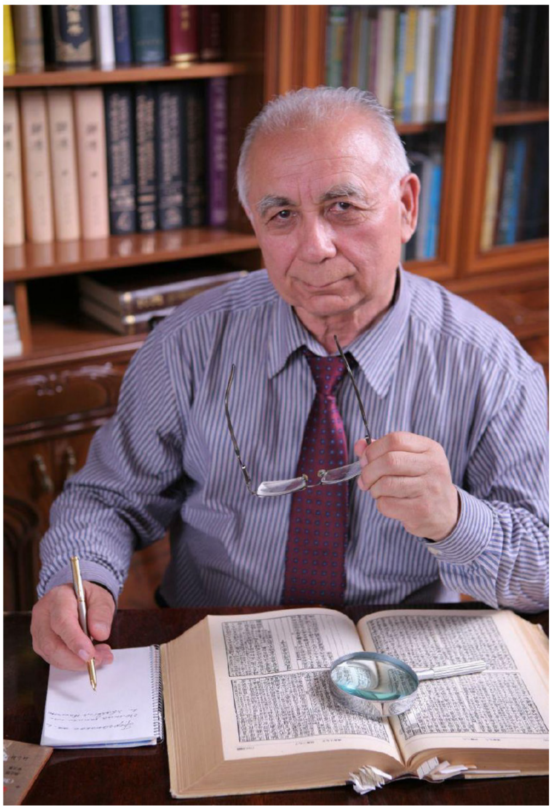

رەھمەتلىك بورىبوي ئاكا-ئۇكا ئومۇمىي جەھەتتىن رەھبەرلىك قىلىش ھەمدە ئەرەب، پارس مەنبەلىرىنى ئاساس قىلغان تەتقىقاتلارغا مەسئۇل بولغان بولسا، ئەھەد ئاكا ئەڭ قىيىن بۆلىكىگە - يەنى قەدىمكى خىتاي يازمىلىرىدىن مۇناسىۋەتلىك ئىسپاتلارنى تېپىپ چىقىپ ئۇنى ئىلمىي يوسۇندا دەلىللەش ۋە تەھلىل يۈرگۈزۈشكە يېتەكچىلىك قىلىشقا مەسئۇل ئىدى.

زامانىۋى ئەرەب ياكى پارس تىلىنى بىلىدىغان بىرىنىڭ بەش يۈز ياكى مىڭ يىل ئىلگىرى ئۇشبۇ تىللاردا بارلىققا كەلگەن يازمىلارنى ئوقۇشى ناھايىتى تەس. بۇ خىزمەتنى قىلىدىغانلار ئادەتتە مەنبە تەتقىقاتچىلىرى، يەنى مەنبەنى ئوقۇيالايدىغان ۋە ئوقۇغانلىرىنى يېشىپ چۈشەندۈرەلەيدىغان مۇتەخەسسىس دەپ ئاتىلىدۇ. ئەپسۇس، بىزنىڭ ئالىي مائارىپ ئاپپاراتلىرىمىز ئىلگىرى ھەم ھازىرمۇ بۇنداق مۇتەخەسسىسلەرنى يېتىشتۈرۈشكە ئانچە قادىر ئەمەس. بۇنداق شارائىتتا ھەرقانداق بىر ئىش ھەر كىشىنىڭ ئۆزىگە ۋە ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلىدىغان

كىشىگە باغلىق بولىدۇ. قەدىمكى خىتاي يېزىقىنى ئوقۇش ۋە چۈشىنىش ئەرەب ۋە پارس تىلىغا قارىغاندا كۆپ قىيىن بولغانلىقتىن، بۇنىڭ ئۈچۈن خىتايغا بېرىپ ئالاھىدە تەجرىبە توپلاش كېرەك.

ئەھەد خوجايېۋنى قەدىمكى خىتاي يېزىقىنىڭ پىرى، دېسەك مۇبالىغە بولمايدۇ. بۇ جەھەتتە تاكى ھازىرغا قەدەر بۇ ئۇستازنىڭ ئالدىغا ئۆتىدىغان بىرى چىقمىدى، دەپ كېسىپ ئېيتالايمىز، بىراق بۇ نەتىجە ئاسانلا قولغا كەلمىگەن بولۇپ، ئۇ بۇ سەۋىيىگە يېتىش ئۈچۈن ئىنتايىن ئۇزاق ۋە جاپالىق يولنى بېسىپ ئۆتكەن.

1969 - يىلى، ئەھەد ئاكا «19 - ئەسىردە ئوتتۇرا ئاسىيا بىلەن شەرقىي تۈركىستان ئوتتۇرىسىدىكى سودا، ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت مۇناسىۋىتى» تېمىسىدىكى دىسسېرتاتسىيەسىنى يازغاچ، تاشكەنتتىكى 59 - مەكتەپتە بىر يىل خىتاي تىلى ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ ئىشلىگەن. 1970 -، 1973 - يىللىرى موسكۋادا ئاسپىرانتلىق ئوقۇشىنى تاماملىغاندىن كېيىن، 1973 - يىلى 12 - ئاينىڭ 14 - كۈنى دىسسېرتاتسىيە ماقالىسىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئاقلىغان. ئۇستازنىڭ ئۇنىڭدىن كېيىنكى ئىلمىي ھاياتى پەنلەر ئاكادېمىيەسى شەرقشۇناسلىق تەتقىقات ئورنىدا يەن - تەتقىقات ئىشلىرى بىلەن ئۆتكەن.

1978 - يىلىدىن باشلاپ «ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە خىتاي تارىخى - مەدەنىيەت مۇناسىۋىتى» بۆلۈمىدە ئىشلەشكە باشلاپ، 1988 - يىلىدىن 1994 - يىلىغىچە بۇ بۆلۈمنىڭ رەھبەرلىك خىزمىتىنى ئۆتىگەن ئەھەد ئاكا خوجايېۋ 1990 - يىلى «خىتاي ئىمپېرىيەسى بىلەن جۇڭغار ۋە ياركەنت خانلىقلىرى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەر (1700 - 1760) تېمىسىدا دوكتورلۇق ئىلمىي ماقالىسىنى ئاقلىغان. ئۇ ۋاقىتلاردا، دوكتورلۇق سىنىقىدىن ئۆتۈش ھازىرقىدەك ئاسان ئەمەس ئىدى.

ئەھەد خوجايېۋ ئۆزبېكىستان مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن دۆلەت قۇرۇشتەك ئۇلۇغۋار ئىشتا مۇھىم تۆھپە قوشقان ئاساسلىق كىشىلەرنىڭ بىرى. 1994 - يىلىدىن باشلاپ، تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ «سىياسىي ئانالىز ۋە ئىستىقبال بەلگىلەش» بۆلۈمىدە بۆلۈم ۋە باشقارما باشلىقى بولۇپ ئىشلەش ئاسان ئىش ئەمەس ئىدى، 1996 - يىلى بۇ مىنىستىرلىكنىڭ ئاسىيا-تىنچ ئوكيان رايونى باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ، 1996 - يىلىدىن 1999 - يىلىغىچە ئۆزبېكىستاننىڭ خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىدە تۇرۇشلۇق باش ئەلچىخانىسىدا ئۇچۇر ۋە مەدەنىيەت ئىشلىرى بويىچە باش كاتىپ ۋە مەسلىھەتچى بولۇپ ئىشلىگەنلىكى ئۇنىڭ كاتتا ئالىملا ئەمەس، يەنە ئىقتىدارلىق دىپلومات، دەپ ئېتىراپ قىلىنغانلىقىنىڭ ئىسپاتى. ئۇستاز 2001 - يىلىدىن 2007 - يىلىغىچە، ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتى پىرېزىدېنتى قارمىقىدىكى ئىستراتېگىيەلىك ۋە رايونلار تەتقىقات ئىنستىتۇتىنىڭ جۇغراپىيەلىك سىياسەت ۋە خەلقئارا مۇناسىۋەتلەر بۆلۈمىنىڭ باشلىقى بولغان بولۇپ، بۇ ئەلۋەتتە ئىنستىتۇتىمىز، ئومۇمەن تارىخ پەنلىرىمىزنىڭ زور نەتىجىسى.

1997 - يىلىدىن 2019 - يىلىغىچە،

ھەرقايسى دۆلەت ئورگانلىرىدا مۇناسىۋەتلىك ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەندىن كېيىن، 2019 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا بىز يەنە پەنلەر ئاكادېمىيەسى تارىخ ئىنستىتۇتىغا قايتىپ كەلدۇق. مىللىي تارىخ مەكتىپىمىزنى قۇرۇش، ئۆزبېكىستان خەلقى ۋە دۆلىتىنىڭ ھەقىقىي تارىخىنى ئىلمىي ئاساستا، ئىشەنچلىك مەنبەلەرگە ئاساسەن ئەسلىگە كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت ئىنتايىن مەسئۇلىيەتچان ۋە شەرەپلىك ۋەزىپىلەرنى قورقماي، ئىشەنچ بىلەن ئورۇنداش ئۈچۈن، بۇ كەسىپنىڭ ھەقىقىي ئەھلى بولغان، سەممىي، تىرىشچان ۋە پىداكار مۇتەخەسسىسلەرنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھەممىمىز ياخشى بىلىمىز. شۇ ئېھتىياج سەۋەبىدىن، بىز تۇنجى بولۇپ ئۇستازىمىز ئەھەد ئاكا خوجايېفنى تارىخ ئىنستىتۇتىنىڭ باش تەتقىقاتچىلىقىغا تەكلىپ قىلدۇق. ئۇستاز نىشانىمىزنىڭ ئىنستىتۇتىمىزدا خىتاي تەتقىقاتىنىڭ رەسمىي ئىلمىي يۆنىلىشىنى بەرپا قىلىش، خىتاي تىلىدىكى تارىخىي ئۈچۈرلارنى ئىلمىي يوسۇندا چۈشەندۈرۈش ئىمكانىيىتىنى ئۇققاندىن كېيىن تەلىپىمىزگە قوشۇلدى، بىز ئۇنىڭ ئۈچۈن ئىنتايىن مىننەتدار.

«ۋاقىت ئاتقان ئوق» دەپ بىكار ئېيتىلمىغان. ھازىر ئويلاپ باقساق، ئۇستاز بىلەن 1985 - يىلى كۆرۈشكەندە ئۇ 43 ياشتا ئىدى، مانا بۈگۈن 80 ياشقا كىرگەن تۇغۇلغان كۈنىنى كۈتۈۋېلىۋاتىدۇ. ئۇستاز يېرىم ئەسىردىن كۆپرەك ھاياتىنى ئىلىم-پەنگە، ئېنىقراقى، ئومۇمەن تۈركىستاننىڭ، بولۇپمۇ ئۆزبېكىستان خەلقىنىڭ باي ۋە ئۇزاق تارىخقا ئىگە ئۆتمۈشىنى تەتقىق قىلىش ۋە تونۇشتۇرۇشتەك مۇشەققەتلىك ئىشقا سەرپ قىلدى. ئۇستازنىڭ ئۆزبېكىستاندا خىتاي تەتقىقاتى ساھەسىدە دوكتور ۋە ئىلىم-پەن خادىملىرىنى تەربىيىلىگەنلىكى ھەمدە ھېلىھەم داۋام قىلىۋاتقان بۇ جەھەتتىكى پائالىيەتلىرىنىڭ قىممىتىنى چۈشەنمىگەن ۋە چۈشەنمەيدىغان بىرمۇ كىشى بولمىسا كېرەك.

ئەڭ مۇھىمى، ئەھەد ئاكا خوجايېفنىڭ خىتاي مەنبەلىرى ئۈستىدە ئىزچىل ئېلىپ بارغان ئۇزۇن مەزگىللىك تەتقىقاتى نەتىجىسىدە، ئۆزبېك خەلقى ۋە دۆلەتچىلىكى، تۇرون - تۈركىستاننىڭ ئەڭ قەدىمكى تارىخىي باسقۇچلىرىنىڭ ئىلمىي ئاساسلىرى مۇستەھكەملەنمەكتە. بۇنداق مۈشكۈل ۋە قارشىلىققا كۆپ ئۇچرايدىغان خىزمەتنى نۇرغۇن ئەھۋاللاردا ئۆزى يالغۇز ئىشلەيدىغانلىقىنى ئويلاشقاندا، ئۇستازنىڭ مىللىي تارىخ پەنلىرى مەكتىپىمىز ئۈچۈن قىلغان خالىس خىزمەتلىرىنىڭ ئەھمىيىتى مەڭگۈ خاتىرىلىنىدۇ.

نۆۋەتتە، ئىلىم - پەن دوكتورلىرى ۋە چەتئەل تىلى بىلىدىغانلارنىڭ سانىمۇ كۆپىيىۋاتىدۇ. بىراق، ئۆز كەسپىنىڭ پىششاق ئەھلى، چوڭقۇر پىكىرلىك مۇتەپەككۇر، ئەستايىدىللىق، ئىنچىكىلىك بىلەن ئېلىپ بارغان تەتقىقاتلىرى ئارقىلىق ھەرقايسى دەۋرلەردە، شۇ دەۋر ئېھتىياجلىق بولغان، دەۋرگە ماس ئىلىم يۇرتلىرىنى قۇرۇپ چىقىش بىلەن

بىللە، كەمتەرلىكى بىلەن ھەرقانداق يەردە بارلىق كىشىلەرنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولۇش ھەر بىر ئىلىم ئىگىسىگە نېسىپ بولۇۋەرمەيدۇ، ئەھەد خوجايېف مانا شۇنداق ئادەم ۋە ئۇلۇغ ئالىم.

بىز تارىخ ئىنستىتۇتىغا ۋاكالىتەن بۇ ئۇلۇغ ئۇستازنىڭ 80 ياشقا كىرگەن تۇغۇلغان كۈنىنى چىن دىلىمىزدىن تەبرىكلەيمىز، ئۇستازغا ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەيمىز، تارىخ ئىلمى دۇچ كەلگەن ئۇلۇغ ۋە شەرەپلىك ۋەزىپىلەرنى بىز بىلەن بىرگە ئورۇنداش بىلەن بىللە، كۆپ يىللىق مېھنەتلىرىنىڭ راھىتىنى كۆرۈشكە تىلەكداشمىز.

ئۇستازنىڭ 80 يېشىنى تەبرىكلەش پائالىيىتىدىن خاتىرىلەر

ئەھەدجان خوجايېۋ ھاياتىغا دوستلۇق قۇرلىرى

ماھمۇد ھاسانىي* (ئۆزبېكىستان)

ئەھەدجان نالىسى خۇداغا يەتتى،
ئىلىمدە يۈكسەلدى، چىرايغا يەتتى،
بىر كۈنى پىرېزىدېنت يېنىدا يۈرۈپ،
ئاخىرى ئايىغى خىتايغا يەتتى.

ئىلىمدە بولدى بۈركۈتى لاچىن،
دېمەڭلار سۆزۈمنى يالغانمۇ يا چىن.
قەلىمى تۆككەندە ئىلىم دۇررىنى،
لال قالدى ئىلمىگە، ئېھ، چىنۇ ماچىن!

بىر دوستىكى، ئىلمىنى دەۋرانىدا كۆردۈم،
ھەتتاكى خىتايىنى ھەيرانىدا كۆردۈم.
بىر كۈنى ئىزدەپ بارغانىتىم ئۇنى،
قولىدا كىتاب بىلەن «داۋاندا» كۆردۈم.

بىزگە ئېچىپ بەردى «داۋان» دۆلەتىن،
شۇندا كۆرۈۋالدۇق ئۇنىڭ سۆلەتىن.
ئەرشى ئىدى ئاڭا ئەزىم پايىتەخت،
ئايان قىلدى بىزگە بارلىق سەرۋەتىن.

مۇكەممەل ئىگەللەپ خىتاي تىلىنى،
ئۆزىگە رام ئەتتى كۆپلەر تىلىنى،
بىكار ئۆتكۈزمىدى ئۇشبۇ ئالەمنىڭ،
پايدا بىلەن تولغان سەكسەن يىلىنى.

ئىلمىدىن بېزىدى ئالىم ئۆزىنى،
ماقۇل قىلالىدى بارلىق سۆزىنى.
ساق-سالامەت بولۇپ، دوستۇم ئەھەدجان،
شەكسىز، كۆرۈۋالسۇن «يۈز»نىڭ يۈزىنى.

AHADJON XOʻJAEV HAYOTIGA DOʻSTLIK ChIZGILARI

Mahmud Hasaniy (O'zbekistan)

Ahadjon nolasi Xudoyga etdi,
Ilmda yuksaldi, chiroyga etdi.
Bir kuni prezident yonida yurib,
Oxiri oyogʻi Xitoyga etdi.

Ilmda boʻloldi burgutu lochin,
Demangiz soʻzimni yolgʻonmi yo chin.
Qalami toʻkkanda ilm durini,
Lol qoldi ilmiga, eh, Chinu Mochin!

Bir doʻstki, ilmini davronda koʻrdim,
Hattoki Xitoyni hayronda koʻrdim.
Bir kuni qidirib borgandim uni,
Qoʻlda kitob bilan Davonda koʻrdim.

Bizga ochib berdi Davon davlatin,
Shunda koʻra oldik uning savlatin.
Ershi edi unga azim poyitaxt,
Ayon qildi bizga barcha sarvatin.

Mukammal egallab Xitoy tilini,
Oʻziga rom etdi koʻplar dilini,
Bekor oʻtkazmadi ushbu olamning,
Foyda bilan toʻla sakson yilini.

Ilmdan bezadi olim oʻzini,
Ma’qul qila oldi barcha soʻzini.
Sogʻu omon boʻlib, doʻstim Ahadjon,
Shaksiz, koʻra olsin yuzning yuzini.

* ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى، شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىنىڭ يېتەكچى ئىلمىي خادىمى، تارىخ پەنلىرى دوكتورى

ئابدۇلئەھەد خوجاييۇ تەرپىدىن ئېلان قىلىنغان بەزى كىتابلار

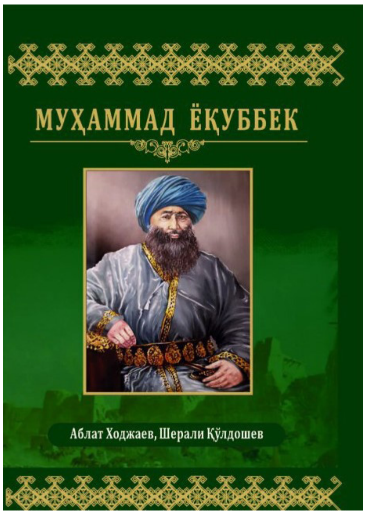

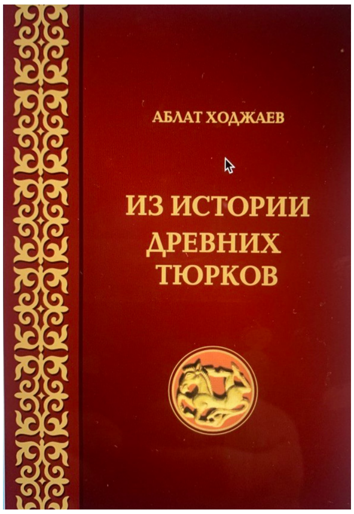

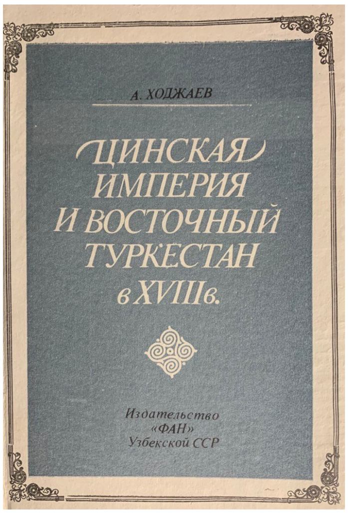

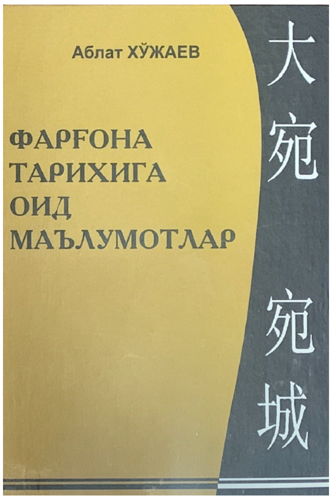

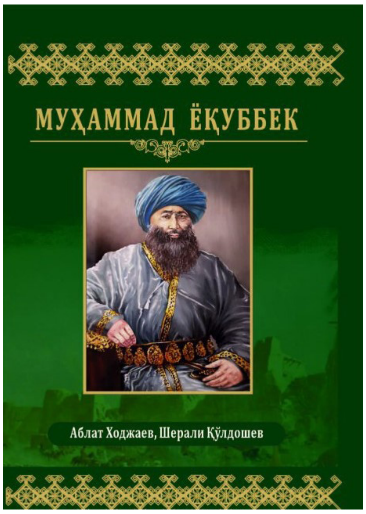

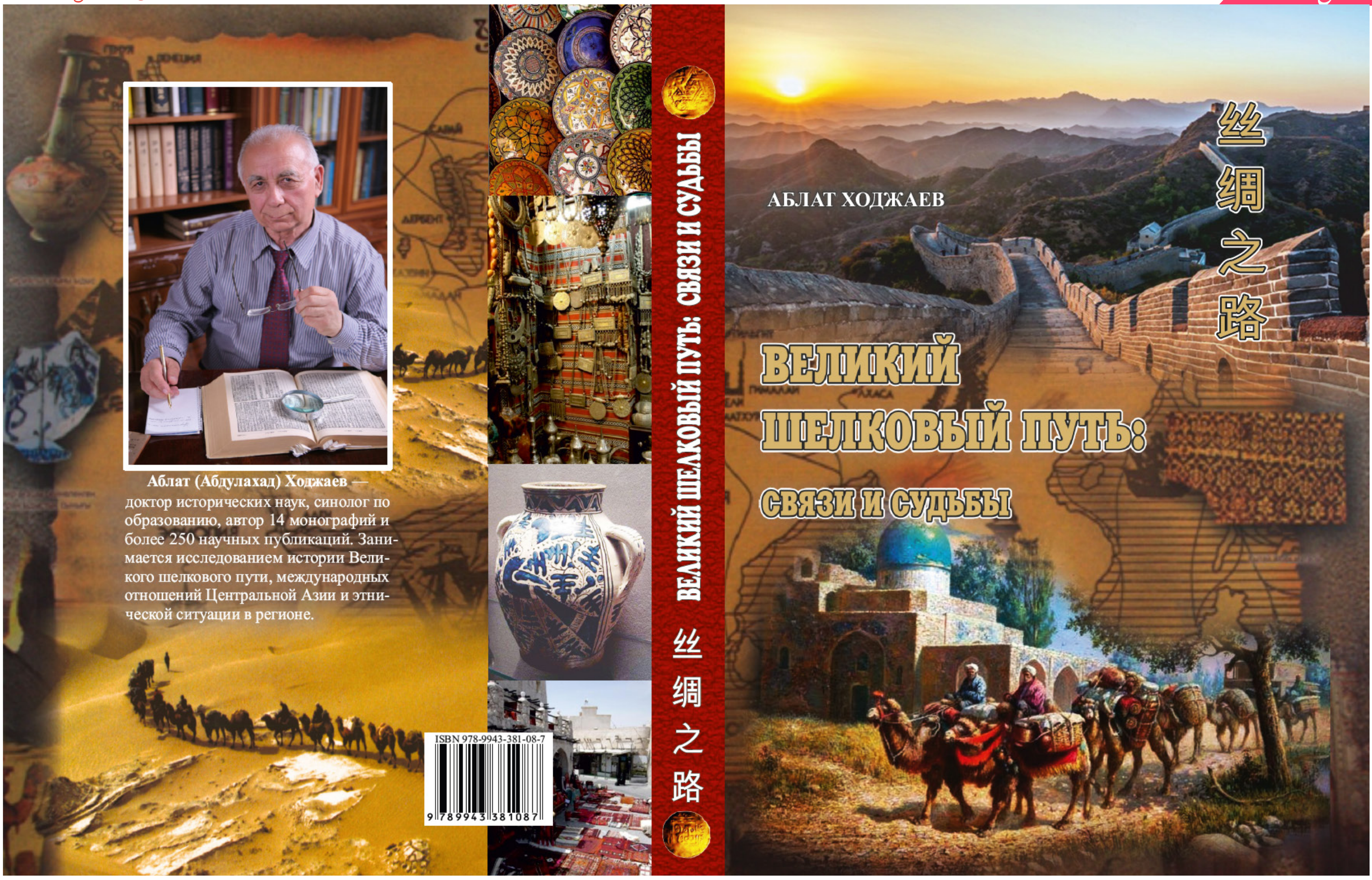

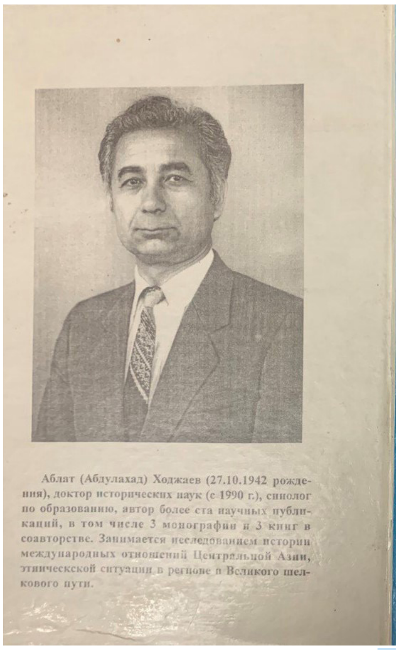

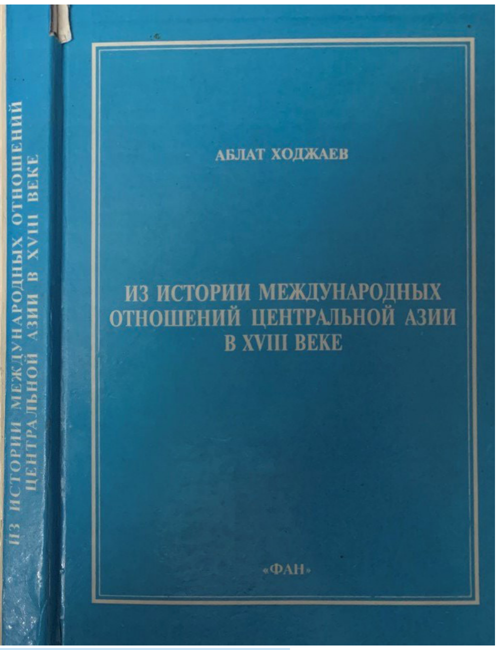

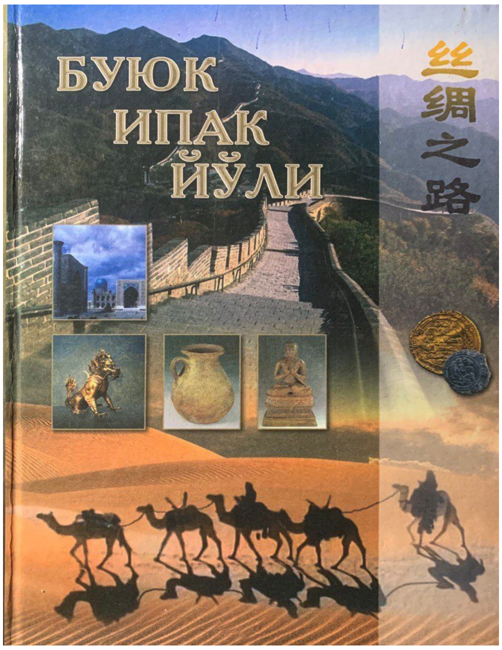

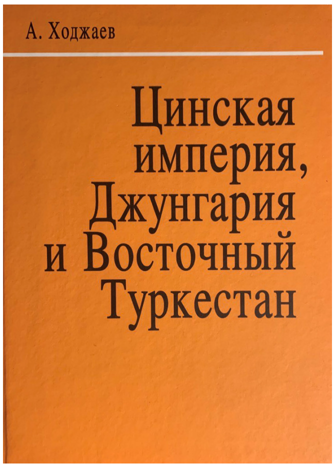

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ШАРҚШУНОСЛИК
ИНСТИТУТИ ҲУЗУРИДАГИ
АБУ РАЙХОН БЕРУНИЙ НОМИДАГИ
ШАРҚ ҚЎЛЁЗМАЛАРИ МАРКАЗИ

АБЛАТ ХЎЖАЕВ

Марказий Осиё халқлари тарихига оид маълумотлар

(Қадимий ҳамда илк ўрта аср Хитой манбаларидан таржималар ва тадқиқотлар)

ТОШКЕНТ

2015

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
АБУ РАЙХОН БЕРУНИЙ НОМИДАГИ
ШАРҚШУНОСЛИК ИНСТИТУТИ

АБЛАТ ХЎЖАЕВ

ФАРҒОНА

ХИТОЙ МАНБАЛАРИДА

(ҚАДИМИЙ ВА ИЛК ЎРТА АСР ЁЗМА ЁДГОРЛИКЛАРИДАН ТАРЖИМАЛАР)

ТОШКЕНТ
2013

1

ЧИН ИМПЕРИЯСИ БИЛАН
ЖУНОР ВА ЁРКЕНД ХОНЛИКЛАРИ
ЎРТАСИДАГИ МУНОСАБАТЛАР
CHIN IMPERIYASI BILAN
JUNGOR VA YORKEND XONLIKLARI
ORTASIDAGI MUNOSABATLAR
چىن ئىمپېرىيەسى بىلەن
جۇڭغار وە يەركەند خانلىقلىرى
ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەر
(1700-1760)
Тошкент – 2007

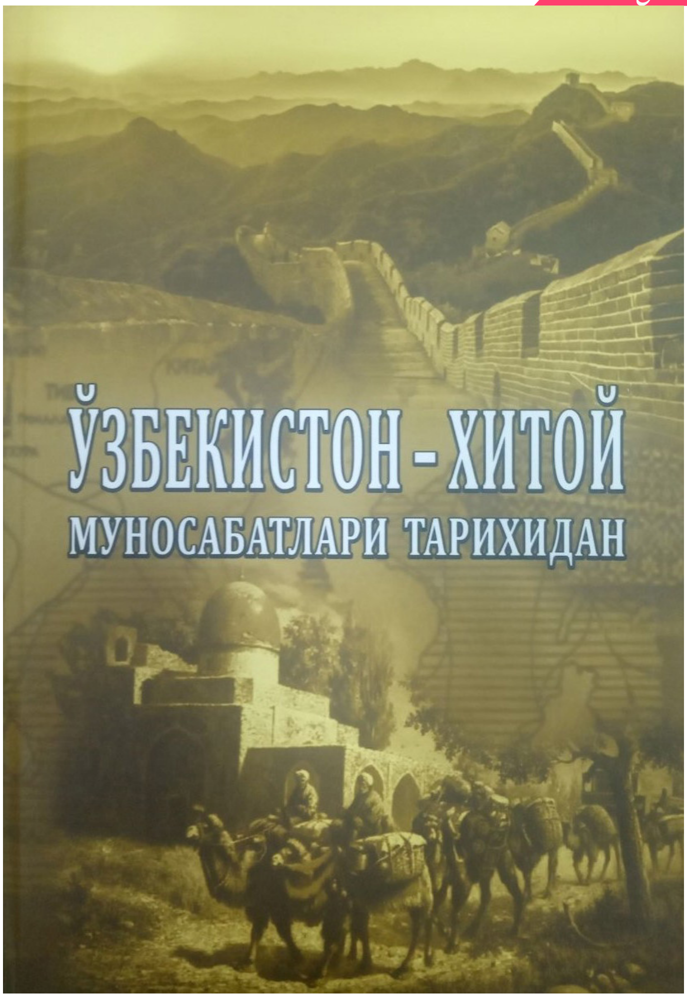
ЎЗБЕКИСТОН - ХИТОЙ
МУНОСАБАТЛАРИ ТАРИХИДАН

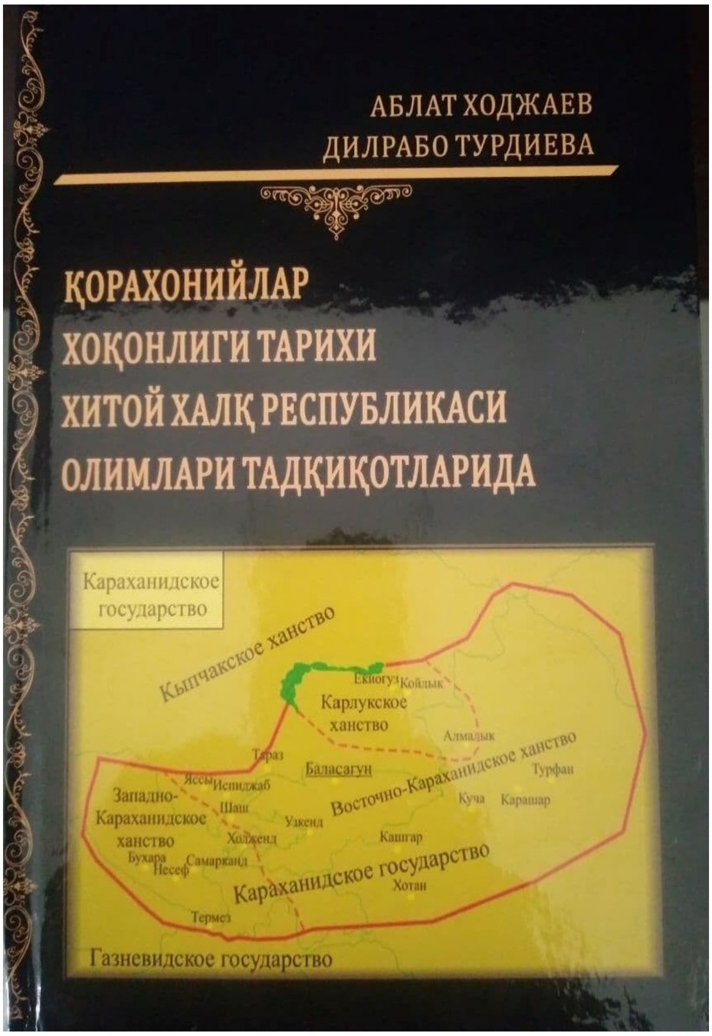
АБЛАТ ХОДЖАЕВ
ДИЛРАБО ТУРДИЕВА
ҚОРАХОНИЙЛАР
ХОҚОНЛИГИ ТАРИХИ
ХИТОЙ ХАЛҚ РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИМЛАРИ ТАДҚИҚОТЛАРИДА
Караханидское государство
Кыпчакское ханство
Карлукское ханство
Алмалык
Тараз
Баласагун
Западно-Караханидское ханство
Восточно-Караханидское ханство
Турфан
Куча
Карашар
Узкенд
Ходженд
Кашгар
Самарканд
Бухара
Несеф
Караханидское государство
Хотан
Термез
Газневидское государство

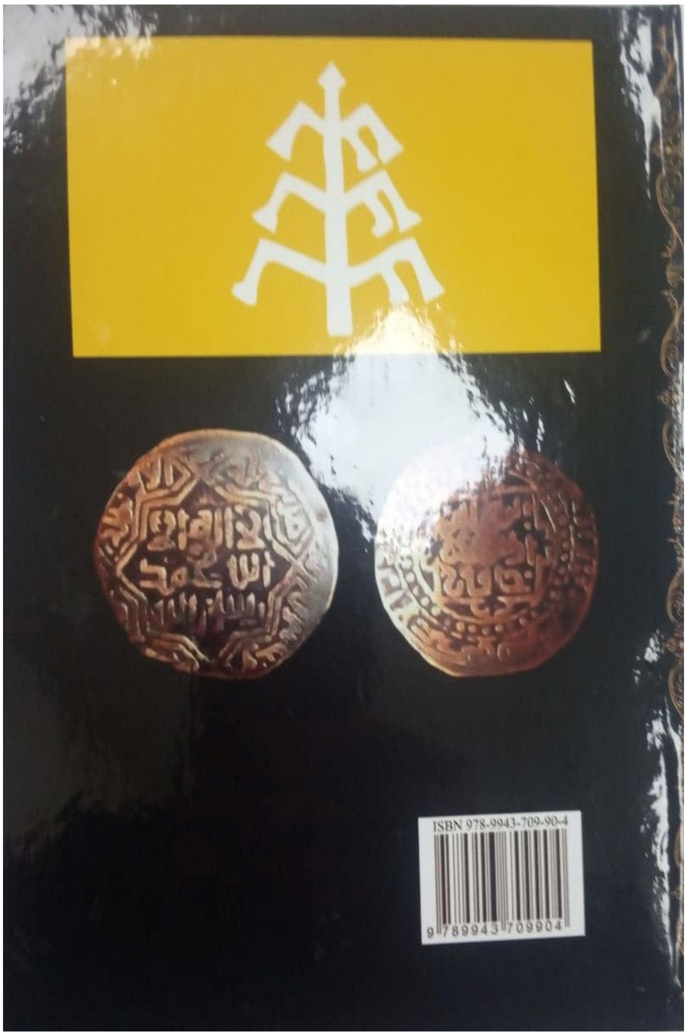
ISBN 978-9943-709-90-4
9 789943 709904

باللىرىمىز تېخىمۇ كۆپ نادىر ئەسەرلەرگە مۇھتاج*

تۇرسۇنمۇھەممەت پەخىرىدىن، ئېزىزجان خۇدابەردى

(سۆھبەت خاتىرىسى)

سوئال: ئەسسالامۇئەلەيكۇم تۇرسۇن مۇھەممەد پەخىرىدىن ئاكا! سىز ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى ئاجىز ساھە بولغان باللار ئەدەبىياتىغا بىر ئۆمۈر يۈرەك قېنىڭىزنى سەرپ قىلىپ، بىر تۈركۈم ئېسىل ئەسەرلىرىڭىز ئارقىلىق بۈگۈنكى زامان ئۇيغۇر باللار ئەدەبىياتىمىزنىڭ رەڭدار باغچىسىغا ھۆسن قوشتىڭىز ھەمدە نەشرىياتچىلىق ئىشلىرىمىزنىڭ تەرەققىياتىنى سىلجىتىشتا سەمەرىلىك ئەمگەكلەرنى ئىشلەپ، بۇ ساھەدىمۇ بەلگىلىك تۆھپە ياراتتىڭىز. سىزنىڭ ئەدەبىياتقا ئىشتىياق باغلىشىڭىزغا چۆچەكچى بوۋا - مومىلىرىڭىز تەسىر كۆرسەتكەنمۇ ياكى باشقا سەۋەبلەر بارمۇ؟

جاۋاب: ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ئۇكام ئېزىزجان، مەن 1934 - يىلى غۇلجا شەھىرىنىڭ تۇغرىكۆۋرۈك مەھەللىسىدە ئوتۇشاق تىجارەتچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغانىكەنمەن. شۇنىڭدىن تارتىپ 1941 - يىلىغىچە ئائىلە تەربىيەسىدە بويتىمەن. شۇ چاغدىكى بىر ئىش زادى ئېسىمدىن چىقمايدۇ: 1940 - يىلىنىڭ بىر كۈز كۈنى، دادام مېنى يېتىلەپ غۇلجا شەھەرلىك 5 - مەكتەپكە («ئۈمىد» مەكتەپ) ئېلىپ باردى. بۇ ئوقۇشقا يېڭىدىن كىرىدىغان باللارنى تىزىملاۋاتقان كۈن ئىدى، بىز ئوقۇشقا تىزىملاۋاتقان ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئالدىغا باردۇق.

—بالا بىر ئاز كىچىككەن، يېشى سەككىزگە تولمىسا قوبۇل قىلالمايمىز، — دېدى بىر ئوقۇتقۇچى.

دادام خېلى بىرنېمىلەرنى دەپ باقتى.

ئوقۇتقۇچى: «ئامالسىزمىز، بۇ مەكتەپ تۈزۈمى. كېلەر يىلى چوقۇم قوبۇل قىلىمىز» دەپ تۇرۇۋالدى. ئۆيگە ئۆرلەپ كۆزلىرىمگە ياش كەلدى. دادام مېنى بەزلەپ ئۆيگە ئېلىپ كەتتى، شۇ كۈنىلا دادام ماڭا سومكا، دەپتەر، قېرىنداش، ھەتتا »ئېلىپبە« ئەكېلىپ بەردى. بۇلارنى كۆرۈپ كۆڭلۈم بىرئاز ئېچىلدى. ئەتە - ئاخشاملىرى »ئېلىپبە «كىتابىدىن بەزى ھەرپلەرنى دادامدىن سوراپ ئۆگىنىپ، بەزى خەتلەرنى ئوقۇيالايدىغان بولدۇم. كېيىنكى يىلى 5 - مەكتەپنىڭ 1 - سىنىپىغا كىرىپ رەسمىي ئوقۇشنى باشلىۋەتتىم. مەن مانا شۇ چاغلاردىلا چۆچەك، قوشاق، تېپىشماق ئاڭلاشقا ئامراق ئىدىم. دادام كىتابخۇمار ئادەم ئىدى. ھەر كۈنى گېزىت - ژۇرنال ياكى كىتاب ئوقۇپ تۇراتتى، ئوقۇغانلىرىدىن سۆزلەپ بېرەتتى. مومام ماڭا چۆچەكلەرنى ئېيتىپ بېرەتتى. يېزىدا بىر نەۋرە ئاكام بار ئىدى. ئۇ چۆچەك، بېيىت، تېپىشماقلارغا بەك ئۇستا ئىدى. ئۇمۇ بىزگە نۇرغۇن چۆچەكلەرنى ئېيتىپ بېرىدىغان. ئۇ چۆچەك، داستانلارنى شۇنداق تەبىئىي ئېيتاتتىكى، ئاۋازلىرىنى ھەر خىل چىقىرىپ، ھەر خىل ھايۋانلارنى دورايتتى، پېرسوناژلار بوۋاي بولسا بوۋايچە، بالا بولسا بالىچە سۆزلەپ بىزنى ئۆزىگە قاتتىق رام قىلىۋالاتتى. ھەتتا «تاھىر - زۆھرە»، «غېرىب - سەنەم» داستانلىرىدىكى بېيىتلارنى ئاھاڭلىرى بىلەن ئېيتىپ بېرەتتى. مەكتەپتە بولسا تىل - ئەدەبىيات مۇئەللىمىمىز دەرسنى قىزىقارلىق ئۆتەتتى. شېئىر، ھېكايە، مەسەللەرنى سۆزلەپ بېرەتتى. ئاستا - ئاستا ساۋاتىم چىقىپ، ئۆزۈممۇ دادام ئېلىپ كەلگەن گېزىت - ژۇرناللارنى ئوقۇپ تۇراتتىم. مانا بۇ مېنىڭ ئەدەبىياتقا، ئەدەبىي ئەسەرلەرگە بولغان قىزىقىشىمنى ئاشۇرغان خېمىرتۇرۇچ. دەم ئېلىش ۋە تەتىل كۈنلىرىم كىتابسىز ئۆتمىدى، بۇ مېنىڭ دەسلەپكى يېزىقچىلىق مەشىقلىرىمگە ئاساس بولدى.

سوئال: سىز ئەدەبىي ئىجادىيەتكە قاچان كىرىشكەن؟ تۇنجى ئەسىرىڭىزنى يېزىشقا نېمە تۈرتكە بولغان؟

جاۋاب: مەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققان چاغلىرىمدا تىل - ئەدەبىيات دەرسىگە، جۈملىدىن ئەدەبىي ئەسەرلەرگە تېخىمۇ قىزىقىپ قالدىم. مېنىڭ بۇ قىزىقىشىمغا يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمدەك ئالدى بىلەن ئائىلە مۇھىتىمىز، ئاندىن مەكتەپ چوڭ تەسىر كۆرسەتتى. مەكتەپ چوڭ تەسىر كۆرسەتتى دېيىشىمدىكى سەۋەب، شۇ چاغلاردا بىزگە تىل - ئەدەبىيات دەرسىنى دەسلەپتە كېۋىر نىياز مۇئەللىم، كېيىن خۇدابەردى تالىپ مۇئەللىم ئۆتتى. ھەر ئىككىلىسىلا شۇ چاغدىكى ئىلىدىكى يازغۇچى، شائىرلار قاتارىدىن ئورۇن ئالغان ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن ئۇلار تىل - ئەدەبىيات دەرسىنى ناھايىتى جانلىق،

* «ئىزدىنىش» تورىدا 2013 - يىلى ئېلان قىلىنغان (ت)

قىزىقارلىق ئۆتەتتى. دەرسكە بىرلەشتۈرۈپ شېئىر، ھېكايىلەرنى ئوقۇپ بېرەتتى. ئەسەر ئاپتورلىرىنى تەپسىلىي تونۇشتۇراتتى. شېئىرلارنى يادلاپ كېلىشكە بېرەتتى، سىنىپتا ياكى يىغىلىشلاردا شېئىرلارنى دېكلاماتسىيە قىلدۇراتتى. شېئىر ۋە باشقا ژانىردىكى ئەسەرلەرنى مەشىق قىلىپ يېزىشقا ئۇيۇشتۇراتتى. كېۋىر نىياز مۇئەللىمنىڭ ئوتلۇق شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ «چىن مودەن» دىرامىسىنى، خۇدابەردى تالىپ مۇئەللىمنىڭ ئۇلۇغ رۇس يازغۇچىسى لېف. تولستوينىڭ «كاۋكاز ئەسىرى» دېگەن پوۋېستىنى ئوقۇپ بەرگەنلىكى ھېلىمۇ ئېسىمدە. كېۋىر نىياز مۇئەللىم 1949 - يىلى بىز تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگىتىدىغان يىلى — مەشىق قىلىپ يازغان شېئىرلىرىمىزنى توپلاپ، تەھرىرلەپ شىپوگىرافتا باستۇرۇپ «ئەستىلىك» دېگەن نام بىلەن چىقارغان ئىدى. مانا شۇنداق بىر يۈرۈش پائالىيەتلەر مېنىڭ ئەدەبىياتقا بولغان ھەۋىسىمنى تەدرىجىي كۈچەيتكەن ئىدى، شۇنىڭ بىلەن مەن بەزى شېئىرلارنى مەشىق قىلىپ يېزىپ تۇردۇم.

مانا شۇلارنىڭ بىرى «چاۋشيەن ئوغلىغا» دېگەن شېئىرىم. مەن بۇ شېئىرنى يازغان چېغىمدا «ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش ھەرىكىتى» مەملىكىتىمىزدە تازا دولقۇنغا كۆتۈرۈلۈۋاتقان مەزگىل ئىدى. مەن جۇڭگو - چاۋشيەن خەلقلىرىنىڭ قان بىلەن يۇغۇرۇلغان دوستلۇقىدىن ئىلھاملىنىپ ئاشۇ شېئىرنى يېزىپ چىقتىم. بۇ شېئىر شۇ چاغدا يەنى 1951 - يىلىنىڭ بېشىدا «ئىلى گېزىتى» دە بېسىلىپ چىقتى. بۇ ئىش ماڭا چوڭ ئىلھام بولدى. ئاڭلىغان - بىلگەنلەر مېنى تەبرىكلەشتى. شۇنىڭدىن باشلاپ شېئىر يېزىشنى توختاتمىدىم. 1951 - يىلى 2 - ئايدا شىنجاڭ ئىنستىتۇتىغا ئوقۇشقا كەلدۇق. تەلىپىمىزگە ئاساسەن، مەكتەپ بىزگە تىل - ئەدەبىيات سىنىپى ئېچىپ بەردى، مۇئەللىملەرنى تولۇقلىدى. شۇنىڭ بىلەن دەرسلىرىمىز يۈرۈشۈپ كەتتى. مەنمۇ باشقا ساۋاقداشلىرىم قاتارى ئۈرۈمچىدە چىقىدىغان گېزىتلەرگە يازغان شېئىرلىرىمنى ئەۋەتىپ ئېلان قىلدۇرۇپ تۇردۇم. ئىنستىتۇتنى پۈتكۈزۈپ خىزمەتكە چىققاندىن كېيىن «بىزنىڭ قانۇن»، «بەخت قوشىقى»، «بۈيۈك بەختىم»، «چىن قەلبىمدىن» دېگەنگە ئوخشاش شېئىرلارنى يازدىم. بۇلارنىڭ ھەممىسى گېزىت - ژۇرناللاردا بېسىلدى. «بەخت قوشىقى» دېگەن شېئىرىم 1955 - يىلى 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى چىققان، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىغا بېغىشلاپ چىقىرىلغان «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ مەخسۇس سانىغا بېسىلىپ چىقتى. شۇنىڭ بىلەن بۇ شېئىرىم يەنە بېيجىڭدا چىقىدىغان «مىللەتلەر» ژۇرنىلىنىڭ خەنزۇ، ئۇيغۇر، موڭغۇل، زاڭزۇ، چاۋشيەن، قازاق تىللىرىدىكى سانلىرىدا ئېلان قىلىندى.

سوئال: سىز بالىلار ئەسەرلىرى ئىجادىيىتى بىلەن قاچاندىن باشلاپ شۇغۇللانغان؟ دەسلەپكى چاغلاردا بالىلار ئەدەبىياتى ژانىرىنىڭ ئەھۋالى ۋە ئەدەبىياتىمىزدا تۇتقان ئورنى قانداق ئىدى؟

جاۋاب: بالىلار ھەققىدە مەن دەسلەپتە بەزى شېئىرلارنى يېزىپ باققان. بالىلار ئەدەبىياتى ئىجادىيىتى بىلەن 1954 - يىلىدىن باشلاپ رەسمىي شۇغۇللاندىم. بۇنداق بولۇشىنىڭ سەۋەبى، 1954 - يىلىنىڭ بېشىدا مېنى ئۆلكىلىك 2 - دارىلمۇئەللىمىندىن شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىغا يۆتكەپ كەلدى. شۇ چاغدىن باشلاپ خەلق نەشرىياتىنىڭ دەرسلىك بۆلۈمىدە ئىشلەشكە باشلىدىم. دەرسلىك بۆلۈمىدە ئىككى گۇرۇپپا بار ئىدى. بىر گۇرۇپپا ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ، يەنە بىر گۇرۇپپا باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ دەرسلىكىنى تۈزەتتى. مەن سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلگەن مۇتەخەسسىس مەشھۇر ئېلىباقىيېۋنىڭ ئۇستازلىقىدا باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ «ئېلىپبە»، «ئانا تىل»، «ئوقۇش كىتاب» لىرىنى تۈزۈشكە كىرىشتىم. دەرسلىكلەرنى شۇ چاغلاردا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلتۈرۈلگەن كىتابلارغا ئوخشىتىپ تۈزۈش، لېكىن كىتابقا كىرگۈزۈلىدىغان تېكىستلەرنى تاللاشتا ئۆزىمىزنىڭكىنى ئاساس قىلىش پرىنسىپى بويىچە ئىش ئېلىپ باردۇق. بىر كۈنى م. ئېلىباقىيېۋ ماڭا: «3 - سىنىپ ئوقۇش كىتابىغا ۋەتەن ھەققىدە ياخشىراق بىر شېئىر كېرەك. ئىزدەشتۈرۈپ بېقىڭ» دېدى. ۋەتەن ھەققىدە بىزدىكى ئۇيغۇر شائىرلىرى يازغان شېئىرلاردىن ئىككى - ئۈچنى تاللاپ مەشھۇركامغا بەرسەم، ئوقۇپ كۆرۈپ ياراتمىدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ شېئىرنى تېيىپجان ئېلىيېفقا زاكاز قىلدۇق. شائىر تېيىپجان ئېلىيېف «ئانا تۇپراق» ناملىق شېئىر يېزىپ ئەكېلىپ بەردى. بۇ شېئىرنى 3 - سىنىپ ئوقۇش كىتابىنىڭ 1 - بېتىگە بەردۇق. مۇشۇ بىر ئەھۋالدىن شۇ چاغدا ئۇيغۇر بالىلار ئەدەبىياتىنىڭ ئىنتايىن ئاجىز ھالقا ئىكەنلىكىنى، بالىلار ھەققىدىكى شېئىرلارنىڭ بەك قىس ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. راست دېگەندەك 1950 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە بىزدە مەخسۇس بالىلار ئەدەبىياتى يازغۇچىلىرى يوق ئىدى. بالىلار ئۈچۈن يېزىلغان ئەسەرلەر يوقنىڭ ئورنىدا ئىدى. بار ئەسەرلەرنىڭمۇ سۈپىتى يۇقىرى ئەمەس ئىدى، شائىر تېيىپجان ئېلىيېف 1956 - يىلى 10 - ئايدا «شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئىتى» (ھازىرقى «تارىم») ژۇرنىلىنىڭ 10 - سانىدا ئېلان قىلىنغان «ئەدەبىياتىمىزنىڭ

بۈگۈنىگە نەزەر» دېگەن ماقالىسىدە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى ئۈستىدە كەڭرى توختىلىپ كېلىپ: «... ئۇيغۇر بالىلار ئەدەبىياتى ھەققىدە سۆز ئېچىش تولىمۇ كۆڭۈلسىز. داۋۇت تۇرەخمەتوف، تۇرسۇنمۇھەممەد پەخرىدىن، كېۋىر نىيازلارنىڭ بىرنەچچە شېئىرلىرىدىن باشقا ھېچنېمە يوق. بارلىرىمۇ ئانچە ياخشى ئەمەس، بالىلىرىمىزنىڭ تەلپىنى قاندۇرالمايدۇ...» دەپ يازغانىدى. ئەھۋال راستتىنلا شۇنداق ئىدى. بەزى تەرجىمە ئەسەرلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئۆزىمىزنىڭ ئاپتورلىرى يازغان بالىلار ئەسەرلىرى بەكلا ئاز ئىدى. دەرسلىكلەرگە، بولۇپمۇ باشلانغۇچ مەكتەپ ۋە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ تىل - ئەدەبىيات ئوقۇشلۇقلىرىغا ئۆزىمىزنىڭ يازغۇچى - شائىرلىرى يازغان ئەسەرلەرنى تاپالمايتتۇق، تېپىلغانلىرىمۇ تەلەپكە ئۇيغۇن كەلمەيتتى. مەن شۇ چاغلاردا ئۇيغۇر بالىلار ئەدەبىياتىنىڭ ئىنتايىن ئاجىز ھالقا ئىكەنلىكىنى، بالىلار ھەققىدە يېزىلغان ئەسەرلەرنىڭ يوق دېيەرلىك ئىكەنلىكىنى ئېنىق تونۇپ يەتتىم. بۇ ھال مېنى قاتتىق ئويغا سېلىپ قويدى. بىر كۈنى مەشھۇركام ماڭا: «ئۇكام، ئاڭلىسام سىزمۇ بەزى شېئىرلارنى يازغان ئىكەنسىز. ئۇنىڭ ئۈستىگە تىل - ئەدەبىيات كەسپىدە ئوقۇپسىز. شۇنداق بولغاندىن كېيىن سىزمۇ يازامسىز» دەپ قالدى، بۇ گەپ بىلەن جۈرئەتلىنىپ بالىلار ئۈچۈن بەزى شېئىرلارنى يېزىپ باقتىم. شۇ شېئىرلىرىمدىن «داھىيغا»، «ماي خاتىرىسى» دېگەن شېئىرلىرىم باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇش كىتابلىرىغا كىرگۈزۈلدى. «ئەلاچى سىنىپ»، «مېنىڭ جان دوستۇم»، «مەكتىپىم» دېگەن شېئىرلىرىم «شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئىتى»، (ھازىرقى «تارىم») ژۇرنىلىغا، «پىيونېر قوشىقى» دېگەن شېئىرىم شۇ چاغدىكى «شىنجاڭ گېزىتى»گە بېسىلدى. بەزى پېشقەدەم شائىرلار، دوست - بۇرادەرلەر مېنى داۋاملىق بالىلار ھەققىدە يېزىپ تۇرسىڭىز بولغۇدەك دەپ ئىلھاملاندۇردى. 1956 - يىلى ئۈرۈمچىدە «شىنجاڭ پىيونېرى» (ھازىرقى «شىنجاڭ ئۆسمۈرلىرى») گېزىتى نەشر قىلىندى. بۇنىڭ بىلەن بالىلار ئەدەبىياتى سەھنىسى يەنە كېڭەيدى. بالىلار ھەققىدە يېزىلغان شېئىرلار كۆپىيىشكە باشلىدى. بالىلار ئۈچۈن ئەسەر يازىدىغان ئاپتورلارنىڭ سانىمۇ ئېشىشقا باشلىدى. بىراق بالىلار ئەدەبىياتىنىڭ باشقا ژانىرلىرىدا مەسىلەن: نەسر، دىراما تۈرلىرىدە ئەسەرلەر يەنىلا يوق ئىدى. شۇڭا 1950 - يىللاردىكى ئۇيغۇر بالىلار ئەدەبىياتىنى تېخى شەكىللەنمىگەن، يېڭى بىخ سۈرۈۋاتقان ئەدەبىيات دېيىشكە بولاتتى.

سوئال: بالىلار ياقتۇرۇپ ئوقۇيدىغان «مەن سۇ ئىچكەن بۇلاقلار»، «تىنىش بەلگىلىرى سۆھبەتتە» ناملىق شېئىرىڭىزنىڭ يېزىلىش جەريانىنى سۆزلەپ بېرەمسىز؟

جاۋاب: «تىنىش بەلگىلىرى سۆھبەتتە» دېگەن شېئىرىم 1979 - يىلى ئۈرۈمچىدە يېزىلغان. تىنىش بەلگىلىرى خەت ساۋاتى بار ھەر قانداق ئادەمنىڭ بىلىشكە تېگىشلىك ئىلمىي ساۋات. شۇڭا تىنىش بەلگىلىرىنى قائىدە - قانۇنىيەتلىرىگە ئاساسەن ئىشلىتىش زۆرۈر. لېكىن بۇ مەسىلىدە ، مېنىڭ ئۇزاق يىللىق كۆزىتىشىم بويىچە ئېيتقاندا، نۇرغۇن يېتەرسىزلىكلەر ساقلىنىپ كەلدى. بۇ مەكتەپ يېشىدىكى بالىلار ئارىسىدىلا ئەمەس، چوڭلار ئارىسىدىمۇ دەرىجىسى ئوخشىمىغان ھالدا سېزىلىپ تۇردى. ئۆيدە بالىلارنىڭ تاپشۇرۇقىنى كۆرۈپ بەرگەن چاغلىرىمدىمۇ بۇ ھال بايقالدى. نەشرىياتقا نۇرغۇن قول يازمىلار كېلىدۇ، بۇلاردىمۇ ئاپتورلارنىڭ تىنىش بەلگىلىرىنى توغرا ئىشلەتمىگەنلىكىنى ھېس قىلىپ قالىمەن. تىنىش بەلگىلىرىنى جايىدا، توغرا، ئورۇنلۇق ئىشلەتمەسلىك ھادىسىلىرى تەھرىرلەر بىلەن كوررېكتورلاردىمۇ ئۇچراپ قالىدۇ. بۇنىڭغا گېزىت - ژۇرنال، كىتابلاردىن ۋە باشقا يازمىلاردىن كۆپلەپ مىساللارنى كەلتۈرۈش مۇمكىن. تىنىش بەلگىلىرىنى ئىشلىتىشتىكى يۇقىرىقىدەك ئەھۋاللارنى كۆرسىتىپ بېرىش، تىنىش بەلگىلىرىنى توغرا، ئورۇنلۇق ئىشلىتىش مەقسىتىدە، يۇقىرىقى شېئىرنى يازغان ئىدىم.

«مەن سۇ ئىچكەن بۇلاقلار» دېگەن شېئىرىم 1993 - يىلى يېزىلدى. بۇ شېئىردا «مەن»نىڭ مەكتەپكە كىرىش، مەكتەپ قوينىدا ئوقۇپ تېخىمۇ كۆپ بىلىملەرگە ئىگە بولۇش ئارزۇسى، پەنگە بولغان تەشنالىقىنى قاندۇرۇش ئىددىيەسى ئىلگىرى سۈرۈلگەن. ئوقۇش يېشىغا يەتكەن بالىنىڭ مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇشتىن باشقا يۈكسەك ئارزۇسى بولمايدۇ. «مەن» ئەنە شۇنداق ئارزۇسىغا ئېرىشىش يولىدا نۇرغۇن كۈن - تۈنلەرنى ئۆتكۈزىدۇ، دادىسى ئېلىپ بەرگەن دەپتەر، قېرىنداش، ئېلىپبەنى كۆز قارىچۇقىنى ئاسرىغاندەك ئاسراپ ئاخىر مەكتەپ قوينىغا كىرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن «مەن» نىڭ ئائىلىسىدىن ئالغان بىلىملىرىگە مەكتەپ، كىتاب، جەمئىيەت بەرگەن بىلىملەر قوشۇلۇپ بىلىم ئۇپۇقى كېڭىيىدۇ، بىلىمگە بولغان تەشنالىقى ئارقا - ئارقىدىن كۆز ئاچقان بۇلاق سۇلىرى بىلەن ياشىرىپ تېخىمۇ كۆپ بىلىم ئېلىشقا، كېلەچەككە تەلپۈنىدۇ. مەن بۇ جەرياننى لىرىكىلىق چېكىنىش بىلەن يورۇتۇپ بېرىشكە ھەرىكەت قىلدىم.

سوئال: سىز بالىلار ئەسەرلىرىنى يازغاندا «بالىلىق» مەزگىلىڭىزگە قايتىپ تۇرۇپ يازامسىز؟

سىزنىڭچە، بۇ ساھەدە يېزىشنىڭ قىيىنلىقى نەدە؟

جاۋاب: مەن بالىلار ئۈچۈن بىرەر ئەسەر يېزىش نىيىتىگە كەلسەم ئالدى بىلەن بالىلارنى قىزىقتۇرالايدىغان، تەسىرلەندۈرەلەيدىغان تېما تاللايمەن. بۇ تېمىدىكى ئەسەرنى قايسى ياشتىكى بالىلار ئۈچۈن يېزىشنى كاللامدا پىششۇرۇۋېلىپ، ئاندىن قەلەمنى قولۇمغا ئالىمەن. قەلەم تەۋرىتكەن چېغىمدا شۇ ياش باسقۇچىدىكى بالىلارنىڭ يېشىغا قايتىپ تۇرۇپ يېزىشنى داۋاملاشتۇرىمەن. مانا بۇ بالىلار ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى ئىجاد قىلىش ۋە تەرجىمە قىلىشتىكى تۈپ پىرىنسىپ. بۇ پىرىنسىپقا يەنى بالىلارنىڭ ياش ئالاھىدىلىكىگە ئېتىبارنى كۈچەيتىشكە، بۇنى بالىلار ئەسەرلىرىنى يېزىشتا ئۆلچەم قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. بىزدە بەزى بالىلار ئەسەرلىرى باركى، قارىسىڭىز بالىلار ئۈچۈن يېزىلغاندەك قىلىدۇ. ئوقۇسىڭىز تىلى ئېغىر، چۈشىنىكسىز، بالىلار تىلىغا ئوخشىمايدۇ. بۇنداق ئەھۋال كۆرۈلۈۋەرسە ئۇ بالىلارنى كىتاب ئوقۇشتىن بىزار قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن تەكرارلاپ ئېيتىمەنكى، بالىلار ئۈچۈن ئەسەر يازغاندا ئۇلارنىڭ ياش ئالاھىدىلىكىنى، چۈشەنچىسىنى، دىتىنى، بىلىم دەرىجىسىنى ئېنىق ھېسابقا ئېلىش كېرەك. بۇ شەرت ئورۇنلانمىسا يازغان ئەسەرلىرىمىزنىڭ بالىلارغا مەنپەئەتى، ئۈنۈمى، رولى بولمايدۇ.

سوئال: سىز بالىلار ئۈچۈن ئەسەر يازغاندا قايسى نۇقتىلارغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىسىز؟

جاۋاب: مەن بالىلار ئۈچۈن ئەسەر يازغاندا ئالدى بىلەن ئوبيېكتنى بېكىتىۋالىمەن. ئوبيېكتنىڭ ياش باسقۇچىنى، شۇ باسقۇچتىكى بالىلارنىڭ فىزىيولوگىيە ۋە پسىخولوگىيە جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكىنى، بىلىمىنى، چۈشەنچىسىنى، دىتىنى ھېسابقا ئالىمەن. ئاۋۋال بېكىتىۋالغان تېمامنى يورۇتۇش ئۈچۈن ئەسەرنىڭ قىزىقارلىق، يۇمۇرلۇق بولۇشىغا ئالاھىدە دىققەت قىلىمەن. مەلۇمكى، قىزىقىش — ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ. كىچىك كىتابخان ئاشۇ ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچنىڭ تۈرتكىسىدە ئەسەرگە بېرىلىدۇ، ئەسەردىن تېگىشلىك ئېستېتىك زوق ئالىدۇ. ئەسەر قىزىقارلىق بولمىسا، ۋەقە، دېتاللار ئۇنى ئۆزىگە تارتالمىسا كىتابخان ئەسەردىن زېرىكىش ھېس قىلىپ قالىدۇ. مۇنداق ھالەتنىڭ پەيدا بولماسلىقى ئۈچۈن ئەسەرنى مەيلى شېئىر بولسۇن، مەيلى ھېكايە ياكى دراما بولسۇن، قىزىقارلىق، يۇمۇرلۇق قىلىپ يېزىشقا، چۈشىنىشلىك، بالىلار دىتىغا ماس بولۇشىغا ئەھمىيەت بېرىش كېرەك. بەزىلەر شېئىرنى ئاددىي يېزىپ بالىلارنىڭ ئاغزىغا سېلىپ بەرمەي، ئۇنى بالىلار ئوقۇپ، ئۆزى تەھلىل قىلىپ، پىكىر يۈرگۈزەلەيدىغان قىلىپ يېزىش كېرەك دەپ، يازغان نەرسىلىرىنى تېپىشماققا ياكى سىرلىق مەسىلىگە ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ. مېنىڭچە، ئەسەرنىڭ ئىدىيە - مەزمۇنى قانچە ئوقۇشلۇق، مەنىلىك، شەكلى ئاددىي، ئىخچام بولسا شۇنچە ياخشى. مەن يازماقچى بولغان شېئىرنى ۋەقەلىك قىلىپ يېزىشقا، شادىيانە، يۇمۇرلۇق ئىپادىلەپ بېرىشكە تىرىشىمەن. مۇنداق ئەسەرلەر بالىلارنىڭ ئېسىدە ئاسان قالىدۇ. ئۇلار بۇنداق ئەسەرلەردىن تېگىشلىك نەپ ئالالايدۇ. چۈشىنىكسىز، پىكرى قاتمال، ۋەز - نەسىھەت، شوئارۋازلىق تەرغىب قىلىنغان ئەسەرلەردىن بولسا ئاسانلا زېرىكىپ كېتىدۇ. بۇ مەن ئەسەر يېزىشتا دىققەت قىلىدىغان بىر نۇقتا. يەنە بىر نۇقتا شۇكى، بالىلار ئۈچۈن ئەسەر يازغاندا ئەسەرنىڭ تىلىغا بەكرەك دىققەت قىلىمەن. مەلۇمكى ئەدەبىيات — تىل سەنئىتى. بالىلار ئەدەبىياتىمۇ شۇنداق. شۇنىڭ ئۈچۈن بالىلارغا يېزىلغان ئەسەرنىڭ تىلى بالىلار چۈشىنىدىغان، ئويناق، بالىلار تىلى بولۇشى كېرەك. ئەسەر تىلىنىڭ گۈزەللىكىنى، راۋانلىقىنى، ئاھاڭدارلىقىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن يېزىپ بولغان ئەسىرىمنى يەنە بىر ئوقۇپ گەپ - سۆزلەرنى پەردازلايمەن. ئەسەرنىڭ ۋەقەلىكى، قۇرۇلمىسى، تىلى كۆڭۈلۈمگە ياققاندىن كېيىن مۇناسىۋەتلىك رېداكسىيەلەرگە يوللايمەن.

سوئال: بەزىلەر «چوڭلارنى يېزىشتا تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈش كېرەك، بالىلار ئەدەبىياتى بىلەن شۇغۇللىنىشتا ئۇنداق قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق» دەپ قارايدىكەن. سىزنىڭ بۇ ھەقتىكى قارىشىڭىزنى بىلىپ بېقىشقا بولامدۇ؟

جاۋاب: ئەدەبىيات — ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ ئىنكاسى. ئىجتىمائىي تۇرمۇش ئەدەبىياتنىڭ مەنبەسى ۋە تەسۋىر كۆرسىتىش ئوبيېكتى. يازغۇچى، جۈملىدىن بالىلار يازغۇچىسى بالىلار ئەسەرلىرىنى يېزىشتا ئالدى بىلەن پۈتكۈل ئىجتىمائىي تۇرمۇش، ھەر خىل ياشتىكى بالىلارنىڭ تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلىرى توغرىسىدىكى بىلىم جۇغلانمىسىغا ئىگە بولۇشى كېرەك؛ بالىلار يازغۇچىسى بالىلار تۇرمۇشىنى ياخشى بىلگەندە، ماھىيەتلىك تۇرمۇش پاكىتلىرىغا ئىگە بولۇپ ئۇلارنى ئۆز تەجرىبىسىدىن ئۆتكۈزگەندىلا ياخشى تېما تاللىيالايدۇ، پېرسوناژلار ئوبرازىنى كۆڭۈلدىكىدەك يارىتالايدۇ. بالىلىق تۇرمۇش چوڭلار تۇرمۇشىدەك ئانچە مۇرەككەپ بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇمۇ رەڭگارەڭ، خىلى زىددىيەتلىك بولىدۇ. شۇڭا بالىلار يازغۇچىسىنىڭمۇ بالىلار تۇرمۇشى ھەققىدە خىلمۇخىل بىلىملەرگە ئىگە بولۇشى مۇھىم، ھالقىلىق مەسىلە. بۇنى ھەرقانداق بالىلار يازغۇچىسى ئەستە تۇتۇشى، ئورۇنلىشى كېرەك.

جۇملىدىن ئۆزۈممۇ بىرەر باللار ئەسىرى يازماقچى بولغىنىمدا بالىلىقىمغا قايتىپ ئويلايمەن، ئويلىرىم بىر نۇقتىغا كەلگەندە يېزىشنى باشلايمەن. دەۋر پۇرىقى چىقىرىش ئۈچۈن ھەرقايسى دەۋردىكى بالىلارنى، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش سەرگۈزەشتىلىرىنى ئەسلەيمەن، سېلىشتۇرىمەن. بولۇپمۇ ھازىرقى دەۋر بالىلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرۈشتە ئائىلىدىكى بالىلارنىڭ ياكى نەۋرىلەرنىڭ تۇرمۇش ئادەتلىرىگە، مىجەز - خۇلق، سۆز - ھەرىكەتلىرىگە، قىزىقىشلىرىغا دىققەت قىلىمەن ۋە ئۇنى چوڭقۇر كۆزىتىمەن. شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ ئۆيدىكى، تالادىكى، مەكتەپتىكى تۇرمۇش ئادەتلىرىگىمۇ ئالاھىدە ئېتىبار بېرىمەن. باللار تۇرمۇشىغا قارىتا مانا شۇنداق كۆزىتىشلەر، تەتقىق قىلىشلار باللار ئۈچۈن ئەسەر يېزىشقا مەلۇم دەرىجىدە ئاساس ھازىرلايدۇ.

سوئال: باللار ئەدەبىياتى بالىلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىدە قانداق رول ئوينايدۇ؟

جاۋاب: مەلۇمكى مائارىپ ئوقۇتقۇچىنى ئاساسىي ۋاسىتە قىلىپ، تۈرلۈك ئوقۇتۇش ئۇسۇلى، شەكلى، دەرسلىك ۋە كۆرسەتمىلىك قوراللاردىن پايدىلىنىپ تەربىيەلەش ئېلىپ بارسا، باللار يازغۇچىسى تۈرلۈك بەدىئىي ئوبرازلارنى يارىتىپ، شۇ ئوبرازلار ئارقىلىق بالىلارغا ئېستېتىك زوق بېغىشلايدۇ. باللار ئاشۇ ئېستېتىك زوق، بەدىئىي تەسىرلەندۈرۈش تۈرتكىسىدە نېمىنىڭ ياخشى، نېمىنىڭ يامانلىقىنى، نېمىنىڭ گۈزەل، نېمىنىڭ سەتلىكىنى پەرق ئېتىپ چوڭ بولىدۇ. بەدىئىي ئوبرازلار ئىچىدىكى ئىجابىي ئوبرازلارنى ئۈلگە قىلىپ، سەلبىي ئوبرازلاردىن نەپرەتلىنىدۇ ۋە ئۇلاردىن ئۆزلىرىنى چەتكە ئالىدۇ. ئەخلاقلىق، راستچىل، باتۇر ئادەملەردىن بولۇشنى نىشان قىلىپ، يالغانچى، ھورۇن، ياۋۇز ئادەملەردىن يىرگىنىپ، ئىلگىرىلەش يولىنى تاللاپ، پارلاق ئىستىقبالى ئۈچۈن تىرىشىدۇ ۋە ئىزدىنىدۇ. مانا بۇ باللار ئەدەبىياتىنىڭ بالىلارغا كۆرسىتىدىغان رولى. باللار يازغۇچىلىرى بۇ جەھەتتە مۇھىم مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالغان. چۈنكى باللار بىزنىڭ كېلەچىكىمىز، ئۈمىدىمىز. ئۇلارنى ئۆزىمىزنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلىرى بىلەن تەمىنلەپ، ئۇلارغا زوق، مەنىۋى ئوزۇق ئاتا قىلىشىمىز بىزنىڭ ئۇلارغا كۆيۈنگەنلىكىمىز، پارلاق كېلەچىكىنى ئويلىغانلىقىمىز، ئۇلارنىڭ ئۆزىگىلا ئەمەس، كېلەچىكىگە، ئىستىقبالىغا مەسئۇل بولغانلىقىمىز.

سوئال: تۇرسۇنمۇھەممەد پەخرىدىن ئاكا، مەن ئوقۇرمەنلەرنىڭ «باللار ئەدەبىياتىمىز ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى ئاجىز ساھە»، «ئۇيغۇر باللار ئەدەبىياتىدا ئادەمنىڭ قەلب تارىنى چەككۈدەك ئەسەرلەر بەك ئاز» دېگەنلىرىنى پات - پات ئاڭلاپ تۇرىمەن. سىزنىڭچە بۇ قاراش توغرىمۇ؟ قانداق قىلغاندا باللار ئەدەبىياتىمىزنى جانلاندۇرغىلى، بالىلارنىڭ قەلبىگە ياققۇدەك، ئۇلارنىڭ كۆڭۈل تۆرىدىن ئورۇن ئالغۇدەك ئەسەرلەرنى ياراتقىلى بولىدۇ؟

جاۋاب: ئىنىم ئېيىزجان، سىزنىڭ ئاڭلىغانلىرىڭىزدا مەلۇم ھەقىقەت بار. بىزنىڭ ئۇيغۇر باللار ئەدەبىياتىمىز بەزى مىللەتلەرنىڭكىگە قارىغاندا خېلىلا ئارقىدا. لېكىن بىزنىڭ باللار ئەدەبىياتىمىزدا ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 50 ـ، 60 ـ يىللىرىغا قارىغاندا ئىلگىرىلەش خېلى بار. باللار ئەدەبىياتى قوشۇنى خېلى زورىيىپ قالدى، ئەسەرلەرمۇ كۆپىيىپ قالدى. لېكىن بۇ ئەسەرلەر مىليونلىغان بالىلىرىمىزنىڭ تەلىپىنى، ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇرالمايدۇ. مۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەب باللار ئەدەبىياتىمىز ھەممە ژانىرلار بويىچە ئومۇميۈزلۈك تەرەققىي قىلىپ كەتمىدى. باللار ئۈچۈن ئىزچىل ئەسەر يېزىۋاتقانلار كۆپ ئەمەس. يېزىلىۋاتقان ئەسەرلەرمۇ ئاز، ھازىر باللار ئۈچۈن ئەسەر يېزىپ كېلىۋاتقان ئاپتورلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى ياشلار ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلار. بۇ ساھەدە ئۇزاقتىن بېرى قەلەم تەۋرىتىپ كېلىۋاتقانلار ساناقلىقلا، ئۇلارمۇ ھازىر ياشىنىپ قالدى. ھازىر ئۈمىدىمىز ياشلار بىلەن ئوتتۇرا ياشلىقلاردا بولۇپ قالدى. ئۇلارنىڭ يېزىپ، ئېلان قىلدۇرغان ئەسەرلىرى باللار ئەدەبىياتى خەزىنىسىنى بېيىتىۋاتىدۇ. بۇ ئەسەرلەر كىچىك كىتابخانلارنىڭ قىزىقىشىنى، كىتابقا بولغان تەشنالىقىنى قاندۇرماقتا. باللار ئەدەبىياتىدىكى بۇ ئۆزگىرىشلەرگە قاراپ ئەھۋالنى بىر قەدەر ياخشى دېيىشكە بولىدۇ. ئەلۋەتتە بۇ نەتىجىلەرگە كۆز يۇمۇشقا بولمايدۇ.

1970 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ ھازىرغىچە باللار ئەدەبىياتىمىزدا باللار ياقتۇرىدىغان ئەسەرلەر خېلى كۆپ ئىجاد قىلىندى. بۇ ئەسەرلەردىن بەزىلىرى مەملىكەتلىك مۇكاپاتلارغا ئېرىشتى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە ئېلىپ بېرىلغان ئۈچ قېتىملىق باللار ئەدەبىياتىنى باھالاشتا نۇرغۇنلىغان ئاپتورلارنىڭ ئەسەرلىرى مۇكاپاتلاندى، بۇ پاكىتلاردىن باشقا يەنە ئادەمنى خۇشال قىلىدىغان بىر ئەھۋال يىرىك، چوڭ ھەجىملىك باللار ئەسەرلىرىنىڭ مەيدانغا كەلگەنلىكى. بۇنىڭغا پەرھات ئېلىياس، جاسارەت جاپپار، ئەخمەتجان قۇربان سابىرى، پەرھات كازىملارنىڭ يېقىندا نەشر قىلىنغان رومانلىرىنى مىسال قىلىپ كۆرسىتىشكە بولىدۇ. شۇ رومانلاردىن پەرھات ئېلىياسنىڭ كۆپ قىسىملىق رومانى

»كىرورانلىق بالىلار« مەملىكەتىمىز بويىچە ئەڭ يۇكسەك مۇكاپات»بەش بىر قۇرۇلۇش« مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. بۇ بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىزنىڭ، جۈملىدىن بالىلار ئەدەبىياتىمىزنىڭ شان - شەرىپى، زور ئۇتۇقى. مەن بىزنىڭ بالىلار ئەدەبىياتىمىز قولغا كەلگەن مۇشۇنداق نەتىجىلىرىدىن پەخىرلىنىمەن. بالىلار ئەدەبىياتىمىزنىڭ تەرەققىياتىدىن مەمنۇنمەن، ئەدەبىياتىمىزنىڭ كەلگۈسىدىن تېخىمۇ ئۈمىدۋارمەن. بارلىق بالىلار يازغۇچى - شائىرلىرى، بالىلار ئۈچۈن ئەسەر يېزىشنى خالايدىغان ئاپتورلار ئالدى بىلەن بالىلار ئەدەبىياتى نەزەرىيەسى، بالىلارنىڭ ياش ئالاھىدىلىكىگە ئائىت بىلىملەر بىلەن تەربىيەلىنىشنى كۈچەيتىپ، بالىلارنىڭ تۇرمۇش قانۇنىيەتلىرىنى ئىگىلەپ، كۆزىتىشكە، بايقاشقا ماھىر بولساق، يېزىقچىلىق بىلىمى ۋە يېزىقچىلىق ئىقتىدارىمىزنى تىرىشىپ يۇقىرى كۆتۈرسەك بالىلار ئۈچۈن ياخشى، نادىر ئەسەرلەرنى كۆپلەپ بارلىققا كەلتۈرەلەيمىز، گەپ تىرىشىشتا، ئىزدىنىشتە.

سوئال: بالىلار ئەدەبىياتىمىزدا ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەر ۋە بوشلۇقلار قايسىلار؟

جاۋاب: بالىلار ئەدەبىياتىمىزدىكى بوشلۇقلار ئىلگىرىكى يىللارغا قارىغاندا تولۇپ قالغاندەك قىلىدۇ. مۇنداق دېيىشىمدىكى سەۋەب، بالىلار ئەدەبىياتىدا شېئىر كۆپ، نەسرىي ئەسەرلەر ئاز، دراما يوق ئىدى. ھازىر نەسرىي ئەسەرلەر خېلى كۆپىيىپ قالدى. درامىلارمۇ بار بولدى. يىرىك ئەسەرلەردىن بالادا، داستان، پوۋېستلار مەيدانغا كەلدى. بالىلار ئەدەبىياتىمىزدا رومان بولماسلىق، بالىلار ئەدەبىياتىمىزدىكى چوڭ بوشلۇق ئىدى. 2000 - يىللارنىڭ باشلىرىدىن باشلاپ بىر نەچچە بالىلار رومانى كەڭ كىتابخانلار بىلەن يۈز كۆرۈشتى. بۇ بالىلار ئەدەبىياتىمىز تەرەققىياتىدىكى زور بۆسۈش. بۇ بۆسۈشنىڭ ئىلھامىدا يەنىمۇ كۆپ نادىر ئەسەرلەرنىڭ، بولۇپمۇ يىرىك، چوڭ ھەجىملىك ئەسەرلەرنىڭ مەيدانغا چىقىشىنى ئۈمىدۋارلىق بىلەن كۈتمەكتىمىز. بۇ ئۈمىدنى ھازىر قىزغىنلىق بىلەن بالىلار ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى يېزىۋاتقان ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىق يازغۇچى - شائىرلىرىمىزنىڭ ئاقلىشىغا ئىشەنچىم زور. ھازىر بالىلار ئەدەبىياتىمىزدا ساقلىنىۋاتقان يەنە بىر بوشلۇق بالىلار ئەدەبىياتى ئوبزورچىلىقى. يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتكىنىمدەك بالىلار ئۈچۈن يېزىلىۋاتقان ئەسەرلەر ھازىر بىر قەدەر كۆپىيىۋاتقان بولسىمۇ، ئۇلارنى باھالايدىغان، ئارتۇقچىلىقلىرى بىلەن يېتەرسىزلىكلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان ئەدەبىي تەنقىد ئەسەرلىرى ئاز. ئەدەبىياتنى، جۈملىدىن بالىلار ئەدەبىياتىنى ئوپېراتسىيە قىلىپ تۇرىدىغان ئوبزورچىلار قوشۇنىنى كېڭەيتىش، ئوبزورلارنى كۆپرەك يېزىش بالىلار ئەدەبىياتىمىزنىڭ نۆۋەتتىكى ئېھتىياجى.

سوئال: بالىلار ئەدەبىياتى تەتقىقاتى ۋە تەنقىدچىلىكىنىڭ يېقىنقى ئەھۋالىغا قانداق قارايسىز؟ سىز بۇ خىزمەتتىن رازىمۇ؟

جاۋاب: بالىلار ئەدەبىياتى تەتقىقاتى بالىلار ئەدەبىياتى تەنقىدى بىلەن زىچ بىرلەشكەن. بۇ ئاساسەن بالىلار ئەدەبىياتى تەتقىقاتچىلىرى بىلەن بالىلار ئەدەبىياتى تەنقىدچىلىرىنىڭ زىممىسىگە يۈكلەنگەن يۈكسەك ۋەزىپە. بۇ ۋەزىپىنى ئادا قىلىشتا ئالدى بىلەن بالىلار ئەدەبىياتى تەنقىدىنى توغرا ۋە ئىلمىي ئۇسۇلدا قانات يايدۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ. مەلۇمكى بالىلار ئەدەبىياتى تەنقىدى بالىلار ئەدەبىياتىدا ۋە بالىلار ئەدەبىياتى ئىلمىدە كەم بولسا بولمايدىغان زۆرۈر نەرسە. بالىلار ئەدەبىياتى تەنقىدى بولماي تۇرۇپ، بالىلار ئەدەبىياتىنىڭ گۈللىنىشىنى ئىلگىرى سۈرگىلى بولمايدۇ. بۇ نۇقتىنى تەدرىجىي چۈشەنگەن بىزنىڭ بالىلار ئەدەبىياتى ئەدىبلىرىمىز 1980 - يىللارنىڭ باشلىرىدىن باشلاپ، بالىلار ئەدەبىياتىمىزنىڭ شەكىللىنىش ئەھۋالىنى نەزەردە تۇتۇپ بالىلار ئەدەبىياتىغا دائىر بەزى ماقالە، ئوبزورلارنى يېزىشقا باشلىدى. 1990 - يىللارغا كەلگەندە بالىلار ئەدەبىياتى تەتقىقاتى ۋە بالىلار ئەدەبىياتى تەنقىدچىلىكى بىر قەدەر جانلىنىشقا باشلىدى. بۇ ئەھۋال بالىلار ئەدەبىياتىمىزنىڭ توغرا، ساغلام تەرەققىي قىلىشىدا بەلگىلىك رول ئوينىدى. بالىلار ئەدەبىياتىمىزدىكى كالپىندارچىلىق، تەقلىدچىلىك، شەكىلۋازلىق ھادىسىلىرى ئازلاپ، بالىلار ئەسەرلىرى بالىلارنىڭ ھەقىقىي تۇرمۇشىغا ياندىشىشقا يۈزلەندى. بالىلار ئەدەبىياتىمىزنىڭ شەكىللىنىشى، تەرەققىي قىلىشى، بېيىشىغا ئەگىشىپ، مەتبۇئات يۈزىدە يورۇق كۆرگەن بالىلار ئەسەرلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ساھىبلىرى توغرىسىدا نۇرغۇنلىغان ماقالە، ئوبزور، تەسىراتلار كەڭ كىتابخانلارغا سۇنۇلدى. بۇ ماقالە، ئوبزورلاردا بالىلار يازغۇچى - شائىرلىرىنىڭ يەككە ئەسەرلىرى، ئەدەبىي توپلاملىرى، ئىجادىي پائالىيەتلىرى، سەنئەت قاراشلىرى مىسالغا ئېلىنىپ، ئۇلارنىڭ سەمەرىلىك ئەمگەكلىرى، ئىجادىيەت قىزغىنلىقى، ئەدەبىي ماھارىتىكى ئارتۇقچىلىقلىرى بىلەن يېتەرسىزلىكلىرى ئېنىق كۆرسىتىپ بېرىلدى. بۇ ئوبزورلار ئىچىدە دىققەتنى تارتىدىغان مۇھىم بىر نۇقتا شۇكى، بالىلار ئەدەبىياتىمىزدا بۆسۈش خاراكتېرىگە ئىگە بولغان رومان ئىجادىيىتىنىڭ تەلقىن قىلىنىشى. بۇ ھال، بۇ باھالار گېزىت - ژۇرنال، كىتابلاردىلا ئەمەس، ھەتتا رادىيو ، تېلېۋىزورلاردىمۇ تەكىتلەندى. بۇ ئەلۋەتتە بالىلار

ئەدەبىياتىمىزنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك تەرەققىي قىلىشىغا، نادىر، يىرىك ئەسەرلەرنىڭ تېخىمۇ كۆپىيىشىگە پايدىلىق. مەن بالىلار ئەدەبىياتىمىزنىڭ تەرەققىياتىدا كۆرۈلۈۋاتقان بۇ خۇشاللىنارلىق كۆرۈنۈشلەردىن تولىمۇ مەمنۇنمەن ھەم خۇشالمەن.

سوئال: بىزدە ئۆزگىلەرنىڭ بالىلار ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلىش خىزمىتىدە قانداق مەسىلىلەر بار؟

جاۋاب: بىزدە ئۆزگىلەرنىڭ بالىلار ئەسەرلىرىنى تەرجىمە - نەشر قىلىش خېلى ياخشى بولۇۋاتىدۇ. بۈنى ھەرقايسى كىتابخانىلارنىڭ بالىلار كىتابلىرى تىزىلغان كىتاب جاھازىلىرىدىن كۆرۈپ بىلەلەيمىز. بىزدە، دەسلەپكى چاغلاردا، بالىلار ئەسەرلىرى بەك قىس بولغاچقا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كەلتۈرۈلگەن رۇسچە ۋە باشقا تىللاردىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنغان، جۇملىدىن خەنزۇ بالىلار ئەدەبىياتىدىن تەرجىمە قىلىنغان بالىلار كىتابلىرى بالىلىرىمىزنىڭ قىسمەن بولسىمۇ تەلىپىنى قاندۇرغان، بالىلار ئەدەبىياتىمىزنىڭ تەرەققىياتىغا بەلگىلىك تەسىر كۆرسەتكەنىدى. ھازىر دۇنيادىكى ھەرقايسى خەلقلەرنىڭ بالىلار ئەدەبىياتىغا دائىر نادىر ئەسەرلىرى توختاۋسىز تەرجىمە - نەشر قىلىنىپ، بالىلار ئەدەبىياتىمىزنىڭ بوشلۇقىنى تولدۇرماقتا...

سوئال: سىز بالىلار ئەدەبىياتى ئىجادىيىتىدە شېئىرىيەت ژانىرىدىن باشقا ژانىرلاردىمۇ ئەسەر يېزىپسىز. شۇ ھەقتە بىرئاز توختىلىپ بېرەمسىز؟

جاۋاب: بولىدۇ. ئەدەبىي ئىجادىيەتتە مەن پۈتۈن زېھنىمنى بالىلار شېئىرلىرىنى يېزىشقا قاراتتىم. شۇڭا مېنىڭ يازغان بارلىق ئەسەرلىرىم ئىچىدە بالىلار شېئىرلىرى ئاساسىي سالماقنى ئىگىلەيدۇ. شېئىر يېزىشنى ھازىرمۇ داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋاتىمەن. كېيىنكى چاغلاردا، يەنى 1980 - يىللاردىن باشلاپ بالىلار پىروزىسىغىمۇ ئىتىبارىمنى كۆچەيتتىم. شۇنىڭ بىلەن مېنىڭ 1980 - يىللاردىن ھازىرغىچە بالىلار ئۈچۈن يازغان ھېكايەم 30 دىن ئاشتى. بۇلاردىن بىرقىسمى يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكەن «بىزنىڭ كوچىنىڭ بالىلىرى» ناملىق توپلىمىمغا كىرگۈزۈلدى. بىرقىسمى گېزىت - ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنىدى. بالىلار ئۈچۈن يازغان ھېكايىلىرىمدىن «بوتىكا ئالدىدا»، «قاسىمكامنىڭ مىجەزى»، «شاكىلات»، «يېڭى ھېكايە»، «تەلپۈنۈش» ماڭا بەك ياقىدۇ. «بوتكا ئالدىدا» ناملىق ھېكايە 2008 - يىلى شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى تۈزۈپ نەشر قىلغان «گۇمانتار ئوقۇشلۇق» قا كىرگۈزۈلدى. «قاسىمكامنىڭ مىجەزى» ناملىق ھېكايە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ

2 - يىللىقلىرىنىڭ تىل - ئەدەبىيات ئوقۇشلۇقىغا كىرگۈزۈلدى. مەن بالىلار ئەدەبىياتىنىڭ دىراما ژانىرىدا ئەسەرلەرنىڭ كەملىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، بالىلار ئۈچۈن «قەلبداشلار»، «خىجىللىق»، «ئۇچراشقاندا» ناملىق سەھنە ئەسەرلىرىنى يازدىم. بۇلار «پەرۋاز» ژۇرنىلىغا بېسىلىپ چىقتى. مەن 1980 - يىللارنىڭ باشلىرىدىن باشلاپ بەزى ئوبزور، ماقالىلەرنىمۇ يازدىم. بۇلار 20 پارچىدىن ئاشىدۇ. شۇلارنىڭ تۇنجىسى 1984 - يىلى«تارىم» ژۇرنىلىغا بېسىلغان «ئۇيغۇر بالىلار ئەدەبىياتىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى» ناملىق ماقالە. ئۇنىڭدا ئۇيغۇر بالىلار ئەدەبىياتىنىڭ قىسقىچە ئەھۋالى، تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشى، بالىلار ئەدەبىياتىمىزدا يېقىندىن بېرى پەيدا بولغان يېڭىلىقلار — بالىلار ھەققىدە يېزىلغان ئەسەرلەر، ئۇلارنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرى، يېتەرسىزلىكلىرى قىسقىچە تەھلىل قىلىنىدى، جۈملىدىن بالىلار ئۈچۈن ئەسەر يازغان ۋە يېزىپ كېلىۋاتقان ئاپتورلارنىڭ ئىسىملىرى ئاتاپ ئۆتۈلدى. بۇ ماقالە 1985 - يىلى شىنجاڭ شەھىرىدە ئېچىلغان مەملىكەتلىك بالىلار ئەدەبىياتى ئىجادىيىتى يىغىنىدا ئوقۇلدى، كېيىن شاڭخەيدە چىقىدىغان «بالىلار ئەدەبىياتى تەتقىقاتى» ژۇرنىلىغا بېسىلدى. يۇقىرىقى ماقالىدىن باشقا يەنە «مەن نېمىشقا <شىنجاڭ ئۆسمۈرلىرى> گېزىتىگە ئامراق»، «پەرھەتنىڭ بالىلار شېئىرلىرى توغرىسىدا قىسقىچە بايان»، «مەن قانداق قىلىپ بالىلار ئۈچۈن ئەسەر يېزىش ئويىغا كېلىپ قالدىم» ناملىق ماقالىلەرنى يازدىم.

سوئال: سىز بالىلار تېمىسىدا رومان يېزىشنى ئويلىشىپ باقتىڭىزمۇ؟

جاۋاب: مەن نەشرىياتتا ئىشلەپ يۈرگەن ۋاقىتلىرىمدا چەت ئەل يازغۇچىلىرىنىڭ بالىلار ئۈچۈن يازغان رومانلىرىدىن بىرنەچچىنى زوقلىنىپ ئوقۇغان، ئۇلارنى تەرجىمىگە ئۇيۇشتۇرۇپ، تەھرىرلەپ نەشرگە تەييارلىغان ئىدىم. شۇ چاغلاردىن باشلاپ بىزنىڭ بالىلار ئەدەبىياتىمىزدا نېمىشقا رومان يوقتۇ، دەپ ئويلىنەتتىم. ئۆزۈم بالىلار ئۈچۈن رومان يېزىش نىيىتىگىمۇ كەلگەن. بىراق شۇ چاغدىكى ئىجتىمائىي مۇھىت، خىزمەت ئالدىراشچىلىقى مېنىڭ بۇ ئارزۇيۇمنىڭ روياپقا چىقىشىنى توسۇپ قويغان ئىدى، ئەمدى ياشىنىپ قالدىم. نىيەت، ئارزۇيۇمغا تۇشلۇق مادار يوق. شۇنداق بولسىمۇ داستان، بالىلادىلارنى يېزىپ تۇردۇم، رومان يازالمىغانلىقىمغا بەك ئەپسۇسلىنىمەن.

سوئال: بالىلار ئەدەبىياتى نەزەرىيەسىدە بالىلار ئەدەبىياتىغا تەۋە ئەسەرلەرنى تۆت تارماققا ئايرىيدىكەن. سىزنىڭ

باللار ئەسەرلىرىڭىز قايسى تارماققا تەۋە؟

جاۋاب: سىز ئېيتقاندەك باللار يېشىغا يەنى فىزىيولوگىيەلىك ۋە پسىخولوگىيەلىك ئالاھىدىلىكلىرىگە ئاساسەن تۆت تۈرگە ئايرىلىدۇ. مەن باللار ئۈچۈن ئەسەر يازغىنىمدا ئۇلارنىڭ ياش ئالاھىدىلىكىنى كۆزدە تۇتىمەن. مەن تاللىۋالغان تېمىنىڭ قايسى ياش باسقۇچىدىكى باللارغا ماس كېلىدىغانلىقىنى مۆلچەرلىۋېلىپ، ئاندىن شۇ ياش باسقۇچىدىكى باللىقىمغا قايتىپ قەلەم تەۋرىتىمەن. مېنىڭ شېئىرلىرىم بولسۇن ياكى نەسرىي ئەسەرلىرىم بولسۇن، ئۇلارنىڭ ئىچىدە باغچا باللىرى (4 ـ، 5 ـ، 6 ياشلىق باللار) ئۈچۈن يېزىلغانلىرى بار، مەكتەپ يېشىدىكى باللار(7 ـ، 8 ـ، ياشلىق باللار) ئۈچۈن يېزىلغانلىرى بار، باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ يۇقىرى يىللىقلىرى (10 ـ، 11 ـ، 12ياشلىق باللار) ئۈچۈن يېزىلغانلىرى بار، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ يېشىدىكى (13 ـ 14 ـ، 15 ھەتتا 16 ياش ئەتراپىدىكى) باللار ئۈچۈن يېزىلغانلىرىمۇ بار. دېمەك، مەن باللارنىڭ ھەرقايسى تۈركۈمدىكى ياش باسقۇچلىرىنى ئۆز ئەسەرلىرىمنىڭ چېگراسى قىلىپ پەرقلەندۈرىمەن.

سوئال: سىز جۇڭگو ۋە چەت ئەللىك باللار يازغۇچىلىرىدىن كىملەرنى ياقتۇرىسىز؟

جاۋاب: مەن جۇڭگودىكى باللار يازغۇچى ـ شائىرلىرىدىن چېن بوچۈي، رېن رۇڭرۇڭ، كې يەن، لۇتپۇللا مۇتەللىپ، تېيىپجان ئېلىيېفلارنىڭ باللار ئۈچۈن يازغان ئەسەرلىرىنى ياخشى كۆرىمەن. چەت ئەل يازغۇچىلىرىدىن ئاندېرسون، لېف. تولىستوي، مارشاك، مىخالكوف، زەپەر دىيار، قۇددۇس مۇھەممىدى، ئۆمەر مۇھەممىدى، ئېلىيار بەختىيارلارنىڭ باللار ئۈچۈن يازغان ئەسەرلىرىنى ياخشى كۆرىمەن.

سوئال: ئۆزىڭىزنىڭ باللار ئەدەبىياتى ئىجادىيىتىدە شەكىللەندۈرگەن خاس ئۇسلۇبىڭىز ۋە بەدىئىي ماھارەت جەھەتتىكى ئۆزگىچىلىكلىرىڭىز ھەققىدە سۆزلەپ بېرەمسىز؟

جاۋاب: مېنىڭ باللار ئەدەبىياتى ئىجادىيىتىدە شەكىللەندۈرگەن ئۆزۈمگە خاس ئۇسلۇبۇم يوق. لېكىن باشقىلارغا ئوخشىمايدىغان بەزى ئادەتلىرىم بار. ئەسەرنى يېزىش ئالدىدا ۋە يېزىش جەريانىدا يازماقچى بولغان ئەسەرلىرىمنىڭ چۈشىنىشلىك، قىزىقارلىق، يۇمۇرلۇق بولۇشىغا، گەپ ـ سۆزلىرىمدە ۋەز ـ نەسىھەت، چاقىرىق بولۇپ قالماسلىقىغا دىققەت قىلىمەن. يېزىشقا يېڭى كىرىشكەن چاغلىرىمدا كاللامغا كەلگەن بىرەر تېمىنى تولۇق ئويلانمايلا قەغەزگە چۈشۈرۈشكە باشلايتتىم. بەزى گەپ ـ سۆزلەر قاملاشماي قالسا تۈزىتىمەن دەپ زورۇقۇپ ئولتۇرۇپ كېتەتتىم. تۈزىتىش ئاخىرلاشقاندىن كېيىن دەرھال ئاققا كۆچۈرۈپ مەتبۇئاتقا يوللايتتىم. ئاشۇنداق يازغان شېئىرلىرىمدىن كۆپى ماڭا كېيىن ياقماي قالدى. شۇنىڭ بىلەن مەن شېئىر ئىجادىيىتىمدىكى بۇ ئاددىي ئۇسۇلنى يەكۈنلەپ، تەجرىبىلەرنى ئۆزۈمگە ساۋاق قىلدىم. كېيىنكى چاغلاردا ئەسەرنى يېزىشتىن ئاۋۋال باللار تۇرمۇشىنى ئەتراپلىق، چوڭقۇر كۆزىتىپ، باللار ياقتۇرىدىغان، قىزىقىدىغان، ئىجتىمائىي ئۈنۈمى بار تېما تاللايمەن، ئاندىن شۇ تېما ئۈستىدە ئەتراپلىق پىكىر يۈرگۈزىمەن. پىكىرلەر كاللامدا بىر نۇقتىغا مەركەزلەشكەندىن كېيىن، ئۇنى قانداق ئىپادىلەپ بېرىش توغرىسىدا ئويلىنىمەن. تەكرار ئويلىنىش داۋامىدا يازماقچى بولغان ئەسىرىمنىڭ قۇرۇلمىسىمۇ كاللامدا پىشىپ قالىدۇ. شۇ چاغدا قولۇمغا قەلەم ئېلىپ، ئەسەرنىڭ كاللامدا (كۆڭلۈمدە) تۇرغۇزۇلغان جاھازىسى بويىچە يېزىشنى باشلايمەن. بۇنىڭدا ۋاقىت تاللاپ ئولتۇرمايمەن. ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلارنىڭ قايسىسىدا بولسۇن (مەيلى كېچە، مەيلى كۈندۈز) يېزىشنى داۋاملاشتۇرۇۋېرىمەن. ھەتتا رادىيو (مۇزىكا) ئاڭلاپ ئولتۇرۇپمۇ يېزىۋېرىمەن. ئەسەرنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى پۈتكەندىن كېيىن، بەدىئىي جەھەتتىن ئىشلەشكە، ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، پەردازلاشقا ئۆتىمەن. بۇ باسقۇچتا ئەسەر تىلىنىڭ چۈشىنىشلىك، ئويناق، باللارچە تىل بولۇشىغا، سۆز ـ جۈملىلەرنىڭ ئوبرازلىق بولۇشىغا، تەسۋىرنىڭ، بەدىئىي ئىپادىلەشنىڭ راۋان، ئورۇنلۇق بولۇشىغا كۈچ سەرپ قىلىمەن. بۇ جەرياندا كاللامغا ئىككىنچى بىر يېڭى، ياخشىراق تېما كېلىپ قالسا، بۇرۇنقى يېزىۋاتقىنىمنى ۋاقتىنچە قويۇپ تۇرۇپ، كېيىنكى تېما (ئەسەر) ئۈستىدە ئىشلەۋېرىمەن. ئەسەر يېزىشقا مۇنداق مۇئامىلە قىلىشىمنىڭ سەۋەبى، ئەسەرنىڭ پىششىق بولۇشىنى، تاكامۇللىشىشىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش، جۈملىدىن ئۆزۈمنىڭ زېھنىي قابىلىيىتىمنى تاۋلاپ، قەلىمىمنىڭ ئۆتكۈرلىشىشىنى قولغا كەلتۈرۈش. يىغىپ ئېيتقاندا، باللار ئۈچۈن يازغان ئەسەرلىرىمدە باللار ئاسان چۈشىنەلەيدىغان ئاممىباب، گۈزەل تىل، باللارغا خاس دىت ۋە تەسەۋۋۇر بىلەن سۇغىرىلغان ئوبرازلىق پىكىر، ئەستە قالغۇدەك قىزىقارلىق ۋەقە، دېتال بولۇشى لازىم. بۇنداق يېزىلغان ئەسەر باللارنى چوڭقۇر تەسىراتقا، ئوبدان ئۆلگىگە ئىگە قىلىدۇ. مەن باللاردىكى ئەنە شۇنداق ئالاھىدىلىكنى، قىزىقىشىنى كۆزدە تۇتۇپ «ياردەم»، «ئېيتىڭلارچۇ توغرىمۇ»، «سېيىت ئۇيالدى»، «تۈگمىنىڭ زارى» قاتارلىق

شېئىرلارنى يازدىم. بالىلار يۇمۇرلۇق، ھەجۋىي خۇسۇسىيەتكە ئىگە بۇ شېئىرلارنى قىزىقىپ ئوقۇپ، تېگىشلىك نەپ، مەنىۋى ئوزۇق ئالىدۇ.

سوئال: بالىلىرىمىزنىڭ ۋە بالىلار ئەدەبىياتىمىزنىڭ كەلگۈسى ھەققىدە كۆپ ئويلىنامسىز؟

جاۋاب: بالىلار بىزنىڭ كەلگۈسىمىز. شۇنداق ئىكەن مېنىڭ بالىلارنى ئويلىغىنىم، بالىلار ئۈچۈن ئەسەر يېزىۋاتقانلىقىم ئەلۋەتتە كەلگۈسىنى ئويلىغانلىقىم، بالىلارنى سۆيگەنلىكىم، كەلگۈسىنى سۆيگەنلىكىم. شۇڭا مېنىڭ ھازىر قىلىۋاتقان ئىشىم بۈگۈننىڭلا ئىشى بولۇپ قالماي، بەلكى كەلگۈسىنىڭ ئىشى. بىز بالىلار يازغۇچىلىرىنىڭ ئىشى ئىنتايىن ئېغىر، ئىنتايىن شەرەپلىك. بۇنىڭ مەسئۇلىيىتى تېخىمۇ ئېغىر. بىز بالىلار ئۈچۈن ئەسەر يازغۇچىلار ئىكەنمىز، ئەلۋەتتە مەسئۇلىيەتتىن ئۆزىمىزنى تارتماي، تىرىشىپ ئىزدىنىپ بالىلارنىڭ مەنىۋى دۇنياسىنى بېيىتىدىغان، ئەقىل بۇلىقىنى ئاچىدىغان، تەسەۋۋۇرىنى كېڭەيتىدىغان نادىر، قىزىقارلىق ئەسەرلەرنى يېزىش ئارقىلىق ئۇلارغا يارقىن بەدىئىي ئوبرازلارنى — ئۈلگىلەرنى تىكلەپ بېرىشىمىز كېرەك. مەلۇمكى، ئۈلگىنىڭ كۈچى چەكسىز. بالىلار مانا شۇنداق زوق، روھ ئاتا قىلىدىغان ئۈلگىلەردىن كۈچ تېپىپ، مەنىۋى دۇنياسىنى ئۇرغۇتىدۇ، خەلققە يارامىلىق ئادەملەردىن بولۇشقا تىرىشىدۇ. بالىلار يازغۇچى - شائىرلىرىنىڭ بالىلار ئۈچۈن ئەسەر يېزىشتىكى مەقسىتىمۇ ئاشۇ.

سوئال: ھازىرغىچىلىك قانچىلىك ئەسەر يازدىڭىز؟ قايسى ئەسەرلىرىڭىز قانداق مۇكاپاتلارغا ئېرىشتى؟ بالىلىرىمىزغا يەنە قانداق ئەسەرلەرنى سوۋغا قىلماقچى بولۇۋاتىسىز؟

جاۋاب: مەن 1950 - يىللاردىن باشلاپ شېئىر يېزىشنى مەشىق قىلىپ كەلدىم. «چاۋشيەن ئوغلىغا» دېگەن شېئىرىم تۇنجى قېتىم مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن رەسمىي شېئىر يېزىشقا كىرىشىپ چوڭلارغا خاس 05 پارچە شېئىر يازدىم، بۇ شېئىرلارنىڭ كۆپى گېزىت - ژۇرناللارغا بېسىلىپ چىقتى. بالىلار ئۈچۈن ئەسەر يېزىشقا 1955 - يىلىدىن باشلاپ كىرىشتىم. ھازىرغىچە بالىلار ئۈچۈن 300 پارچە شېئىر، 30پارچە ھېكايە، بىرقانچە دىراما يازدىم. بالىلار ئۈچۈن يازغان شېئىرلىرىم «قىزىل گالىستۇك»، «ئىناق دوستلار»، «سالام بالىلار»، «مەن سۇ ئىچكەن بۇلاقلار» دېگەن ناملار بىلەن تۆت توپلام بولۇپ چىقتى. بالىلار ئۈچۈن يازغان ھېكايىلىرىم «بىزنىڭ كوچىنىڭ بالىلىرى» دېگەن نام بىلەن توپلام بولۇپ چىقتى. 30پارچىدىن ئارتۇق ماقالە، ئوبزور يېزىپ مەتبۇئاتتا ئېلان قىلدۇردۇم. خەنزۇ، قازاق، ئۆزبېك تىللىرىدىن 50 پارچىگە يېقىن ئەدەبىي ئەسەرنى تەرجىمە قىلدىم. تەرجىمە قىلغان بۇ ئەسەرلىرىمدىن ھەممىسى دېگۈدەك گېزىت - ژۇرناللاردا ئېلان قىلىندى، بەزىلىرى كىتابچە بولۇپ چىقتى. يازغان ئەسەرلىرىمدىن «بەخت قوشىقى»، «ياردەم»، «بىزنىڭ جاۋاب» (شېئىرلار)، «ئۇيغۇر بالىلار ئەدەبىياتىنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى» (ماقالە)، «كىتابلارنىڭ سۈپىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتە مۇھەررىر بىلەن كوررېكتورنىڭ رولى» (ماقالە) خەنزۇچىغا، «بىزنىڭ ۋەتەن»، «رەنانىڭ خىتابى»، «ئەيىب كىمدە» قاتارلىق ئون نەچچە شېئىرىم قازاق، ئۆزبېك، قىرغىز تىللىرىغا تەرجىمە قىلىندى. «تىنىش بەلگىلىرى سۆھبەتتە» (شېئىر) 1979 - يىلى «تارىم» ژۇرنىلى ئۇيۇشتۇرغان ئەدەبىي ئەسەرلەرنى باھالاشتا 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. «ياردەم» (شېئىر) 1979 - يىلى مەملىكەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن 2 - نۆۋەتلىك بالىلار ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرىنى باھالاشتا 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. بۇ شېئىرىم يەنە 1980 - يىلى ئۆتكۈزۈلگەن مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر يازغۇچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى باھالاشتا «تۇلپار» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. «مېنىڭ جان دوستۇم» ناملىق شېئىر 1981 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ئېلىپ بېرىلغان ئەدەبىي ئەسەرلەرنى باھالاشتا 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئىگە بولدى.

«ئىناق دوستلار» دېگەن شېئىرىم ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ئېلىپ بېرىلغان 1 - قېتىملىق بالىلار ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى باھالاشتا 2 - دەرىجىلىك؛ «زور بەخت، مۇھىم مەسئۇلىيەت»

ناملىق ماقالەم 2 - قېتىملىق بالىلار ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى باھالاشتا 1 - دەرىجىلىك؛ «بوۋامنىڭ ھېكايىسى» ناملىق داستانىم 3 - قېتىملىق بالىلار ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى باھالاشتا 2 - دەرىجىلىك مۇكاپات بىلەن مۇكاپاتلاندى. «ئىناق دوستلار» دېگەن شېئىرلار توپلىمىم 1990 - يىلى مەملىكەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن بالىلار ئوقۇشلۇقلىرىنى باھالاشتا 3 - دەرىجىلىك مۇكاپات بىلەن مۇكاپاتلاندى. «ياخشى بالا بولىمەن»(1989 - يىلى)، «مەن» (1990 - يىلى) «گۈزەل ۋەتەن» (1997 - يىلى) ناملىق ناخشا تېكىستلىرىم ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە مۇنەۋۋەر ناخشا تېكىستى بولۇپ باھالاندى. «

‹ماۋزېدۇڭ ۋە ئۇنىڭ باللىرى› ناملىق كىنونىڭ ئىجتىمائىي ئەھمىيىتى» ناملىق كىنو ئوبزورۇم ئاپتونوم رايونلۇق كىنو شىركىتى تەرىپىدىن مۇنەۋۋەر ئەسەر بولۇپ باھالاندى، جۈملىدىن ماڭا يەنە 1995 - يىلى مۇنەۋۋەر كىنو ئوبزورچىسى دېگەن شەرەپ گۇۋاھنامىسى بېرىلدى. 1982 - يىلى ئىككى تەرجىمە شېئىرىم «كۆۋرۈك» (ئەدەبىي تەرجىمىلەر) ۋە «شىنجاڭ مىللەتلەر ئەدەبىياتى» ژۇرناللىرى باھالاش ھەيئىتىنىڭ 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا سازاۋەر بولدى. 2003 - يىلى ماڭا «خانتەڭرى» مۇكاپاتىنى باھالاش ھەيئىتى بىلەن «تارىم غۇنچىلىرى» تەھرىر بۆلۈمى تەرىپىدىن «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر باللار ئەدەبىياتى تۆھپىكارى» دېگەن شەرەپلىك مۇكاپات بېرىلدى. مەن ھازىر جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ، ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى. مېنىڭ باللار ئۈچۈن يازغان ئەسەرلىرىم ئانچە كۆپ ئەمەس. لېكىن ماڭا بېرىلگەن شان - شەرەپ بەك كۆپ. بۇ شەرەپلەر مېنىڭ باللار ئەدەبىياتى ساھەسىدە تېخىمۇ كۆپرەك، ياخشىراق ئەسەر ئىجاد قىلىشىمغا تۈرتكە ۋە ئىلھام بولۇپ كەلدى، شۇنىڭدەك باللار ئالدىدىكى مەسئۇلىيىتىمنىڭ ئېغىرلىقىنى ھېس قىلدۇردى. سالامەتلىكىم يار بەرسىلا باللار ئۈچۈن ئەسەر يېزىپ تۇرىمەن.

سوئال: تۇرسۇنمۇھەممەد پەخرىدىن ئاكا، سىز ئۇزاق يىللاردىن بېرى نەشرىيات ساھەسىدە ئىشلەپ، ئىزچىل تۈردە ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ، نۇرغۇنلىغان نادىر كىتابلار بىلەن سۆيۈملۈك باللىرىمىزنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىنى بېيىتىپ كەلدىڭىز. ئۆزىڭىزنىڭ خىزمەت ۋە ئىجادىيەت ئىشلىرىڭىزغا باھا بېرىپ باقامسىز؟

جاۋاب: مەن 1951 - يىلى 9 - ئايدىن 1954 - يىلى 3 - ئايغىچە ئوقۇتقۇچىلىق قىلدىم. 1954 - يىلى 4 - ئايدىن 1994 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە نەشرىيات ساھەسىدە ئىشلىدىم. نەشرىياتچىلىق بىلەن ئۆتكەن 40 يىلدا 500 پارچىگە يېقىن كىتاب ۋە ژۇرنالنىڭ تەھرىرلىكىنى ئىشلەپتىمەن. بۇلارنىڭ ئىچىدە يىرىك ئەسەرلەرمۇ، ئادەتتىكى ئەسەرلەرمۇ، چوڭلار ئۈچۈن تەييارلانغانلىرىمۇ، باللار ئۈچۈن تەييارلانغانلىرىمۇ بار. ئايرىم كىتاب بولۇپ چىققانلىرى زور سالماقنى ئىگىلەيدۇ. بۇنىڭدىن باشقا «شانلىق يىللار» (شېئىرلار توپلىمى)، «ئۇيغۇر باللار ئەدەبىياتىدىكى نەمۇنىلەر» (ئەدەبىي توپلام) قاتارلىق كىتابلارنى تۈزۈپ نەشر قىلدۇردۇم. باللار كىتابلىرىنى ئىشلەش جەريانىدا ئەسەر كۆرۈش، تېما تاللاش، پىلانغا ئېلىش، تەھرىرلەش، نەشر قىلىش ئىشلىرىنى ئەستايىدىل ئىشلەپ مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ، جامائەتچىلىكنىڭ ئىجابىي باھالىرىغا ئېرىشتىم. «ئىزدىنىش»(رومان)، «تەدبىرلىك بالا» (باللار ھېكايىلىرى توپلىمى) مەملىكەت بويىچە مۇنەۋۋەر ئەسەر بولۇپ باھالىنىپ، ماڭا تەھرىرلىك مۇكاپاتى بېرىلدى. مەن تەھرىرلىگەن كىتابلاردىن يەنە »ئۈچ بولكا« قاتارلىق بىرقانچە كىتاب ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 1982 - يىلى مەن ئۇيغۇر باللىرىنىڭ مەخسۇس ژۇرنىلى بولماسلىقتەك ئەھۋالنى كۆزدە تۇتۇپ، رەھبەرلىككە پىكىر سۇندۇم. بۇ پىكرىمنى نەشرىيات رەھبەرلىكى تەستىقلىدى ۋە قوللىدى. شۇنىڭ بىلەن قەرەلسىز چىقىرىلىدىغان «تارىم غۇنچىلىرى» نى نەشر قىلىپ كەڭ ئۆسمۈرلەرگە تارقاتتۇق. باللار، جۈملىدىن مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار بۇ ئىشتىن خۇرسەن بولۇشتى. مەن شۇ يىللاردا باللار ئوقۇشلۇقلىرى تەھرىر ئىشخانىسىنىڭ مەسئۇللۇقىنى، قوشۇمچە «تارىم غۇنچىلىرى » ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرلىكىنى ئۆتىدىم. بۇ ژۇرنال 1985 - يىلىدىن باشلاپ پوچتا ئارقىلىق تارقىتىلىدىغان بولدى. شۇنىڭدىن تارتىپ بۇ ژۇرنالنىڭ ماقالىلىرىنى بېكىتىپ بېرىش خىزمىتىنى 1994 - يىلىغىچە ئىشلىدىم. ماڭا 1983 - يىلى كاندىدات ئالىي مۇھەررىر، 1994 - يىلى ئالىي مۇھەررىر ئۇنۋانى بېرىلدى. پېنسىيەگە چىققاندىن كېيىنمۇ نەشرىياتنىڭ كىتابلىرىنى تەھرىرلەپ بېرىش، پىكىر تەييارلاش ئىشلىرىنى 2010 - يىلىغىچە قىلىپ تۇردۇم.

ئاخىرىدا دېمەكچى بولغىنىم، مەن نەشرىياتچىلىقنى، مۇھەررىرلىكنى ياخشى كۆرىمەن. شۇڭا مېنىڭ نەشرىياتچىلىق بىلەن ئۆتكەن40 يىلىم ماڭا بىر كۈندەك بىلىنىدۇ. نەشرىيات قوينىدا ئۆتكەن چاغلىرىم ئېسىمگە چۈشسە كۆڭلۈم يايراپ كېتىدۇ. چۈنكى نەشرىياتچىلىقتا، مۇھەررىرلىكتە ئىشقىيار بولۇپ كەتكەنىكەنمەن. شۇڭا ھازىرمۇ نەشرىياتچىلىقتا، مۇھەررىرلىككە مۇناسىۋەتلىك ئىشلار بولسا قىلىپ تۇرۇۋاتىمەن. ئەدەبىي ئىجادىيەتتىمۇ شۇنداق. ئەپسۇس، ئارمانغا تۇشلۇق دەرمان بولمىغاچقا چوڭ ئىشلارنى قىلالمايۋاتىمەن. مېنى نەشرىياتچىلىققا ھەۋەسمەن، پىداكار قىلىپ تەربىيەلىگەن، مېنىڭ بۇ ساھەدىكى ئىشلىرىمنى قوللىغان ئۇستازلارغا، ئالاقىدار خادىملارغا، ئوقۇرمەنلىرىمگە سەمىمىي رەھمەت ئېيتىمەن.

شۈبۈرشۈن ۋە دولقۇنلار*

ئالېس كارلىيوكېۋىچ (بېلورۇسىيە)*

كۈن ئۈۋۈسىغا پېتىپ بارماقتا. بۇمۇ بىر قىزىق مەنزىرە ئىدى. ئاۋۋال نەيزىدەك ئۇچلۇق نۇرلار غايىب بولۇشتى. شۈبۈرشۈن باياتىن يۈزلىرىنى غىدىقلاپ ئارام بەرمىگەن نۇرلارنىڭ ئۆچكىنىگە خۇشال ئىدى. ئۇ دىققەت بىلەن ھاۋا رايىنىڭ ئۆزگىرىشىگە سەپ سالدى. شۈبۈرشۈن ۋېرونىكا ئىككىسىنىڭ ئورتاق دەرسلىك، كىتابلىرىدىن ھاۋا رايى ھەققىدە كۆپ نەرسىلەرنى بىلىۋالغان. كۈندىلىكنىڭ ئىچىدە مۆكۈپ يېتىپ، بەزىدە ئۈستەلنىڭ گىرۋىكىدە ئولتۇرۇپ، يەردە دائىملا ئىسسىق بولۇۋەرمەيدىغانلىقى، بەزىدە ئاسماننى بۇلۇت قاپلايدىغانلىقى ھەققىدە ئاڭلىغان ئىدى. بىراق ھازىر سۈيىلوچنىڭ دولقۇنلىرى بىلەن خەشەك قولۋاقتا ئۈزۈپ كەلگەن دۇكوردا فېنولوگ ئىسىملىك بوۋاي ياشايدىغانلىقى ھەققىدە ھېچنەرسە بىلمەيتتى. بۇ سۆزنىڭ مەنىسىنىمۇ چۈشىنىدۇ. فېنولوگ — ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋاناتلار دۇنياسىنىڭ ھاۋا رايىغا قاراپ ئۆزگىرىشىنى تەكشۈرەيدىغان مۇتەخەسسىس.

...كۈن ئۈۋۈسىغا كىرىپ كەتكەندىن كېيىن، ئېگىز ئاسماندا بۇلۇتلار پەيدا بولۇشتى. شامال كۈچىيىپ، شۈبۈرشۈننىڭ كېمىسىنى ئېگىز - پەس چايقاشقا باشلىدى. ساياھەتچى كېمىنىڭ گىرۋىكىگە مەھكەم يېپىشىۋالدى. دولقۇنلار بارغانسېرى تېخىمۇ ئېگىز ئۆركەشلەپ، خەشەك كېمىنى ھە دەپ ئاسمانغا ئاتاتتى. شۈبۈرشۈن «قىرغاققا چىقالارمەنمۇ» دەپ ناھايىتى ئەندىشىدە قالدى. شەھەردىن قېچىپ كەتكىنىگە يەنە ئۆكۈنۈشكە باشلىدى. ۋېرونىكىنىڭ دەرسلىرىنى تەكشۈرۈپ، ھازىر ئىسسىق يەردە ئولتۇرغان بولسامچۇ، كاشكى، دەپ ئويلىدى ئۇ. ھېممىتىگە بولا، سوۋغىمۇ ئالار ئىدىم. قىزنىڭ ئانىسى بۈگۈن «ناپالېئون» تورتىنى پىشۇرغاندۇ. ماگىمۇ بىرەرچە ئۈۋۈقى تېگەر ئىدى.

«ھە، مانا يامغۇرمۇ يېغىشقا باشلىدى، — دەپ ئويلىدى شۈبۈرشۈن ئۈستى-بېشىغا چۈشۈۋاتقان تامچىلارنى كۆرۈپ. — بەلكىم، بۇ دولقۇنلار چاچرىتىۋاتقان سۇمىكىن؟ ئەندى قانداقمۇ قىلارمەن؟»

ئۇ ئەتراپىغا قاراشتىن قورقۇپ، قاپ-قارا ئاسمانغا تىكىلگىنىچە جىم ياتتى. سۇنى تىنماي چايقاۋاتقان ئەنسىز شامالدىن قورقۇپ، غالىلداپ تىترەشكە باشلىدى. دۇنيانى قاراڭغۇلۇق باسقان. ئارىلاپ ئاقۇش بۇلۇتلار كۆزگە چېلىقىدۇ. ئەنە شۇلارنىڭ ئارىسىدىن يوغان ئادەمنىڭ شەپىسى كۆرۈنگەندەك بولدى. ساياھەتچىنىڭ كېمىسىگە ساقاللىق بوۋاينىڭ يۈزى يېقىنلا تۇراتتى. ئۇنىڭ ساقىلى سۇغا چىلىشىپ قالغان ئىدى. قورققىنىدىن بالىقاينىڭ جان- ئىمانى چىقىپ كەتتى. بىر بالا-قازانى سەزگەندەك، چىشى-چىشلىرىغا تەگمەي قالدى. شۇئان قاتتىق گۈلدۈرماما ئاسماننى زىل-زىلىگە كەلتۈرۈۋەتتى.

ساقاللىقنىڭ ئاغزى بىلىنەر-بىلىنمەس مىدىرلاپ سۆزگە كەلدى:

— قورقما، كاپىتان، — دېدى ئاۋاز. — مۇنداق جۇدۇن - چاپقۇنلار بولۇپ تۇرىدۇ. ئۇ بىز ئۈچۈنمۇ، تەبىئەت ئۈچۈنمۇ چوڭ سىناق. ئورماندىكى

* بېشى ئۆتكەنكى

دەرەخ، ئېتىزلاردىكى گىياھ - چۆپلەر تاۋلىنىدۇ...

شۇبۇرشۇن سەل ئېسىنى يىغىۋالدى. ئەتراپ تېخىچە قاراڭغۇ. شۇندىمۇ، ئۈمىد بار. بالىقاي قىرغاقنى ئىزدەشكە باشلىدى. ئۇنىڭ بىرەرسىگە كېمىسىنى تىرەۋالسا، جاھان ئىش بولار ئىدى... بىراق ئۇلار كۆرۈنمەيدۇ. ئۇ يەنە ئاسمانغا قارىدى. ساقاللىق بوۋاينىڭ يۈزى تېخىمۇ ئوچۇق كۆرۈندى.

- مەن ساڭا دېدىمغۇ. زادىلا قورقما! مەن — فېنولوگ بوۋاي. بۇ يەردە شۇنچە يىل ياشاۋاتساممۇ، ئەتىكى ھاۋا رايىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى مەنمۇ ياخشى بىلمەيمەن. بورىنى تۇختىغاندىن كېيىن ھەممىسى ئۆز ئورنىغا كېلىدۇ. بەلكىم، بىر ئازدىن كېيىن بۇلۇتلار تارقاپ كېتەر. ئەگەر سەن ھازىر ئەڭ ئېگىز دولقۇنغا مىنىپ، يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن بولساڭ، مەن ساڭا ئۆزۈمنىڭ فېنولوگىيەلىك كۈندىلىكىمنى كۆرسىتەر ئىدىم. ئۇ يەردىكى كونا يېزىقلارنىڭ ئىچىدە مۇنداق سۆزلەر بار: «ئۇ يىلى ياز قۇرغاق، كۈز يامغۇرلۇق بولدى. يامغۇر قۇرتى شۇنچىلىك كۆپەيدىكى، قارا بۇغداينىڭ يىلتىزىنى يەپ قۇرۇتۇۋەتتى . ئادەملەر قايتا ئاشلىق تېرىشقا مەجبۇر بولدى. ئاما دېگەندەك ھوسۇل ئالالمىدى. ياغىيونىڭ تەممۇ ناچار ئىدى. ئۇ دەۋرلەردە نان بىلەن ياغيوسىز ئاددىي ئادەملەرنىڭ كۈنى خاراب ئىدى، قىممەتلىك ساياھەتچىم.

- ئۇ چاغدا يامغۇر ياققىنى ياخشى بولغاندۇ، - ئاستا ئۈن قاتتى شۇبۇرشۇن.

- يارايسەن، كاپىتان! مۇنۇ جۇدۇن- -چاپقۇن تېز تۈگەيدۇ. سەن بولساڭ مېنىڭ يېنىمغا كېلىۋال. پەقەت دولقۇنغا سەكرەپ چىقىۋالساڭ بولغىنى. شامال ئارقىلىق ئۇچۇپ مېنىڭ چېچىم ياكى ساقىلىمغا يېپىشىۋالسەن. ئاندىن ئىككىمىز ھاۋا رايى ھەققىدىكى كۈندىلىكنى ئارامخۇدا ئولتۇرۇپ ئوقۇيمىز...

شۇبۇرشۇننىڭ كېمىسى ئەتراپىدا دولقۇنلار قۇتراپ ئەدەشكە باشلىدى. ھە، دېسىلا ئۇنى يۇلۇۋېلىپ، بېشى قويغان ياققا ئەكەتكۈسى بار. مانا ئۇلارنىڭ بىرى ئېگىز كۆتۈرۈلدى، ئۆزىنى بالىقاينىڭ كېمىسىگە ئاتتى. كىچىككىنە سايامەتچىنىڭ كۆزلىرى قىنىدىن چىقىپ كەتكىلى ئازلا قالدى. ئەگەر فېنولوگ بوۋاي تۆۋەن ئېڭىشىپ، ساقىلى بىلەن ئۇنى تۇختىۋالمىغان بولسا، ئاقىۋەت قانداق بولار نامەلۇم ئىدى.

- ھە، بەڭباشىم، - ھەيۋە ئارىلاش سىلىق سۆزلىدى بوۋاي. - بۇ بىچارىنى نېمانچە قورقۇتىسەن؟ بار نېرى، يوغان كېمىلەر بىلەن ئوينا.

ئاندىن شۇبۇرشۇنغا قاراپ: - دولقۇنلاردىن قورقمىغان. ئۇلارنىڭ ھەممىسى يامان ئەمەس. گۈلدۈرى جىقنىڭ يامغۇرى ئاز دېگەندەك، بۇنىڭ كارى چاغلىق. مېنىڭ ساقىلىمغا چىقىۋال دېدىمغۇ. كۆردۈڭمۇ، ئەتراپىڭدىكى ياخشى دولقۇنلارنى... ئۇلار دائىم ساڭا ياردەمگە تەييار!

- بوۋا، سىز ناھايىتى مېھرىبان ئىكەنسىز. سىز بولمىسىڭىز قانداقمۇ قىلار ئىدىم... مەن ئۆز ئورنۇمدا قالغىنىم ياخشى. يوغان دېڭىزلار مېنىڭ ئۈچۈن ئەمەس. سىناققا كەلسەك، سىز توغرا ئېيتتىڭىز، ئۇلارنى يېڭىش كېرەك. مەن پەقەت مۇشۇ يامغۇردىن بەك قورقىمەن. ئۇنىڭدىن دالدا بولغىدەك بىر نەرسە تېپىشقا ياردەم قىلسىڭىز بولاتتى...

فېنولوگ بوۋاي ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ ئەتراپىغا ئۇزاق قارىدى. ئاندىن بىر دەرەخنىڭ كەڭ يوپۇرمىقىنى ئېلىپ، كېمىنىڭ ئۈستىگە يېپىپ قويدى.

- مانا، كاپىتان، ئۆگۈزۈڭمۇ تەييار. ئەندى ھېچقانداق يامغۇر ساڭا خەتەرلىك ئەمەس. مەن ئەتە يەنە خەۋىرىڭنى ئالىمەن. كۈچۈڭ يەتمىسە، ئۆگۈزنى ئېلىۋېتىشكە ياردەم قىلىمەن.

شۇبۇرشۇن قېرى دوستىغا رەھمەت ئېيتتى. ئۇ تۈننى ئارامخۇدا ئۆتكۈزىدىغانلىقىغا خۇشال ئىدى. بۈگۈن ئۇ ھەقىقىي سىناققا دۇچ كەلدى. بىر تەرەپتىن، فېنولوگ بوۋاينى ئۇچراتقىنىغا شات بولدى. «ئېھ، مېنىڭ قانداق دوست تېپىۋالغىنىمنى ھازىر ۋېرونىكا بىلسىچۇ»، دەپ ئويلىدى كۆزلىرى ئۇيقۇغا كېتىۋاتقاندا.

(داۋامى كېيىنكى ساندا)

رۇسچىدىن تەرجىمە قىلغۇچى ئەخمەتجان ئىسراپىلوۋ (قازاقىستان)

ۋىسال ـ بىزنىڭ تۈنجى گۇناھىمىز

ئالىمجان مەتقاسىم (غەمناكى)

ھەسرەت چەككەنلىكىم ئۈچۈن قەتلىم ۋاجىپ

مېنى ئانامغا تىللاپ بىرىڭلار
تىللاپ بىرىڭلار قويىنىغا ئالمىغان يالماۋۇز جانانىغا.
مېنى بۇ دۇنياغا سازايى قىلىڭلار
سازايى قىلىڭلار
ئانىسىدىن توغۇلغانلىقى بىر گۇناھ ـ دەپ
مېنى تۈرمىلەرگە سولاپ قويۇڭلار
سۆيۈشنىڭ جازاسىنى چىكىش ئۈچۈن
سولاپ قويۇڭلار ئاشۇ نۇرسىز يۈرەككە.
مېنى سۈرگۈن قىلىڭلار ئۆزۈمگە
سۈرگۈن قىلىڭلار ئىنسانلار ئارىسىغا
چىقىپ كېتەي تېنىمنىڭ زۇلمەتلىرىدىن.
ماڭا جازا بىرىڭلار
مەسىلەن، سۆيۈشۈش، قۇچاقلىشىشتەك
مېنى دارغا ئېسىڭلار
مەسىلەن، نىگارنىڭ چاچلىرىغا
مېنى كۆيدۈرۈۋېتىڭلار
مەسىلەن، ئۇ نازۇك نىگاھلاردا.

ھاياتىنىڭ بۇنچە دىشۋاگەرچىلىكلىرىدە
ياشىغۇدەك ھېچ مەنا قالمىدى
پەيمانىم توشتى،
مېھىرلەردىن يالتايغان
ئاسمى بىر كۆزۈم قالدى ئارقامدا.
ئۆلتۈرۈۋېتىڭلار
ئۇرۇڭلار
كۆمۈڭلار
ئاخىرى، ساڭا كۈلۈشۈمنىڭ جازاسىنى چېكىمەن.
چېكىمەن يەنە دۇنياغا كەلگەنلىكىمنىڭ جازاسىنى
چېكىمەن تىرەمنىڭ رەڭگىنى
چېكىمەن ھەسرەت
چېكىمەن چىگرالارنى
تاغلارنى
چۆللەرنى
خىيانەتنىڭ بەدەللىرىنى
چېكىمەن
نوھتىن كېيىن توپان جەھلىنى
چېكىمەن يەھۋانىڭ دەرتلىرىنى
چېكىمەن زورائاستېر رىيازىتىنى
چېكىمەن سىدرىخاتا مۈشكۈلىنى
چېكىمەن قىزىل دېڭىزنىڭ ئىسيانىنى
چېكىمەن لاي قۇشتىن جانغا كىرىشىمنىڭ ئۇقۇبەتلىرىنى
چېكىمەن بۇ چۆللەردە زىيانىڭ ئازابلىرىنى
چېكىمەن يىغىۋاتقان تۇپىلارنىڭ ئاشۇ كۆزگە بۆھتانلىرىنى
چېكىمەن تا قىيامەتكىچە...

مۇناجات

بىر قاداق باشلاندى مۆھلەتنىڭ ئىگىراشلىرىدا
بىزگە قۇزغۇندەك تىپىرلاپ سۆيۈشۈش قالدى.
ۋەدىلەر قالدى چەيلەنگەن گۈللەردىن ئېشىپ قالغان
ئۆزۈمگە قايتىش يولۇم بۇ گۈللەرگە پىدا بولدى.
ئۇنتۇپ قالدىم يولۇمنى، مەنزىلنى، سايىلىرىمنى.
ماڭا سىياھ ، چۇقان، ۋىجدان بەر
ئۆركەشلەپ چىقاي قانلىرىمنىڭ تۇرغۇن ئېقىنىدىن،
بۆسۈپ چىقاي يۈرىكىمنىڭ زىندانلىرىدىن.
ماڭا ئىپپەت، خۇلق ۋە ئازراق ئىمان بەر
بۇلدۇقلاي، پىژىلداي، تولغىناي ۋە ئازراق تىپىرلاي
قانداقلا بولمىسۇن ئۇ يولنى تاپاي
كەچمىشىمگە سولىنىپ ئۆزۈمنى ئازابلاشتىن ۋاز كېچەي
قىيان بارخانلاردەك ئەگرى لېۋىگدە جۇش ئۇراي
ۋەتىنىم دەي، ئۆيۈم دەي، جانان دەي، جان دەي
پۇرقىراپ تۇتۇندەك يالقۇرماي، ۋولقاندەك تاشاي ئۇ ياۋۇز كۆكىسلەردىن
سەلتەنەت تەختىگە لال بولماي، غېرىب مەگزىدە يوللارغا ئايلىناي
ئۇ مەسۇم بالىنىڭ قولىدا بىر تال گۈلگە ئايلىناي
مەغرۇر لېۋەنگە رەت قىلىنىش ئالدىدا تۇرغان بولسىمۇ.
مەن ئۇ ياپراق بولاي
قەرەرسىز گۈلشەندە خازان بولغان
ئاڭقاۋ قەدەملەردە چەيلەنگەن بىغۇبار ياپراق
مەيلى مەن ئۇ بولاي
نېمە بولسام بولاي، ئەڭ خارلانغىنى بولاي
مەيلىم يوق شىكەستە قەلبتىن ئېشىپ قالغان دەرتكە
مەيلىم يوق كۆكسۈمگە نال قاققان مەجھۇل سۈرەتكە
مەيلىم يوق ئېزىلگەن، قامالغان ئاشۇ يۈرەككە.

ۋىسال ـ ئۇ بىزنىڭ تۈنجى گۇناھىمىز

جەننەتتەك قىزغىنلىقتا تولغان ئاھۇ باغچىسى
رىياكار شەھۋەتلىكتىن قاچان قۇتۇلۇپ چىقىسەن؟
مەھبۇبىنىڭ چېھرىدىكى پەرىشان تارتۇقلىرىمنىڭ ئىچىمدىكى ئىماگىنى كۆرسىتىپ قويۇشىدىن ئەنسىرەيمەن.
بىپەرۋالىق يوشۇرۇنغان ئالما دەرىخى ئاستىدا سەن مېنى بىر قېتىم بولسىمۇ ئالداپ باقساڭ مەن رازى ئىدىم،
بۇ ئالداش ۋە يىلان بىزنى تۇرى سىنادا جەم قىلسا مەن يەنە رازى ئىدىم.
بۇ جەننەت ۋە قوغلىنىش يېتەركى ئىككىمىزنىڭ ۋىسالى بولسۇن!
مامات قەيىيۇملىقىدا زىياغا تەشنا دىللار
ئىككىمىزنىڭ ھۇد تېغىدا قىڭغىر ئولتۇرۇپ قىلىشقان گەپلىرىمىزنى ئاڭلاپ، ئىشتىنى يىرتۇق چوپانغا قىسسە سۆپىتىدە سۆزلەپ بىرىدۇ،
بىزنىڭ كەچمىشىمىزدىن بۇيانغا ئەزەلدىن ياپراقلار بىلەن ئىشىمىز بولمىغانلىقىنى ئېيتىپ چوپاننى ئىشەندۈرۈشكە تىرىشىمىز.
يەككە ـ يىگانە بەدەۋىلىكتە چىڭ تۇرۋالغان كۆڭلۈم، روھىمىزنىڭ ئىككى ئۇچىدا بىزگە مىسكىن نەيىنى پۈۋلەپ كۆڭلۈمىزنى ئۇتتۇشقا تىرىشىدۇ.

مەزلۇم پايانسىدىكى چەكسىزلىككە ئاتالغان مايماق خەرىتىلەر بىزنىڭ ئۈچرىششىمىز باشلانغان جاينى كۆرسىتىپ قويۇشقا ئىنتىلىدۇ،
ئەمما نە بۇ قاراڭغۇ كېچە، نە ئۇ شەپەقنىڭ مەسئۇمىيىتى بۇنىڭغا دال بولالمايدۇ.

شۇنداق بىز يالماۋۇزغىمۇ چىشىمىزنى بىرىپ تۇرغان
بىزنى مەنزىلگە يەتكۈزسىلا ھەرگىز پۇشايمان قىلمايمىز،
تاقىر تاغلار، چوكانتاللار، گىدەيگەن ئېنسىكلوپېدىيىلەر ھەنىنۋاسى بىر مۇئەمما
پەقەت سۆيگۈمىزلا راس.
سىلەرنى ئىشەندۇرۇش ئۈچۈن سۇدا يەتتە پۇچىلىنىپ، مايافقا سىيىسەممۇ بەرىبىر مەن گۇناھكار،
چۈنكى نەسەب شەجەرىسىدە تەنھا ياشاۋاتقان بىرلا مەن.
مەن تەقدىرىمگە قارشى چىقتىم، مەسىلە مۇۋازىنەتتە، چەكلەنگەن مېۋە پەقەت باھانە.
بىزنىڭ ئۇ يەردە ئۇچرىششىمىز ۋە مېنىڭ ھەممىڭلارنى ئالداپ قويۇپ ئۇ يەرگە بېرىشىم تۇنجى گۇناھىم.
قەسەمكى، بىزنى يەنە جەم قىل، ئۇ تاغ، چوپان، زەردۇشت، دېموزى، پرومتىت ۋە بۇددا يېنىغا بارمايمەن، پەقەت ۋە پەقەت سېنىلا زىكىر قىلىمەن.

مەن ئىدىم ئۆزۈمدىن يىرگىنىپ ئۆلگەن

مەن نامەردكە يېقىن تېنىمنىڭ
قىرتاق بولاقلىرىدىن يىرگىنىمەن
ۋە شۇ لەھزىلەردە يىرگىنىمەن
كۆز ياشلىرىمنىڭ بولدۇقلاشلىرىدىن.
يىرگىنىمەن مارۇق چېھرىمدا مىسكىن
بىمەنە قۇياشنىڭ نۇرلىرىدىن.
يىرگىنىمەن ماڭا بىرىلگۈسى يوق،
كۈيۈرغا چۈشمەسلىكىم ئۈچۈن
ھەدىيە قىلىنغان ئاخىرقى پۇرسەتتىن.
يىرگىنىمەن
ئوي-خىياللىرىمنى ئەسىر ئالغان تەگرىلەر ۋە ئايالىلارنىڭ قىيانلىرىدىن.

ھالبۇكى شۇ قىياندا
سەرسان چۈشۈمگە ئاپىرىدە بولغان
سىرلارنىڭ يۈرەكلىرىدىن تاشقان قان مەن ئىدىم.
تەنناز جۇۋاننىڭ قىڭغىر ئولتۇرۇپ ھەيدىۋالغان
مەيسىسىدىكى پۈتۈن مەھەللىنى ئۇنىڭغا قاراتقان
قوڭغۇراق مەن ئىدىم.
مەن ئىدىم كارۋاننىڭ چۆللەردە ئۇنۇتقان ئىزلىرى
مەن ئىدىم قۇملارغا يېزىلغان خەت
مەن ئىدىم ساماغا پۈۋلەنگەن روھ
مەن ئىدىم ئوت، ھاۋا، تۇپراق ۋە سۇ
مەن ئىدىم كاھىنلارنىڭ ئەسىرلەر بويى ئېيتقان غەزىلى
مەن ئىدىم پوپىنىڭ نايناق مەرغۇلى
مەن ئىدىم ئايەتتە دېيىلگەن ئىشەك.
ئاھ، مەن ئىدىم، راستىنلا مەن ئىدىم
تۈن نىسپىدە ئۆلگەن شۇ بەدرەك.

قايغۇرما!

مەۋلانا جالالىددىن رۇمىي

قايغۇرما!
ئىنسانلار سېنىڭ قەلبىڭنى سۇندۇرغان بولسا، قايغۇرما!
ئاللاھ، «مەن پۇچۇق قەلبلەردە» دېمىدىمۇ؟
ئۇنداقتا نېمىشقا قايغۇرىسەن ئەي جان؟
خۇددى قۇياشتەك نۇر چېچىشنى خالىساڭ؛
كېچىدەك قاراڭغۇ نەپسىڭنى ياق!

«دەردىم بار» دەيسەن؛
دەرد ئىنساننى ھەقكە يەتكۈزىدىغان تۇلپاردۇر.
سەن بۇنى بىلمەيسەن.
مېنىڭلا دەردىم بار دەپ ئويلاپ قالما.
شۇنى بىلكى؛ سەندىكى دەردنى نېمەت دەپ قارايدىغانلارمۇ بار.

ئۈمىد ئۈزمە؛ يۈسۈفنى ئەسلە.
دەرد قەيەردە بولسا، دەرمان ئۇ يەرگە بارىدۇ.
يوقسۇللۇق قەيەردە بولسا، نېمەت ئۇ يەرگە بارىدۇ.
سوئال قەيەردە بولسا، جاۋاب ئۇ يەرگە بېرىلىدۇ.
كېمە قەيەردە بولسا، سۇ ئۇيەردىدۇر.
سۇنى ئىزدە،
چاڭقاقلىقىنىڭ تەمىنى راسا تېتىغىن،
تېتىغىنىكى، سۇلار تەھتىڭدىنمۇ، يەردىنمۇ بۇلدۇقلاشقا باشلىسۇن.
دۇنيا ماتالىرى ئاللاھنىڭ تەبەسسۇمىدۇر.
ئۇنىڭغا باق، بىراق مەست بولما.
لا تەھزەن! قايغۇرما!

بۇلاقتا دېڭىز، دېڭىزغا ئوكيان سىغمايدۇ.
«ئاشىق» بولمىغان كىشىگە ھەرقانچە چۈشەندۈرسەڭمۇ «مەن، سەن» دەپ چۈشەنمەيدۇ.
بۇ ھەقكە ئېلىپ بارىدىغان يول دېسەڭ ھېچكىم ئىشەنمەيدۇ.
يۈرۈكىدە زەررىچىلىك چوغ يوق ئادەم؛
يانمايدۇ، يانالمايدۇ.

پۈتۈم سۇندى دەپ قايغۇرما!
ئاللاھ سەندىن ئالغان پۈتنىڭ ئورنىغا قانات بېرىشى مۇمكىن.
قۇدۇقنىڭ تېگىدە قالدىم دەپ ھەسرەت چەكمە!
يۈسۈف قۇدۇقتىن چىقىپ مىسىرغا سۇلتان بولدى،
ئۇنۇتما!
ئارزۇيۇڭغا يەتسەڭ بىر ياخشىلىق،
يېتەلمىسەڭ مىڭ ياخشىلىق ئىزدە...

ئۆتمۈش ۋە كېلەچەك ئىنسانغا باغلىقتۇر.
ھالبۇكى ھەقىقەت دۇنياسى بىردۇر.
بۇ دۇنيا بىر چۈشتۇر.

ئالدانما ئەي جان!
چۈشۈكدە قولۇڭ كېسىلسە قورقما، قولۇڭ جايىدىدۇر.
دۇنيا بىر چۈش بولسا، بېشىڭغا كەلگەن پالاكەتلەرمۇ ئۆتكۈنچىدۇر.
نېمىشقا بۇ قەدەر قايغۇرىسەن!
ھەممە پالاكەتلەر بېشىڭغا كېلىپ،
سېنى بەرداشلىق بېرەلمىگۈدەك بىر نوقتىغا ئەكەلگەن بولسا،
ھەرگىز ۋاز كەچمە.
چۈنكى دەل ئۇ يەر تەقدىرىڭنىڭ ئۆزگىرەيدىغان يېرىدۇر.
بۇ دۇنيانىڭ، بۇ كائىناتنىڭ كىتابى سەندۇرسەن؛
ئاچ، ئۆزۈڭنى ئوقۇ ئەي جان.

كائىناتنىڭ ئەڭ يىراق بۇرجىكى، سىنىڭ ئىچىڭدىكى كىچىككىنە بىر نوقتا.. .
ئەمما سەن بۇنى بىلمەيسەن.
قانداق دەردىڭ بولسا بولسۇن، قورقما!
يېتەركى ئۈمىدىڭ ئاللاھ بولسۇن.
ھەممە ئادەم مەلۇم بىر نەرسىگە ئىشەنگەن بولسا،
سېنىڭ ئىشەنچىڭ ئاللاھ بولسۇن.
ھېچقانداق بىر گۇناھ بۈيۈك ئاللاھنىڭ مەرھەممىتىدىن بۈيۈك ئەمەستۇر.
بىراق،
سەن يەنىلا گۇناھتىن يىراق تۇر!

قايغۇرما!
قانداق دەردىڭ بولۇشىدىن قەتئىينەزەر تاھارەت ئال، نەپەس كەبى...
ۋە بىر جايناماز سال خانەڭنىڭ بىر بۇلۇڭىغا،
ئولتۇر ۋە يىغلا،
خالىساڭ ھېچنېمە دېمە...
ئۇنۇتما،
ئۇ سېنى ۋە سېنىڭ دەردلىرىڭنى سەندىن ياخشى بىلىدۇ.
دۇئا قىلغاندا ئۇنىڭغا سۇنۇق بىر كۆڭۈل بىلەن قولۇڭنى كۆتۈر.
چۈنكى ئاللاھنىڭ مەرھەممەت ۋە ئېھسانى، دىلى سۇنۇق كىشى تەرەپكە قاراپ ئۇچىدۇ.
تاياق بىلەن گىلەمگە ئۇرغان كىشىنىڭ مەقسىتى، گىلەمنى ئۇرۇۋېلىش ئەمەس،
چاڭ تۇزاڭنى يوقىتىش.
ئاللاھ چاڭلىرىڭنى ئۇچۇرۇۋەتسە، نېمىشقا قايغۇرىسەن ئەي جان!

قايغۇرما!
ئىشلىرىڭ قاملاشمىغان بولسا،
يا تېخىمۇ ياخشىسى بولۇشى ئۈچۈندۇر،
ياكى راستىنلا بولماسلىقى كېرەك بولغىنى ئۈچۈن بولمىغاندۇر.
شۇ پەرۋاز قىلىۋاتقان قۇشلارغا قارا!
نە بىر دان تىكىدۇ، نە خامان يىغىدۇ.
ئۇلارنىڭ رىزقىنى ئويلىغان ئاللاھ
ساڭا بىئېتىبار قارايدۇ، دەمسەن؟
يېتەركى، سەن تىلەشنى بىل.

خاپىلىقلار خۇددى يامغۇردەك تۆكۈلگەندە،
پەقەت بېشىنى ئۇنىڭغا تۇتالىغانلارلا سۆيگۈ يالدامىسىگە خاتىرلىنەلەيدۇ.

مۇھەببەت، پېشكەللىك يولىدىكى مەلۇم بىر مەنزىلدۇر.
غەم قەيەردىن كەلسە كەلسۇن،
دەردى سۆيگۈ بولغانلار؛
بېشىنىڭ دەردىگە چۈشمەيدۇ...

ئىنشا، ۋەيران بولۇۋشىدۇر؛
ئىتتىپاقلىق، چېچىلاڭغۇلۇقتا،
تۈزەش، بۇزۇلىشتىدۇر،
مەقسەت، گاڭگىراشتا،
مەۋجۇتلۇق، يوقلۇقتا پىنھاندۇر...

ئىنساننىڭ ئەقلى بىلەن قەلبى ئارىسىدا چارىسىز قېلىشى نەقەدەر يامان ھە!
ۋاقىتنىڭ بىر لەھزە قەدەر يېقىن،
بىر ئەسىردەك ئۇزاق بولۇشى نەقەدەر ئېچىنىشلىق ھە!
بىلەمسەن؟
ئىنساننىڭ بىلگەنلىرىنى دېيەلمەسلىكى نەقەدەر ئازابلىق ھە!
«مەن» دەپ سۈكۈتكە چۆمۈشى...
«سەن» دەپ كۆزلىرىنىڭ مۆلدۈرلىشى...
ئەگەر سەن ھەق يولىدا بولساڭ،
ئۇ سېنىڭ يولۇڭنى ئېچىپ، ئاسانلاشتۇرىدۇ.
ئەگەر ھەقنىڭ بارلىقى ئىچىدە يوق بولساڭ،
سېنى ھەقىقىي بارلىققا ئېلىپ بارىدۇ.
«مەن» دېيىشتىن قۇتۇلساڭ، سەن ئۇ قەدەر بۈيۈككى،
ئالەمگە سىغمايسەن.
ئۇ ۋاقىتتا سېنى ساڭا، سەنسىز كۆرسىتىدۇ.

سۆيگۈنىڭ يەنە بىر ئىسمى سەبىردۇر؛
ئاچلىققا سەبىر قىلساڭ ئىسمى «روزا» بولىدۇ.
ئازابقا سەبىر قىلساڭ ئىسمى «چىدامچانلىق» بولىدۇ.
ئىنسانلارغا سەبىر قىلساڭ ئىسمى «كەڭ قورساقلىق» بولىدۇ.
بىر تىلەككە سەبىر قىلساڭ ئىسمى «دۇئا» بولىدۇ.
تۈيغۇلارغا سەبىر قىلساڭ ئىسمى «كۆز يېشى» بولىدۇ.
سېغىنىشقا سەبىر قىلساڭ ئىسمى «ھىجران» بولىدۇ.
سۆيگۈگە سەبىر قىلساڭ ئىسمى «ئىشق» بولىدۇ.

مەن نېمە تىلىسەم مەۋلادىن تىلەيمەن.
بەرسە ئۇلۇغلىقىدىندۇر، بەرمىسە ئىمتىھانىمدۇر.
ئاللاھتىن بىر نەرسە تىلىسەڭ؛
دەرۋازا ئېچىلىدۇ، يېتەركى سەن چېكىشنى بىل.
قاچان دەپ سورىساڭ، بىلمەيمەن ئەمما،
ئېچىلمايدۇ دەپ ئۈمىدسىز بولما،
يېتەركى ئۇ دەرۋازىنىڭ ئالدىدا تۇرۇشنى بىل.

ئا. كەۋسەرىي تەرجىمىسى (تۈركىيە)

غەزەللەر

تۇردىمۇھەممەد ئابدۇللاھ (تۈركىيە)

ئەينا

ئالللاھ بىزنى ياراتتى، بېرىپ ئەقىل ـ پەم ئەينا،
ئەزىز قىلدى بىزلەرنى، بارچە ئىچرە ئەڭ ئەينا.

«سەجدە قىل» دەپ بۇيرىدى پەرىشتىنى ئادەمگە،
ئورۇندىدى بۇيرۇقنى، بولۇپ ھەممە جەم ئەينا.

بەردى بىزگە يەتكۈچە نېمەت، ئىززەت ئىگىمىز،
ئاڭا شۈكۈر، قانائەت، ئەمەل بىزدە كەم ئەينا.

چۈشەنمەيمىز كۆپىمىز: «سىناق ئەسلى بۇ دۇنيا،
پۈختا بولسۇن تەييارلىق، ئالدىمىز چوڭ جەڭ ئەينا»

خۇدا قىلدۇق بەزىمىز پۇل-ئەمەلنى، شۆھرەتنى،
ئاڭا غۇرۇر، ئادالەت، رەھمەت بولدى يەم ئەينا.

يول باشلىدۇق بەزىمىز ئازغۇنلۇققا، پىتنىگە،
ئازاد بولۇپ خىزمەتتىن شەيتان ئالار دەم ئەينا.

يالغان ساراڭ كۆپەيدى، ساراڭغا يوق سوت دېسە،
دەسسەر يولنى ئېگىز-پەس—راست ساراڭدەك ھەم ئەينا.

ھايۋان بىلەن بەسلەشتۇق يەپ-ئىچىشتە، ئويۇندا،
ئىنسانلىقنى ياراتماي، ئاتاپ بۇنى «پەن» ئەينا.

غۇرۇر ئەرچۈن ئارتۇق يۈك، ھايا — تۈرمە قىزلارغا،
ئەمما غەيۋەت، تۆھمەتتە ئەر-ئايالالار تەڭ ئەينا.

دېمەك يەكۈن ئەي دوستلار،زامان ئەسلى تار ئەمەس،
«ئادەم»بولساق ھەقىقىي جاھان بىزگە كەڭ ئەينا.

ماخما

مەخلۇقاتلار ئىچىدە ئىنسان ئەزىز ئەڭ ماخما،
بارچە ئاڭا خىزمەتتە، رىزقى شۇنچە كەڭ ماخما.

باردۇر ئەمما بۇرچىمىز ياراتقۇچى ئالدىدا،
رازى قىلماق ئالللاھنى، بولسۇن ئىرادەڭ ماخما.

سىناق قىلىپ دۇنيانى بەردى بىزگە رەببىمىز،
توغرا يولدا تۈز مېڭىپ، بۇ سىناقتا يەڭ ماخما.

لەنەتگەردى شەيتانلار دۈشمەن مەڭگۈ ئىنسانغا،
قىلغىن يانماي ئارقىڭغا ئاڭا قارشى جەڭ ماخما.

پاكلا دائىم روھىڭنى نىجاتلىقنى ئىزدىسەڭ،
نەپسىگە قۇل بولغانلار ھايۋان بىلەن تەڭ ماخما.

يۇيۇپ تۇرغىن قەلبىڭنى ئىمان، تەۋبە سۈيىدە،
ئاقارتماق تەس قاپلىسا ئۇنى قارا رەڭ ماخما.

دۇنياغىلا ئېرىشمەك بوپ قالمىسۇن نىشانىڭ،
ئۆتكۈنچى بىر جاھان بۇ، گويا كىچىك دەڭ ماخما.

بالا-چاقا، مال ـدۇنيا ئەسقاتمىدى ھېچكىمگە،
كىم ساق قالدى ئۆلۈمدىن؟ ئويلا قويۇپ زەڭ ماخما.

ھۆددەس

گۆدەكلىك ئىچرە قەدرىڭنى بىلەلمەي قاپتىمەن ھۆددەس
ئەجرىڭگە زەررىچە جاۋاب بېرەلمەي قاپتىمەن ھۆددەس.

بىز ئۈچۈن ئىشلىسەڭ تىنماي ئەتىدىن ـ كەچكىچە ئەينا،
قولغا قول بولغىلى بىر رەت كېلەلمەي قاپتىمەن ھۆددەس.

مۇشتۇمدەك تۇغۇلغان باشتا، كىم ئۈچۈن ئاقاردى چاچلار؟!
چوڭ بولۇپ گېپىڭگە ئەمدى كىرەلمەي قاپتىمەن ھۆددەس.

مېھىرلىك قوللىرىڭ بىلەن بېشىمنى سىلىساڭ ئاستا،
بىزار بوپ سېنىڭدىن ھەتتا، ئۆلەلمەي قاپتىمەن ھۆددەس.

ئىزدەندىم ئۆزۈمچە: «كىمدۇ_جاھاندا ئەڭ ئۇلۇغ ئىنسان؟»
سەنكەنسەن ئەسلىدە، كۆزگە ئىلەلمەي قاپتىمەن ھۆددەس.

لاتاپەت سەندىلا ئارتۇق، ساخاۋەت سەندىلا ئارتۇق،
مۇھەببەت سەندىلا ئارتۇق، بىلەلمەي قاپتىمەن ھۆددەس.

«مىنىڭدىن ئالسىڭىز رەھمەت، يولىڭىز ئاق بولار ئوغلۇم،»
مەن ساڭا بىر قېتىم رەھمەت دېيەلمەي قاپتىمەن ھۆددەس.

«خۇشپۇراق گۈل ئۇنەر ئوغلۇم خالىسا مەن سۆيگەن جايدىن،»
كۆكەرگەن قولۇڭغا بىر رەت سۆيەلمەي قاپتىمەن ھۆددەس.

«ئانا ئايىغى ئاستىدا جەننەتنىڭ ئىشىكى» دېسە،
قالاقلىق دەپ قويۇپ باشتا ئىشەنمەي قاپتىمەن ھۆددەس.

نادامەت ئىچىدە ئويلاپ، چىشلىدىم قولۇمنى قاتتىق،
نى سەۋەب بار شۇنچە بەستىم، چۈشەنمەي قاپتىمەن ھۆددەس.

بەندە بىز خام سۈتنى ئەمگەن (دېمەيسەن نېمىشقا تۆھمەت؟)
كەچۈرگىن گۆدەك ئوغلۇڭنى، خاتا قىپ ساپتىمەن ھۆددەس.

ئۈمىدىن ئاقلىسام دەيمەن، دەرد ـ ئازاپ سالمىسام دەيمەن،
بىر كۈن دەپ قالمىسام دەيمەن «مەن قارغىش ئاپتىمەن» ھۆددەس.

ئەينا: «ئەنە» نىڭ خوتەنچە دېيىلىشى.
ماخما: «ماقۇلمۇ » نىڭ خوتەنچە دېيىلىشى.
«ھۆددەس» پەقەت، ھەرگىز دېگەن مەنىلەرنى بىلدۇرىدۇ

غەزەل

ئابدۇرەھىم پاراچ (تۈركىيە)

پەيتى تاڭ كەلگەن چېغى ئەپسۇس قارارىم قاپقار،
خاسىيەتلىك دەپ ئىشەنگەن ئاسقان تۇمارىم قاپقارا.

ياپ يېشىل بولماقتى ئەسلى قىش كېتىپ كەلگەن پەسىل،
مەن ئۈچۈن كەلمەكچى بولغان پەسلى باھارىم قاپقارا.

مىڭ قېتىم زەمزەم بىلەن يۇغان بىكاركەن — ھەتتەڭگەي،
باغرى زۇلمەتنىڭ مىسالى بولسا نىگارىم قاپقارا.

شۇ سەۋەپلەردىنمىكىنتاڭ يىللارغا سوزۇلغان كېچەم،
بۇس چىقىپ يانمايدىغۇ ھېچ، چەككەن شۇ ئاھىم قاپقارا.

قانچە ياز ئۆتتى ئۆمۈردىن كۆرگەنلىرىمنىڭ بىغى گۈل،
ۋە لېكىن قاقشال قۇرۇق مېنىڭلا بېغىم قاپقارا.

تۈن ئۇزاق، تاڭلار ئۇزاق، كۆزلەردە قات-قات پەردىلەر،
ھەر ئۈمىدلەنگەندە ئەپسۇس ياققان چىرىغىم قاپقارا.

قاپقارا دۇنيالىغىمنىڭ ئەپتىمگە باققان ھەر كۆزى،
قورقمەن بولغايمۇ دەپ ياتقان مازارىم قاپقارا.

ئەي پاراچ، قىلغاي سىنى ھەتتاكى بەزىلەر مازاق،
چۈنكى تۆردە گۆش يېگەن ئۇ ئىمان ساتارىم قاپقارا.

تېرىمكۆلدىكى غەلىتە مەخلۇق

ھېكايە
مەمەتتۇرسۇن زۇنۇن ئوقيا (ئەنگلىيە)

تۇيۇقسىز قاۋاپ كەتكەن ئىتنىڭ ئاۋازىغا ئۇلىشىپ مەرىگەن قويلارنىڭ ھەم باشقا جانۇ-جانىۋارلارنىڭ ئەندىشىلىك ئاۋازلىرى، تېرىملىقلارنىڭ جىمجىت كېچىسىنى بىتچىت قىلىۋەتتى. ئىتلارنىڭ قاۋاشلىرى، توخۇلارنىڭ قاقىلدىشى، ئېشەكلەرنىڭ ھاڭرىشى، كالىلارنىڭ مۆرەشلىرى، قويلارنىڭ مەرەشلىرى ۋە ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى يېزىچىلىقتا نورمال ھادىسىغۇ، ئەمما بۇگۈنكى بۇ پاتىپاراقچىلىق پۈتۈن مەھەللىنى ئۆرە - تۆپە قىلىۋەتكەن ئىدى. بۇ كىچىككىنە مەھەللىدىكى پۈتۈن ھايۋانلار چامىنىڭ يېتىشىچە، ئاۋازىنى بولۇشىغا قويۇۋېتىشىنى. ھەتتا كېچىسى مىدىرلىمايدىغان ھۇقۇشمۇ كۆزدىن غايىپ بولغان ئىدى.

قويلىرى ھەممىدىن بەكرەك مەرىگەن ئوسمىنىكامنىڭ ئوغلى ياقۇپجان ئالدىراپ ئورنىدىن تۇردى-دە، كىيىملىرى ھاپىلا -شاپىلا كىيىپ سىرتقا چىقتى. ئاي قاراڭغۇسى بولسىمۇ قولىغا قولچىراغنى ئېلىۋالغان بولۇپ، ئېغىل تەرەپكە ماڭدى. ئۇنىڭغا قورۇنىڭ يەنە بىر تەرىپىدە ئولتۇرىدىغان ئىنىسى تۇرسۇن قارى قوشۇلدى. ئۇنىڭ قولىدا ئارىسى بار ئىدى. ئەتراپتا ھەممە نەرسە ئۆز ئورنىدا تۇرغاندەك قىلاتتى. ياقۇپجان قولچىرىغى بىلەن ئەتراپنى يورۇتۇپ بىر قۇر قاراپ چىقتى. ئۆزىمۇ ئېھتىيات قىلىشى كېرەك بولغانلىقى ئۈچۈن ئالدىراپ - تېنەپ ئېغىلى بار يەرگە ۋە ئىت بار يەرگە يېقىن يولىماي قولچىرىغى بىلەن كۆزەتتى.

بىمەزگىل قاۋىغان ئىتلارنىڭ ۋە باشقا مال ۋارانلارنىڭ ئاۋازىدىن ئويغىنىپ كەتكەن دېھقانلار نېمە بولغىنى بىلمەي ئالدىراپ- تېنەپ مەھەللىنىڭ ئوتتۇرىغا يىغىلىشقا باشلىدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى تامباللىرى بىلەنلا چىققان بولۇپ، قوللىرىدا كەتمەن، ئورغاق ۋە ئارا دېگەندەك دېھقانچىلىق سايمانلىرى بار ئىدى. ئاستا - ئاستا ئىتلارنىڭ قاۋاشلىرى پەسكويغا چۈشىشكە ئەگىشى باشقا مال - ۋارانلارنىڭ ئاۋازلىرىمۇ ئۆچۈشكە باشلىدى، ئەمما ئوسمىنىكامنىڭ ئىتى توختاۋسىز قاۋاۋاتقان بولۇپ، بۇ تەبىئىي ھالدا مەھەللە مەركىزىگە يىغىلىشقا باشلىغان كىشىلەرنى ئوسمىنىكامنىڭ ھويلىسىنىڭ ئالدىغا باشلاپ كەلدى.

ئوسمىنىكامنىڭ ئۆيى مەھەللىنىڭ چېتىدىرەك بولۇپ، ئارقا بېغى مەھەللىنىڭ كۆلىگە يانداش ئىدى. ھەرخىل مېۋىلەر بىلەن تولغان بېغى باشقا تېرىملىقلارنىڭكىدەك ئاساسەن قاشالانمىغان ئىدى. ئۇنىڭ قوتىنى ۋە ئىتىنىڭ ئۇۋىسى ئەنە شۇ باغنىڭ ئىچىگە ياسالغان بولۇپ، قويلىرى مەرەشتىن توختىمىغان بولۇپ، ئىتى ئۈزلۈكسىز قاۋاۋاتاتتى.

مەھەللىدىكى ئەرلەرنى ھويلىسىغا باشلاپ كىرگەن تۇرسۇنقارى ئاكىسى بىلەن بىرگە ئېغىل تەرەپكە قاراپ سىلجىشتى. بىر تېرىملىق ئورغاقنى، يەنە بىر بولسا بولسا ئۇچلۇق بىر كالتىكىنى كۆتۈرۈپ دېگەندەك كەتمەن، ئارىلىرى بىلەن ئېغىلغا قاراپ مېڭىشتى. ئۇلار ھازىرغىچە قاۋاۋاتقان ئىتنىڭ يېنىغىراق بېرىپ توختاشتى. ياقۇپجاننىڭ بىر قولىدا قولچىراغ يەنە بىر قولىدا ئورغاق بولۇپ، ئۇنىڭ بېسى ئارقىدىكى كىمنىڭدۇر بىرىنىڭ قولچىرىغىنىڭ يورۇقىدا ۋالىلداپمۇ قوياتتى. ئۇلار ئىتنىڭ يېنىغا ماڭغاچ، باشقىلارغا دىققەت قىلىشىنى تاپىلىدى. ئىت قوتان تەرەپكە قاراپ قاۋاۋاتاتتى. ياقۇپجان كىشىلەرنى باشلاپ قوتان تەرەپكە سىلجىدى. ئىت باغلىقىدىن ئانچە يىراق بولمىغان قوتاننىڭ بىر تەرىپى ئۆرۈلگەن بولۇپ قوي- ئۆچكىلەر ، قوتاننىڭ يىقىلمىغان تەرىپىگە تويلىشىۋېلىپ باشلىرىنى تىقىۋېلىپ مەرەۋاتاتتى. ياغاچتىنلا قاشالاپ ئۈستىنى كاكىللاي بىلەن سۇۋاپ ياسىۋالغان قوتان خېلى مەھكەم بولۇپ كىچىك باش ياۋايى ھايۋانلار ئاسانلىقچە كىرەلمەيتتى. قولچىراغنىڭ يورۇقىدا قوتاننىڭ بىر تەرىپىدىكى سۇنۇپ ئۆرۈلگەن ياغاچلار مانا مەن دەپ كۆزگە چېلىقىپ تۇراتتى. بۇنى كۆرۈپ ھەممەيلەن چۆچۈپ كېتىشتى. بىلەكتىن توم ياغاچلارنى ئۇنداق سۇندۇرالايدىغان ھايۋاندىن قەتئىي ھەزەر ئەيلەش كېرەك ئىدى. قوتانغا يېقىنلاپ كەلگەن ياقۇپجان يەرگە تۆكۈلگەن بىر مۇنچە قان ئىزلىرىنى كۆردى. ياقۇپجان قولچىرىغىدا تېزلىك بىلەن ئەتراپنى بىر چارلىۋەتكەندىن كېيىن يەردىكى ئىزغا قارىدى.

- نېمىكەن ئاكا؟ - ئەنسىزلىك بىلەن سورىدى تۇرسۇنقارى ئاكىسىدىن.

- مەنمۇ بىلمىدىم، ئاۋۇ تەرەپتىن كەپتۇ.-

دېدى ياقۇپجان كۆل تەرەپنى كۆرسىتىپ.

ــ قانداق دەيسەن؟ ــ تۇرسۇنقارى قايتىلاپ سورىدى.

ــ قارا ماۋۇ ئىزلارغا ــ ئۇ كۆل بىلەن قوتان ئارىسىدىكى چوڭقۇر ئىزنى كۆرسەتتى.

قوتاننىڭ يېنىدا ئىككى ئىز بار ئىدى.

ــ نېمىدۇ، بۇ ئەمدى ــ دېدى تۇرسۇنقارى تەئەججۇپ بىلەن.

مېنىڭچە ئۇ كېلىپ يەنە كۆل تەرەپكە كېتىپتۇ. ــ دېدى ياقۇپجان. قولچىراغنىڭ يورۇقىدا ئىز قوغلاپ قاردى. قولچىراغنىڭ نۇرى بارالىغان يەرگىچە كۆرۈنگەن ئىز، كۆل تەرەپكە كەتكەن ئىدى. ــ بىر نەرسە قويىدىن بىرنى ئۆلتۈرۈپ ئېلىپ كېتىپتۇ ، نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمىدىم. ــ دېدى ياقۇپجان، كېيىنرەك ئۇلارنىڭ قېشىغا كەلگەن دادىسى ئۇسمىنىكامغا ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ.

ــ ئېلىپ كېتىپتۇ؟ ــ ئۇسمىناخۇن بوۋاي چۆچۈپ كەتتى. بىر قوينى ئېلىپ كېتەلىگۇدەك هايۋان ئىنتايىن خەتەرلىك هايۋان بولۇشى كېرەك. بۆرە بولۇشى مۇمكىن ئەمەس، بۆرە ئادەتتە قويلارنى بىر باشتىن بوغۇپ چىقىدۇ، ھەم قوتاننىڭ تېمىنى ئۆرۈيەلمەيدۇ.

ــ ئۇ كۆل تەرەپتىن كەلگەن ئوخشايدۇ، يەردە ئىزى بار ئىكەن.

ــ قانداق ئىزكەن؟ــ بوۋاي تەپسىلىي بىلمەكچى بولۇپ سورىدى.

ــ مەنمۇ ئىلغا قىلالمىدىم، چوڭ باش هايۋاننىڭ ئىزىدەك ئەمەس، ئىككى يول سورۇلۇپ ماڭغان ئىز بار. مەن بىرىنى كەلگەن چاغدا قالدۇرۇپ قويغان ئىزى يەنە بىرىنى كەتكەندە قالدۇرغان ئىزى دەپ ئويلىدىم.

ــ سورۇلۇپ ماڭغان دېدىڭمۇ؟ــ بوۋاي تېخىمۇ ھەيران قالدى.

ــ شۇنداق، تۇرسۇن قارى بىلەن بىلەن بېرىپ قاراپ باقايلىمىكىن دەيمەن ــ دېدى ياقۇپجان مەسلىھەت سورىغانچىلاپ.

ــ ياق بولمايدۇ ــ دەپ كەسكىن رەت قىلدى بوۋاي. ــ هازىر بەك كەچ بولۇپ كەتتى. ئەتە بىر گەپ بولسۇن. ــ گەرچە مەھەللىدىكىلەرنىڭ بىرگە بېرىشى ئېنىق بولسىمۇ ئۇسمىنىكام قوشۇلمىدى.

ــ ھېچنېمە بولمايدۇ داداــ دېدى ياقۇپجان.

ــ ئۇنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيمىز. بۈگۈن ئارام ئېلىپ ئەتە كۈننىڭ يورۇقىدا ئاندىن قارايلى.

ــ قولچىراغ تۇرسا؟

ــ ئەگەر ئەتە قارىساق، ئىزنى ئوبدان تەكشۈرەلەيمىز، ئۇنىڭغا قاراپ نېمە ئىكەنلىكىنىمۇ ئاسانلا ئىلغا قىلىمىز، هازىر قارىساق، ئۇ هايۋان مۇشۇ ئەتراپتا بولۇپ، ئېتىلىپ قالسا قانداق قىلىسەن؟ــ دېدى ئۇسمىنىكام. ئۇنىڭ پېشقەدەم ئوۋچىلىقى گەپلىرىدىن مانا مەن دەپ چىقىپ تۇراتتى.

مەھەللىدىكىلەر ئۇسمىنىكامنىڭ گەپلىرىدىن كېيىن تارقاشقا باشلىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىگە قورقاق چۈشكەن ئىدى. ياقۇپجان بىلەن تۇرسۇن قارى بوۋاينى ئۇيقۇغا دەۋەت قىلىۋېتىپ ئىككى سائەتتىن بولۇپ كۆزەتچىلىك قىلىشقا پۈتۈشتى.

كېچىدىكى پاتىپاراقچىلىقتىن تۈزۈك ئۇخلىيالمىغان تېرىمىلىقلار ياقۇپجاننىڭ كۆزىنىڭ ئاچچىقىنى چىقىرىۋېلىشىغا ئۈلگۈرۈپ سۈبھىدىن ئۆتۈپ چاشگاھقا يېقىن ئۇسمىنىكامنىڭ ھويلىسىغا توپلاندى. ئاخشام بىر قارىغاندىن باشقا تېخى ھېچكىم ئىزنىڭ يېنىغا يېقىن يولىمىغان بولۇپ، ئۇسمىنىكامنىڭ ئارقىسىدىن غەلىتە مەخلۇق قالدۇرۇپ قويغان ئىزنىڭ يېنىغا قاراپ ماڭدى. ئىز قۇمساڭ يەردە بىر قول كەڭلىكتە يېرىم غېرىچ چوڭقۇرلۇقتا يايسىمان قالدۇرۇلغان بولۇپ، ئۇ يايىنىڭ ئىككى تەرىپىدىن بىرەر مېتىردىن ئارىلىقتا قانداقتۇ بىر قارىماققا ئۆردەكنىڭ پەنجىلىك بارمىقىنىڭ ئىزىغا ئوخشىسا، بىر قارىماققا ھېچنېمىگە ئوخشىمايدىغان غەلىتە ئىزلار بار ئىدى. بۇ كەڭلىكتە يېرىم غېرىچ چوڭقۇرلۇقتا ئىز قالدۇرۇش ئۈچۈن خېلى ئېغىر بولۇشى كېرەك، ئېغىرلا ئەمەس بۇ جانىۋار چوڭ بولۇپ تېخى بىر پۈتۈن قوينى چىشلەپ ئېلىپ كېتەلىگۇدەك بولسا، ئىنتايىن خەتەرلىك هايۋان ئىدى. ئۇلار ئىز بويلاپ ماڭدى. ئىز ئۇلارنى كۆلنىڭ ئىچىگە ئەكىرىپ كەتتى.

بۇ نېمىدۇر ئەمدى؟ ھەممەيلەننىڭ كاللىدا بۇ سوئال كەچمەكتە ئىدى. ئۇلار كۆلگە ئەندىشە ئىچىدە قارىدى. تېرىملىقلارنىڭ ئاساسلىق سۇ مەنبەسى بولغان بۇ كۆل، ئەلمىساقتىن بېرى تېرىملىقلارنى سۇ بىلەن تەمىنلەپ كەلگەن بولۇپ، قىشتىكى ئازلاپ قېلىشىنى ھېسابقا ئالمىغاندا سۇ ئۆكسۈمەيتتى. قىشلىرى ئاچقان كاچكۇلىدىن سۈيىنى ئېلىپ، ھەتتا بەزى ياشلار بېلىقلىرىنى تۇتۇپ هاياتىنى داۋام قىلىپ كېلىۋاتاتتى. كۆلدە

ھېچبىر زامان غەلىتىلىك ھېس قىلمىغان ئىدى.

بوۋىغۇن بەزىلىرى قىزىقىپ، بەزىلىرى ئەنسىرەپ دېگەندەك تىپىرمىلىقلارنىڭ كۆپى بۇ يەرگە يىغىلغان بولۇپ، بۇ يەرلىك ئاقساقاللارمۇ مۇشۇ يەرگە جەم بولۇشقان ئىدى.

–بۇ كۆلدە بىر نەرسە بار دەپ ئاڭلاپ باقمىغان –دېدى، ھېيتئاخۇن بوۋاي، ئاۋۋال ئېغىز يېرىپ.

–مەنمۇ ئاڭلاپ باقمىغان ئىدىم. – دېدى ئىسمايىلاخۇن بوۋاي ئۇلاپلا.

ئۇلار تۇشمۇ – تۇشتىن كۆلنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى سۆزلەپ كېتىشتى.

بۇ تارىم دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىغا توغرا كېلىدىغان كۆل بولۇپ، يىلدا بىر ئىككى قېتىملا تارىم دەرياسى بىلەن ئۇچرىشىش پۇرسىتىگە ئىگە بولاتتى. بۇمۇ تارىم دەرياسىنىڭ كەلكۈن پەسىللىرىگە توغرا كەلگەچكە كۆلنىڭ سۈيى تولۇقلىنىپ قالاتتى.تولۇقلانمىدى دېگەن تەقدىردىمۇ كۆلنىڭ سۈيى ئۆكسۈپ باققىدىن يوق. كۆل يۈزىنىڭ مۇئەييەن تۆۋەنلىگەنلىكى پەقەت قىرغاقلىرىدا ئەكس ئېتەتتى. كۆلنىڭ سۈيى تىنىق كۆك بولۇپ كۆلنىڭ قانچىلىك چوڭقۇرلۇقىنى ھېچكىم بىلمەيتتى. بۇ كۆلنىڭ قاچاندىن بېرى بۇ يەردە پەيدا بولۇپ قالغانلىقىنى چوڭلارمۇ بىر نەرسە دېيەلمىگەن بىلەن تىپىرمىلىقلارنىڭ ئاتا– بوۋىسىدىن تارتىپ مۇشۇ يەردە ياشاپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن، بۇ كۆلنىڭ ئۇلارنىڭ بىلىشىچىمۇ، نەچچە يۈز يىللىق تارىخى بارلىقى ئېنىق ئىدى. تىپىرىم مەھەللىسىدىكى بۇ كۆلنى كىشىلەر تىپىرمكۆل دەپ ئاتايتتى. بۇنى تارىم دەرياسىنىڭ پەسىللىك كىچىك تارماق ئېقىنى قۇيۇلىدىغان كۆل دېيىشكە بولاتتى.

مانا بوۋىغۇن بۇ مەخلۇقنىڭ ئىزى ئۇلارنى بىسەرەمجان قىلىۋەتتى. ئۇلار كۆلنىڭ سەل نېرىسىغا يىغىلىشىۋېلىپ پاراڭ قىلىشىۋاتاتتى. ئىز دەل كۆلگە كىرىپ كەتكەن ئىدى.

–تۆت يىل بۇرۇن يۈتۈپ كەتكەن بالام ئېسىمگە كەلدى – دېدى ئاردىن بىرەيلەن.

ئاۋاز چىققان تەرەپكە قارىغان كىشىلەر، راستتىنلا تۆت يىل بۇرۇن يۈتۈپ كەتكەن بالىسىنىڭ دەردىدە بىر تېرە بىر ئۇستىخان بولۇپ كەتكەن ھېلىمئاخۇننى كۆرۈشتى.

ھېلىمئاخۇن مىڭبىر مۇشەققەتتە قىرىقتىن ئاشقاندا كۆرگەن پەرزەنتى تۆت يىل بۇرۇن غايىپ بولغان ئىدى. بالىنىڭ يۈتۈپ كېتىشى تىپىرمدا سادىر بولۇپ باقمىغانلىقى ئۈچۈن بۇ مەھەللىدىكىلەر ساراسىمىگە چۈشۈپ كەتكەن ئىدى. كەنتنىڭ ھەتتا يېزىنىڭ ساقچىلىرىمۇ مەخسۇس تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ ئىزدىگەن بولسىمۇ، بالىنى ئاقتىمۇ –كۆكتىمۇ تاپالمىدى. ھېلىمئاخۇن ھازىرغىچە بالىسىنىڭ ئىز– دېرىكىنى قىلىپ تۇرۇۋاتىدۇ. چامىنىڭ يېتىشىچە بارالىغانلىكى يەرگە بېرىپ ئىزدەۋاتاتتى. ئەمما نەتىجىسى مۈڭ– ھەسرەت بولۇپ قېلىۋاتاتتى.

كىشىلەرنىڭ پاراڭلىرى ئۇلغىيىشقا باشلىدى. قويى يۈتۈپ كېتىپ تاپالمىغانلار، ئۆچكىسى غايىپ بولغانلار، ھەتتا توخۇ– ۋارانلىرى يوقاپ كەتكەنلەر تىپىرم كۆلىنىڭ بېشىنى كەيدى. ھەتتا نەچچىسىنىڭ ئىتىمۇ يوقاپ كەتكەن ئىدى. بۇ مەھەللىدىكىلەر بىر – بىرى بىلەن ئىجىل ئىناق بولۇپ، ئۇرۇق تۇغقاندىن چارە ئۆتەتتى. خارمانلىرىنى بىرگە تېپىشەتتى، ئۆيلىرىنى بىللە سېلىشاتتى. سۇلىرىنى تالاشماي تۇتاتتى. يوقنىڭ يوقلىقىنى بىلىندۇرمەيتتى. بارىنى كۆز–كۆز قىلىشمايتتى. بىرىنىڭ تۇغقانلىرىنى ئۆزلىرىنى بىر تۇغقان قېرىنداشىنى كۈتۈۋالغاندەك كۈتۈۋالاتتى. تونۇشمايدىغانلىرى يوق ئىدى. بىرى يۆتەلسە قوشنىسى دورا ئەكىرەتتى. ئاغرىق– سىلىق بولۇپ قالسا، دوختۇرخانىغا ئاپىرىشنىڭ تاشايىنىغا، ھەركۈنى نۆۋەت بىلەن تاماق توشۇيتتى. ئەمما يوسۇقىدە يۈتۈپ كەتكەن ۋال– ۋارانلىرى بۇلارنىڭ ئارىسىغا بىر كۆلەڭگە بىر چېكىش سېلىپ قويۇۋاتقىنى نەۋاق . ھېچكىم بۇنىڭغا جاۋاب تاپالمايۋاتاتتى. يۇرت ئاقساقاللىرى دەرقەمتە ئولتۇرۇپ بۇ توغرىلىق سۆزلەشكەن بولسىمۇ، ھېچقانداق گۇمان، يىپ ئۇچى ياكى يوچۇق يوق بولۇپ چىقاتتى. مەھەللىگە ناگاھ – ناگاھ كېلىدىغان ناتونۇش ئىنسانلارنىڭ مەھەللىگە كىرىپ چىقىشىمۇ ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا بولغاچقا ئۇلار گۇماندىن ساقىت ئىدى.

ئەمما بۇ يوقالغان نەرسىلەر قانات چىقىرىپ ئۇچۇپ كەتتىمۇ دېگەن سوئال كىشىلەرنىڭ كاللىسىدا سوراق پېتى قېلىۋەردى.

مانا بوۋىغۇن بۇلارنىڭ سوئالىغا يىپ ئۇچى چىقىۋاتقاندەك ئىدى. ئۇلارنىڭ ھازىرغىچە قولىدىن كېلىدىغان بىرەر چارىسى يوق ئىدى. ئۇلار مەھەللىگە قايتىپ كېلىپ، تىپىرم كۆلىگە كېلەلمىگەن چوڭلارنىمۇ يىغدى. نېمىلەرنى كۆرگەنلىكىنى ھەممەيلەنگە قايتىدىن ئېيتىپ بەردى. ھازىرقى ئەھۋالىدىن قارىغاندا بۇ جانىۋار كېچىدە ھەرىكەت قىلىدىغان ئوخشايدۇ دېگەن قاراشقا كەلدى. ھازىرچە ئۇنىڭدىن قوغدىنىشنىڭ

پەقەت هوشيارلىقنى ئۆستۈرۈش كېرەكلىكىنى، ئاخشىمى كۆزەتكە قويۇش، مال- ۋارانلارغا ئوبدان قاراش، كۆلبويىغا يالغۇز بارماسلىق دېگەندەك دەسلەپكى پىكىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى. دېمىسىمۇ ئۇنىڭ نېمىلىكىنى بىلمىگەنلىكى ئۈچۈن دەماللىققا ئۇنىڭغا قانداق تاقابىل تۇرۇش چارىسىنى تېپىش تەس ئىدى.

ئۇلار كەنتكە ئەهۋالنى مەلۇم قىلىشقا كېلىشتى. ئۇلار مەهەللە بىلەن كۆلنىڭ ئارىسىدىكى يوغان توغراقنى كۆزەتچىلىككە تاللىدى. ئۇنىڭ تۆۋەن قىسمىدا كۆپ چاتاقلارنى يوق بولۇپ يامىشىپ چىقىش بىرئاز تەسكە توختىسىمۇ، ئەمما ئۈستىگە كىچىك بىر ياغاچ ئۆي چىقارغىلى بولاتتى. ئۇ يەرگە بىر كۆزەتخانا سېلىشنى ئويلاشتى.

مەهەللىدىكى داڭلىق ياغاچچى سىدىق ئۇستامۇ سورۇندا بولۇپ، ئۇ ئىككىلەنمەيلا توغراق ئۈستىگە كىچىك بىر ياغاچ ئۆي چىقىرىشقا ماقۇل بولدى.

سىدىق ئۇستام شۇ كۈنىلا ئىككى شاگىرتىنى يېنىغا ئېلىپ دېيىشكەن توغراقنىڭ تۈۋىگە كەلدى. مەهەللىدىكى ياشلارمۇ سىدىق ئۇستامغا كېرەكلىك ياغاچ تاشلارنى توغراق تۈۋىگە ئەكىلىشكە ۋە تەييارلىغان ياغاچلارنى توغراق ئۈستىگە ئېلىشقا ياردەملەشتى. توغراقنىڭ ئۈستىدىكى كىچىك ياغاچ ئۆي ئىككى كۈندىلا پۈتتى.

سىدىق ئۇستام ئالاهىدە تاللاپ قويغان يوغان بىر تۈپ تېرەك ياغىچىنى ئېلىپ ئۇنىڭ بىر يۈزىنى چوتى بىلەن چېپىپ تۈزلىيەلىگىنىچە بىر ئايىغ سىغقۇدەك قىلىپ تۈزلىدى. ئاندىن ئۇنى ياغاچ ئۆيدىن چوڭ توغراققا ئانچە يىراق بولمىغان يەنە بىر توغراقنىڭ ئۈستىگە قوندۇردى. بۇنى كۆرۈپ هەيران قالغان مەهەللە ئاقساقاللىرىغا سىدىق ئۇستام چۈشەندۈرۈپ:

-بىز بۇ مەخلۇقنى بىلمەيمىز، خۇدايىم ساقلا، ئەمما ناۋادا بۇ مەخلۇق دەرەخ ئۈستىدىكى ياغاچ ئۆيگە هۇجۇم قىلىپ قالسا، يىگىتلىرىمىزنىڭ چېكىنىدىغانغا يولى بولۇشى كېرەك ئەمەسمۇ؟- دەپ جاۋاب بەردى.

مويسىپىتلارنىڭ بىر قىسمى مەمنۇن بولۇپ بېشىنى لىڭشىتىشتى،. بىر قىسىملىرى ساقلىنى سىيپاپ قايىللىقىنى بىلدۈرۈشتى.

ئىككى توغراقنىڭ ئۈستىگە قوندۇرغان ياغاچنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا توغرىلاپ ئىككى تۈۋرۈكنى يانتۇ تىكلىدى. ئۇلارنىڭ كېيىنكى ئۈچىغا قوندۇرغان توغرا ياغاچنى مىندۈردى. مىق-

شىنالىرى بىلەن مۇستەهكەملىگەندىن كېيىن، يەنە تۆت تال پاقالچاق تومۇقىدىكى بادىرىنى چوڭ توغراقتىن تۈۋرۈك چىقىپ تۇرغان ئۇچلىرىغا باغلىدى. ئۇ قوندۇرغان ياغاچتىن بىر قولتۇق ئېگىزلىكتە باغلىغان بولۇپ ، قوندۇرغان ياغاچنىڭ ئۈستىدە ماڭغان كىشى ئىككى تەرەپتىكى ياغاچقا تايىنىپ، بىمالال يەنە بىر توغراققا بېرىۋالالايتتى.

سىدىق ئۇستام ياغاچ ئۆينىڭ ئاستىغا يەنە ئىككى - ئۈچ سانتىمېتىر دىئامېتىرىدە تۆت - بەش تانە تۆشۈك ئېچىپ قويغان ئىدى. ياشلاردىن بىرى:

-ئۇستام بۇنىڭ نېمە پايدىسى بار ؟ - دەپ سورىدى.

-ناۋادا ئا مەخلۇق يامىشىپ چىقىپ پاراكەندىچىلىك تۇغدۇرسا، مانا بۇنىڭ بىلەن مۇشۇ تۆشۈك ئارقىلىق ئۇنىڭغا سانجىيسىلەر. - دەپ تېخى يېڭىلا ئاقلاپ تەييارلاپ قويغان نەيزىدەك ياغاچتىن ئىككى - ئۈچنى كۆرسەتتى.

مەهەللىدىكىلەر ياغاچ ئۆي پۈتكەندىن باشلاپ كۆزەتچىلىكىنى باشلىدى. ئۇلار كەچلىكى ئىككىدىن بولۇپ كۆزەتتە تۇرۇشقا كېلىشتى. ياز ۋاقتى بولغانلىقى ئۈچۈن ئاخشىمى قاش قارايغاندىن تاڭ سۈزۈلگىچە تۇرىدىغان بولدى. يانلىرىغا بىلەنگەن ئورغاقلىرىنى، سۇ، نان ۋە تېخى مەهەللىنىڭ بىردىن بىر ناغرىسىنى ئېلىۋالدى. ناۋادا مەخلۇق چىقىپ قالسا ناغرىسىنى چالىدىغان بولۇشتى.

تېرىملىقلار ئۆزلىرىنىڭ بىردىن بىرى سۇ ئىچىدىغان كۆلدە ئات- ئۇلاغلارنى سۇغارمايتتى، سوغىلىرى بىلەن سۇغاراتتى. ئۇلار تېرىمكۆلگە تارىختىن بېرى سۇغا چۈشۈپ باقمىغان ئىدى، سۇغا چۈشكۈسى كەلگەنلەر نەچچە كىلومېتىر مېڭىپ تارىم دەرياسىنىڭ يېقىنراق غول ئېقىنىغا بېرىپ سۇغا چۆمۈلۈپ كېلەتتى.

كىشىلەر كۆلبويىغا بۇرۇنقىدەك ئارامخۇدا بارالمايدىغان، كۈندە پەقەت نەچچە قېتىملا كىشىلەر توپلىشىپ بېرىشىدىغان بولۇشتى. بارغاندىمۇ قوللىرىغا ئورغاق، كەتمەن، تېخى بەزىلىرى ئۇزۇن بادىرىدىن ياسىۋالغان نەيزىلىرىنى ئېلىپ بېرىشاتتى.

يېزىلىق هۆكۈمەت، تېرىملىقلار تەمىنلىگەن ئۇچۇرلارنى ۋە رەسىمگە تارتىۋالغان قۇتان ۋە مەخلۇقنىڭ ئىزىنى ناهىيەلىك هۆكۈمەتكە يەتكۈزۈپ ئەهۋالنى مەلۇم قىلىشتى. ناهىيەلىك هۆكۈمەت مەخسۇس مۇتەخەسسىس تەيىنلەپ تېرىم كۆلىنى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش

ئۈچۈن ئادەم ئەۋەتىدىغانلىقىنى ئېيتىشتى.

كۆزەتچىلىك ئۆز يولىدا داۋام قىلىپ كېتىۋەردى. ئۇلار كۆزەتچىلىكىنى باشلاپ ئۈچ كۈن بولا– بولمايلا كۆزەتچىلەر ناغرىسىنى چالدى. ئۇلار ئاينىڭ يورۇقىدا غەلىتە بىر نەرسىنىڭ كۆلدىن سىزىپ چىقىپ ئۇسمىناخۇننىڭ بېغى تەرەپكە قاراپ سورۇلۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ئىدى. زادى مەھەللىگە كىرىش ئۈچۈن ئۇسمىناخۇننىڭ ئۆيىدىن ئۆتۈشى كېرەك ئىدى.

كۆزەتچىلەرنىڭ دەپ بېرىشىچە بۇ مەخلۇقنىڭ تېنى دېڭىز يىلپىزىغا ، تۇمشۇقى تىمساھنىڭكىگە ئوخشايدىكەن. قۇمدا سورىلىپ ماڭىدىكەن. تېنى يېرىم مېتىردىن كەڭ، ئۇزۇنلۇقى ئاز دېگەندىمۇ ئۈچ – تۆت مېتىر ئەتراپىدا كېلىدىكەن. ئۇنىڭ ھەرىسى خېلى چوڭ بولۇپ بىر قارىماققا پۇتقا ئوخشايدىكەن. ئۆزى كېلەڭسىز بولغاچقىمىكىن ھايۋاناتلار دۇنياسىدا كۆرگەن دېڭىز يىلپىزىغا ئوخشىشىپ كەتكەن بىلەن بۇ ئۇلاردەك يېرىم بەدەن ئۆمىلىمەي پۈتۈن بەدىنى بىلەن سازاڭ قۇرتىدەك ماڭىدىكەن.

تېنى دېڭىز يىلپىزىغا بېشى تىمساھقا ئوخشايدىغان بۇ غەلىتە مەخلۇق مەھەللىدىكىلەرنى تېخىمۇ ساراسىمىگە سېلىۋەتتى. ئۇلار كۆل بويىغا تېخىمۇ توپلىشىپ بارىدىغان بولۇشتى. ھەر قېتىم بارغان قوللىرىغا ئورغاق، قىڭراق ۋە ئارىلىنى ئېلىپ باراتتى. بولۇپمۇ ياشلار ئاكتىپلىق بىلەن بىرگە بېرىشىپ بېرەتتى. دېھقانچىلىقنىڭ ئارىسالدى چاغلىرىدىغۇ شۇنداق قىلار، ئەتە – ئۆگۈن ئالدىراش بولغاندا قانداق قىلاركىن؟ بۇنىمۇ ئويلاشماي قالمىغان ئىدى مەھەللىدىكى مويسىپىتلار . بۇ مەخلۇق بايقىلىپ مانا بىر ئايدىن كۆپرەك ۋاقىت ئۆتتى. مەخلۇق سۇ يۈزىگە سەككىز قېتىم چىقتى. ھەر قېتىملىقتا ناغرا ئاۋازىدىن ئۈركۈپ سۇغا كىرىپ كەتتى. قىزىق يېرى بۇ بىر ھەپتىدە تۆت قېتىم چىققان ئىدى. ياقۇپجان:

–بۇ جانىۋارنىڭ يەمگە ئېھتىياجى باركەن، شۇڭا كېيىنكى كۈنلەردە كۆپرەك چىقىشى شۇنىڭدىن بولسا كېرەك– دەپ چۈشەندۈردى.

–بۇنىڭغا بىر ئامال قىلساق بولاتتى– دېدى بىر مويسىپىت.

–توغرا مۇشۇنداق مولۇندەك قاراپ شۈمشىيىپ ئولتۇرىمىزمۇ ؟

–ھەممەيلەننىڭ كۆڭلى دەككە– دۈككىدە، مەھەللىدىن سىرتقا چىقالماي ئولتۇرىمىز مانا– دېدى يەنە بىرەيلەن.

–قانداق قىلىمىز؟ ناھىيەدىن مۇتەخەسسىس ئەۋەتىمىز دېگىلى نەۋاق – دېدى مەھەللىنىڭ بىردىن بىر رەسمىي كادىرى.

–ئۆزىمىز تۇتىمامدۇق يا؟– دېدى تۇرسۇنقارى پوسۇقىدە

–قانداق تۇتىمىز؟ ئۈچ – تۆت مېتىر نەرسە – تۇرسا بۇ– دېدى بىرى.

تۇرسۇن قارى جىمىپ قالدى.

–مەنمۇ تۇتۇشنى ئويلاۋاتقىلى خېلى بولدى. – دېدى ياغاچچى سىدىق ئۇستام.

–سىلى بىر چارە ئويلاپ تاپتىلىمۇ – دەپ ئالدىراپ سورىدى ئۇسمىناخۇن. دېمىسىمۇ ھە دېسىلا ئۆزىنىڭ ئۆيىگە قاراپ ماڭغان بۇ مەخلۇقتىن جاق تويغان ئىدى.

–ئويلاشنىغۇ ئويلاشتىم، ئەمما بىرئاز ھەرەجلىك ئىش،– دېدى سىدىق ئۇستام.

–دېسىلە قانداق ھەرەج بولسا تەڭ تارتىمىز– دېدى يەنە بىر تېرىملىق.

–بىز بار، بىللە قىلىمىز– دېدى يەنە بىرەيلەن مەيدىسىگە مۇشتلاپ.

–قاپقان قۇرساقلا كۇپايە – دېدى سىدىق ئۇستام كۆپچىلىككە تەكشى قاراپ چىقىپ.

–قاپقان؟– ھەممەيلەن دېگۈدەك بۇ غەلىتە مەخلۇققا قۇرۇلىدىغان قاپقاننىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى پەرەز قىلىشالماي سىدىق ئۇستامغا قارىدى.

–بىر قارىماققا ئاسانلا، شۇ كۆپرەك ئىش كېتىدۇ. شۇ بويىچە قىلساق بۇ مەخلۇقنى تۇتۇش تەس ئەمەس. مەن كۆزەتچىلەرنىڭ ھەر قېتىملىق چۈشەندۈرۈشلىرىنى ئاڭلىدىم. ئۆزۈممۇ ئۇ يەرگە بېرىپ تەكشۈرۈپ باقتىم. ئەسلىدىغۇ بۇ مەخلۇقنى تۇتۇش تەس ئەمەس ئىكەن.

–نېمىشقا بۇرۇنراق دېمىدىلە ئۇنداق بولسا؟– دېدى بىر تېرىملىق سىدىق ئۇستامدىن نارازى بولۇپ.

–ئۇنى تۇتىدىغان قاپقان پىلانىنىمۇ مەن تېخى يېقىندا ئويلاپ تاپتىم.– دېدى سىدىق ئۇستام ئالدىرىماي.

–قانداق پىلان ئۇ؟– دەپ ئالدىراپ سورىدى ھېلىقى بىردىن بىر كادىر.

ــمەن مەخلۇقنىڭ يول لىنىيەسىنى سىپىلىشتۇرۇپ باقتىم، بىز ......ــ سىدىق ئۇستام قۇرۇلىدىغان قاپقاننى كۆپچىلىككە سىزىپ كۆرسىتىپ تەپسىلىي چۈشەندۈرۈپ بەردى.

ــ باركاللا سىدىقان ئۇستامــ دېيىشتى ھەممەيلەن بىردەك بۇ قاپقان پىلانىغا قايىل بولۇپ.

مەھەللىدىكىلەر سىدىق ئۇستامنىڭ تەلىپى بىلەن غولاسەندەك ياشلاردىن بەشىنى ئۇستامغا بەردى. ياغاچچى ئۇستام ئۆزىنىڭ ئىككى شاگىرتى بىلەن سەككىز كىشى قاپقان قۇرۇشقا كىرىشىپ كەتتى.

ئۇلارنىڭ قاپقاننىڭ ئاساسىي قۇرۇلمىسىنى ياسىشىغىلا تۆت كۈن كەتتى. ياشلارمۇ بېسىپ ئىشلىگەنلىكى ئۈچۈن ھېرىپ ھالى بىر يەرگە بېرىپ قالدى. بۇ جەرياندا تىرىملىقلارمۇ جىم ئولتۇرمىدى. قاپقانچىلىق يېرىگە بېرىپ ھەــ ھۇ دېيىشىش بىلەن بىرگە ، ئۇلارغا تاماق توشۇپ، چاي قاينىتىپ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىشتى.

قاپقان ياسىلىپ بولۇندى، ئەمدى مەسىلە قاپقاننى قۇرۇش كېرەك ئىدى. سىدىق ئۇستام كۆزلىگەن يەرگە نەچچە قېتىم بېرىپ كېلىپ قاپقاننى ئاپىرىشتى. ئۇلار ياسىغان قاپقانلىرىنى كۆزلىگەن يېرىگە قۇرۇش ئۈچۈنلا بىر كۈندىن كۆپرەك ۋاقىت كەتكەن بولۇپ، مويسىپىتلار ئۇلارنىڭ قاپقان قۇرۇشىنى تاماشا قىلىپ تۇرۇشۇپ بەردى. قاپقان ئىككىنچى كۈنى چۈشكە يېقىن قۇرۇلۇپ بولدى. ھەممەيلەن قاپقان بېشىدىلا مەھەللىدىكى تويغا پولۇ ئېتىدىغان ئۇستامنىڭ پولۇسىغا ئېغىز تېگىشتى. بۇلارنىڭ بۇ ئىشلىرىغا قاراپ كىشىلەر تىرىملىقلارنىڭ تىرىم كۆلىدە غەلىتە مەخلۇق باركەن دېسە قەتئىي ئىشەنمەيتتى. ئەمما تىرىملىقلار سىدىق ئۇستامنىڭ قاپقىنىغا ۋە بۇنى ئويلاپ تاپقان ئەقلىگە ئاپىرىن ئېيتماي تۇرالمىدى.

تىرىم كۆلدىكى مەخلۇقنىڭ ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى ئىكەنلىكىنى ئويلىسا تىرىملىقلار خوش بولۇپ كېتەتتى. ئۇلار پەقەت مەخلۇقنىڭ كۆلدىن چىقىشىنى ساقلىسىلا بولاتتى. ئۇلار ھەتتا قاپقانغا ئىشىنىپ كۆزەتچىلىكنىمۇ بىكار قىلدى. گەرچە ئاسماندا تور يەردە قاپقان دېيەلمىسىمۇ ، ئەمما بۇ قاپقانغا چۈشۈپ قالغان مەخلۇقنىڭ جېنىغا ۋاي بولۇشىغا تىرىملىقلار بەكلا ئىشەنگەن ئىدى.

ئۇلارنىڭ ھەر كۈنى قىلىدىغان ئىشى ئەمدى تاڭ سۈزۈلەر سۈزۈلمەستىن، كۆلبويىغا چېپىش بولدى. قاپقانغا ھېچنېمە چۈشمىگەنلىكىنى كۆرۈپ سالپىيىپ قايتىپ كېلەتتى‍ـدە، شۇ كۈنلۈك سۇ ئېلىشىنى يەنە توپلىشىپ ئېلىپ باراتتى. ئەمما قاپقان قۇرغان يەردىن ئەمەس باشقا تەرەپتىن دۆڭ ئاتلاپ كۆل بويىغا باراتتى.

ئۇلار قاپقاننى قۇرۇپ يەتتىنچى كۈنى تاڭغا يېقىن تىرىملىقلارنىڭ مەھەللە ئاسمىنىنى ئىنتايىن زەئىپ ئەمما ئېچىنىشلىق بىر ئاۋاز قاپلىدى. ئىنتايىن زىل ئەمما چىقىراق چىققان بۇ زەئىپ ئاۋاز تىرىم ئاسمىنىدا ياڭرىغان بىلەن زېمىن تېگىدىن چىققاندەكلا ئىدى. يىرىم كېچىدە تاڭ ئالدىدىكى قاتتىق ئۇيقۇنىڭ ئىسكەنجىسىدە قالغان تىرىملىقلار بۇنى قەتئىي ئاڭلىمىدى.

تىرىملىقلار ئادىتى بويىچە بامدات نامىزىدىن يېنىپ ئىككى ئاش پىشىمدىن كېيىن سىدىق ئۇستام بىلەن كۆلبويىغا باردى.

كىشىلەر كۆز ئالدىدىكى مەنزىرىدىن ھەيرانەـ ھەس قالغان بولۇپ، ئۇلار قۇرغان قاپقاند ، ئۈچ ـ تۆت مېتىر ئەمەس بەش مېتىر كەلگۈدەك غەلىتە بىر مەخلۇق ھوشسىز ياتاتتى. كۆزەتچىلەرنىڭ دېگىنىدەك، دېڭىز يىلپىزى تەنلىك تىمساھ باشلىق بۇ مەخلۇقنىڭ ئېچىلىپ قالغان ئاغزىدىن ئۇنىڭ ئۆتكۈر چىشلىرى مانا مەن دەپ چىقىپ تۇراتتى. بىر قوينى ھام قىلىپلا يەۋېتىشى تۇرغانلا گەپ بولۇپ، ئۆلۈپ ياتقان بۇ مەخلۇقنى كۆرۈپ تىرىملىقلار تېنى تېخى شۈركىنىپ كېتىشتى. نەچچە يىلدىن بېرى مۇشۇ مەخلۇق بىلەن يەردە ياشىغىنى ئويلىسا كىممۇ قورقمىسۇن دەيسىز ؟

سىدىق ئۇستام قاپقىنى شۇنداق بىر ئۇستىلىق بىلەن قۇرغان بولۇپ، بۇنىڭغا چۈشۈپ قالغان ئاۋنىڭ قۇتۇلۇشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

سىدىق ئۇستام ئالدى بىلەن يەتتە مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى ياغاچتىن بەشىنى تەييارلىدى. ئاندىن ئۇنىڭغا بىر غېرىچتىن ئارىلىق قالدۇرۇپ تۆشۈك ئاچتى. تۆشۈك ئاچقان يەرگە توغرىلاپ بىر بىلەك ئۇزۇنلۇقتا ئۇچلۇق قوزۇق بېكىتتى. ئۇ بەشلى ياغاچنى شۇ شەكىلدە قوزۇقلاپ بولغاندىن كېيىن، ئۇلارنى قاپقان قۇرىدىغان يەرگە ئەكەلدى. يىگىتلەر يەرنى كولاپ تەكشىلەپ بولغاندىن كېيىن قاپقانلىق ياغاچنىڭ تۆتىنى ئۇچلۇق قوزۇقلىرىنى كۆلگە ئارقىسىنى قىلىپ، ئوسمىنىكامىنىڭ ئۆيىگە قارىتىپ يېرىم مېتىر ئارىلىق بىلەن ياتقۇزدى. ئاخىرقى بىر تېلىنى بىر مېتىر ئارىلىق بىلەن قوزۇقلىرىنى كۆلگە قارىتىپ ياتقۇزدى. تۆت ياغاچنىڭ تۈۋى يەرگە بىر غېرىچ چوڭقۇرلۇقتا كۆمۈلۈپ قوزۇقلىرى يەر يۈزى بىلەن تەڭ قىيپاش ئاسمانغا قارىتىلىپ كۆمۈلگەن بولۇپ، مەخلۇقنىڭ مېڭىش يۆنىلىشىدە بولغانلىقى ئۈچۈن مەخلۇق تۆت

ياغاچتىن بىمالال ئۆتۈپ كېتەلەيتتى. ئاخىرقى بىر ياغاچنىڭ ئۈچلۈق قوزۇقلىرى يەر ئۈستىگە يېرىم غېرىچ چىقىپ مەخلۇقنىڭ كېلىشىگە قارىتىپ قويۇغانلىقى ئۈچۈن مەخلۇقنىڭ ئۈچلۈق قوزۇق بىلەن ئۈچرىششى بىلەن ئارقىغا يېنىشى مۇقەررەر بولۇپ ئارقىغا چېكىنگەن مەخلۇق، تەبىئىي هالدا قورسىقىغا توغرىلانغان قوزۇق بىلەن ئۇچرىشاتتى. ئۇ قانچە كەينىگە يانسا قوزۇق شۇنچە كىرەتتى-دە، قۇتۇلۇشىغا ئامال يوق ئىدى. سىدىقاخۇن ئۇستام ياغاچلارنى مۇقىملاش ئۈچۈن خېلى باش قاتۇرغان بولۇپ، ئۇ ياغاچلارنىڭ ئارىلىقلىرىغا قوزۇق قېقىپ مۇستەھكەملىگەن بولسا، قوزۇققا ئېلىنغاندىن كېيىن ياغاچنىڭ ئايلىنىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈنمۇ تۆشۈككە بېكىتىلگەن قوزۇقلارنىڭ ئارىسىغا قوزۇق قېقىپ باغلاپ، چىڭىتقان ئىدى. ناۋادا چۆگىلەپ كەتكەن تەقدىردىمۇ بىچارە مەخلۇق ئۈنىڭدىن ئارتىلىپ ئۆتىشىگە توغرا كېلەتتى-دە قوزۇققا مىنەتتى.

تىرىملىقلار بۇ غەلىتە مەخلۇققا يېقىن يوللىماستىن، ئۇزۇن خادا ئەكېلىپ، نوقۇپ باقتى، تۈرتۈپ باقتى، ھەتتا كۆزەتچىلەرنىڭ ئۈچلۈق تايىقىنى سانجىپمۇ كۆردى. بىچارە مەخلۇق، بۇ قاپقاندىن چىقىپ كېتىش خېلى ھەپىلەشكەن بولۇپ قارىماققا بۇرنىغا سانجىلغان ياغاچتىن قېچىپ كەينىگە چېكىنگەندە، تۈپىغا مىلىنىپ ياتقان قوزۇق ئۇنىڭ قارنىغا سانجىلغان، ئۇنىڭ قۇتۇلۇش ئۈچۈن ھەپىلەشكەنسېرى قوزۇقلار قارنىغا سانجىلىپ، سانجىلغانسېرى قۇتۇلۇشقا تىرىشىپ ھەپىلىشىپ باشتىكى قوزۇقلۇق ئىككى ياغاچقا بارمايلا قانسىراپ ئۆلگەن ئىدى. ئۇنىڭ ئۈچەي باغرى ئۇ يەر بۇ يەردىن كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئەتراپىنى بىر خىل سېسىقلىق قاپلىغان بولۇپ بۇ مەخلۇقنىڭ قېرىنىمۇ يېرىلىپ كەتكەندەك ئىدى.

تىرىملىقلارنىڭ پۈتۈن بىر كۈنى بۇ مەخلۇقنى بىر تەرەپ قىلىش بىلەن ئۆتتى. ئۇلار قوزۇقلىرى كۆلگە قارىتىلغان ياغاچنى ئېلىپ تاشلاپ، مەخلۇقنىڭ بېشىنى ئارغامچا بىلەن باغلىدى ئاندىن بىر ئۈچىنى ئىككى كالا قوشۇلغان هارۋىنىڭ ئوقىغا ، يەنە بىر ئۈچىنى ئىككى كالىنىڭ بويۇنتۇرۇقىغا باغلىدى. ئىككى كالا بەك كۈچەيلا بۇ مەخلۇقنى قاپقاندىن سۆرەپ چىقتى. ئۇلار مەخلۇقنى شۇ سۆرىگىنىچە مەھەللىنى چېتىدىرەك بىر قاقاسلىققا ئېلىپ باردى.

گۇمانى يېشىلمىگەن تىرىملىقلار قاپقاننى پاكىز تازىلاپ، چاۋا بىلەن قوزۇقنىڭ قانلىق ئۈچلىرىنى كۆيدۈرۈپ قاننىڭ ھىدىنى يوقاتقان تىرىملىقلار قاپقاننى يەنە ئۆز پېتى قۇرۇپ قويدى.

مەھەللىنىڭ بىر بىر كادىرى ئەھۋالنى مەلۇم قىلىش ئۈچۈن يېزىغا يۈگۈردى.

ئەگەر مەيخور مەي ئىچىپ مەست بولسا، ئۇخلاپ قويسا، (مەستلىكى) ئۇيقۇسىدا يېشىلىپ كېتىدۇ.
دۆلەت مەست قىلسا، (كىشى) ئۇزاققىچە هوشىغا كەلمەيدۇ، ئۆلۈم تۇتمىغۇچە ئۇخلايدۇ، ئويغانمايدۇ.

ئەگەر مىزاجىڭ بىر خىل (مۆتىدىل) بولسا، ئىسسىقلىق بىلەن سوغۇقلۇقنى ئارىلاشتۇرۇپ (ئىستېمال قىل).

«يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ نەسىھەتلىرى (1001 ھېكمەت)» ناملىق كىتابدىن ئېلىندى

ئىليا بەختىيا ئىجادىيىتى تۈگىمەس خەزىنە

دىلفۇزا روزىيېۋا* (قازاقىستان)

خەلقىمىزنىڭ ئۆلمەس غەزەلخانى ئىليا بەختىيا XX ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ يارقىن سىيمالىرىنىڭ بىرى. ئۇشبۇ شائىر ئىجادىيىتى تەتقىق قىلىنىپ دىپلوملۇق ۋە كاندىداتلىق ئوقۇشلىرىدا ئىلمىي ماقالىلار يېزىلىپ كەلمەكتە. بۈگۈنگىچە ئۆتكەن ۋاقىت ئۆتكەنسېرى ئۇنىڭ ئەدەبىياتىمىزدا ئىگىللەيدىغان ئورنىنىڭ مۇھىملىقى بىلىنىپ، شائىر ئىجادىيىتىگە بولغان قىزىقىش كۈن ساناپ ئۆسمەكتە. دوكتورلۇق دىسسېرتاتسىيەلىك ماقالەمنى يېزىش ۋە چەت ئەللىك كونفېرېنسىيىگە قاتنىشىش تەييارلىقى جەريانىدا شائىرنىڭ يەنىمۇ كۆپ جەھەتتىن تەتقىق قىلىنمىغان تەرەپلىرىنىڭ بار ئىكەنلىكىگە كۆزۈم يەتتى. چەت ئەللىك ئىلمىي يېتەكچىم كوئاستال، كارولىنا ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پىروفېسسورى دوكتورلۇق دوكتورى ئاننا ئولدفىېلد، بىلەن بىرلىكتە ئىليا بەختىيا ھەققىدە ماقالىنى ئالتە ئاي سەرپ قىلىپ يازدۇق. بۇ جەرياندا شائىرنى چەت ئەلگە تونۇشتۇرۇش، ئۇنىڭ شېئىرلىرىنى ئىنگلىز تىلىغا بىرلىكتە تەرجىمە قىلىش بىلەن بىرگە، ئىجادىيىتىنىڭ يېڭى قىرى، يېڭى تېمىلىرىنىڭ ئېچىلىشى بىلەن ئۇلارنى تەھلىل قىلىپ ئۆزۈمگە كۆپلىگەن يېڭىلىقلارنى قوشتۇم ۋە ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىزنىڭ:

«Building the Hearth: The Multiple Identities of Uyghur poet Ilya Bakhtiya»

ناملىق ماقالىمىزدا يەر ئالدى. مەزكۇر ماقالە ئا.ق.ش.دىكى تونۇلغان:

«Slavic and East European Journal»

«سلاۋيان ۋە جەنۇبىي ياۋروپا ژۇرنىلى» خەلقئارالىق تومسون رېيتېرس ئىمپاكت فاكتورى ژۇرنىلىدا ئالدىدا تۇرىدۇ.

باھاردا دۇنياغا كەلگەن شائىرنىڭ قەلبىمۇ مۇشۇ گۈزەل پەسىلگە ئاھاڭداش بولۇپ خەلقىنىڭ مۇڭدىشى، سىرداشى بولالىدى. ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئاددىي، راۋان تىلدا، ئامما مۇرەككەپ، پەلسەپەلىك، چوڭقۇر ئوي ئاساسىدا يېزىلغان. شائىر ھەرقانداق ئىنساننىڭ كۆڭلىدىكى سۆزلىرىنى، ئېيتماقچى بولغان ئوي-پىكىرنى ئەينى پېتىچە شېئىرىيەت تىلى بىلەن كۆيلەشكە قادىر بولالىغان قەلەم ساھىبىدۇر.

شائىر ئۆز شېئىرلىرىدا قازاقىستاننى ئۆزىنىڭ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، تەلىم-تەربىيە ئالغان قۇتلۇق ۋەتىنى دەپ قاراش بىلەن بىللە، بۇ تەۋەدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ تېگى-تەكتىنى بىلىشى ھەم ئۇنىڭدىن ۋاز كەچمەسلىكى كېرەكلىكىنى شېئىر مىسرالىرى ئارقىلىق چۈشەندۈرۈشكە ئىنتىلغان. تارىخىي مىراسلىرىمىزنى قەدىرلەشكە ئۈندىگەن.

ئىليا بەختىيا قازاقىستاندا تۇغۇلۇپ ئۆستى. ھاياتىنىڭ كۆپ قىسمىنى قازاق زىيالىيلىرى، كۆپلىگەن قازاق شائىر - يازغۇچىلىرى ئارىسىدا ئۆتكۈزدى ۋە ئە. تەژىباېۋ، ك. بېكخوژىن، س.مەۋلېنوۋ، س.مۇقانوۋلارنىڭ نەزمىي ۋە نەسرىي ئەسەرلىرىنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىش ئارقىلىق ئۇيغۇر-قازاق دوستلۇقىنى كۈچەيتتى ھەم مەدەنىيەتلەرئارا باغلىنىشنى تېخىمۇ مۇستەھكەملىدى.

شائىر ئىجادىيىتى ئانا يۇرت ئاساسىي نىشان قىلغان. ئۇنىڭ ئاساسىي ماۋزۇسى - ئەل-يۇرتنى، ۋەتەننى كۈيلەش. مەسىلەن: «تۇغۇلغان يەر تۈپىسىدا» ناملىق شېرىنى مۇلاھىزە قىلىپ كۆرەيلى:

مۇشۇ يەردە تۇغۇلدۇم مەن، ھەم ئۆستۈم،
مۇشۇ يەردە دەسلەپ كۆردۈم، يەر ئۈستىن،
مۇشۇ يەردە دوست قەدرىنى بىلدىم مەن،
مۇشۇ يەردە ئەمگەك سۆيۈپ، تەر تۆكتىم.

مېھمان كۈتۈش ياخشى ئادەت بۇ يەردە،
ئايىمايدۇ، سىزگە بارنى بېرىدۇ.
كونىچە ئېيتساق: «بەش كۈنلۈك شۇ ئالەمدە».
ئۆزلىرىمۇ مېھمان بولۇپ يۈرىدۇ.

شائىر بۇ شېئىرىدا ئانا يۇرتقا، ئاندىن ۋەتەنگە بولغان چەكسىز مۇھەببەتنى، ئىزگۈ-

* ئابىلايخان نامىدىكى قازاق خەلقئارا مۇناسىۋەتلەر ۋە دۇنيايۈزى تىللىرى ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ دوتسېنتى، دوكتورلۇق دوكتورى

-ھېس تۇيغۇلىرىنى ھەم دوستلۇق بىلەن بىرلىكنى قەدىرلەپ، ئەمگەكنى سۆيۈشنى، ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ مېھماندوستلۇق كەبى ئېسىل خىسلىتىنى پەرزەنتلىك غۇرۇرى بىلەن تەسۋىرلىگەن.

ئەندى شائىرنىڭ ئامماباپلىقىغا ئايلانغان «ئۇيغۇرلارنى تونۇشتۇرۇش» شېئىرىدىكى تۆۋەنكى قۇرلىرىنى تەھلىل قىلساق:

يىغىپ يۈرگەن دۇنياسىنى تويغا دەپ.
تۆكۈۋېتىدۇ-
«مېھمان كەلدى ئۆيگە!» دەپ.

دېسەڭ ئەگەر چۈشەنمەستىن:
«بۇ قانداق؟»
بىلىپ قويغىن، ئۇيغۇر دېگەن مۇشۇنداق!

ئۇيغۇر دېگەن ياخشىلىققا يارالغان،
بىلىم-ئىلمى -
جاھانغىمۇ تارالغان.

ئوق ئورنىدا ھەممىشەم گۈل ئۈنسۇن دەپ،
ئەمگەك قىلار-
«ئىنسان ئامان بولسۇن!» دەپ.

ئۇشبۇ قۇرلاردا شائىر ئۆز خەلقىنىڭ قەدىمىي مەدەنىيىتى، تارىخى بىلەن مەغرۇرلانغان، پەخىرلەنگەن. شائىرنىڭ ھۆرمىتى، قىزغىن سۆيگۈسى پاك ۋىجدان بىلەن كۈيلەنگەن. مۇتەللىپ شۇنداقلا بۇ شېئىرى ئارقىلىق ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ئېسىل خىسلەتلىرىنى ئېيتايلۇق، بىلىمخۇمارلىق، مېھماندوستلۇق، تىنچلىق سۆيۈش، ئىنسانىيلىق ۋ.ب خىسلەتلەرنىڭ ئەۋلادتىن ئەۋلادقا، ئەسىرلەر بويى بېرىلىپ تۇرىلىشىنى ئىستىگەن. بۇ شېرىنى يېزىشتىكى ئاساسىي مەقستى ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنى پەقەت تەرىپلەپلا قويماي، بەلكى ياش ئەۋلادقا ئۇلاردىن ئايرىلماي، بۈگۈنكى كۈندە ئەۋج ئېلىۋاتقان مانقۇرتلۇق، بىغەملىك، ئىككى يۈزلۈك، ئىچى تارلىق ۋ.ب سەلبىي خىسلەتلەردىن خالى بولۇشقا چاقىرىدۇ.

شائىر - ھەقىقەت كۈيچىسى. مۇشۇ ھەقىقەتكە ئەمەل قىلغان ئىلىيا بەختىيا رۇس شائىرى ھەققىدە يېزىلغان «پۇشكىننىڭ ھەيكىلى ئالدىدا» شېئىرىدا:

تاش ھەيكەل تولغان مۇڭ، تولغان دەرد.
كۈلۈشنى، يىغلاشنى بىلمەيدۇ.
يېشىمنى كۆرمىسۇن دەپ پەقەت.
يىغلىسا يامغۇردا يىغلايدۇ.

تۇرىدۇ تاش ھەيكەل-تاش ئادەم،
تارىخقا، زامانغا چۈشەنگەن.
تۇرىدۇ ياش ھەيكەل- ياش ئادەم.
كېلەچەك ئەۋلادقا ئىشەنگەن

— دەپ كۈيلەپ، كۆپچىلىكنى ئەنە شۇ ھەقىقەت ئىگىلىرىنىڭ، مۇجۇلغان يۈرىكىنى چۈشىنىشكە چاقىرىدۇ. مۇھىمى، شائىر مىللىتىگە ئادىل خىزمەت قىلساڭ، مەيلى سەن تاش ھەيكەلگە ئايلانساڭمۇ، مىللەت سېنى «ياش ئادەم» كۆرۈپ مەڭگۈ ئۇنتۇمايدۇ دېگەن ئىدىيەنى ئالغا سۈرگەن. شۈكرىكى، تالانتلىق شائىرنىڭ ئىسمى ھېلىمۇ خەلق قەلبىنىڭ تۆرىدە.

شۇ نەرسىنى ئىشەنچلىك ئېيتىشقا بولىدۇكى، ئىلىيا بەختىيانىڭ شېئىرلىرىدا سۈنئىيلىك يوق. ئۇ ھاياتنى ئۆز ئەينى پېتىچە ئانا تىلىدا خەلققە يەتكۈزۈشكە ماھىر. ئۇنىڭ شېئىرلىرى ۋىجدان چاقىرىقى تۈپەيلى بارلىققا كەلگەنلىكىنى نامايان بولىدۇ.

بۈگۈنكى كۈندە، مۇستەقىل قازاقىستان دىيارىدىكى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا شائىر ئۆز ماھىيىتىنى يوقاتقىنى يوق، ئەكسىنچە كۆپلىگەن مۇخلىسلىرى، ئوقۇرمەنلىرى ئۇنىڭ ئىجادىيىتىدىن ئىلھاملانماقتا.

«تۇرمۇشتا ئۆز ئۆۋاڭنى قۇرغان چاغدا،
ئىنساندىن بىر بىرىگە دەۋەت كېرەك.
يۇرت گوياكى ئېچىرقاپ تۇرغان چاغدا،
ئادەملەرگە ياخشى ئادەم قەۋەت كېرەك.»

— ئېيتىلغىنىدەك شائىر ئىلىيا بەختىيا قازاقىستاندا ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز ئۈۋىسى، ئۆز ماكانىنى قۇرۇشقا ئۆز ھەسسىسىنى قوشتى، بۈگۈنكى ئەۋلاد قولدا بار ئالتۇننى قەدىرلەپ، ئۆز ئۆۋىمىزنى تېخىمۇ كەڭ، يورۇق ۋە چوڭقۇرلىتىشىمىز كېرەك دەپ ئويلايمىز.

شائىر ئۇنىڭ ئىجادىيىتى تۈگىمەس خەزىنە. ئۇنى تەتقىق قىلىپ، كەلگۈسى ئەۋلادقا مىراس سۈپىتىدە قالدۇرۇش ھەر بىرىمىزنىڭ بۇرچى.

خەلق قەلبىگە يول تاپقان شائىر

شائىرەم باراتوۋا* (قازاقىستان)

شېئىر ـ ئۆتكۈر تىل، بەدىئىي تەسۋىر، ئېستېتىكىلىق ھېسسىيات مۇجەسسەملەنگەن مەنىۋىي دۇنيا مەجمۇئەسى. بۇ خىل مەجمۇئەنىڭ ماھىيىتى ۋاقىت بىلەن ئۆلچىنىدىغانلىقى ئېتىبارغا ئالىدىغان بولساق، ئۇيغۇر ئەدەبىياتى مەيدانىدا بارلىققا كەلگەن شېئىرىي مىسرالارنىڭ تەقدىر ـ قىسمىتى بىردەك بولىۋەرمىدى. يەنى، ئايرىم شېرلار تۆركۈمى قىممىتىنى يوقاتماي دەۋرىدىن ـ دەۋرىگە كۆچۈپ كەلگەن بولسا، بەزى ئەسەرلەرنىڭ ئاكتۇئاللىقى پەقەت ئۆز زامانىسىنىڭ دائىرىسى بىلەنلا چەكلىنىپ قالدى. تەبىئىي تالانت، يۈكسەك قابىلىيەت ئىگىسى بولغان كۆرۈنەرلىك شائىر ئىلىيا بەختىيانىڭ ئىجادىي مىراسى تولۇقى بىلەن دەسلەپكى توپ تەركىبىنى تەشكىل قىلىدىغانلىقىنى پەخىرلىنىش ئىلكىدە تىلغا ئېلىپ، ئۇنىڭ قەلىمىگە مەنسۇپ مىسرالار تا بۈگۈنكى كۈنگىچە خەلقىمىزنى روھىي ئوزۇق بىلەن تەمىنلەپ كېلىۋاتقانلىقىنى ئالاھىدە قەيت قىلىشقا ئەرزىيدۇ. شائىر ئەسەرلىرى ماۋزۇ دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، مەزمۇن ماھىيىتىنىڭ چوڭقۇرلۇقى ۋە شەكلىي جەھەتتىن خىلمۇ-خىللىقى بىلەن دىققەتكە سازاۋەر.

ئىلىيا بەختىيا 1932 ـ يىلى ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ شائىر تىلى بىلەن ئېيتقاندا، «سايىلىساڭ بېغى، سەيلە قىلساڭ تېغى بار» چوڭ ئاچىنوقا يېزىسىدا دۇنياغا كەلگەن. ئاتىسى ئوقۇمۇشلۇق ئىنسان بولغانلىقتىن ئۆكتەبىر ئىنقىلابىغىچە مەدرىسىدە، كېيىنرەك ئۆز مەھەللىسىدىكى مەكتەپتە باللارنى ئوقۇتقان دېگەن مەلۇماتلار مەۋجۇت. ئەپسۇس، كەلگۈسى شائىرغا ئاتىنىڭ تەربىيەسىنى ئېلىش نېسىپ بولمىغان ئىكەن. چۈنكى دادىسىدىن كىچىك ئايرىلغان بەش ياشلىق ئىلىيا بىلەن بىللە ئۇنىڭ چوڭ ئاكىسىنى 1937 ـ يىلى ئۆزبېكىستاندا خىزمەت قىلىدىغان دادىسىنىڭ ئىنىسى تاشكەنت شەھىرىگە ئېلىپ كېتىدۇ. پېداگوكلار ئائىلىسىگە كېلىپ قالغان كەلگۈسى شائىر مەكتەپكە تەييارلىنىپ، ئۆزبېكلەرنىڭ «ئالپامىش» داستانىنى يادلاپ بارىدۇ. شۇ يىللاردىكى گۆدەكلەر ئۈچۈن بۇ چوڭ ئۇتۇق بولغاچقا، ئۇنى بىردىن ئۈچىنچى سىنىپقا قوبۇل قىلىدۇ. ئىككىنچى جاھان ئۇرۇشىنىڭ باشلىنىشى بىلەن كىچىك دادىسى ۋە ئاكىسى ئۇرۇشقا ئاتلىنىدۇ. كۆپ ئۆتمەي، كىچىك ئاپىسىمۇ كۆز يۇمىدۇ. 1941 ـ يىلى، يەنى بەش يىلدىن كېيىن، ئىلىيا بەختىيا تۇغۇلغان يۇرتىغا — ئانىسى رەۋخان غەنىيېۋانىڭ قولىغا قايتىپ كېلىدۇ. بالىلىقىنىڭ بەختىيار چاغلىرى ئۇنتۇلۇپ، ئارقا سەپتىكى ئېغىر، مۈشكۈل ھايات ئىلىيانى بالدۇرلا چوڭ قىلىدۇ. قېرى-چۆرىلەر ھەم قىز-چوكانلارنىڭ ئاھ-ۇ-زارى بالىنىڭ ئىچكى ھېسسىياتىنى ئويغىتىپ، قەلبىدىن شېئىرىي قۇرلار بولۇپ تۆكۈلىدۇ.

ئۇرۇش غالىبىيەت بىلەن ئاياغلاشقاندىن كېيىن، كېلەچەك شائىر غالجانتا، كەتمەندە

* ئاباي نامىدىكى قازمىپۇنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، فىلولوگىيە پەنلىرىنىڭ نامزاتى.

ئىنتېرناتتا تۇرۇپ ئوقۇيدۇ. 1953 - يىلى ئالمۇتىدىكى ئاباي نامىدىكى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ قازاق تىلى ۋە ئەدەبىياتى فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا چۈشۈپ، ئۇنى مۇۋەپپەقىيەتلىك تاماملىغاندىن كېيىن، 1957 - يىلى ئەمگەك پائالىيىتىنى كەتمەن ئوتتۇرا مەكتىپىدە مۇئەللىملىكتىن باشلايدۇ. 1958 - يىلى «ژازۇش» نەشرىياتىغا مۇھەررىر بولۇپ كېلىدۇ. كېيىنرەك رادىيو -تېلېۋىدېنىيې كومىتېتىنىڭ ئۇيغۇر رېئاكسىيەسىدە باش مۇھەررىر ۋەزىپىسىنى ئاتقۇرىدۇ. 1973 - يىلى ئىلىيا بەختىيا موسكۋا شەھىرىدىكى ئىككى يىللىق م. گوركىي نامىدىكى ئەدەبىيات ئىنستىتۇتىغا ئوقۇشقا ئەۋەتىلىدۇ ھەم ئۇنى مۇۋەپپەقىيەتلىك تاماملاپ، بىرەتولا ئىجادىي ئىشقا كىرىشىدۇ.

ئۇنىڭ مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنغان دەسلەپكى شېئىرى «ئۆكتەبىر » دەپ ئاتىلىپ، 1950 - يىلى 7 - نويابىردا ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ «ستالىنچى» گېزىتىدە ئېلان قىلىنىدۇ. ئەندى دەسلەپكى «دوستلارغا سوغا» توپلىمى 1955 - يىلى نەشرىدىن چىقىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن «ئارمىنىم» (1958)، «بۇلاق» (1961)، «تىيانشان يىگىتى » (1963)، «گۈل ۋە تىكەن» (1969)، «ئىلى تەۋەسى» (1978)، «ئۆمۈر شۇنداق ئۆتىدۇ» (1981)، «ھايات داۋانلىرى» (1982) ناملىق توپلاملىرى كىتابخان تەرىپىدىن قىزغىن قارشى ئېلىنىدۇ.

ئى. بەختىيا زامانداش ھەم قەلەمداشلىرىدىن كەسكىن پەرقلەنگەن ھالدا ئۆزىگە خاس ئاۋازى بىلەن پوئېزىيە سەھنىسىدە كۆرۈنۈپ، خەلقىمىزنىڭ سۆيۈملۈك شائىرىغا ئايلاندى. بۈگۈنكى كۈندە ئەدىب قەلىمىگە مەنسۇپ شېئىرلارنىڭ مۇخلىسلىرى ھەر خىل كەسىپ ئىگىلىرىدۇر : مۇئەللىم ، دوختۇر، ئىشچى-دېھقان، ناۋايلار... ئەڭ ياخشىسى، ئىلىيا بارلىق خەلقىنىڭ قەلبىگە يول تېپىپ، مەنىۋىي جەھەتتىن يېقىن دوستى بولالىدى. شائىر قەلىمىگە مەنسۇپ مىسرالارنىڭ بۇ خىل ئاممىبابلىققا ئايلىنىش سىرى ئەڭ ئاۋۋال ئۇنىڭ ئىجادىغا خاس ئالاھىدىلىككە باغلىق بولسا كېرەك. يەنى، ئەدىب شېئىرنى گۈزەل سۆزلەر بىلەن ئارتۇقچە بېزەشتىن، ھەددىدىن تاشقىرى ھۆسۈندارلىق ئاتا قىلىشتىن ساقلىنىپ، مىسرالارنى مەيلىچە ئاددىي، يېنىك، قاراپايىم ئۇسۇلدا ياراتتى. ئەدىب شېئىرلىرىنى بىر رەت ئوقۇغىنىمىزدا يادىمىزدا ساقلىنىپ قېلىش خۇسۇسىيىتىمۇ شۇنىڭغا باغلىق بولسا كېرەك. قىسقىسى، ئىلىيا بەختىيا ئەسەرلىرى خەلقچىللىقى بىلەن بىباھا.

ئىلىيا بەختىيا — ھايات تەتقىقاتچىسى. ئۇ ئۆمۈر يولىنى ھەرتەرەپلىمە ئۆگىنىپ، كۆرگەن، بايقىغان، شاھىتى بولغان تالاي كۆرۈنۈشلەرنى ئۆزىچە باھالىغان ھالدا، مەنىۋىي ماھىيىتىنى ئېچىپ، تەھلىل قىلىدۇ. راست، ئىنسان تۇراقسىز دۇنيانىڭ تىرىكچىلىك قايىنىمىغا پەنت بولىدۇدە، ئاخىر ئارزۇ-ئارمان، مۇرات- مەقسەتلىرىنى تەرك ئېتىپ ھايات بىلەن خوشلىشىدۇ. بۇنى چوڭقۇر چۈشەنگەن شائىر ئىنسان تەقدىرى ھەققىدە كۆپ ئويلىنىدۇ، ئۆز نۆۋىتىدە كىتابخانغىمۇ ئوي سالىدۇ. قىسقىسى، ھايات قانۇنىيەتلىرىنى مۇكەممەل تەتقىق قىلغان شائىرنىڭ تۈككەن تۈگۈچى مول، توپلىغان تەجرىبىسىمۇ يېتەرلىك.

ئىلىيا — ئۆمۈر كۈيچىسى. شائىر باشتىن كەچۈرگەن تالاي سىناقلارنى ئوي تارازىسىدا ئۆلچەپ، خۇلاسە-يەكۈن چىقارغان ھالدا كىتابخان نەزىرىگە تەقدىم قىلدى. ئۇ «ئۆمۈر شۇنداق ئۆتىدۇ»، «ھايات غەلۋىر»، «غەم يەيمەن»، «بەزەن ھايات رەھىمسىزغۇ، قاتتىققۇ...»، «ھايات - كەشتە توقۇيمەن» كەبى شېئىرلىرىدا ئۆمۈر بار يەردە ئۆلۈممۇ بار ئىكەنلىكىنى، دۇنيانىڭ تۇراقسىزلىقىنى ئەسكەرتىدۇ. ھاياتنىڭ ئاچچىق ھەقىقىتىنى ئىپادىلىگەن شائىر ئۆز غېمىنى ئەمەس، بۇ ئۆتنە ئالەم مېھمانلىرىنىڭ غېمىنى يەيدۇ. زامانداشلىرىنىڭ ئۆمرىگە ئەندىشە، ۋايىم، تەشۋىش ئىلكىدە بېقىپ، ئۆزىنى جاۋابكار سۈپىتىدە سېزىنىدۇ. ئۇ بەزىدە كىتابخان دىلىنى بەزلەپ، مۇڭ-قايغۇسىنى بۆلۈشۈشكە ئىنتىلسا، بەزىدە كەلگۈسىگە بولغان ئۈمىد - ئىشەنچلىرىنى پەيدا قىلىدۇ. شائىرنىڭ بۇ خىل ماۋزۇدىكى شېئىرلىرىدا ئەڭ ئاۋۋال ھايات ھەقىقىتى ئەكس ئېتىلگەن. ھەر بىر ئۇيغۇر پەرزەنتى يادقا بىلىدىغان تۆۋەندىكى مىسرالار پىكرىمىزگە دەلىل بولالايدۇ:

ھايات - غەلۋىر، ھەممىمىزنى تاسقايدۇ،
بىرسى كۈلۈپ، بىرسى يىغلاپ قاقشايدۇ.
بەخت دېگەن كەلمەيدىكەن ئۆزىدىن،
ئەتىمالىم، ھايات شۇنداق ئوخشايدۇ؟!

نازۇك لىرىكا ھەم مۇڭلۇق رىتىم بىلەن يۇغۇرۇلغان بۇ شېئىرىي مىسرالار كىتابخان قەلبىگە بىردىن يول تاپىدۇ. شائىرنىڭ بۇ خىل تەشۋىش-ئەندىشىسى بارلىق ئىنسانلارغا ئورتاق ئىكەنلىكى، ھەقىقەت. دېمەك، ئەدىب پەقەت ئەل غېمى، كۆپچىلىك مەنپەئەتىنى كۆزلىگەن. ئى. بەختىيا ھاياتقا شائىرانە كۆز بىلەن قاراپ، شائىرانە تۈردە باھالاشنى بىلدى. قىسقىسى، ئۆمۈر دېگەن چوڭ ئۇستازنىڭ ھەر خىل سىناقلىرىدا تاۋلانغان شارىنىڭ ھەر بىر شېئىرى كىتابخاننى ئوي ئىلكىگە باشلايدۇ.

ئەسلى پوئېزىيە ۋە مۇھەببەت بىر-بىرىگە چەمبەرچاس باغلىق چۈشەنچىلەر. قەلبىدە بۇ ئۇلۇغ سېزىمنى ھېس قىلالمىغان ئىنساننىڭ ئىجادكار بولۇشىمۇ مۇمكىن ئەمەس. مۇھەببەت دېگىنىمىزدە پەقەت ئۆز يارىغا بولغان سۆيگۈ دېگەن تار دائىرىدىكى چۈشەنچە بىلەنلا چەكلىنىپ قالماسلىقىمىز كېرەك. ۋەتىنىنى، خەلقىنى، ئانا يۇرتىنى سۆيۈشنى بىلگەن ئىنسانلا ئۆز ئاشىقىنى تاپالايدۇ، ئىشق ئوتىدا كۆيەلەيدۇ. دېمەكچى بولغىنىمىز، شائىر قەلىمىگە مەنسۇپ بىرسىم كۆپچىلىك شېئىرلاردىن ئۇنىڭ قەلبىدە پارلاپ تۇرغان مۇھەببەت ئوتىنى، ئۇلۇغ سۆيگۈ سېزىمىنى بايقاش تەس ئەمەس. شائىرنىڭ تۇغۇلغان يۇرتىغا بولغان مېھىر-مۇھەببىتى بۆلەكچە. راست، ھەر قانداق شائىر ئۆز كىندىك قېنى تۆكۈلگەن دىيارىنى كۈيلەپ ئۆتۈشى سۆزسىز، ئامما بۇ جەھەتتىن ئېلىپ قارىغاندا ئى. بەختىيانىڭ يۇرتىغا بولغان سۆيگۈ-مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلىش ئۇسۇل-ئۇسلۇبىمۇ ئۆزگىچە. پىكرىمىزگە تۆۋەندىكى مىسرالار دەلىل بولالايدۇ:

يۇرت مېھرى مېنى باغلاپ ئالغان ئىكەن،
يۇرت تۇرۇپ يېتىم بولۇش يالغان ئىكەن.
شۇندىكى ۋەتەن ئىشقى تاما-تاما،
ھازىرقى يۈرىكىم بوپ قالغان ئىكەن.

ھەر قانداق ئىنسان مەيلى ئۇنىڭ دانا بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر، ئانا يۇرتى ئالدىدا ئۆزىنى ئاددىي بىر گۆدەك-پەرزەنت سۈپىتىدە ھېس قىلىدىغانلىقى، ھەقىقەت. جۈملىدىن، ئىليا بەختىيانىڭ ئانا يۇرت، يېزا تەبىئىتى، ئەمگەكچى ئاھالىسى ھەققىدە شېئىرلىرىنى كۆزدىن كەچۈرگىنىمىزدە شائىرنىڭ ئەڭ ئاۋۋال يۇرت پەرزەنتى ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلىمىز.

ئۇ پوئېزىيە مەيدانىغا ئۆزى بىلەن بىللە ئانا يۇرتىنى، يۇرتداشلىرىنى ئېلىپ كىردى. ئەدىب بۇ خىل ماۋزۇ ئاساسىدا يېزىلغان شېئىرلىرىدا كىندىك قېنى تامغان جايىنى ماختىنىش، پەخىرلىنىش بىلەن تىلغا ئالىدۇ. دەرھەقىقەت، ئاچىنوقا شائىر تىلى بىلەن ئېيتقاندا، «سايىلىساڭ بېغى، سەيلە قىلساڭ تېغى بار» گۈزەل يېزىلارنىڭ بىرى. ئەدىب يۇرتىغا بولغان مېھىر-مۇھەببىتىنى «مېنىڭ يېزام»، «تۇغۇلغان يەرگە كۆز سالسام»، «مېھمانلارنىڭ قۇلىقىغا »، «تۇغۇلغان يەر توپىسىدا»، «تۇغۇلغان ئەلگە مۇھەببىتىم بار»، «ئانا يۇرتقا خەت» كەبى بىر تۈركۈم شېئىردي ئەسەرلىرى ئارقىلىق ئىپادىلەيدۇ. بىز بۇ خىل شېئىرلىرىدىن ئانا يۇرتى، ئۇنىڭ گۈزەل مەنزىرىسى، مېھماندوست خەلقى بىلەن يېقىندىن تونۇشىمىز.

شۇنى ئالاھىدە قەيت قىلىمىزكى، شائىر ئاچىنوقا يۇرتىنىڭ تىلسىم تەبىئىتىنى رەڭمۇ-رەڭ بوياقلار بىلەن سىزىش ئارقىلىق يېزا چۆمگەن گۈزەللىك مەنزىرىسىنى كىتابخان كۆز ئالدىغا گەۋدىلەندۈرىدۇ. بۇ خىل شېئىرلار بىلەن يېقىندىن تونۇشقىنىمىزدا لىرىكىلىق قەھرىماننىڭ مەنىۋىي بايلىقىغا ، رەسىم سىزىش چېۋەرلىكىگە ئىختىيارسىز قايىل بولۇمىز. يەنى، ئەدىبىنىڭ تەبىئەت گۈزەللىكىنى بايقىشى، سىزىشى، تەسۋىرلىشى بۆلەكچە دىققەتنى جەلپ قىلىدۇ. شائىر قەلىمىگە مەنسۇپ تۆۋەندىكى مىسرالىرىنى نەزەر ئاغدۇرۇپ كۆرەيلى:

رەھىمسىز كۈز سۆلتىنى ئەپكېتىپ،
تۇردى شۇ تال سايىسى يوق يالىڭاچ.
شوخ شامالغا ياغلىغىنى پۇلاڭلىتىپ،
دودىلىنىپ تۇرغان ئەركە قىز ئوخشاش.

كۆرۈپ تۇرىمىزكى، ھەممىگە تونۇش تەبىئەت كۆرۈنۈشى. بىراق شائىر ئۇنى ھېچ كىمنىڭ ئويىغا كەلمىگەن، تاپالمىغان ھەم ئېيتالمىغان يېڭىچە تەسۋىر ئارقىلىق كۆرسىتىپ بېرىدۇ. جانسىز تەبىئەتكە جان بېرىش ئارقىلىق تېخىمۇ گۈزەللەشتۈرۈپ، ئوقۇرمەن خىيالىنى سەيلىگە باشلايدۇ. ئەدىب تەبىئەت سىرلىرىنى جان-تېنى بىلەن چۈشىنىپلا قالماستىن، ئۇنىڭ بىلەن سىردىشىدۇ، مۇڭدىشىدۇ. پېيزاژ كارتىنىسى بېرىلگەن كۆپلىگەن شېئىرلىرىدا ئوخشىتىش، سېلىشتۇرۇش، مېتافورا، ئېپىتېت ئوخشاش ۋاسىتىلەرنى ئۇتۇقلۇق قوللانغان، شۇنىڭغا قارىغاندا بىزنىڭ كۆز قارىشىمىز بويىچە، تەسۋىرلەشنىڭ بۇ خىل ئۇسۇللىرىنى گويا ھېچ بىر قىيىنچىلىقسىز تاپقاندەك سېزىلىدۇ. دەرھەقىقەت، شائىرنىڭ بۇ خىل شېئىرلىرى ئالاھىدە تەتقىقاتنى تەلەپ قىلىدىغانلىقىنى قەيت قىلىمىز.

شائىر ئىجادىيىتىدە ئۇرۇش ماۋزۇسى ئالاھىدە ئورۇن ئىگەللەيدۇ. بارلىق خەلققە سىناق بولغان ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشى ئۇنىڭ بالىلىق دەۋرىگە دۇچ كەلگەچكە، ئارقا سەپتىكى ئىنسانلار باشتىن كەچۈرگەن تۇرمۇش-تىرىكچىلىكنى، جاپا-مۇشەققەتنى كۆرۈپ ئۆسىدۇ. ئۇنىڭ بۇ خىل ماۋزۇدىكى شېئىرلىرىدا ئاساسىي قەھرىمانلار: ئوغلىغا توغاچ چىشلىتىپ، غالىبىيەت قازىنىپ قايتىشىغا ئۈمىد باغلىغان ئانىلار، ئۆز سۆيگۈسىگە قوشۇلالمىغان ياشلار، ئاتىسىنىڭ يولىغا قاراپ سارغايغان سەبىيلەردۇر. چۈنكى شائىر ئادەملەردىكى بۇ قايغۇ-ھەسرەتلەرنى كۆرۈپ ئۆستى، ئۇلارنىڭ

دەردىگە دەرمان بولۇش مەقسەتتە كىچىكىدىن قىسقا-قىسقا شېئىرلىرىنى توقۇغان ئىدى.

باللار ئەدەبىيات ھەققىدە گەپ قوزغىغىنىمىزدا دەسلەپتىكىلەردىن بولۇپ ئى. بەختىيانىڭ ئەسەرلىرى كۆز ئالدىمىزغا گەۋدىلىنىدۇ. ئى. بەختىيا باللار ئەدەبىياتىغىمۇ ناھايىتى چوڭ ھۆرمەت-ئىلتىپات بىلەن نەزەر ئاغدۇرغان. چۈنكى شائىر ئۆز ئېلىنىڭ، ئۆز خەلقىنىڭ كەلگۈسى باللار قولىدا ئىكەنلىكىنى ياخشى چۈشەنگەن. بىلىنسكىي «باللار شائىرى بولۇپ شەكىللىنىش قىيىن، ئۇنىڭ ئۈچۈن بۆلەكچە تالانت بىلەن تۇغۇلۇش كېرەك» دەپ تەكىتلىگەن.

ئى. بەختىيا مانا شۇنداق قايتىلانماس تالانت ئىگىسى! ئىليا بەختىيا قەلىمىگە مەنسۇپ ساتىرىكىلىق ئەسەرلەرنى شائىر پوئېزىيەسىنىڭ ھوسۇلدار بۆلۈمى سۈپىتىدە قاراشتۇرساق خاتالاشمايمىز. شائىر بۇ خىل شېئىرلىرىدا ئۆتكۈر قەلىمى ئارقىلىق ھاياتنىڭ يېقىمسىز كۆرۈنۈشلىرى بىلەن كۈرەشىدۇ. بولۇپمۇ، ئادالەتسىزلىككە، نادانلىققا قارشى ئوي-پىكرىنى بىلدۈرۈشتە، ئىنسانلارنىڭ سەلبىي خىسلەتلىرىنى ئاشكارىلاشتا ئەدىب بۇ ئۇسۇلنى ئۇستىلىق بىلەن قوللىنىپ، كۆپلىگەن شېئىرىي مىسرالارنى بارلىققا كەلتۈردى. ئۇنىڭ قەلىمىگە مەنسۇپ «مودا دېگەن كېيىن چىقتى»، «چاقىرىلمىغان مېھمانلار»، «ئەيىبكار ئۆزىمۇ، روزىمۇ؟»، «ئاچچىغى يامان خوتۇن» كەبى شېئىرلىرى پىكرىمىزگە مىسال بولالايدۇ. ئاتالمىش شېئىرىي ئەسەرلەر قەھرىمانلىرى بىز ئۈچۈن ناتونۇش ئەمەس، ئۇلارنى ھاياتتا، ھەتتا ئەتراپىمىزدىنمۇ ئۇچرىتىشقا بولىدۇ. دېمەك، شائىر بۈگۈنكى كۈن ئادىمىنى كۆز ئالدىمىزغا يارقىن گەۋدىلەندۈرىدۇ.

مەلۇمكى، ساتىرىدا ئادالەتلىك، ئادىللىق مەسىلىلىرى مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. ساتىرىلىق شېئىرلارنىڭ مۇنداق ئۆزگىچىلىكىدىن تولۇق خەۋەردار بولغان ئەدىب بۇ خىل شېئىرلىرىدا ئىنسانلاردىكى سەلبىي كۆرۈنۈشلەرنى ئاقىلانە كۆز بىلەن كۆرۈپ، تەنقىدىي ئاساستا باھالايدۇ.

ئىنسان خاراكتېرىدىكى نۇقسان--كەمچىللىكلەرنى يۇقىرى سەممىيلىك بىلەن قوبۇل قىلىپ، ئۆزى ياشىغان دەۋرنىڭ ئومۇمىي تىپىكىلىق كۆرۈنۈشىنى ھاسىل قىلىشقا ئىنتىلىدۇ. بۇ جەرياندا، ئەدىب تۇرمۇشنى تار دائىرىدە تەسۋىرلەپ، قەھرىمانلىرىنىڭ سەلبىي خىسلەتلىرىنى ئۆچمەنلىك تۇيغۇسىدا ئىپادىلەشتىن تامامەن يىراق . ئۇ ئەتراپىدىكى، يەنى ئۆزى كۆرۈپ يۈرگەن ئادەملەرنىڭ مىجەزىنى

ھەرتەرەپلىمە ئۆگىنىش، تەتقىق قىلىش نەتىجىسىدە چوڭ ئىجتىمائىي خۇلاسە-پىكىرلەرنى ئالغا سۈرىدۇ ھەم ئالاھىدە بەدىئىي دۇنيا ھاسىل قىلىدۇ. شۇ سەۋەبتىن ئەدىب ئىجادىيەتتە زور ئۇتۇق-مۇۋەپپەقىيەتلەرنى قولغا كەلتۈرىدۇ.

لىرىكىلىق، ئېپىكىلىق ۋە دراملىق ژانىرلاردا يېزىلغان ئەسەرلەردىن ئۆز ئالاھىدىلىكى بىلەن مەلۇم دەرىجىدە پەرقلىنىدىغان ساتىرىكىلىق شېئىرلاردا يۇمۇرلۇق ئېلېمېنتلارنىڭمۇ ئۇچرىشىدىغانلىقىنى ئەسكە ئالىدىغان بولساق، ئەڭ ياخشىسى ئىليادا بۇ خىل قابىلىيەتمۇ يېتەرلىك بولغان. مۇنداق شېئىرلىرىدىن شائىرنىڭ ھازىرجاۋاب ، ھەزىلكەش، چاقچاقچى ئىنسان بولغانلىقىنى بايقاش تەس ئەمەس.

ھاياتىنىڭ تالاي لەززىتىنى قۇربان قىلىپ، ئىجادىيىتىنىڭ زەخمەت-ئازابىنى تاللىغان ئىليا بەختىيا ئۆز خەلقىگە شېئىرىي مىسرالىرىنى چاشقا قىلىپ چاچتى. ئەدىب شېئىرىي مىسرالارنى مارجاندەك تىزىشنى بىلگەچكە، ۋاقىت ئۆتسىمۇ ئۇلارنىڭ قىممىتى ھەرگىز يوقالمىدى. چۈنكى ئىليا بەختىيا تىرىكىدە ھەر بىر ئۇيغۇرنىڭ قەلبىگە ئۆز ھەيكىلىنى ئورنىتىپ كەتكەن بۈيۈك شائىر...

ئىليا بەختىيا — قۇتلۇق ماكان كۈيچىسى

گۈلچېھرە روزىيېۋا* (قازاقىستان)

شائىرنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىيىتى

پۈتكۈل ئۆمرىنى ئىلىم، يۇرتۇم، خەلقىم، ۋەتىنىم دەپ شېئىر يېزىپ ئۆتكەن شائىرىمىز ئىليا بەختىيا بارلىق قازاقىستانلىقلارنىڭ ئورتاق شائىرى. قازاق ۋە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ دوستلۇقىنىڭ ئالتۇن كۆۋرۈكىنى سالغان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ خەلق شائىرى، ساتىرىك، لىرىك، باللار شائىرى ئىليا بەختىيانىڭ ئىجادىيىتىگە توغرا باھا بەرگەن قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىگە «مىڭ ئالقىشلار يار بولسۇن! يۇرتىمىز تىنىچ، خەلقىمىز ئامان بولسۇن! » دېگەن تىلەك بىلەن سۆزۈمنى باشلىماقچىمەن.

«ئەدەبىي دوستلۇق - ئەبەدىي دوستلۇق» دېگەنىدەك، مېنىڭچە، ئەدەبىياتتا چېگرا بولمايدۇ، چۈنكى، مەيلى، ئۇيغۇر بولايلى، مەيلى، قازاق بولايلى ئەدەبىياتنىڭ مەيدانى بىرلا ئۇنىڭدا ئىنسان، ئۇنىڭ ھاياتى، جەمئىيەتتىكى ھەر خىل ۋەقەلەر ئورتاق تەسۋىرلىنىدۇ. بۇ يىلقى يىلىدا 90 يىللىقىنى تويلاپ ئۆلتۈرغان يۇرتدىشىمىز ئىليا بەختىيا كۆپ قىرلىق تۇغما تالانت ئىگىسى. ئىليا بەختىيا— قازاقىستانلىق ئۇيغۇرلارنىڭ ماختىنىشى، ئىپتىخارى نوۋاتور شائىرى. ئۇنىڭ شېئىرلىرىنى ئوقۇغىنىمىزدا، ۋەتىنىمىز قازاقىستان دىيارىنىڭ تەبىئىتى، قىرلار، تەگرى تاغلىرى ئېتەكلىرىگە جايلاشقان گۈزەل يېزىلار، ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ يېزىلىرى بىلەن بىپايان دالالىرى نامايان بولىدۇ. مەسىلەن: «گۆزلىگىدا يالغۇز تېرەك»، «مېنىڭ يېزام»، «بۆدۈنە 3»، «تيان-شان شېئىرلىرىدىن»، «شان-شۆھرەتلىك رېسپۇبلىكام بار مېنىڭ»، «شائىر سالىمى» (قازاقىستاننىڭ 50 يىللىق تويىغا بېغىشلايمەن)، «ياركەنت ناۋاسى» شېئىرلىرىدا، ئانا يۇرتىمىزنىڭ گۈزەل تەبىئەت تەسۋىرلىرىنى بايقىساق، « ئىلى ۋادىسى» شېئىرىدا كۆك ئاسمانىنى تالاشقان كەتمەن تاغلىرى، كۈمۈش بۇلاقلىرى، تاغىل دالا، سۇسىز قالغان تاقىرلار، «شېرىن»، «ئابدۇللا روزىباقىيېۋ» سوۋخوزلىرى، جۇڭغار تاغلىرىنىڭ ئوتتۇرىدا ئاققان ئىلى دەرياسىنىڭ سۈيى بىلەن تىنىڭ يەرلەرنى ئۆزلەشتۈرگەن يېزا ياشلىرى دىلشات ۋە ئەخمەتلەرنىڭ ئادىل ئەمگەكلىرى زور ماختىنىش بىلەن يازغان. شېئىرىنىڭ ئاخىرىدا:

ۋاقىت دېگەن، ھايات دېگەن قىزىققۇ؟
يىللار كېلىپ ئۇتۇغىنى تىزىپتۇ.
چوقۇپ يۈرۈپ مەن بىر داستان يازغىچە،
ھايات ئۆزى تالاي داستان يېزىپتۇ.

– دەپ ئاياغلاشتۇرىدۇ.

ئىليا بەختىيا — ھەقىقىي خەلقىنىڭ ئىچىدىن قايناپ چىققان ئۇلۇغ خەلق شائىرى، ئۇ ھەر قاچان ئۆزىنىڭ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتىنى، يۇرتداشلىرىنى ئۇنتۇمىدى، ھەر دائىم ئەمگەكچان، ئاق كۆڭۈل ئىشلەمچان ئاددىي دېھقانىنى، يېزا خەلقىنى ئۇلۇغلايدىغان شېئىرلىرىنى يېزىشنى توختاتمىدى. مەسىلەن: «ئاگرونوم»، «ئالتۇن يۇلتۇز تاقىغان قىز»، «شوپۇر قىز بىلەن

* «م. تاپىۋۋ نامىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپى ك.م.م نىڭ ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتى پەنىنىڭ مۇئەللىمى

سۆھبەت»، «دېھقان ھېسابى»، «ئەمگەك تويى»، «بوزغا سەپە »، «ئوتاردىكى كۆزەتتە» شېئىرلىرىدا ئانا يۇرتىغا، يۇرتداشلىرىغا بولغان چەكسىز مۇھەببىتىنى يەتكۈزگەن. «بالىلىق چاغنى ئەسلەش» شېئىرىدا شائىر:

چىقاتتىم قىر بېشىغا- چاقماق تاشقا،
ئوت چىقاتتى ئۇرغاندا تاشنى تاشقا.
ئاشۇنداق ئوت بىلەن مەن ئويناپ ئۆستۈم،
ئاچىنوقا يۇرتۇمنىڭ ئوتى باشقا.

-دەپ يازغىنىدەك، بەش بارماقتا چىچىنى تاراپ ئۆسكەن ئۆز يۇرتىنىڭ ئەركىسى، ئۆيىدە ئانىسىغا، تالادا يۇرتىغا ئەركىلەپ ئۆسكەن شوخ، زېرەك، تېتىك شائىرى، ئاچىنوقىنىڭ شىرغۇران يىگىتى ھەتتا، ھاياتىنىڭ ئاخىرقى دەملىرىگىچە «ئانا يۇرتىنى سېغىنغاندا» شېئىرىدا:

ئەنە دۆڭلەر،
مانا باغلار،
بۇ بۇلاق.
شېغىل چۇشكەن ئېگىز قىردىن غار غۇلاپ،
كۆيۈك چاچار غولىنىڭ سۈيى شاقىراپ،
كۆرۈك تۇرار ئېتىزلىقتا يول سوراپ.

***

يامان يارنى كەتكەن يەنە سۇ كولاپ،
ئاپپاق بۇلۇت ئاسمىنىدا نۇر بولەپ،
ئانا يۇرتنىڭ كۆرۈنۈشى بىر بۆلەك.

***

ھەممىسىلا تونۇش ماڭا ئانا يۇرت،
سېنى دېسەم يۈرىكىمدە يانار ئوت.

***

ئانا يۇرتۇم دىلغا يېقىن ئۆز دەيمەن،
ئەتىمالىم، باشقا يۇرتقا تۆزمەيمەن.

— دەپ يازغان مىسرالىرىنى ئوقۇغىنىمىزدا پاك مۇھەببىتىنى كۆرۈپ، مۇشۇنداق كۆپ قىرلىق شائىرنى ئاچىنوقا يۇرتىغا بەرگەن ئاللاھنىڭ سوۋغىسىغا تەشەككۈر ئېيتىپ، مۇشۇنداق شائىرىمىز بىلەن ماختىنىمىز، مەدھىيەلەيمىز، مەغرۇرلىنىمىز.

ئىلىيا بەختىيا شېئىرلىرىنىڭ ماۋزۇلىرىغا توختالساق ئۇلار — خىلمۇ-خىل، سانسىز. ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ تۈزۈلۈشىمۇ ھېچ كىمنىڭكىگە ئوخشىمايدۇ، ھەر بىر شېئىرى بىر دۇنيا. مەن شائىرنىڭ شېئىرلىرىنى مەزمۇنىغا قاراپ تۆۋەندىكى تۈرلەرگە بۆلۈپ ئۆگەندىم:

ئانا يۇرت، ۋەتەن ماۋزۇسى:

«مېنىڭ يېزام»، «يىراقتىكى يۇرتداش قىزغا»، «ئانا يۇرتتىكى باھار»، «بالىلىق چاغنى ئەسلەش»، «مېنىڭ رېسپۇبلىكام»، «ۋەتەن»، «تۇغۇلغان يەر توپىسىدا»، «ۋەتەن ھەققىدە»، «ۋەتەنپەرۋەرنىڭ جاۋابى»، «ئانا يۇرتقا خەت»، «تۇغۇلغان يەرگە كۆز سالساڭ»، «تۇغۇلغان ئەلگە مۇھەببىتىم بار»، «ئاخىرقى سۆزۈم»

ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشى ماۋزۇسى:

«يىللار خاتىرىسى»، «سولدات ئانىسى»، «چولاق تاغام توغرىلىق سۆز»، «سولدات بىلەن گۈل ھەققىدە باللادا»، «ئۇرۇش باشلانغان كۈن»، «ياردار سولداتنىڭ سۆزى»، «مۇھەببەتسىز قالغان يۈرەك»، «ئۇرۇش يىللىرىدىكى يېزا كۆرۈنۈشى»، «مەن كۆردۈم»، «قارىغۇ ئىت»، «دان ھەققىدە ئوي»، «ئۇ كۈنى 9 - ماي ئىدى».

تىنچلىق ۋە خەلقلەر دوستلۇقى ماۋزۇسى:

«كورېيە خەلقىگە سالام»، «مايغا سوغا»، «كىچىككىنە تومسون»، «ساقچى يىگىت»، «دوستلۇق يولى»، «ئارىمىزدىن قىل ئۆتمەس»، «قول بازىرىدا»، «ئاق كەپتەر»، «شانلىق ئۆكتەبىر»، «تىنچلىق شەھىرى»، «بۇ ئۆزى تىنچلىق ئۈچۈن كۈرەش»، «دوست خېتى»، «ئازادلىق يولىدىكى ئازابلىق يول».

ئانا تىل ۋە ئۆز خەلقىگە بېغىشلانغان شېئىرلىرى:

«ئانا تىلىم - دانا تىلىم»، «ئانام مەقسىتى»، «غەزەلخان توغرىلىق باللادا»، «ئاتىلار ۋە ئۇستازلار ھەققىدە سۆز»، «شەرقىي تۈركىستان زارى»، «ئۇيغۇرلارنى تونۇشتۇرۇش»، «مۇقاملارغا مۇھەببەت»، «بەيرەم ئەلى دەپتىرىدىن»، «بەيرەم ئەلى تارىخىدىن»، «بەيرەم ئەلى يولىدا»، «بوۋىلار ئۆستەڭلىرى»

ھايات، ئىنسانلار تەقدىرى توغرىلىق پەلسەپىلىك شېئىرلىرى:

«ھايات كىتابى»، «ئارمىنىم»، «ھايات-كەشتە توقۇيمەن»، «ئاخىرقى سۆزۈم»، «ھاياتنى تاتلىق دەيمىز»، «ئەتىمالىم»، «ھايات شۇنداق ئوخشايدۇ»، «تارىختا قالىمەن دەپ تالاشماڭلار»، «مېنىڭ بىلەن مۇڭداشقىن»، «ئۆمۈر شۇنداق ئۆتىدۇ».

ئۇلۇغ شەخسلەرگە بېغىشلانغان بېغىشلىما شېئىرلار:

«قان بىلەن يېزىلغان خەت» (پ. لۇمۇمبىنىڭ ئۆز ۋەتەنداشلىرىغا يازغان خېتىدىن)، «ئانا ھەققىدە ھەقىقەت» (ۋ.ۋ.تېرېشكوۋاغا بېغىشلايمەن)، «شائىر بېغى» (غالجات يېزىسىدا يەنە بىر ئاجايىپ باغ يارالدى))، «ئۆمۈر دېگەن قىزىق، ھە؟» (نەسىردىن مەگسۇرووۋقا بېغىشلايمەن)، «ئانا ئۇلۇغ» (ھوشۇرباقىيېۋا زەينەپبۇۋى ئانىمىزغا)، «يالداما تۆتلىك» (س.م-قا)

مۇھەببەت لىرىكىسى يەر ئالغان شېئىرلار: «مۇھەببەت تېگى»، «پاك مۇھەببەت سۆزۈم بار»، «ۋەدە»، «شۇنداق قىيناش بارمىكىنە؟»، «قانات قاقسۇن مۇھەببەت»، «مېنى كۈت»، «يارىم بەرگەن قولياغلىق»، «كۆڭۈل تامچىلىرى»، «مۇھەببەت ئارزۇسى»، «دەپتىمەن»، «قىزلارغا بىر سۆز بار»، «ياشلىق ھەققىدە سۆز»، «مۇھەببەت ھەققىدە»، «ئۇ قىز نەدە قالغاندۇ؟»، «ئاشىق دېگەن نېمە؟»، «مۇھەببەتسىز قالغان يۈرەك »، «كۆڭۈل خاھىشى»، «يالغۇزلۇق كاشىلا بولار ئىشىمغا».

شائىرلارغا، شېئىرىيەتكە بېغىشلانغان شېئىرلار:

«ئۇلۇغ ئابايغا»، «شائىرلار كۈنىدە»، «ئۆمەر ھەققىدە باللادا»، «شائىر سالىمى»، «شائىر تىلىكى»، «پوئېزىيە پەيغەمبىرى»، «پۈشكىنىنىڭ ھەيكىلى ئالدىدا»، «شائىر قەبرى بېشىدىكى ئۆي»، «شائىرنىڭ يۈرىكى»، «قول تامغام»، «شائىر ئىنىلىرىمغا»

«بالىلارغا بازارلىق» رۇبرىكىسى (بالىلار ئۈچۈن يېزىلغان شېئىرلار):

«چاتاقچى ئالىم»، «باتۇر بالا»، «ئىش ياقماس»، «كۆچەت تىكتىم، ئۆستۈردۈم»، «گۈلخان»، «كەشتىچى ئايشەم»، «موللانىياز»، «ئوغلىقىم»، «كىتاپ».

ئەڭ ئۆتكۈر ساتىرىلىرى ۋە ھەجۋىي ھەزىل شېئىرلىرى: «شۇ ئىستۇدېنت نەدە دەمسىز؟»، «چاقىرىلمىغان مېھمانلار»، «مودا» دېگەن كېيىن چىقتى»، «ئەخمەق قۇشقاچ»، «مۇشۇنداق - مۇشۇنداق دوستلار بار دەيتتۇق»، «قېچىرنىڭ خىزمەتكار تاللىشى»، «بىر رايوندىكى <ئاشخانا> ۋەقەسى» ۋە باشقىلار.

تەبىئەت لىرىكىسى: «ياز»، «كۈز»، «قىش»، «باھار»، «باھار كەلدى تاۋاق ياساپ»، «ئاي قارايدۇ ئېگىشىپ كۆك ئاسماندىن»، «ئاق بۇلۇت»، «تاڭ»، «كۈز رەسىملىرى»، «باھار كەلدى»، «دەسلەپكى قار»، «ئۇچىدۇ قارلار، چۈشىدۇ قارلار»، «كۈز كېلىدۇ دېھقانلارنى باي قىلىپ»، «كۈز كېلىدۇ قول بېرىپ»، «ئۆسەك ھەققىدە رىۋايەت»، «ئۆسەكنىڭ يازلىق رەسىمى»، «ئۆسەكتە كۈز»، « تاغ رەسىمى»، «بەر، باھارىم، ئاپتىپىڭنى»، «باھارىم»

ئىليا بەختىيا ئىجادىيىتىنىڭ قازاق ئەدەبىياتى بىلەن باغلىنىشى

ئۆزى تۇغما تالانتلىق، ئاباي نامىدىكى ئا.د.ئۇ.نىڭ قازاق تىلى ۋە ئەدەبىياتى بۆلۈمىنى ئاياغلاشتۇرۇپ، قازاق ئەدەبىياتىنىڭ ۋەكىللىرىنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن ياخشى تونۇش بولغان، تەرجىمە ئەتكەن، ئۆزىمۇ قازاقچە شېئىرلارنى يازغان ئىكەن. موسكۋادا مۇقاغالى ماقاتايېۋ بىلەن بىرلىكتە ئالىي ئەدەبىيات مەكتىپىدە ئىككى يىل ئوقۇپ، شېئىر يېزىشنىڭ قىر -سىرىنى ئۆگىنىپ، ھاياتىنىڭ 30 يىل ۋاقتىنى ئىجادىيەتكە سەرپ ئېتىپ، ئۇنغا يېقىن شېئىرلار توپلىمىنى ياراتقان.

«مۇقاغالى ماقاتايېۋ ۋە ئىليا-بەختىيا دوستلۇقى — دوستلۇقنىڭ ئالتۇن كۆۋرۈكى»

مۇقاغالى ماقاتايېۋنى قازاق پوئېزىيەسىنىڭ ئۇلۇغ چوققىسى دەپ تونۇيمىز. ئىليا بەختىيا بولسا، ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدە تۇغما تالانتى ئارقىلىق ئۆزگىچە ئىز قالدۇرۇپ كەتكەن پوئېزىيەمىز سەردارى دەپ باھا بېرىپ كېلىۋاتىمىز.

بۇ ئىككى شائىرنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىيىتىدە قانداق ئوخشاشلىقلار ۋە ئايرىمچىلىقلار بار؟ بۇ ئىككى شائىرنىڭ شېئىرىيىتىدىكى ئوخشاشلىق ۋە ئايرىمچىلىقلار، ئورتاقلىقلار نەدىن كېلىپ چىققان؟ بۇ شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرىدىكى مەزمۇن جەھەتتىن ئۇيغۇنلۇق تاسادىپىيلىقمۇ؟

بۇ شائىرلارنىڭ باشقا شائىرلىرىمىزدىن ئالاھىدىلىكلىرى نېمىدە؟- دېگەن سوللار تۇغۇلىدۇ.

مۇشۇ سوئاللارنى تەھلىل قىلىش ئۈچۈن شائىرلارنىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىيەتلىرىنى كەڭ تۈردە ئۆگىنىپ، تۆۋەندىكى پىكىرگە كەلدىم.

ئالدى بىلەن ئۇلارنىڭ ياشىغان دەۋرىگە توختالساق، بىرىنچىدىن، ھەر ئىككى شائىر بىر زاماننىڭ ئادەملىرى، يەنى ئۇلارنىڭ ياش پەرقى بىر ياش.

م. ماقاتايېۋ 1931 - يىلى 8 - فېۋرالدا تۇغۇلغان بولسا، ئىليا بەختىيا 1932 - يىلى 18 - مارتتا تۇغۇلغان. ئىككىنچىدىن، ھەر

ئىككى ئىجادكارنىڭ باللىق چېغى ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشىغا توغرا كەلگەنلىكتىن، كىچىكىدىن كۆپ جاپا ـ مۇشەققەت تارتقانلىقتىن، 10 ـ 11 ياشلىرىدىن باشلاپ شېئىرلارنى يېزىشقا باشلىغان.

ئۈچىنچىدىن، ھەر ئىككىسى ئۇستازلىق كەسپىنى تاللاپ، ئالمۇتا شەھىرىدە ئىنستىتۇتلارنى تاماملاپ، ياش ئەۋلادلارغا تىل ۋە ئەدەبىيات دەرسلىرىدىن دەرس بېرىش بىلەن بىللە ئىجادىيەتنى باشلىغان. تۆتىنچىدىن، ھەر شائىر توغرا سۆزلۈك، ھەققەتچىلىكى ئۈچۈن مەنسەپپەرەسلەرنىڭ قۇربانى بولۇپ، ئىشسىز قالسىمۇ، ھاياتلىرىنىڭ ئاخىرىغىچە قەلەملىرىگە سۇ قۇيماي، تازا ۋىجدانىنى، پاك قەلبى بىلەن پوئېزىيەنىڭ ئېغىر يۈكىنى ئارتىپ، ئۆز خەلقلىرىگە ئادىل خىزمەت ئەتكەن.

ئۇلارنىڭ ئىجادىيەتلىرىدىكى ئوخشاشلىق ۋە مەزمۇن جەھەتتىن ئۇيغۇنلۇقلار تاسادىپىي ئەمەس، شائىرلار تۇغما تالانتلىق، فىلولوگ پېداگوكلار بولسىمۇ، شېئىر يېزىشنىڭ قىر-سىرىنى ئۆگىنىش ئۇلار ئۈچۈن ئازلىق قىلاتتى. شۇڭلاشقا، شائىرلار 1970 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا موسكۋادىكى م. گوركىي نامىدىكى دۇنيا ئەدەبىياتى ئىنستىتۇتىنىڭ ئىككى يىللىق ئالىي ئەدەبىيات كۇرسىدا بىللە ئوقۇغان. مانا شۇ موسكۋادا بىلىم ئالغاندىن كېيىن شائىرلار ئىجادىي ئىزدىنىپ، يېڭىلىق يارىتىپ، نوۋاتورلۇق بىلەن مەزمۇنى ئالاھىدە شېئىرلارنى ياراتقان.

مۇقاغالى ماقاتايېۋ ۋە ئىلىيا بەختىيالارنى زاماندىش، قۇرداش، تەقدىرداش شائىرلار دەپ ئاتاشقا بولىدۇ، چۈنكى، ئۇلارنىڭ بېسىپ ئۆتكەن ھايات يولى، ئىجادىيىتى بىر دەۋر بولغانلىقتىن، شېئىرلىرىدىكى ماۋزۇلاردا كۆپلىگەن ئوخشاشلىقلارنى بايقايمىز. مەسىلەن، ئۇلۇغ ۋەتەن ئۇرۇشى يىللىرىدا باللىق چېغىدا ئۇرۇشنىڭ ياش باللارنىڭ قەلبىگە سالغان يارىسىنى، يېزىلاردىكى خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى، يېزىنىڭ كۆرۈنۈشىنى، ئىنسانلارنىڭ تەقدىرلىرىنى باش ماۋزۇ ئېتىپ يازغان. شائىرلار شېئىرلىرىدا «ئەندى ئۇرۇش بولمىسۇن!» ـ دېگەن پىكىرنى ئوخشاش ئالغا سۈرگەن. مەسىلەن:

بولماسىن سوغىس، بولماسىن!

ئانا ژېسىر، بالا ژېتىم قالماسىن.
سۇراپىل سوغىستىڭ قىسىندىغىن،
ئېشكىمنىڭ باسىنا سالماسىن.

بولماسىن سوغىس، بولماسىن!
م. ماقاتايېۋ

مەسىلەن:
ئادەمنى ئېتىش ئۈچۈن مىلتىق ئالماي،
قولىغا ئەندى دېھقان كەتمەن ئالسۇن.
سولداتلار ماڭغان يەردە قەبرى قالماي،
تىنچلىقنىڭ مەڭگۈ ئۆچمەس ئىزى قالسۇن!

«ياردار سولداتنىڭ سۆزى»
ئىلىيا بەختىيا

شۇنداقلا، ۋەتەن، تۇغۇلغان يۇرتقا مۇھەببەت، ئۆز خەلقىگە بېغىشلانغان شېئىرلار، تەبىئەت لىرىكىسى، ئىنسانىي پەزىلەتلەرنى ئۇلۇغلاش ئوخشاش مەسىلىلەردە چوڭقۇر پەلسەپىۋى ئوي بار.

شائىرلارنىڭ كۆپلىگەن شېئىرلىرىغا ئاھاڭلار يېزىلىپ، ناخشىغا ئايلىنىپ خەلق ئارىسىغا كەڭ تارىلىپ كەتتى.

ئىلىيا بەختىيانىڭ قازاق ئەدەبىياتى بىلەن باغلىنىشى ئۇ قازاق تىلى ۋە ئەدەبىياتى بۆلۈمىنى ئاياغلاشتۇرغان. ئۇلۇغ شائىر ئاباي قۇنانبايېۋنى ئۆزىگە ئۇستاز تۇتقان. سەبىت مۇقانوۋنىڭ «ئۇيغۇر قىزى» پوئېمىسىنى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلغان.

ئىلىيا بەختىيانىڭ شېئىرلىرىدا چوڭقۇر مەنىلىك قازاق خەلقىنىڭ سەككىز قۇرلۇق قارا ئۆلېڭى شەكلىدە يېزىلغان شېئىرلىرى كۆپ. ھەر ئىككى شائىرنىڭ تىلى ئاددىي، خەلقنىڭ قەلبىگە يېقىن، چۈشىنىشلىك يېزىلغانلىقتىن، ئۇلارنى يادلاش، چۈشىنىش ئوڭاي.

خۇلاسىلەپ ئېيتساق، ئۇلار ئادەملەر ئارىسىدىكى، ئۆمۈردىكى تەبىئەتتىكى ماسلىشىش بىلەن ئۇيغۇنلۇقنى پاش ئەتتى، ھەققانىي تەۋرەندى، ھەققانىي ئىلھام بىلەن ھاياتنى ئۆز ئەينى قېلىپىدا رېئال تەسۋىرلىدى. ئۆزگىنىڭ جان سىرىنى ئۇقۇش ئۈچۈن ئۆزلىرىنى تەكشۈردى، تەرغىب قىلدى. ئۆمۈردىكى ياشلىق، ياخشىلىق، مۇھەببەت ئوخشاش ئىنسانىي ئېسىل خىسلەتلەر ئۇقۇملىرىنى پوئېزىيە قۇدرىتى بىلەن بىلەن باغلاشتۇردى. پوئېزىيە دۇنياسىدا ئۆز ئويىنى گۈزەللىك بىلەن، ماھىر چېۋەرلىك بىلەن يەتكۈزۈشنى بىلىش ـ ئىككىنىڭ بىرىنىڭ قولىدىن كەلمەيدۇ. بۇ پەقەت ئىلھامى ناھايىتى يۇقىرى، شېئىر يېزىش قابىلىيىتى بار چوڭ تالانت ئىگىسىنىڭ قولىدىنلا كېلىدۇ. مانا شۇنداق تالانتلىق شائىرلىرىمىز مۇقاغالى ماقاتايېۋ ۋە ئىلىيا ـ بەختىيالار كېلەچەكتە ياش ئەۋلادلارنىڭ ئۇلارنىڭ شېئىرلىرىغا ئادىل باھا بېرىدىغانلىقىغا چوڭقۇر ئىشىنىپ، ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى باھا بېرىپ كەتكەن. شۇڭلاشقا، بۇ ئىككى خەلقنىڭ شائىرلىرىنى

«ئەسىر شائىرلىرى» دەپ ئاتاشقا بولىدۇ دەپ ئويلايمەن. سەۋەبى، «ئەدەبىي دوستلۇق - ئەبەدىي دوستلۇق» دېگەندەك، دوستلۇقنىڭ ئالتۇن كۆۋرۈكى سالغان تالانتلىق شائىرلىرىمىزنىڭ نامى تارىختا مەڭگۈ قالىدۇ دەپ ھېسابلايمەن.

ئىليا بەختىيا ئەسەرلىرىنىڭ تىلى ۋە ئۆگىنىلىشى

ئىليا بەختىيا — كۆپ قىرلىق تالانت ئىگىسى - لىرىك، ساتىرىك، باللار شائىرى، تەرجىمان. ئەسلى، ئىنسانغا نان، سۇ، ھاۋا-ئۆمۈر قانداق ھاجەت بولسا، پوئېزىيەمۇ شۇنداق ھاجەت. بۇنى ھاياتنىڭ ئۆزى ئىسپاتلاپ بەرگەچكە مەن پوئېزىيەگە تېخىمۇ «ئاشىق» بولۇپ كەتتىم. لىرىكا يېزىشنى ياخشى كۆرىمەن. ئىنسان قەلبى، قايغۇ، شادلىق، مۇھەببەت، قىسقىسى ھايات ھەققىدە يازسام، يازغۇم كېلىدۇ. ئۆزۈم خالىغان، يۈرەك سەزگەن ھېس - تۇيغۇنى، ئۆز بېشىمدىن ئۆتكەن ۋەقەلەرنى سۆزلەيمەن. لېكىن ئۇلار باشقا بىرىنىڭ قەلبىگە ئورتاق بولالىسىلا، قەلەم ئالىمەن،— دەپ يازغان شائىرنىڭ لىرىكىسى قۇلاققا ئىللىق، تىلغا سىلىق، چۈشىنىشلىك، ئاددىي خەلق تىلىدا يېزىلغان. تاپقان ئوي - پىكىرلىرى مىسرالارغا چىرايلىق، قاناتلىق، ئوبرازلىق شېئىردي تىل بىلەن ياسىلىپ، بەدىيى «رەندە» بىلەن رەندىلىنىپ، بويالغان. شائىرنىڭ شېئىرلىرىدا ئوي - پىكىر چېچىلماي، دەل باشلىنىپ، دەل ئاياغلاشقان. شائىرنىڭ ئەسەرلىرىدە سەرەمجانلىق پاكىزلىق بولغانلىقتىن، تازا سالماقلىق يېزىلغان لىرىكىلىق شېئىرلىرىدا گۈزەللىك، ھاياتقا ئاشىقلىق، تەبىئەت كۆرۈنۈشلىرى ئاجايىپ چىرايلىق مەزمۇن بىلەن يارىتىلغان.

ئىليا بەختىيانىڭ ساتىرىكىلىق شېئىرلىرىدا ئىنسانلار ئارىسىدا ئۇچرىشىدىغان يات قىلىقلار، كەمچىللىق نۇقسانلار «ئاچچىق كۈلكە» ئارقىلىق قامچا ئاستىغا ئېلىنغان. ئۇلاردا شائىر ئادەملەر ئۆزلىرىنى «شېئىر - ئەينەكتىن» كۆرۈپ تونۇشى ئۈچۈن بەدىئىيلىككە قارىغاندا ئادەم ئوبرازىنى، قىياپىتىنى ياراتقان.

شائىر ھەر بىر توپلىمىدا باللارغا بېغىشلاپ «باللارغا بازارلىق» رۇبرىكىسىدا شېئىرلاردىن چاچما چاچقان. بالا پىسخولوگىيەسىنى ياخشى بىلگەن شائىر ئۇلارنىڭ تىلىنى تېپىپ، ياخشىلىققا، ئەمگەك ئېتىشكە، ئادەمگەرچىلىككە، چوڭنى ھۆرمەتلەش، كىچىكنى ئىززەتلەشكە چاقىرىدىغان تەربىيەۋى ئەھمىيىتى يۇقىرى شېئىرلارنى يېزىپ چىققان.

شائىر ئەسەرلىرىنىڭ بەدىئىي قىممىتى

قىسقارتىپ ئېيتقاندا، ئىجادىيەت يولىمۇ، تاغ يولى ئوخشاش، داۋانلار ئېشىپ چوققىغا ئۆرلەيدۇ. قولىڭىزدىكى «ھايات داۋانلىرى» شۇ ھەشىمى، جاپاسى تولا سەپەرنىڭ ئوتتۇز يىللىق پەللىسى. لېكىن بۇ توپلامغا شۇ يىللار ئىچىدە يازغانلىرىمنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمىلا كىرگۈزۈلدى.ئوقۇغۇچىلىرىم ئەڭ ياخشى قازىلىرىم، باھا بېرەر تەنقىدچىلىرىم، مەنمۇ ئىجاد بەيگىسىگە چۈشكەن كۆپىنىڭ بىرىمەن، مېنىڭمۇ ئەدەبىياتىمىزدا ئۆزۈمگە لايىق ئورنۇم، ئىزىم، قول تامغام بار، دەپ ئېيتالايمەن،— دەپ يېزىپ كەتكەن شائىرمۇ «قەدىرلىسەڭ قەدىرلەدە تىرىكىمدە، ئۆلگەندە ئۇنىڭ كىمگە كېرىكى بار؟ —دەپ بارلىغىمىزغا نەسىھەت ئېتىپ، ھاياتنىڭ بىر - بىرىمىزنىڭ قەدرىمىزگە تىرىكىمىزدە يېتىشىمىزنى تىلەپ، ھاياتتىن رەنجىپ ئۆتتى.

قىش كەينىدىن ياز كېلەر،
نۆۋەتلىشىپ ئۆتىدۇ.
ياخشىلاردىن نام قالار،
ئۆمۈر شۇنداق ئۆتىدۇ.

خەير، ئادالەتنى ياقلىغان، ھەقىقەت ئۈچۈن كۈرەشكەن، ئەتكەن چاينى ئىچىپ ئۆسكەن ئۇيغۇرنىڭ ئۆلۈمگە قىيماس ئىلياسىدىنمۇ ئايرىلدۇق. مەنسەپ، تەخت تالاشقان تالاشتا قالغان بىۋاپا دۇنيادا يورۇق يۇلتۇزىمىز كۆچتى، شائىر ئۆلدى، بىر قەلەم سۇندى...

يورۇق يۇلتۇز، يۇلتۇزلار يىراقلاردىن چاقنىغاندەك، يىللار ئۆتكەنسېرى شائىر ئىجادىيىتىنى كەچ چۈشىنىپ كەلمەكتىمىز.

شائىر ئىنىم، سەن يىراققا بارغايسەن،
مەن ئالمىغان چوققىلارنى ئالغايسەن.
شائىر بولساڭ- بۈركۈت بولغۇن، سا بولما،
مەن يازمىغان شېئىرنى سەن يازغايسەن،
مەن تىلەكداش، ئىز ئۆچۈرمەي قالغايسەن.

—دەپ يازغان شائىرنى پوئېزىيەنىڭ چوققىسىغا ئىنتىلغان تەگرىتاغ باغرىدىن قاناتلانغان شۇڭقار قۇشىغا قىياس قىلىمىز. «ئەسىر شائىرى» بولۇپ يۈز يىلدا بىر تۇغۇلىدىغان شائىرىمىزنىڭ ئىزباسارلىرى چوقۇم ئۇ يازمىغان شېئىرلارنى يازىدۇ دەپ ئىشىنىمىز.

ئۇ كۈنى 90 يىللىق توي ئىدى

سابىرەم ئەنۋەروۋا (قازاقىستان)

(ئى. بەختىيانىڭ 90 يىللىق تويىدىن كېيىنكى تەسىرات)

ئۇ كۈنى يۇرت ئۆيلىرىگە كىرمىدى،
ھاياجاندا ھارغىننى بىلمىدى.
ئۇلۇغ تويىنى ئۇزاق كۈتكەن تۇرغۇنلار،
يولغا قاراپ كۆزنىمۇ ئىلمىدى.

كالېنداردا مەيرەم كۈنى يوق ئىدى،
لېكىن يۇرتتا شۇ كۈنى ئىش توختىدى.
ئۇزاق يولدىن كەلگەن ئەزىز مېھمانلار،
ئاۋۋال توختاپ، شائىر قەبرىن يوقلىدى.

قىز-چوكانلار تۈرۈۋېتىپ جەينەكنى،
قولغا ئالدى كەپكۈر بىلەن ئەلگەكنى.
چوڭ-كىچىكمۇ ياسىنىۋېلىپ بۇ كۈنى،
كىيىپ چىقتى مىللىي دوپپا، كۆينەكنى.

ساز-نەغمىلەر ياڭراپ كەتتى ئاخشىمى،
ئوچۇق بولدى تۇغۇلغان يۇرت ئاسمىنى.
ھەسەل تىللىق ئۇماققىنا باللار،
چېقىۋەتتى ئۇسسۇل بىلەن ناخشىنى.

ئۇ كۈن يۇرتتا ھېچبىر ئارمان يوق ئىدى،
كۆڭلىدىكى غەم-ئەندىشە توختىدى،
«شائىرىمىنىڭ تويىغا» دەپ ساقلىغان،
بوۋايلارمۇ قۇربان قىلدى توقلىنى.

«ئىلىيا!» دەپ باشلاپ ھەممە گەپلەرنى،
ئوقۇپ بەردى يەتكەن سالام-خەتلەرنى.
ئۇلۇغ تويغا يىغىلغان يۇرت - جامائەت ...
ياد ئەيلىدى شۇ غەنىيمەت پەيتلەرنى.

ئۇنتۇماپتۇ خەلق، شائىر ئۆلمىدى!
ھېچكىم بۇ كۈن «ئىلىيا ئۆلدى» دېمىدى.
تەۋرەپ كەتتى تەسىرلىنىپ ئانا يۇرت،
(يۇرتنى بەلكى شائىر روھى يوقلىدى)

شۇ ئۇلۇغ كۈن!
ئۇنتۇلماس توي باشلاندى!
شائىرنى دەپ ئۇستەل ئۈستى راسلاندى،
ئەدىپ قەلبى سېزىپتىغۇ، كىم بىلسۇن؟
«قارغا بالا، ئاپپىغىن» ئەل ئەسكە ئالدى.

شائىرنىڭ 90 يېشىنى تەبرىكلەش پائالىيىتىدىن خاتىرىلەر

سادىر پالۋاننىڭ ھېكايىلىرى

باھارى (ئاۋستىرالىيە)

«قەبرە ئالدىدىكى ئارمانلار»دىن كەلگەن ئىلھام

«ئۇلار مەشھۇرلىرىنىڭ قەبرىستانلىقىنى- مەدەنىيەتكە، تارىخقا گۇۋاھ بولغۇچى موزىيغا ئايلاندۇرغان. بىز ئۆزىمىزنىڭ تارىخى مەشھۇرلىرىمىزنىمۇ، دەۋرداش مەشھۇرلىرىمىزنىمۇ قەدىرلىمىسەك، تونۇمىساق، دۇنيانى تونۇغىنىمىز - چۈشەنگىنىمىزنىڭ نېمە ئەھمىيىتى؟» دەپ يېزىپتۇ، «قەبرە ئالدىدىكى ئارمانلار» نىڭ ئاپتورى سەلىمە. ئا.كامال. ئۇ يەنە، مەشھۇرلىرىمىزنى ئۇنتۇماسلىق، ئەۋلادمۇ - ئەۋلاد ياد ئېتىپ تۇرۇش ئۈچۈن، شۇنداق بىر «خەزىنە كۆلچىكى »بولسا، ئۇنىڭغا كۆندە«بىر تەڭگە» تاشلاشنى ئارمان قىلىپتۇ.

... باللىق ۋاقىتلىرىمدا، قۇلىقىمغا سىڭىپ كەتكەن «سادىر پالۋان» دېگەن بۇ ئىسىم ماڭا ئاجايىپ تەسىراتلارنى قوزغايتتىيۇ، لېكىن بەزىدە بىزدىن بەكمۇ يىراق غايىۋانە چۆچەكتەك بىلىنەتتى. سەل چوڭ بولۇپ، كانىكۇللاردا غۇلجىغا بارغانلىرىمىزدا پات - پات ئاڭلايدىغان سادىر پالۋان قوشاقلىرى مېنىڭ قەلبىمگە، ئۇ چۆچەكلەردىكى «غايىۋانە پالۋان» ئەمەس، بەلكى ئىلى دىياردا ئىز قالدۇرغان مەردانە پالۋان ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىشقا باشلىغان.

تۇغقانلارنىڭ ۋە مەھەللىنىڭ بىر دېمەتلىك باللىرى (ئابلىمىت تۇرسۇننىڭ ھەدىسى چىمەنگۈلمۇ ئويۇنلىرىمىزدا بار ئىدى) مۇنداق قوشاق ئېيتىپ ئوينىغان ئىدۇق:

– دۈم - دۈم،
– لەببەي - لەببەي.
– ئاتا - ئاناڭ نەدە؟
– ئەسكى سامانلىقتا.
– نېمە قىلىۋاتىدۇ؟
– ئاش ئېتىۋاتىدۇ.
– ماڭا قېنى؟
– قاغا چوقۇلاپ كەتتى.
– بار، قاغىنى تۇتۇپ كەل،
يېرىمىنى ئۆزۈڭ يە،
يېرىمىنى ماڭا بەر!

مەن پاتىگۈل چوڭ ئاپامدىن (مەرھۇمە غۇلجا شەھەرلىك 5 - باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى ئىدى) بۇ قوشاقنىڭ مەنىسىنى سورىسام ئۇ: «سادىر پالۋان زامانىسىدا باللار شۇنداق ئوينايتتىكەن» دېگەن ئىدى.

سادىر مەنۇ، سادىر مەن،
سادىر بولماي كىمدۇر مەن.
تاغ يولىنى سورىساڭ،
بىرنى قويماي بىلۇرمەن.

«قازانچى» دېگەن يەرنى،
چېرىكلەر تاپالمايدۇ.
يىراقتىن قاراپ تۇرسام،
بىر دوڭدىن ئاشالمايدۇ.

دېگەن قوشاقلارنى ئېيتىشىپ: ـ «ئەنە ئاۋۇ تاغلار سادىر مۆككەن تاغلار»، «قازانچى دېگەنچۇ - قارادۆڭ تەرەپتىكى بىر مەھەللە»،ـ دېيىشىپ چۈشەندۈرەتتى مەندىن چوڭراق نەۋرە تۇغقانلار.

دادامدىن سادىر پالۋاننىڭ ھېكايىلىرىنى ئېيتىپ بېرىشنى سورىغانلىرىمدا: «

ئات مىنىدىم كۆرەڭ قاشقا،
سەكرەتتىم تاشتىن - تاشقا.
چېرىك ئاتىدۇ تاشقا،
سادىر ئاتىدۇ باشقا.

قار كېچىپ تولا مېڭىپ،
ئۆتۈكۈمنى ھۆل قىلدىم.
تاشقا مالخاي كىيگۈزۈپ،
چېرىكلەرنى گول قىلدىم.

بۇ دېگىنى، سادىرنى تۇتقىلى چېرىكلەر تاققا چىققاندا، سادىر ئۆزىنىڭ مالخىيىنى تاشقا كىيگۈزۈپ قويۇپ، ئۆزى باشقا تەرەپكە مۆكۈنۈۋالغان. چېرىكلەر ئالدىنىپ مالخاي كىيگەن تاشقا ئاتقان، سادىر ئەپلەپ چېرىكنىڭ بېشىغا ئاتقان.

يامۇلدا تولا يېتىپ،
چېچىم بىر قۇچاق بولدى.
مەن يامۇلدىن قاچقاندا،
قوۋۇرغام پىچاق بولدى.

يامۇلنى تېشىپ قويۇپ،
ئىككى چىقتىم تالاغا.
مېنى باققان بەش يايى،
ئەمدى قالدى بالاغا.

بۇ دېگىنى، سادىر زالىملار بىلەن توختىماي كۆرەش قىلىپ كۆپ قېتىم يامۇلغا پالانغان. ھەر قېتىمدا ئۆزى ئامال قىلىپ قېچىپ چىققان» دەپ سۆزلەپ بەرگەنلىرى ھېلىمۇ ئېسىمدە...

شۇنداق قىلىپ، سادىرنىڭ ئۆزى توقۇغان، خەلق ئۇنتۇمىغان قوشاقلىرى باللىقتىكى مېنى سادىر ھەققىدىكى «غايىۋانە چۆچەك»تىن رېئاللىققا باشلاپ كىرگەن ئىدى.

80 - يىللاردىن كېيىن، سادىر پالۋان ھەققىدە كۆپرەك بىلىشقا باشلىدىم. چۈنكى، بىز يۇتتۇرۇپ قويغان بىلىم خەزىنىسى - كىتابلار، شۇ دەۋردە قايتىدىن پەيدا بولۇشقا باشلىغان ئىدى.

بىلدىمكى، مەشھۇرلىرىمىزنى ئۇنتۇماسلىقنىڭ بىر ئوبدان ئۇسۇلى - ئاق قەغەزگە قارا قەلەمنى يۈگۈرتۈپ، ئۇلارنىڭ ئادەمنىڭ ئېشەنگۈسى كەلمىگىدەك قورقماس - باتۇر ئىرادىسى، ئەلسۆيەر قەلبى ھەققىدىكى ھېكايىلىرىنى، كەچۈرمىشلىرىنى كىنو لېنتىسىدەك نامايان قىلىپ بېرىدىغان قوشاقلىرىنى ئەۋلادلارغا قالدۇرۇش... ھازىرچە مۇشۇ «بىر تەڭگە»نى بولسىمۇ «خەزىنە كۆلچىكى»گە تاشلاش... (ئەگەر، تارىخ ۋە مەدەنىيەت - سەنئەتنىڭ جۇغلانمىسى بولغان ھەيكەل ئارقىلىق يادلانسا تېخىمۇ پەخىرلىك تۇيغۇسى بېرەتتى ئەلۋەتتە!)

مېنىڭمۇ «خەزىنە كۆلچىكى»گە «بىر تەڭگە» تاشلىغۇم كەلدى، شۇغىنىسى مەن يا تارىخچى يا ئەدەبىياتچى ئەمەس. قولۇمدا، سەلىمە . ئا. كامال كۆرۈشۈپ كەلگەن سادىر پالۋاننى قايتا «تىرىلدۈرگەن»، مەرد، سېخى، پىداكار مۇئەللىم تۇرسۇن ياسىننىڭ «سادىر پالۋان» ناملىق كىتابى تۇرۇپتۇ. پالۋاننىڭ ھېكايىلىرىنى ئىخچاملاپ نەۋرىلەرگە ھېكايە يېزىپ باقايچۇ؟! «ئانا تىل» مەكتەپلىرىنىڭ پەرۋانىلىرى، ئىنچى ئەۋلادلارغا ئوقۇپ بەرسە...، بالىلىرىنى ئۇيقۇ ئالدىدا پەپىلەۋاتقان ياش ئانىلار بالىلىرىغا ھېكايە قىلىپ ئېيتىپ بەرسە...؟!

«بىر تەڭگە» بىر تامچە كەبى «خەزىنە كۆلچىكى »نى قۇرۇتمىساق؟!...

سادىر پادىچى

1798 - يىلىنىڭ يېقىملىق باھار پەسلىدە، گۈزەل ئىلى دىيارىنىڭ موللىتوختىيۈزى دېگەن يېزىسىدا، ھاشارچى خوشئەخمەتنىڭ ئۆيىدە، بىر ئوغۇل دۇنياغا كەپتۇ. باشقا بالىلىرىغا قارىغاندا چوڭ ۋە پاقلاندەك سېمىز تۇغۇلغان بۇ بوۋاققا «سادىر»دەپ ئات قويۇپتۇ. سادىر، بالىلارنىڭ يەتتىنچىسى ئىكەن.

سادىرنىڭ دادىسىنىڭ ئىسمى ئەسلىدە ئەخمەت ئىكەنتۇق. ئۇ خۇش چاقچاق، خۇش پېئىل ئادەم بولغاچقا باشقىلار ئۇنى «خۇشئەخمەت»دەپ چاقىرىدىكەن. ئۇنىڭ ئەسلى يۇرتى — خوتەننىڭ قارىقاش دېگەن يېرىنىڭ توقماق مەھەللىسى بولۇپ، 1767 - يىللىرىدىكى سۈرگۈندە ئىلىغا ھەيدەلگەن 6000 ئائىلىنىڭ بىرى ئىكەن. ئۇلار دەسلەپتە غۇلجا ناھىيەسىنىڭ ئارا ئۆستەڭ دېگەن يېزىسىغا ئورۇنلۇشۇپ، كېيىن خوتەن قارىقاشلىقلار توپلۇشۇپ ئولتۇرغان موللىتوختىيۈزىگە كۆچۈپ كەلگەن ئىكەن. دادىسى خۇشئەخمەت ھاشار، ئالۋان، تېرىقچىلىق ئىشلىرىدىن زادىلا بىكار بولالمايدىكەن. سادىر ئون ياشقا كىرە ـكىرمەيلا ئانىسى رابىخاننىڭ قولىغا قول، پۇتىغا پۇت بولۇپ چىداملىق، ئەقىللىق، پۇختا ئادەم بولۇپ چوڭ بولۇشقا باشلاپتۇ. دادىسى خۇشئەخمەتتەك خۇش پېئىل، تىرىشچان بولغاچقا، چوڭلاردىن چۆچەك - قوشاق، تېپىشماقلارنى ئاڭلاپ يادلىۋالىدىكەن ھەتتا قوۋۇز، نەي، دۇتتار، راۋاپ قاتارلىق سازلارنى چېلىشنىمۇ ئۆگىنىپ، ئۇستا ناخشىچى بولۇشقىمۇ ئۈلگۈرىدىكەن.

سادىر 12 ياشلارغا كىرگەندە، ئائىلىسىنىڭ يۈكىنى يېنىكلىتىش ئۈچۈن پادا بېقىش، ئوتۇن ئەكىلىش ئىشلىرىنى قىلىدىغان بوپتۇ. پادىچى سادىرنىڭ «ھەيدە، پادا - كالاڭنى» دېگەن ئاۋازى ئاڭلىنىشى بىلەن مەھەللىدىكى دوستلىرى - ئىسمايىل، گايىت، قەيسەر، توختى، ئابدۇرۇسۇللار كالىلىرىنى ھەيدىشىپ مەھەللە سىرتىغا يىغىلىدىكەندە، كالىلارنى چۆپلۈككە ئوتلاشقا قويۇۋېتىپ، بىر - بىرى بىلەن «ئاداش - ئاداش دوست ئىدۇق...» دېگەن ئويۇنلارنى ئوينايدىكەن. كىچىك پادىچى سادىر ئۆزىدە بار بولغان خىسلەتلىرى بىلەن دوستلىرىنى خوش قىلغاچقا، ئۇلار سادىرنى بەكمۇ ياخشى كۆرىدىكەن. سادىر ئۇلارغا:

— «پادا باققاندا دوست ئىدۇق، ياڭاق چاققاندا ئايرىلدۇق» دېگەندەك بولمايلى! — دەپ كۆڭۈل سۆزلىرىنى ئېيتىدىكەن.

بىر كۈنى پادىچى باللار بېقىۋاتقان بىر تورپاق قىستاڭ يارغا چۈشۈپ كېتىپ چىقالماي قاپتۇ. باللار ئارقانلارنى ئۇلاپ تورپاقنى تارتىپ چىقارماقچى بولغاندا ئارقان ئۈزۈلۈپ كېتىپتۇ.

– ئارقاننى ئىككى قات قىلىڭلار،– دەپ ۋارقىراپتۇ، سادىر ئۇلارغا.

– ئىككى قات قىلساق قانداق يېتىدۇ،– دېيىشىپتۇ، باللار ھاڭ - تاڭ بولۇشۇپ.

سادىر:

– يەتمىگەن يېرىگە مەن ئۈزۈمنى ئۇلايمەن، – دەپ قىستاڭ يارغا سەكرەپ چۈشۈپ، تورپاقنى ئۆز بويى بىلەن تەڭ كۆتۈرۈپ تۇرۇپ باللار تاشلىغان ئارغامچا بىلەن تورپاقنى باغلايدىكەندە، يۇقىرىدا تۇرغان باللار تورپاقنى تارتىپ چىقىرىۋالىدىكەن. شۇنىڭ بىلەن پادىچى ئاغىنىلەر سادىرغا ھەيران قالىدىكەن ۋە تېخىمۇ قايىل بولىدىكەن. سادىرنىڭ، يېڭى تۇغۇلغان موزاينى ھەر كۈنى كۆتۈرۈپ چېنىقىۋاتقانلىقىنى پەقەت ئاغىنىسى ئابدۇرۇسۇللا بىلەتتىكەن.

– بىر كۈنى ئۇلار شۇنداق كۆڭۈللۈك ئويناۋاتسا، سادىر بېقىۋاتقان تورپاقنىڭ ئىگىسى توختى يۈز بېگى كېلىپ قىلىپ «تورپاقنى تەرلىتىۋېتىپسەن» دېگەن باھانە بىلەن سادىرنى ئۇرۇپ ئۈستى - بېشىنى قانغا بويىۋېتىدىكەن. سادىر ھېچقانداق نالە قىلماي چىدايدىكەن. توختى يۈز بېشى: «ئۆلۈپ قالدىمۇ نېمە ؟» دەپ ئۇرۇشتىن توختاپ ئۇنىڭغا قارىغاندا، سادىرنىڭ «لاپ» قىلىپ ئېچىلغان كۆزلىرىدىن غەزەپ ئۇچقۇنى چاقناپ كېتىدىكەن...

تۇيۇقسىزلا، يىراقتىن «تولكە»دەپ ۋارقىراشقان ئاۋازلار بىلەن تەڭ ئېتىلىپ كەلگەن چوڭ بىر ئوۋ قۇشى، قانغا مىلىنىپ ياتقان سادىرنى ئۆتكۈر تىرناقلىرى بىلەن چاڭگاللاپ ئاپتۇ. سادىر، جان ئاچچىقىدا ئوڭ قولى بىلەن قۇشنىڭ كەڭ قاناتلىرىنى قاماللاپ، سول قولى بىلەن قۇشنىڭ كانىيىنى پۈتۈن كۈچى بىلەن بوغۇپتۇ. ئوۋچى بەگلەر ئات چاپتۇرۇپ يېتىپ كەلگىنىدە، ئۆلۈك قۇشنىڭ ئاستىدا سادىر قانسىراپ ياتقان. ئۇ رەھىمسىزلەر سادىرغا ئىچ ئاغرىتىش تۈگۈل «قۇشنى ئۆلتۈرۈپسەن» دەپ سادىرنى يەنە قامچىلاپتۇ ھەم «قاپلان ئالغۇدەك قۇشىمىزنى ئۆلتۈرگەن بۇ شۇمتەكنىڭ بىرەر نەرسىسىنى ئېلىۋالايلى» دېيىشىپ، سادىر بېقىۋاتقان توختى يۈز بېگىنىڭ ئالا كالىسىنى ئېلىپ كېتىپتۇ. كۆز چاناقلىرىنىڭ ئەتراپىغا قان ئۇيۇپ كەتكەن سادىر ھوشىنى يىغىپ، بۇ قانخورلارنى تونۇۋاپتۇ.

شۇ كۈندىكى خورلۇق ۋە ئەلەم، گۆدەك سادىرنىڭ يۇمران قەلبىنى ئۆرتەپ ئۈنتۈلغۇسىز يارا قالدۇرۇپتۇ...

مانجۇ بەگلىرى ئەكەتكەن كالا ئۈچۈن سادىرنىڭ پۈتۈن ئائىلىسى توختى يۈز بېگىگە ئىككى يىل بىكارغا ئىشلەپتۇ. بۇ ئىككى يىل ئىچىدە سادىرنىڭ ئانىسى رابىخان ۋە روزى، رەۋەي، ئىگەمبەردى، تىلىۋالدى، مايىسخان، مايىمخان قاتارلىق ئاكا - ھەدىلىرى كەينى - كەينىدىن ۋاپات بولۇپ، بۇ چوڭ ئائىلىدە دادىسى ئىككىسىلا ھايات قالىدىكەن. بۇ بىر قاتار پاجىئەلەر سادىرنى كەمسۆز، دەردمەن، ئىچىگە ئىنتىقام ئوتى تولغان بالىغا ئايلاندۇرۇۋېتىدىكەن.

سادىرنىڭ دادىسى، قوشنىسى سادىق بىلەن بىلەن يېقىن ئۆتەتتىكەن. سادىقنىڭ ئائىلىسىدىمۇ قىزى ھېۋىزىخان ئىككىسىلا قالغان بولۇپ، ئانىسى مودەنخاندىن ۋاقىتسىز ئايرىلغان ھېۋىزىخان، ھويلىسىدىكى گۈللۈكتىكى مېھرىبان ئانىسىنى ئەسلىتىدىغان رەڭمۇ - رەڭ مودەنگۈللەرنىڭ سۇسىراپ چاڭقاپ كەتكىنىگە چىدىماي، بىر كۈنى مەھەللىدىكى توختى يۈز بېگىنىڭ يېرىگە ئېقىۋاتقان سۇدىن بىلىنەر-بىلىنمەس يوچۇق ئېچىپ گۈللۈك تەرەپكە سۇ باشلاپ قويۇپتۇ. سۇ تېخى گۈللۈككە يېتىپ كەلمەيلا ئۈچ چېرىك ۋارقىرىشىپ يېتىپ كېلىپ ھېۋىزىخان قىزنى ئۇرماقچى بولۇۋاتقاندا قىزنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن دادىسى سادىق يۈگۈرۈپ كېلىدىكەن. شۇنىڭ بىلەن چېرىكلەر سادىقنى باغلاپ ئايرىپ ئۆستەڭگە باسىدىكەن. ھېۋىزىخان قىزنىڭ يۈرەكنى قان قىلغۇدەك نالىسىنى ئاڭلىغان سادىر ھەممىدىن بالدۇر يېتىپ كېلىپ، ئىككى چېرىكنى موللاق ئەتكۈزۈپ ئۆستەڭگە يىقىتىپ، سادىقنى قۇتقۇزۇۋالىدىكەن.

قېچىپ كەتكەن بىر چېرىك، نۇرغۇن چېرىكلەرنى باشلاپ كېلىپ سادىرنى تۇتماقچى بولۇشۇپتۇ. سادىر ئەپچىللىك بىلەن ئۆيىنىڭ تورۇسىدا ئۇزۇنسىغا سوزۇلۇپ چاپلىشىپ تۇرۇۋالغاچقا چېرىكلەر ئۆينى ئىزدەپ تاپالماي، ھېۋىزىخاننى ئۇرۇپ قىيناپتۇ. لېكىن قىز، سادىر مۆكۈنۈۋالغان يەرنى دەپ بەرمەپتۇ. چىدىمىغان چېرىكلەر ھېۋىزىخاننى ئاتقا سۆرەتمەكچى بولۇۋاتقاندا، سادىر مەردانە قىياپەتتە ناخشا ئېيتىپ چىقىپ كەپتۇ:

ئۆلتۈرسەڭ مېنى ئۆلتۈر،
زۇلۇم سالما خەقلەرگە.
ئوغۇل بالا مەن سادىر،
تېتارمەن، سەندەكلەرگە.

سادىر ناخشىسىنى ياڭراتقانچە تۈنجى قېتىم يامۇلغا قاراپ مېڭىپتۇ...

(داۋامى كېيىنكى ساندا)

ئۆتمۈشنىڭ ئۆچمەس خاتىرىسى

ۋاققاس مەمەدىنوۋ (قازاقىستان)

پەرخنۇر موмам

موما بار ئۆيدە ئالاھىدە بەرىكەت، ئىسسىقلىق بولىدىغان ئوخشايدۇ. پەرخنۇر موмам ناھايىتى ئاق كۆڭۈل، دانىشمەن ئانا سۈپىتى بىلەن خاتىرەمدە ساقلىنىپ قاپتۇ. مېھنەتكەش موмам تاماققا بەك ئۇستا بولىدىغان. ئۆيىمىزدىكى يوغان پەشتىن تۆرلۈك-تۈمەن، مېيىزلىك مىللىي تائاملىرىمىز پىشۇرىلەتتى. «ئايال كىشى ئۆي ئىشلىرىدا پىششىق، سەرەمجان بولۇشى كېرەك» دەيدىغان ئۇ، ئاپام بىلەن تۆرلۈك-تۈمەن سەيلەرنى تەييارلاپ، قىشنىڭ غېمىنى قىلاتتى. ۋەزىيەت ئېغىر دەۋردىمۇ پاراكەنچىلىككە بېرىلمەي، ئۆزلىرىنى تەمكىنلىك بىلەن تۇتۇپ، نېمە قىلىش كېرەكلىكىنى ئېنىق ئېيتىپ، مەسلىھەتىنى بېرەتتى.

پاكىز كىيىنىپ ھەر قاچان سەرەمجان يۈرۈشىمىز كېرەكلىرىنى «قۇلىقىمىزغا قويۇۋېتىدىغان» موмам بىلەن قورچاق ئۆيۈنىگە باراتتۇق. تېلېۋىزور، مۇلتفىلىم دېگەن ئۇخلاپ چۈشۈشىمىزگە كىرمەيدىغان ۋاقىتلار. ھەر خىل ئويۇنلار مەيدانلاردا، ھويلىلاردا قويۇلىدىغان. شۇ قورچاق ئويۇنىغا بارغىنىمىزدا موмам قوروپ بەرگەن پوچاقتىن يانچۇقىمىزنى تولدۇرۇۋالاتتىم.

قورچاقلارنىڭ ھەرىكەتلىرىنى زور قىزىقىش بىلەن تاماشا قىلىدىغان بالىلارنىڭ يانچۇقلىرى ئويۇن ئاخىرىدا بوشاپ، ئولتۇرغان بەلدىڭلەرنىڭ ئورنى شىمىشكا شاكىلىغا توشۇپ كېتەتتى. بىزنىڭ ئورنىمىز تازا قالغىنىنى كۆرگەن چاغدىلا، موмىمىز بىزگە نېمە ئۈچۈن شىمىشكا ئەمەس، پوچاق قوروپ بەرگىنىنى چۈشەنگەن ئىدۇق.

موмام بىزنى جىسمانىي ئىش قىلىپ تۇرۇشىمىزغا ئۈندەيتتى. دادام بىلەن ئاپام خىزمەت بابى بىلەن ئۆيدە بولمىغاندا نۆۋەت بىلەن ئۆينى تازىلاپ، ئېدەننى يۇيغۇزاتتى. «ئېدەننى ۋاققاستەك تازا يۇيساڭلار بولمامدۇ؟» دەپ باشقا نەۋرىلىرىگە مېنى ماختاپ قوياتتى. ياخشى مىجەز -خۇلقى، ئىش-ھەرىكىتى بىلەن كۆرۈنگەن

نەۋرىلىرىنى رىغبەتلەندۈرۈشنى ئۇنتۇمايتتى.

مومام دادامنى ئۆزىنىڭ ئوغلىدەكلا ياخشى كۆرەتتى. داداممۇ مومامنى بۆلەكچىلا ھۆرمەتلەيتتى.

بالا ۋاقتىمدا بىر كۈنى مومام دادام سىرتقا چىقىپ كېتىشى بىلەنلا ئاپامغا: «ئايال كىشى ھەر قاچان ئەر كىشىنى ھۆرمەتلىشى كېرەك. ئەر كىشىدىن ئۆزىنى بىر پەلەمپەي تۆۋەن تۇتقان ئايال ئائىلىنى ساقلاپ قالالايدۇ» دەپ نەسىھەت قىلدى. ئاپام مومامنىڭ ئېيتقانلىرىنى ئۈن-تۈنسىز ئىڭشاۋاتاتتى. مېنىڭچە، ئاپام مومامنىڭ بۇ سۆزلىرىگە ھاياتىنىڭ ئاخىرىقى تىنىقلىرىغىچە ئەمەل قىلىپ، دادامنى ئالاھىدە ھۆرمەتلەپ ئۆتتى.

بىرگە ياۋاش كۆرۈنىدىغان مومامنىڭ كېرەك پەيتتە ئۆزىنىڭ پىكرىنى دادىل ئېيتالايدىغانلىقىنى شۇ ۋاقىتتا بايقىغان ئىدىم.

1959 - يىلى ئىيون ئېيىدا مەكتەپتىن چىققان ۋاقتىمدا كىتاب-دەپتەرلىرىم سېلىنغان جىلتەمنى كۆتۈرگەن بويى گېزىتخانىنىڭ ئالدىدىكى ماشىنىغا ئولتۇردۇم. شۇ چاغدا مومامنىڭ كۆزلىرىدىن بىر غەمنى بايقىدىم. ئۇ ماڭا ياشاڭغىرىغان كۆزلىرى بىلەن: «بالام، مەكتىپىڭ بىلەن خوشلىشىۋال، بالىلىقىڭ بىلەن خوشلىشىۋال» دېگەن ئىدى.

كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن زېمىن بىلەن، ئۇنىڭ قوينىدا قالغان بەگباشلىقىم بىلەن شۇنداق خوشلاشقان ئىدىم. چۈنكى ۋەتەندىن ئايرىلغان بالا ئۈچۈن بەگباشلىقنىڭ ئىزناسى قالمايدىغانلىقىنى كېيىنكى ھاياتىمىز كۆرسەتكەن ئىدى...

ئانا زېمىندا قالغان بالىلىقىم

دادام ئەخمەتجان قاسىمى، ئابدۇكېرىم ئابباسوف، زۇنۇن تېيىپوۋ، مەرغۇپ ئىسقاقوۋ، غېنى باتۇر قاتارلىق مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىمىزنىڭ رەھبەرلىرى بىلەن قويۇق مۇناسىۋەتتە بولغاچقا، ئۇلار بىزنىڭ ئۆيگە پات-پاتلا كېلىپ تۇرىدىكەن. يېقىن ئارىدا ھەر ئىككىسى پەرزەنتلىك بولىدىغانلىقىغا بېشى كۆككە يەتكەن ئەخمەتخان قاسىمى بىلەن دادام «ئەگەر كىمنىڭ ئائىلىسىدە ئوغۇل پەرزەنت يورۇق دۇنياغا كەلسە ئىسمىنى «ئادىل»، يەنە بىر ئۆيدە قىز تۇغۇلسا «ئادالەت» قويىدىغانلىقىنى » كېلىشىپ، قول ئېلىشىدۇ. شۇنداق قىلىپ، خەلقىمىز ئادالەتلىك تەنتەنە قىلغان جەمئىيەتتە ياشىسۇن. «ۋەتىنىمىزگە ئادىل خىزمەت قىلىدىغان دادىل ئەزىمەتلەر كۆپ بولسۇن»، دېگەن سەپداشلار ئارىسىدا ئۆزئارا كېلىشىم بولغان ئىكەن. ئەخمەتجان قاسىمنىڭ ئائىلىسىدە قىز تۇغۇلۇپ، ئىسمىنى كېلىشكەندەك «ئادالەت» قويىدۇ.

ئاپامنىڭ كۆزى يورۇغاندا، دادام يۆكلەنگەن ۋەزىپە بويىچە كېتىپ قالغان ئىكەن. دۇنياغا كۆز ئاچقان مېنى باغرىغا باسقان ئاپامنى غۇلجىدىكى رۇسلارنىڭ كلىنىكىسىدىن ئەسەت ئىسھاقوۋ، مۇسا قاراباشېۋلار ئېلىپ چىقىدۇ. كېچىكتۈرمەي بالىنىڭ ئىسمىنى قويۇۋېتەيلى دېيىشىپ، گومىنداڭنى «ۋاققاسلاپ» ئۇرۇپ قوغلاپ چىقىرايلى دەپ، ئەسەت ئىسھاقوۋنىڭ پىكرى ھېسابقا ئېلىنىپ، ئەزان چاقىرىپ ئىسمىمنى «ۋاققاس» دەپ قويىدۇ.

دادام كەلگەندىن كېيىن ئوغلىنىڭ ئىسمىنى قويغانلارنى رەنجىتىپ قويۇشنى خالىمىغان بولسا كېرەك، قارشىلىق بىلدۈرمەيدۇ. ئامما يەنە بىر تەرەپتىن ئەخمەتجان قاسىمى بىلەن بولغان ۋەدىگە ۋاپادارلىق قىلالمىغانلىقىنى ئويلاپ خېلى قىينالغان ئوخشايدۇ. ئەخمەت ئەپەندىنىڭ ئائىلىسىدە قىز تۇغۇلغاندا ئىسمىنى «ئادالەت»، ئوغۇل تۇغۇلغاندا «ئادىل» دەپ ئاتايدۇ. ئەخمەت ئەپەندى دادامغا خاپا بولغانلىقىنى بىلدۈرمىگەن بولسىمۇ، ئامما قېلىپلاشقان ۋەزىيەتتە ۋەتەننى ئازاد قىلىشتەك ئۇلۇغ مۇددىئا ھەممىدىن ئۈستۈن تۇرغانلىقىنى ھەر ئىككىسى ياخشى چۈشىنەتتى. ۋەتەن، خەلق ئۈچۈن جېنىنى تىكىپ، كۈرەش قىلىش ئارزۇسى يالقۇنلاپ تۇرغان قەھرىمان ئاتىلارنى بۈيۈك ئىشلار كۈتۈپ تۇراتتى.

مەن ئاجايىپ گۈزەل دىياردا، مۇشۇ تۇپراقتا چەكسىز مۇھەببەت باغلىغان ئائىلىدە دۇنياغا كەلدىم. مەن يورۇق دۇنيانىڭ ئىشىكىنى ئاچقان يىلى بۇ مۇقەددەس تۇپراق نەپەسىنى بوغقان، زۇلمەتنى سىلكىپ ئاغدۇرۇپ، ئەركىن تىنىقلاردىن ھۇزۇر-ھالاۋەت ئېلىش خاھىشى جۇش ئۇرۇپ تۇرغان دەۋر ئىكەن. قىشنىڭ دەسلەپكى قەھرىتان ئېيىدا دۇنياغا كەلگەن ئوغۇللارنىڭ تۇنجىسىغا «ۋاققاس» دەپ ئىسىم قويۇشىمۇ ئاشۇنداق ئۆزگىچە چۈشلۇق تارىخى بار ئىكەن.

مەن ئۇن ئايلىق بوۋاق ۋاقتىمدا كىندىك قېنىم تامغان مۇقەددەس دىياردا كۆك بايراق لەپىلدەپ، ئەسىرلەر مابەينىدە ئەجدادتىن ئەۋلادقا ئۆتكەن ئارزۇ-ئۈمىد، مۇستەقىللىق ئارزۇسى رېئاللىققا ئايلانغان پەيتلەر ئىكەن. كۆك بايراق لەپىلدەپ، مىللىي ئارمىيە مارش بىلەن ئۆتكەندە پەرخىنۇر مومامنىڭ كۆز يېشى قۇچىقىدىكى مېنىڭ ئۈزۈمنى يۇيۇپ چۈشكەن. دەل شۇ ۋاقىتتا ئويناقلاپ، ئېمىزگۈنى چىشلەپ ئۈزۈۋېتىدىغاندەك ئويناقلاپ تۇرغان ئاتىنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، مېنى ئانامنىڭ قولىدىن دەسسىدە كۆتۈرۈۋېلىپ، «بۇ سىلەرنىڭ ۋەتىنىڭلار، بۈنىڭدىن كېيىن سىلەر ئۆز يېرىڭلاردا ئەركىن ياشايسىلەر!»، دېگەن سۆزلەرنى تەۋرىنىپ ئېيتىپ، لەپىلدىگەن ئاي-يۇلتۇزلۇق كۆك بايراقنىڭ يېنىغا ئېلىپ كەپتۇ. «ئوغلۇم، بۇ سېنىڭ ۋەتىنىڭ!» دەپ ئات ئۈستىدە مېنى

ئېگىز كۆتۈرگەندە، مېنىڭ ئۈزۈمدە تەبەسسۇم جىلۋىلىنىپ، گۆدەكلىك كۈلكەم ئەكس ئەتكەندە، سەبىيلىك ئۈزۈمگە ئۆزىنى ياققان، ئىككى مەڭزىمنى قاۋۇل قوللىرى بىلەن ئاۋايلاپ تارتىپ قويغان دادامنىڭ جەڭگىۋار سەپداش ئاغىنىلىرى بولغان مىللىي ئارمىيەنىڭ ئوفىتسېرلىرى نۆۋەتلىشىپ، ئۆز قۇچاقلىرىغا ئېلىشىپتۇ.

باللىق دەۋرىمىزدە چۆچەك ۋە ھېكايىلەرنى، ئاجايىپ - غارايىپ ۋەقەلەرنى ئېيتىپ بېرىدىغان مېھرىبان پەرخىنۇر موممىز يۇقىرىدىكى بۇ خاتىرىلەرنىمۇ شۇنچىلىك تەسىرلىك، مەزمۇنلۇق ھېكايە قىلىپ بېرەتتى. موماملىنىڭ ھېكايىلىرىنى ئاڭلاۋېتىپ، دادامنىڭ ئېتىغا سەكرەپ مىنىپ، بارچە تىرىكلىكنى يالماپ يۇتقان، ئادەمزاتقا خەۋپ تۇغدۇرىدىغان يەتتە باشلىق ئەجدىھاغا قاراپ، ئۇچىدا ئاي-يۇلتۇزلۇق ئەلەمچىسى بار نەيزىنى ئېلىپ ماڭغان باتۇر-پالۋانلار قىياپىتىگە كىرىۋالاتتىم. ھە، بۇ مېنىڭ باللىق دەۋرىمدىكى خىيالىي تەسەۋۋۇرۇم ئىدى . ئامما مومام بىلەن بولغان سۆھبەتلەر ھېلىمۇ يادىمدا، تەسەۋۋۇر-خىيالىم كۆز ئالدىمدا.

- موما، نېمىشكە بىزنىڭ باياراقتا ئاي-يۇلتۇز بار؟

- بالام، قاراڭغۇ تۈندە يورۇقلۇق بېرىدىغان، ئاداشساڭ يول كۆرسىتىدىغان بۇ نېمە؟

- ئاي-يۇلتۇز.

- موما نېمىشكە رەڭگى كۆك؟

- تۈن قاراڭغۇسىدىن كېيىن تاڭ ئاتقاندا قانداق رەڭنى كۆرىسەن؟ قارا بۇلۇتلار كەتكەندىن كېيىن ئاسمان قانداق كۆرۈنىدۇ؟

- كۆك رەڭدە، موما.

ئايدىڭ كېچىلىرى باراڭلىقتا موماملىنىڭ قۇچىقىدا يېتىپ، كۆكتىكى ئاي-يۇلتۇزغا قاراپ ئوي-خىيالىمىز بىر تىلسىم دۇنيادا ئۈزەتتى.

- موما ئەگەر ئاي-يۇلتۇز بولمىسا يورۇقلۇقنى كىم بېرىدۇ؟

- ئۇنداقتا يۈرىكىنى سۇغىرىۋېلىپ، يول باشلايدىغان ئادەملەر چىقىدۇ. ئۇلارنىڭ يۈرىكى مەشئەلدەك يانىدۇ.

- ئادەم يۈرەكسىز ياشىيالامايدىغۇ، موما؟

- ئۇلارنىڭ يۈرىكى ئىنسانلار ئۈچۈن ئەبەدىي ياشايدۇ. جېنىنى ۋەتىنى، خەلقى ئۈچۈن تەقدىم قىلغانلارنىڭ يۈرىكى كۆكتە يۇلتۇز بولۇپ پارلايدۇ.

- ئاسمانغا سەپ سېلىپ قاراڭلار، تۈندىكى ئەڭ يورۇق يۇلتۇزلار شۇنداق قەھرىمانلارنىڭ يۈرىكىدۇر . ئۇلار يەردىكىلەرنى يېتىلەپ، نىشانغا يۆنىلىش بېرىدۇ.

- موما ھەممە يۈرەكلەر يۇلتۇزغا ئايلىنالامدۇ؟

- ياق، بالام. ۋەتىنى، خەلقى ئۈچۈن كۆيگەن يۈرەكلا كۆكتە يورۇق بېرىدۇ.

- يۈرەكمۇ كۆيەمدۇ، موما؟

- كۆيمىسە يورۇق نەدىن چىقىدۇ، بالام، كۆيگەن يۈرەكلا يورۇق بېرىدۇ ئەمەسمۇ.

شۇ چاغدا قاراڭغۇلۇقتا كۆزىمىز تىكىلگەن يۇلتۇزلارنىڭ جىمىرلاشلىرى يۈرەكلەرنىڭ دۈپۈلدەشلىرىگە ئوخشاپ كېتەتتى.

بىز باشلانغۇچ مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىن ماكسىم گوركىينىڭ «دانكو»سىنى ئوقۇغان ۋاقتىتا موماملىنىڭ ئېيتقان ھەر بىر سۆزى يادىمغا چۈشتى. «...جاڭگاللىق شۇنداق قاراڭغۇلۇقتىكى دۇنيا يارالغاندىن بۇيان قانچە قاراڭغۇ كېچىلەر ئۆتكەن بولسا، گويا شۇلارنىڭ ھەممىسى بۇ يەرگە يىغىلغاندەك بولۇپ قالدى... دانكو بىردىنلا ئۆزىنىڭ كۆكسىنى قولى بىلەن ياردىدە، يۈرىكىنى يۇلۇۋېلىپ، بېشىدىن ئېگىز قىلىپ يۈرەك. يۈرەك خۇددى كۈنگە ئوخشاش، ھەتتا كۈندىنمۇ يورۇق لاۋۇلدىدى. مانا ئەندى ئادەملەرگە بولغان ئۇلۇغ مۇھەببەت مەشئەلى بىلەن يورۇغان پۈتۈن جاڭگاللىق جىم-جىت بولۇپ قالدى. قاراڭغۇ زۇلمەت يورۇقچىلىقتىن قېچىپ، جاڭگاللىقنىڭ ئىچكىرىسىدىكى سېسىق سازلىققا بېرىپ تىقىلدى...»

داڭلىق ئەدىب ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر ئۆزىنىڭ «ئىز» رومانىنىڭ مۇقەددىمىسىدە ماكسىم گوركىينىڭ دۇنياغا مەشھۇر ئەسىرىدىكى بۇ پارچىنى كەلتۈرۈپ، مىللىي ئىنقىلاب سەركەردىلىرىنى «دانكوغا» قىياس قىلغان. يېشىم ئۇلغايغانسېرى مومام ئېيتقاندەك «كۆيگەن يۈرەكلا ئىسسىقلىق، يورۇقلۇق بېرىدىغىنىنى» تېخىمۇ ئېنىق چۈشىنىشكە باشلىدىم. مىللىي ئازادلىق قەھرىمانلىرى، ئىنقىلاب بورانلىرىدا تاۋلانغان شەخسلەر، دادامدەك، ئاپامدەك شۇ دەۋر نامايەندىلىرى مېنىڭ نەزىرىمدە دانكوغا ئوخشاش كىشىلەردىن ئىدى. بوۋىمىز ھەمدەمبەگ ھاجى غوجانىياز، ئەخمەت ئەپەندىدەك بۈيۈك نامايەندىلەر ئۆزلىرىنىڭ يۈرىكىنى مەشئەل قىلىپ، يول كۆرسەتكەن باشلامچىلاردىن بولۇپ قالدى.

بەزىدە تۈندە يۇلتۇزلارغا قاراپ ئويلىنىپ قالىمەن. چىمىرلىغان يۇلتۇزلارنىڭ ئىچىدە

مېنىڭ بوۋا-مومىلىرىمنىڭ، ئاتا-ئانىلىرىمنىڭ، ئاكا-ھەدىلىرىمنىڭ يۈرىكى بار ئىكەنلىكىگە ئىشىنىمەن ۋە ئۇلارنى ئىزدەيمەن. پەرزەنتلىرىگە يول كۆرسەتكەن، نىشانغا يۆنىلىش بەرگەن ئاتا-ئانامنىڭ يۈرىكى مېنىڭ ئۈچۈن ئۆچمەس مەشئەل ھەم يۇلتۇزغا ئايلانغان.

ئالمۇتا شەھىرى

(داۋامى كېيىنكى ساندا)

ئازغۇن ماقالە

(فېلىيەتون)

ئا. ئىمىن

بىر نەچچە ماقالەمنى يوللىسام بىر يىلغىچە قۇدۇققا چۈشكەن تاشتەك ئۈن - تىنسىز يوقاپ كېتىپ، مېنىڭ ماقالەمنىڭ ئېلىپ تاشلىنىۋەتكەن تىرنىقىغا تەڭ كەلمەيدىغان ماقالىلەر كەينى-كەينىدىن ئېلان قىلىنىۋەرگەندىن كېيىن ئاخىرى ئاچچىقىمغا چىدىماي «تەھرىر بۆلۈم دېگەن زادى قانداق يەردۇ؟» دەپ ئويلاپ، ئۆزۈمگە ئەڭ يارىغان بىر پارچە ماقالەمنى ئېلىپ ژۇرنال تەھرىر بۆلۈمىگە چاپتىم.

كوچا ئاپتوبۇسىغا ئولتۇرۇپ، باشقىلاردىن سوراۋاتۇرۇپ دېگەندەك تەھرىر بۆلۈمىنى ئاخىرى تېپىپ كىردىم. تولا مەجبۇرى ھىجايغىنىمدىنمۇ ئىشقىلىپ يېشىغا ماس بولمىغان قورۇقلار يۈزىگە ئىز سالغان بىر ئاكىمىزغا ئەدەپ بىلەن سالام قىلىپ، ئۆزۈمنى ئۇنىڭغا تونۇشتۇرغاندىن كېيىن، كېلىش سەۋەبىنى ئېيتتىم.

......

-نىم ماقالە؟

ماقالەمنى ئىككى قوللاپ ئۇنىڭغا تاپشۇرۇپ بەردىم، ئۇ كۆزگە ئىلماسلىق نەزىرى بىلەن كۆز ئەينىكى ئۈستىدىن ماڭا بىر قارىۋەتكەندىن كېيىن، خۇشياقمىغاندەكئۆرۈپ-چۆرۈپ كۆز يۈگۈرتۈشكە باشلىدى.

- بۇ نەقىللەر نېمانداق جىق، سىز ئۆزىڭىزنىڭ گېپى نېمانداق ئاز؟

- شۇ ئىلمىي ماقالە بولغاندىكىن...

- ئىلمىي ماقالە دەڭ، - ، دېدى ئۇ ئاغزىنىڭ بىر تەرىپىدە ھىجىيىپ، - پىكىرىمۇ بەك ئاددىيكەن.

تاكاللىشىشنىڭ ئۆزۈمگە پايدىسىز ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئامالسىز تىرناق تاتلاپ بىچارە قىياپەتكە كىردىم.

- ھە بولدى، سىز قايتىپ تۇرۇڭ،ياراپ قالسا بىز سىزگە ئالتە ئاي ئىچىدە تېلېفون قىلىمىز.

- بولىدۇ ئاكا،سىزنى ئاۋارە قىلدىم.

يەنە شۇنداق ساقلىدىم. ئاشۇنداق ساقلاپ ئالتە ئايدىن يەنە بىر يېرىمى ئۆتۈپ كەتتى، خەۋەر يوق. ئاخىرى بىر كۈن چىدىماي ماقالەمنىڭ نەقىللىرىنى قىرقىش ئۈچۈن قولتۇقۇمغا قىسىپ سىنىپقا ماڭسام، ئالدىنقى مەۋسۇمدە دەرس بەرگەن بىر ئوقۇتقۇچى ئۇچراپ قالدى.

- نېمە ئۇ؟مەن بۇ ئۇزاق جەرياننى سۆزلەپ ئاخىرىدا ئۇنى ئۆزگەرتىشكە ماڭغانلىقىمنى ئېيتىپ، ماقالىنى ئۇنىڭغا تەڭلىدىم. ئۇ ماقالىنىڭ باشلىرىغا بىر قۇر كۆز يۈگۈرتكەندىن كېيىن چىرايى ئېچىلىپ:

- ماقالەڭ بولىدىكەن، بولدى ماڭا بەر، مېنىڭ چۈشتىن كېيىن شۇ تەرەپكە ئۆتىدىغان ئىشىم بار ئىدى، مەن ئاپىرىپ باقاي، - دېدى ماقالەمنى سومكىسىغا جايلاشتۇرۇپ.

مېنىڭمۇ ئۆزگەرتىشكە كۆزۈم قىيماي تۇرغاندا بۇ گەپ ياغدەك خوش ياقتى. شۇنىڭ بىلەن ژۇرنالنىڭ كېيىنكى سانىنى تەقەززالىق بىلەن ساقلاشقا باشلىدىم.

كىتابخانا ئارىلاپ يۈرگەن كۈنلىرىمنىڭ بىرىدە ئۇ ژۇرنالنىڭ يېڭى سانىنىمۇ ئۇچراتتىم. ئۈمىد، ئىشەنچ بىلەن ژۇرنالنى ۋاراقلىدىم، دەرۋەقە ماقالەم ئەدەبىياتقا ئائىت سەھىپىنىڭ بىرىنچى ئورنىدا تۇراتتى. بىراق، ئىسىم ۋە خىزمەت ئورنى دېگەن يەرلەردە خۇددى ئالمىشىپ قالغاندەك مېنىڭ ئىسمىمنىڭ ئورنىغا ھېلىقى ئوقۇتقۇچىمىزنىڭكى يېزىلغاندىن باشقا، نەقىللەر يەنە شۇ «جىق» پېتى، پىكىرلەر يەنە شۇنداق «ئاددىي» پېتى ئۆزگەرمەي تۇراتتى.

(باغداش توردىن ئېلىندى)

ئارمان*

ۋىلىيام مولوتۇ (قازاقىستان)

(ھېكايە)

ئاسمان گۈمبىزىنىڭ ئاستىنى بۇلۇڭغۇر بۇلۇتلار قاپلاپ، ئۇلار كۆك گۈمبىزگە مەھكەم يېپىشىۋالغاندەك. قاراڭغۇلۇق ئوچۇق-سۇر رەڭگە ئايلىنىۋاتسىمۇ، پەزانى چىڭ قۇچاقلاپ، ئۇنىڭدىن ھېچ ئايرىلغۇسى كەلمەيتتى. دەسلەپ بىرەن-سەرەن شولىلىرى چاچقان قۇياش ئۇپۇقتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، قاراڭغۇلۇقنى بىرە-تولا قوغلىۋەتتى. كۈننىڭ يۈزىدىكى تەبەسسۇمى كۆرۈنۈشكە باشلىغاندا، ئاسماننىڭ تۇم قارا پەردىسى ئېچىلىپ، كۆكۈچ رەڭگە ئايلاندى. بىرىنچى شەپەقلەردىنلا كۆزىنى ئاچقان خورازلار تاڭ ئاتقىنىنى جاكارلاپ، ئادەملەرنى ئويغاتماقتا.

قۇشلارنىڭ بەس-بەستە سايراشلىرى گويا چالغۇ ئەسۋابلارنىڭ ماسلاشقان نەغمە-ناۋالىرىدەك. كۆكلەمدە قۇۋۋەت ئالغان دەرەخلەرنىڭ شاخلىرى تاغ تەرەپتىن چىققان مەيىن شامالدا ئۇسسۇل ئويناپ، يوپۇرماقلىرى خۇددى چاۋاك چالغاندەك تەمكىن شىلدىرلايدۇ. بارا-بارا جىمى ئالەم يورۇدى. ئاسمان ئاپپاق ئېچىلىپ، تاغلاردىكى قارىيىپ تۇرغان قارىغايلار ئوچۇق كۆرۈنۈشكە باشلىدى. يېڭى كۈننىڭ باشلىنىشى بىلەن، مەھەللە نۇرغۇنلىرى ئادەتتىكىدەك سەھەر تۇرۇپ ئىش-ئوقەتكە كىرىشىپ كېتىشتى. تاڭ بىلەن بىللە يۈرگەن يورۇقلۇقنىڭ قېشىدا ئارمان بار ئىدى.

ئۇ - ئەندىزىسى كېلىشكەن، خۇشپىچىم، كۆزلىرى كۆپ-كۆك، چاچلىرى ئالتۇن رەڭلىك. ئۆپ-چۆرىسىگە ئەجەبلەنگەن ھالدا، شوخ ئوغلاقتەك سەكرەپ قەدەم تاشلاپ كەلمەكتە. تاشلىق كەڭ كوچىنىڭ بويىدىكى سۇنغان قاشالىرىدىن لىككىدە ئاتلاپ، كونا ئۆينىڭ ئوچۇق تۇرغان دېرىزىسى تۈۋىگە كېلىپ، ئۆي ئىچىگە قارىدى.

تاملىرىدىن ھاكىنىڭ رەڭگى ئۆچەي دەپ قالغان بۆلۈمىنىڭ بۇلۇڭىدىكى سىرلىرى كۆچۈپ كەتكەن كونا كارىۋاتنىڭ تىك تۆمۈرلىرى ئارىسىدىن پۇتلىرى چىقىپ قالغان، بەستى ئېيىقتەك بىر كىشى تېخى ئۇخلاۋاتاتتى. ئەسلى بۇ كەمدە مەھەللىدە ھەممە ئويغاق، يازنىڭ بىر كۈنى قىشنىڭ ئون كۈنىگە تېتىيدىغان ۋاق ئەمەسمۇ؟!

ئارمان دېرىزىنىڭ يېنىدا تۇرۇپ، قاتتىق كۈلۈۋەتتى. ئاۋۇ ئادەم ئورنىدىن چاچراپ تۇردىدە،

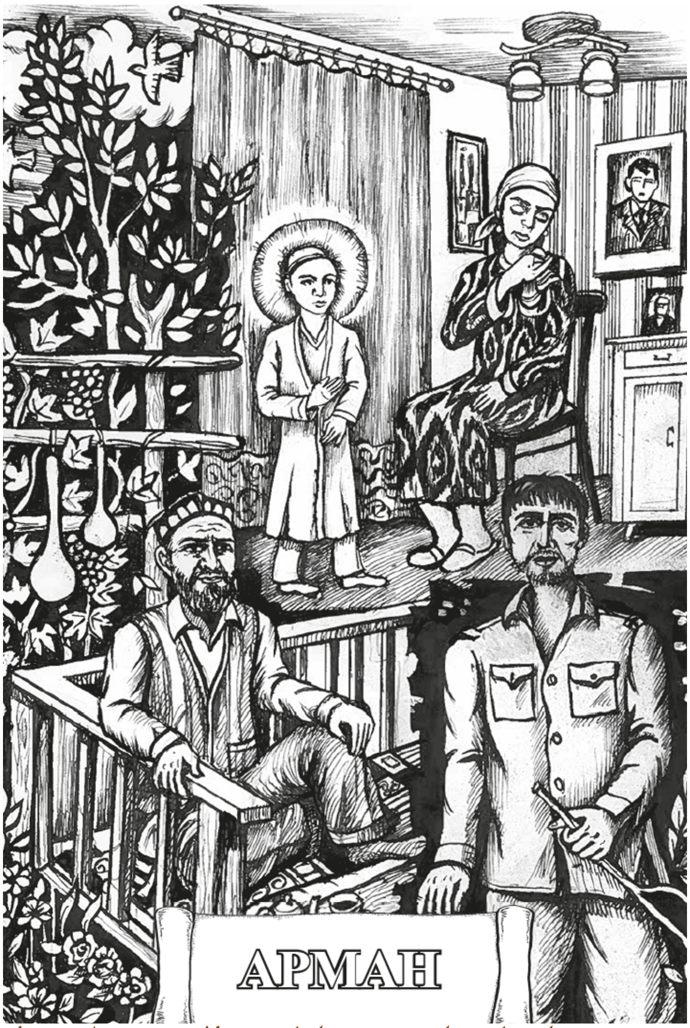

ئورۇندۇققا ئىلىنغان، پۇشقاقلىرىنىڭ بىقىنىدا قىزىل سىزىقى بار كونا شىمنى كىيدى، ھاۋارەڭ ھەربىي كۆينىكىنىڭ تۈگمىسىنى ئېتىۋېتىپ، روپۇرىسىدىكى تاشەينەكتىن ئارماننىڭ قىياپىتىنى كۆرۈپ قالدى.

—نېمە بولدى؟ — دېدى ئۇ دېرىزە بۆرجىكىدىن سىنچىلاپ قاراپ تۇرغان ئارمانغا.
— بۇ كىيىملەرنى كىيسەم بولمامدا؟

ئارمان خىجالەت بولۇپ، ئويچان كۆزلىرىدە يەرگە تىكىلىپ قارىغىنىچە تۇرۇۋەردى.

—سۆزلىمىسەڭ مەيلى، — ئۇن قاتتى ئەر تېرىككەن ئەلپازدا، — فورمىنى پاگونسىز كىيىمەنمۇ، بەلدىكسىز كىيىمەنمۇ - ئۆز ئىختىيارىم! يېقىندا ماڭا يېڭى كىيىملەرنى بېرىدۇ، خىزمەت گۇۋاھنامىسى بىلەن قۇرالمۇ بېرىدۇ. ئۇنى ئاز دېسەڭ، مېدالغا سۇنۇپتۇ. مېنى

ئاپتورنىڭ «مۇساپىر» ناملىق توپلىمىدىن ئېلىندى(ت)

مەھەللىدىكىلەر كومىسسار كاتانى دەيدۇ، شۇنى بىلەمسەن؟ — ئۇ بۇ سۆزلەرنى ئېيتقاندا، ئۇلۇك قول بارماقلىرى بىلەن چېكىسىدىكى ئۆسۈپ قالغان چاچلىرىنى سىلاپ، تۈزەپ قويدى.

ئۇ بۈگۈن ئالاھىدە مۇھىم تاپشۇرۇقنى ئورۇنلىشى كېرەك. تۈنۈگۈن ئۇنىڭغا «تاپشۇرۇق» بەرگەن بۇ بۇرۇنقى ساقچى خىزمەتكارى ئىشنى ياخشى بېجىرسە، كىتېل سوغا قىلىدىغانلىقىنى ئېيتقان. ئالاھىدە مۇھىم ئىشى— ساقچىنىڭ بېغىنى سۇغىرىش، داۋاملىق سۇ ياقىلاپ، ئۇنى ئۆرۈۋالغانلار ھەققىدە مەلۇمات توپلاش.

ئەسلى سوغىغا ئالىدىغان چاپىنى ھازىر كىيىلمەيدىغان كونا ئۈلگىدىكى ھېسابىتىن چىقىرىلغان چاپان. ئەر كۆزلىرىنى ئۈزمەي، دېرىزە ئالدىدا تۇرغان ئارمانغا لاپ ئېتىپ قارىدىدە، بىرى ئۇنى كۆتۈرۈپ تاشلىغاندەك، كارىۋاتقا لاسسىدە چۈشتى.

— ئېسىڭدىمۇ، سەن دەسلەپ پەيدا بولغان ۋاقىتلارنى سېغىنىپ كەتتىم. سەن تېخىلا شۇ بالا پېتى قاپسەن، مەن ئۇ چاغلاردا ئەسكەردىن كەلگەن نەۋقىران يىگىت ئىدىم. چوڭ سىرژانت ئۇنۋانىدا قايتتىم، مىلىتسىيا مەكتىپىگە ھۆججەتلىرىمنى تاپشۇرۇپ قويۇپ، ئىمتىھانلارغا تەييارلىق قىلىۋاتاتتىم... ھېلىمۇ چۈشۈمدىن چىقمايدۇ شۇ چاغلار...

ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، تالاغا چىقتى، چېلەكتىكى مۇزدەك تاغ سۈيىنى قول يۈيغۇچقا قۇيۇپ، راھەتلىنىپ يۈز-كۆزىنى يۇدى، خېلىلا ئۆسۈپ كەتكەن ساقاللىرىنى ئېلىپ، چاچلىرىنى تارىدى.

ئارمان دېرىزىنىڭ تۈۋىدىن غولى يوغان، ئۇزۇن ۋاقىت پۇتالمىغانلىقتىن، ياۋايى ئالمىغا ئايلىناي دەپ قالغان قويۇق شاخلىق دەرەخنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈۋالدى.

ئاۋۇ ئادەم قايتىدىن ئۆيگە كىرىپ، بۆلمىسىدىكى گىلەمنىڭ يۇقىرىسىغا ئېلىنغان رامكىدىكى رەسىمنى ئېلىپ، خىيالالار دۇنياسىغا غەرق بولدى. ئۇنىڭ ئۆتمۈشىنىڭ قويۇق چاتقاللىقىغا كىرىپ كەتكىنىنى سەزگەن ئارمان تېۋىش چىقارماي كوچىغا چىقتىدە، كۆن چىقىش تەرەپكە مېڭىپ كەتتى.

* * *

تاشلىق يولدىن ئاسفالت كوچىغا چۈشكەن ئارمان يېزىنىڭ ئوتتۇرىسىدا جايلاشقان ئۆيىنىڭ باغ تەرىپىدىن چىقىۋاتقان ناخشىنى ئاڭلىدى. يۈرەكنى ئەگىزدەك ھەسرەتكە تولغان بۇ ناخشىنىڭ مۇڭلۇق مەتىنى بىلەن ئاھاڭىدا يەككە كىشىنىڭ ئەمەس، بەلكى بىر خەلقنىڭ دەردى باردەك تۇيۇلاتتى. ئالما-ئۆرۈك بۈك ئۆسكەن باغ ئىچىدىكى كۆن بويى كۆلەڭگە چۈشۈپ تۇرىدىغان ياغاچتىن ياسالغان بۈگلۈكتە شايە گۈللۈك تەكيىنى قولتۇقلاپ، ئۈچ ئىلىكتەك قېلىن چۈشەكتە يېنىچە ياتقان بوۋاي غىڭشىپ ناخشا ئېيتىۋاتاتتى:

تۆھمەتلەر بىلەن ئاق بولسا قارا،
جانلار قىينىلىپ، دىل بولسا يارا.
نېمىلەر كەلسە، كەلسۇن بېشىمغا،
ۋەتىنىم سەن جان، جاندىن ئەزىز...

ئۇنىڭ كۆپۈپ، تېشىغا تېپىپ تۇرغان بىلەك تومۇر لىرىدىن، ھېلى كۈچى كەتمىگەن قاداق قوللىرىدىن ئۆمرىنىڭ جىسمانىي ئەمگەكتە ئۆتكەنلىكى بايقىلاتتى. كۈندە كۆيگەن يۈزلىرىدىكى قورۇقلار سالغان چوڭقۇر ئىزلارمۇ بوۋاي ھاياتىنىڭ يېنىك بولمىغانلىقىدىن دېرەك بەرگەندەك. كۆپنى كۆرگەن مويسىپىت چېھرىسىدىن نۇر تېمىپ تۇرسىمۇ، ئوت چاقنىغان كۆزلىرىدە قانداقتۇ بىر مۇڭ، غەم-غۇسسە سېزىلەتتى.

ئارمان مېۋىلىرى سارغىيىپ قالغان قېرى ئۆرۈكنىڭ تۈۋىدىكى ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇردى. بوۋاي ناخشىسىنى توختىتىپ، سۆز قاتتى:

— بىردەم سېنى ئۇنتاي دېسەم، زادى بولمىدىغۇتاڭ؟! ئارمان، مەمنۇن بولۇپ كۈلۈمسىرەپ قويدى.

«يا ئاللام! ئۆلمىگەن جاندا ئۈمىد بار دەيدىكەن، بىراق بۇ جانمۇ بىر يەرگە باردى. نېمە كۆرمىدىم؟ قارغىش تەككۈر ماۋنىڭ «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» سىياسىتى ئاقىۋىتىدە مىليونلىغان قانداشلىرىم ئاچارچىلىقتىن قىرىلدى. دادام تەقىپ قۇربىنى بولۇپ، 16 ياشلىق ھەدەم ئىككىمىز كۆچ-كوچىكە ئەگىشىپ ۋەتەننى تەرك ئېتىشكە مەجبۇر بولدۇق. چېگرانىڭ ئۇ قېتىدا بىچارە ئانام بىلەن ئىككى ئىنىم، بىر سىڭلىم قالدى. ئارىلىقتا چېگرالار يېپىلىپ، ئۇزۇن يىللار ئەزىزلىرىم بىلەن دىدارلىشىشتىن مەھرۇم بولدۇم. بەزىبىر قىيىنچىلىقلاردىن كېيىن، تۇرمۇشۇم ياخشىلاندى، ھالال جۈپتۇم بىلەن ئاززۇلاپ تاپقان 5 بالام ھاياتتا ئۆز ئورۇنلىرىنى تاپتى. بىراق، ئەڭ ئېچىنىشلىقى ھاياتىم سېغىنىشتا، كۆيۈنۈشتە ئۆتۈپ باردۇ». شۇ دەھشەتلىك يىللار

قوينىدا قالغان ئانىسىنىڭ قىياپىتى شېرىن ئەسلىمە بولۇپ، ئەسلىمە بويىچە قېلىپ كەتتى. ھېلىمۇ ئانىسىنىڭ قەبرىنى كۆرۈشكە نېسىپ قىلىپتىكەن تېخى. ۋەتەننى تەرك ئەتكەندىن ئېتىبارەن، ئۇ، ئاتا ئورنىدا ئانىسى بىلەن قېرىنداشلىرىنىڭ بېشىنى قوشالمىدى، قەدىردانى ئانىسى ئۇ دۇنيالىق بولۇپ كەتتى. كۆپ يىللاردىن كېيىن قېرىنداشلىرى بىلەن ئۇچراشتى. ئاران تېپىشقان قېرىنداشلىرى بىلەن ئەندىلا قويۇق مۇناسىۋەتلىرىنى ئورناتقاندا، مۇدھىش ۋەقەلەر يۈز بېرىشكە باشلىدى. دۇنيادا ھېچبىر مەملىكەت قىلمىغان ئەشەددىي ۋەھشىلىكنى ئادەتكە ئايلاندۇرغان ئىمانسىز-ۋىجدانسىزلار: «چەت ئەلدە ئۇرۇق-تۇغقانلىرىڭلار بار ئىكەن، ئۇلار بىلەن ئارىلىشىپ، پارتىيەمىز ئىدىيەلىرىنى بۇرمىلىدىڭلار، شەنىڭگە داغ چۈشۈردىڭلار»، — دەپ ئىنىسىنى ئىككى ئوغلى بىلەن ناھەقتىنلا جازالاش لاگېرىغا قامىدى. كەنجى ئىنىسىنىڭ ئوغلى بىلەن قىزىنى يات ئەلدە بىلىم ئېلىپ، مەۋقەسى ئۆزگەرگەن «چەت ئەل ئۇنسۇرلىرى»، دەپ يالا چاپلاپ، ئۇزاق مۇددەتكە تۈرمىگە تاشلىدى. باللىرىنىڭ دەردىدە ئىككىنچى ئىنىسى يۈرەك كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ، دۇنيادىن ئۆتتى. كەنجى ئىنىسىنىڭ ئايالى ناھەقتىن-ناھەق سوتلىنىپ، تۈرمىگە تاشلانغان پەرزەنتلىرىنىڭ كۆيۈكىدە كۆيۈپ، بېشىغا كەلگەن دەرد-ئەزىيەتلەرنى كۆتۈرەلمەي، ئېسىدىن ئادىشىپ قالدى. ئون نەچچە يىل ئاۋۋال ۋاپات بولغان سىڭلىسىنىڭ بىرلا قىزى بولىدىغان، ئۇنىڭدىنمۇ ھېچ خەۋەر يوق، ئىز-تىرىسىزلا يوقاپ كەتتى. بەزىبىر خەۋەرلەرگە قارىغاندا، ئۇ مەزلۇمنىمۇ ئىچكىرىدىكى فابرىكىدا ئىشلىتىشكە مەجبۇرىي ئېلىپ كەتكەن ئوخشايدۇ...

بوۋاي موخوركا بۇرىدى، مەخسۇس قەغەزگە ئۇنى ئەپچىللىك بىلەن تولىدۇردى. ئارمان بوۋايدىن كۆز ئۈزمەي، ئۇنىڭ ھەربىر ھەرىكىتىنى دىققەت بىلەن كۆزەتمەكتە.

«توسما مېنى يار، چېكەي بىر نەپەس،
ئۆرگۈلدى پەلەك تاماكا بايان.
ئەمەستى ماڭا چېكىش بىر ھەۋەس،
كۆيىدۇ يۈرەك، تاماكا بايان»...

سەل ھاسىرىغىنى بولمىسا، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرنىڭ شېئىرىنى بوۋاي يېتۈك تەلەپپۇز، زور ئىجتىھات بىلەن تولۇق يادقا ئېيتتى. ئورۇن ئالغان ئازراق جىم-جىتلىقتىن كېيىن: «يا، ئاللاھ! يا، رەھمان! خەلقىم بېشىدىكى كۈلپەتلەرنى يوق قىلىپ، پاقا-كەسلەنچۈك يەيدىغان، ۋىجدانسىز ھاراملارنىڭ دەككىسىنى بەرگەيسىز! — دەپ دۇئا قىلغان بوۋاي قاداق قوللىرى بىلەن يۈزىنى سىلاپ، بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئاسمانغا قاراپ قويدى.

— گەپ قىلساڭچۇ! بىر نېمە دېسەڭ! — ئۇ ئارمانغا ئاتىلىق مېھرى بىلەن ئۈمىدلىك نىجات ئىلكىدە قارىدى.

ئارمان ئورنىدىن تۇرۇپ، ئارقىسىغا داجىدى، كۆڭلى بۇزۇلۇپ، كۆز ياشلىرى يىپى ئۈزۈلگەن مونچاقتىن چۈشكەن مارجانلاردەك تۆكۈلدى. ئۇ باغدىن تېز چىقىپ كېتىشكە ئالدىرىدى.

* * *

ئارمان كەچ كىرگىچە ئۇ كوچىدىن بۇ كوچىغا ئۆتۈپ، ئۇ ئۆيدىن بۇ ئۆيگە باش تىقىپ، مەھەللىدىكى خېلى يەرلەرنى چارلاپ چىقتى. كۈن پاتارغا يېقىن، ئۇ مەھەللىنىڭ غەربىدىكى يېڭى سېلىنغان، سىرتقى تاملىرى ۋال-ۋۇل قىلىپ يالتىراپ تۇرغان يېشىل چېدىرلىق ھەشەمەتلىك ئۆيگە كەلدى. قىيا ئوچۇق تۇرغان ئىشىكتىن كىرگەن ئارمان ئۆي ئىگىسى - يالغۇز ئايالنىڭ قوشنا جۇۋان بىلەن ھاشقىنىدا ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ، تىۋىش چىقارماي، نېرىقى بۆلمىگە كىرىپ كەتتى. ئىككى ئايالنىڭ گېپى تۈگىگەن چېغى، ھايال قىلمايلا، قوشنا ئايال خوشلىشىپ چىقىپ كەتتى.

ئارمان ھاشقىنىغا ئاستا قەدەم تاشلىدى. ئايالنىڭ يانفونى جىرىڭلىدى:

— ئاللو، ھە، تىڭشاۋاتىمەن!

— دوستۇم، ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، قانداق سىز؟

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، ئۆزىڭىزچۇ؟

— مەنغۇ ياخشى... ياخشى دېگىنىمنى قاراڭ، ئانچىلا ئەمەس.

— تىنچلىقمۇ، نېمە بولۇپ قالدى؟

— قېيىنئاتام بىلەن قېيىنئانام ئاغرىۋاتىدۇ. ئەھۋالى بەك ئېغىر ئۇلارنىڭ. شۇ، بايامقى بېشىنى يەيدىغان «كوروناۋىرۇسى». سىزنىڭ بىر تونۇش دوختۇرىڭىز بار ئىدى، شۇنىڭ نومۇرىنى ئالاي دېگەنتىم.

— ئۇ دوختۇرمۇ ياردەملىشەلمىدىغۇ،— ئايال ئاغزى يىرىم ئېچىلغان، كۆزلىرى يىراقتا ئۈمىدسىزلىك بىلەن قاراپ قالغان

قىياپەتتە بىر هازا ئويلىنىپ قالدى.

— ھەرھالدا، بەرسىڭىز، ياخشى دوختۇركەن دەپ ھەممىسى ماختىشىدىغۇ.

— مەيلى، هازىر ۋاتساپتىن ئەۋەتەي.

كۆڭلى بۇزۇلغان ئايال خوشلاشمايلا، تىترىگەن قوللىرى بىلەن يانفون تۈگمىسىنى بېسىپ، تېلېفوننى تاقىدى. كۆزلىرىدىن تارام-تارام ياش ئېقىپ، ئارمانغا قاراپ يىغلىدى.

— ئەندى نېمىگە كەلدىڭ؟
— يىغا ئارىلاش سورىدى ئايال.

ئارمان «مەنغۇ يىراق كەتمىگەن ئىدىم» دېمەكچى بولغاندەك، ئەجەبلىنىش تەرىقىسىدە قاراپ تۇراتتى.

— تۇۋا، شۇنچە يىل تىرىشىپ، تىرمىشىپ، يېمەي-ئىچمەي دېگەندەك تاپان تىرەپ يۈرۈپ ئۆي سالدۇق. بالا تاپتۇق، پەپىلەپ، چوڭ قىلدۇق. ئەمدىچۇ؟!

— ئايال ئۆزىنى تۇتالماي ھۆركىرەپ يىغلىۋەتتى. ئارمان، قورقۇپ كەتكەنلىكتىن، ئاستا ئارقىسىغا داجىدى. — ھەممە نەرسەم بار، بىراق تامامەن باشقا دۇنيادا ياشىغۇم كېلىدۇ، ياق-ياق، ياشىغۇم كەلمەيدۇ! بۇنىڭدىن بىر يىل بۇرۇنقى ئۆمرۈمنى كىنەيمەن، قاتتىق سېغىنىمەن، بىر يىللا ئاۋۋالقى چاغلارنى.

كۆز ياشلىرىنى بۇلاق قىلىپ ئاققۇزۇپ، پۇخادىن چىققىچە يىغلىۋالغان ئايال، خېلىدىن كېيىن سۇيى تارتىلغان تۈگمەندەك تىنچلىنىپ، پايانسىز خىياللار ئاسمىنىغا پەرۋاز قىلىپ كەتتى. ئايالنىڭ ئۇن سېلىپ، قاتتىق يىغلىشىدىن چۆچۈپ كېتىپ، ئاستا ئۆزىگە كەلگەن ئارمان، پۇتىنىڭ ئۇچىدا يەر دەسسەپ، يېنىك شامالدەك ئاستاغىنا ئۆيدىن چىقتى.

* * *

كۈن ئۇپۇققا بېشىنى قويۇپ، ئوت يالقۇنىنىڭ رەڭگىگە ئوخشاش قىزىرىپ، ئاستا-ئاستا قارامتۇ-قىزىل تۈسكە كىرىپ، گۈگۈم چۈشتى. ئاسماننىڭ ئوچۇق كۆك پەردىسى سۇر-قارا پەردىگە ئالمىشىپ، ئۇنىڭ قوينىدا جىمىرلاۋاتقان يۇلتۇزلار كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

ئۇلار ئۇ ئۆيدىن بۇ ئۆيگە مېڭىپ يۈرۈپ، ھېرىپ قالغان ئارماننى ئەندىلا كۆردى. يۇلتۇزلار ئۇنى تونىتتىمىكىن؟! ئۇلار ئۆزىگە قىزىقتۇرغان بىلەن، ئارمان ھەققىدە نېمىلەرنى بىلىدىكىن؟

كۈن بويى رەسىمدىن كۆزىنى ئۈزمەي قاراپ ئولتۇرغان ئەر «ئىشىغا» بارمىدى.

— بېغۇبار كۈنلەر، خەپ، ئىسىت ياشلىق!— دەپ يەنە ئويلار دەرياسىدا پالاقلاپ ئۈزۈپ كەتتى.

«شۇ چاغلار چۈشۈمگە كۆپ مېھمان بولۇپ كېلىدۇ... مانا مېنىڭ ئەسكەردىن قايتقان پەيتلىرىم، — ھەربىي كىيىم كىيگەن ياش يىگىتلەر گەۋدىلەنگەن رەسىمگە كۆزى تېشىلىپ كېتەي دەپ قاراپ، مۇلاھىزىسىنى داۋاملاشتۇردى ئەر. —ھۆججەتلىرىمنى توپلاپ، تېببىي تەكشۈرۈشتىن ئۆتتۈم. بىرىنچى ئىمتىھاننى «تۆتكە» تاپشۇرۇپ، قالغانلىرىغا جىددىي تەييارلىق كۆرۈۋاتاتتىم. ئىككىنچى ئىمتىھانغا ئىككى كۈن قالغان كۈنىمۇ يادىمدا. كېيىن نېمە بولۇپ كەتتىڭكىتاڭ زادى، ئانچە ئېسىمدە يوق...».

ئۇ قانچە تىرىشسىمۇ، ھاياتىدىكى شۇ ۋاقىتقىچىلا بولغان ۋەقەلەرنى يادىغا ئالالايتتى، قالغان ئۆمرى بىر بۇلۇڭغۇر، خاتىرىسى ئاجىز ئىدى. ئىككىنچى ئىمتىھانغا ئازلا قالغاندا، كەچتە ئىستىراھەت بېغىدا كېلىۋاتقان يىگىت يولدىن يىراق يەردە بىر ئاجىزنىڭ ياردەمگە چاقىرغان ئاۋازىنى ئاڭلايدۇ. ئاۋاز چىققان تەرەپكە قاراپ، ئىككى-ئۈچ ئادەمنىڭ كۆلەڭگىسىنى غىل-پال كۆرۈپ قالىدۇ. يېقىنلاپ كېلىپ، «تەنتەك سۇغا» تونۇۋالغان، 18 - 20 ياشلار چامىسىدىكى ئۈچ يىگىتنىڭ بىر ياش قىزنى زورلىماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرىدۇ. ئاۋۋال ئۇلارنى بۇ نىيىتىدىن قايتىشقا چاقىرىدۇ، ئاۋۇلار ئۇنىڭ سۆزلىرىگە پىسەنتمۇ قىلمىغاندىن كېيىن، زەردىسى قايناپ، بۆرىلەرنىڭ قورشاۋىدا قالغان كېيىك مىسالى ئاجىزنى قوغداشقا كىرىشىدۇ. ئۇ قىزنىڭ كۆينىكىنى تۇتۇپ ئۆزىگە تارتىۋاتقان، چاچلىرى ئۇزۇن، بەدىنى تارمۇشتەك چىڭ لوكچەكنى بىر مۇش بىلەن يىقىتىدۇ، ئۇنىڭدىن قۇتۇلغان قىزنىڭ قاچقىنىنى كۆرىدۇ. ئارقىسىدا تۇرغان ئىككىسىگە بۇرۇلغىچە، بېشىغا قاتتىق زەربە تېگىدۇ. ھوشىنى يوقىتىپ، بىر سائەتچە ياتقان ئۇ ئېسىنى يىققاندا، نېرىدا يۈزىنى تۇتۇپ ئولتۇرغان ئۇزۇن چاچلىقنى ۋە ساقچىلارنى، ئارمان يۈرەكسىز بولغىنىنى، تۈزلەنگىيا خادىملىرىنى كۆرىدۇ.

سوت بولۇپ، سوتتا ئۇزۇن چاچلىق لوكچەكنىڭ ئېغىكى سۇنغان بولسىمۇ، ھەقىقەت يېڭىپ، ئۇ ئاقلىنىدۇ. ئۇ ئون كۈندەك ئاغرىقخانىدا داۋالانغان ئارىلىقتا، مىلىتسىيا مەكتىپىدە ئىمتىھانلار ۋاقتى ئۆتۈپ كەتكەن. دوختۇردىن چىققاندىن كېيىنمۇ، بېشى ياخشى بولماي، قاتتىق ئاغرىپ، قويغان-

-تۇتقىنىنى بىلمەي قالىدىغان بولۇپ قالغان. يىگىت نەچچە قېتىم داۋالانسىمۇ، ياخشى بولالمىدى، باشتىن كېتىپ، ئېسىدىن ئاداشتى.

ئاۋۇ ئادەمنىڭ ئۆيىگە يېنىپ كەلگەن ئارمان نېمە قىلارىنى بىلمەي، تەڭقىسلىقتا قالدى. بىرە-تولا كېتەي دېسە، مونۇ كىشىگە ئۇۋال، ھالى ئېچىنىشلىق.

ئارمان شۇنداق ئارىسالدى تۇرغاندا، ئەر تېرىكىپ كەتتىدە:

— ماڭ، كەت! كۆزۈمگە كۆرۈنگۈچى بولما! سەن ئەتەي مېنى مەسخىرە قىلىپ يۈرەمسەن؟! —دەپ تۈگۈلگەن مۇشتى بىلەن ئۈستەلگە بىرنى ئۇردى. قوشۇمىلىرى تۈرۈلۈپ، چېكە تومۇرلىرى كۆپۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن بويىدىكى قارا كۈچنىڭ بەلەنت ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرسىمۇ، كۆزلىرىدە بىچارىلىك ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. ئەندى ئۇ قولىدىكى رەسىمنى بىر قانىتى ئۇچۇق تۇرغان دېرىزىدىن تالاغا قارىتىپ ئېتىپ، چۈشىنىكسىز بىرنېمىلەرنى دەپ، قاتتىق ۋارقىراشقا باشلىدى. ئارمان: «سەن سەل تىنچلانغاندا كېلىمەن، مۇمكىن، ئەندى كەلمەيمەن... يېتىپ دەم ئال!» — دېدىدە، بىردەم ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ، بىردەم قەتئىيلىك بىلەن قەدەم تاشلاپ، ئۆيدىن چىقىپ كەتتى.

* * *

ئەتراپ قاپ-قاراڭغۇلۇققا چۆكتى. قاراڭغۇ چۈشۈشى بىلەن، ئۇخلاشقا ئادەتلەنگەن بوۋاي دۇئا قىلىپ، كونا ئۈمىد-ئارزۇلىرى ئىلكىدە ئۇيقۇغا غەرق بولدى. ئۇ ئەندى ئارماننى چۈشىدە كۆرۈشى مۇمكىن. يىغلاپ، كۆزلىرى قىزىرىپ، قاپاقلىرى ئىششىپ كەتكەن ئايال، قايتىپ كەلگەن ئارمانغا خۇش كۆرمىگەن ئەلپازدا قارىدى. پۈتكۈل جاھاننى ھەلەيكۈنگە سالغان، لەنەت تەككۈر «كوروناۋىرۇسى» ئۇنىڭمۇ ئائىلىسىگە پالاكەت ئېلىپ كېلىپ، قەدىردانلىرىنى يالماپ ئەكەتتى. باشتا ئاتىسىدىن ئايرىلدى، دادىسىنىڭ قىرىقىنى بەرمەي تۇرۇپ، ئانىسى بۇ دۇنيانى تەرك ئەتتى. ئاتا-ئانىسىنىڭ يىلى تولماي، يولدىشى شۇ ۋاباغا دۇچ كەلدى. ياشلىقىغا قارىماي، يەنە دوختۇرلار قولىدىن كەلگەن بارچە ئاماللارنى قىلىپ، شۇنچە كۈرەشسىمۇ، مىڭ ئەپسۇس، 25 يىل ئۆمرى بىللە ئۆتكەن جۈپتىدىن مەڭگۈگە ئايرىلدى. ئارزۇلاپ باققان يالغۇز قىزى ئارىلاپ كېلىپ تۇرسىمۇ، ئۇمۇ بىراۋنىڭ ئىلكىدىكى ئاجىز. ئۇنىڭدىن قانداق رەنجىسۇن، قونغان قىرى يىراقتا، ئاندىن چۆچۈرىدەك ئۈچ بالىسى بار. يولدىشى ئىككىسى «ئاتا-ئانىمىزنى چەت ئەللەرگە ئاپىرىپ ئويىنىتىپ، دەم ئالغۇزۇپ كېلىمىز!»

— دەپ ياخشى نىيەتلەرنى قىلىشىۋىدى... قولىدا دۇنيا بار بولسىمۇ، ئەندى مانا ئەزىزلىرى يېنىدا يوق. قايسى بەدنىيەت-مۇرتەتلەر ئويلاپ چىقاردىكىن شۇ ئەژدىھار ۋىرۇسنى؟! پۈتۈن دۇنيانى ئاستىن-ئۈستىن قىلىۋەتتىغۇ زادى!

ئايال ئارمانغا ئالىيىپ قارىۋىدى، ئارمان بېشىنى ساڭگىلاتقان پېتى ئۆيدىن چىقتى. ئايالمۇ ئۇنى بىر مەھەل ئۇنتۇشقا تىرىشىپ، چارچىغانلىقىمۇ ھەم بار، ئۇنى-بۇنى ئويلاپ يېتىپ، ئۇيقۇغا كەتتى. تۈن ئۆزىنىڭ دېگىنىنى قىلدى. ئادەملەر كۈندۈزى ئالاھىدە دىققەت قىلىپ، نەزەر ئاۋدۇرغان ئارمان ئەندى ئېتىبارسىز قالغاندەك بولۇپ، تۈن قوينىغا شۇڭغۇپ، غايىب بولدى.

ئەزىزلەرگە ئىززەت كۆرسەتكۈچىلەر ھەققىي ئەزىز بولىدۇ، (شۇڭا) ئىززەت ۋە ئەزىزلىك قەدىرلىكتۇر.

ئەستايىدىل، توغرا يول تۇتۇشنى خالىساڭ، گېلىڭنى پاك تۇت.
ئەس-ھوشى بولمىسا، كىشى دوست تاللىيالمايدۇ.

«يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ نەسىھەتلىرى (1001 ھېكمەت)» ناملىق كىتابىدىن ئېلىندى

ئۇيغۇر تىبابىتىدە جىگەر كېسەللىكلىرى ۋە ئۇنىڭدىن بولىدىغان كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەققىدىكى كۆرسەتمىلىرى

(مۇدىر ۋىراچ، پىروفېسسور) مۇتەللىپ ئەلى ھاجى ئەمچى (تۈركىيە)

جىگەر ئورگانىزمدىكى ئەڭ چوڭ بەز بولۇپ ماددا ئالمىشىش جەريانىغا تولۇق قاتنىشىدۇ. جىگەرنىڭ بەدەندىكى رولى بەدەننى پەرۋىش قىلىش، قوغداش، ئەزالارنى ئوزۇقلاندۇرۇش، ھاياتلىق ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ھەر خىل ئوزۇقلۇق ماددىلارنى پىششىقلاپ ئىشلەش، ئومۇمىي بەدەننى ھەرخىل زەھەرلىك، زىيانلىق ماددىلاردىن ساقلاش، تەبىئىي خىلىت ئىشلەش، بەدەننىڭ كېسەللىكلەرگە قارشى تۇرۇش كۈچى(تەبىئەت كۈچى) نى كۈچەيتىش قاتارلىق فىزىيولوگىيەلىك خىزمەتلەرنى بېجىرىدۇ.

جىگەر بەدەندىكى ئاساسلىق ماددا ئالماشتۇرۇش مەركىزى بولۇپ، ئادەم بەدىنىدىكى بارلىق فىزىيولوگىيەلىك پائالىيەتلەرگە سەرپ قىلىدىغان ئىسسىقلىق ئېنېرگىيەسى يېمەكلىكلەردىن كېلىدۇ، يېمەكلىكلەر تەركىبىدىكى ئوزۇقلۇقلار ھەزىم ئەزالىرىدا ھەزىم قىلىنىپ، قان تومۇرلارغا سۈمۈرۈلگەندىن كېيىن، جىگەرنىڭ پىششىقلاپ ئىشلىشى بىلەن بەدەنگە پايدىلىق تەركىبلەرگە ئايلىنىپ، ساغلام ھايات كەچۈرۈشنى كاپالەتكە ئىگە قىلالايدۇ. شۇڭا جىگەر كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ساغلام ھاياتلىق پائالىيىتىنىڭ ماددىي ئاساسى ۋە كاپالىتى.

يېمەكلىكلەر ھەزىم قىلىش سىستېمىسىدىكى ئەزالار ۋە ئۈلاردىكى ھەر خىل قۇۋۋەتلەرنىڭ فىزىيولوگىيەلىك خىزمىتى بىلەن ھەزىم بولۇپ، يېمەكلىك تەركىبىدىكى ئوزۇقلۇق ماددىلار قانغا شۈمۈرۈلۈپ، جىگەرگە كەلگەندىن كېيىن جىگەردىكى تەبىئىي قۇۋۋەت (قۇۋۋىتى تەبىئىي)، ئوزۇقلاندۇرغۇچى قۇۋۋەت (قۇۋۋىتى غازىيە) قاتارلىقلارنىڭ ياردىمىدە جىگەردىكى رېئاكسىيەلىنىشنى ئىلگىرى سۈرۈپ، بەدەننىڭ ھاياتلىق پائالىيىتىنى ماددىي ئاساس بىلەن تەمىنلەيدىغان مۇرەككەپ سۈيۇقلۇق سەپرا، قان، بەلغەم ۋە سەۋدادىن ئىبارەت تۆت خىلىت ھاسىل بولىدۇ.

ئەگەر ھەر خىل كېسەللىك كەلتۈرۈپ چىقارغۇچى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن جىگەرنىڭ ئەسلى مىزاجى بۇزۇلسا ياكى جىگەردىكى ھەر خىل قۇۋۋەتلەر ئاجىزلاپ كەتسە، جىگەرنىڭ خىلىت ھاسىل قىلىش، زاپاس ساقلاش، زەھەرلىك تەركىبلەرنى پارچىلاپ زەھەرسىزلەندۈرۈش قاتارلىق خىزمەتلىرى توسقۇنلۇققا ئۇچرايدۇ -دە، بەدەندە خام خىلىت (ئەزا، توقۇلمىلارنى ئوزۇقلاندۇرۇش سالاھىيىتىگە ئىگە بولمىغان خىلىت) شەكىللىنىدۇ. بۇ خىل خام خىلىت توقۇلما، ھۈجەيرىلەرنى ئوزۇقلاندۇرۇش سالاھىيىتىگە ئىگە بولمىغاچقا ئورگانىزم تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنمايدۇ، بۇنىڭ بىلەن بەدەندە ماددا ئالمىشىش خىزمىتى توسقۇنلۇققا ئۇچراپ، جىگەر ئاجىزلىقى، جىگەرنى ماي قاپلاش، قان مېيى يۇقىرىلاش، سېمىزلىك، يۇقىرى قان بېسىم، ئارتېرىيە تومۇرى قېتىش، جىگەر ياللۇغى، جىگەر يىرىڭلىق ئىششىقى، جىگەر قېتىش ۋە جىگەر راكى قاتارلىق جىگەر خاراكتېرلىك كېسەللىكلەر پەيدا بولىدۇ.

بۇ كېسەللىكلەر ئومۇمىي بەدەننىڭ ھەرىكىتىگە، سۆڭەكنىڭ كۆتۈرۈش كۈچىگە تەسىر يەتكۈزۈش بىلەن بىرگە قان تومۇرلارنى تارايتىش، قاننىڭ ئېقىمىنى تۆۋەنلىتىش، پۈتنىڭ بېسىمىنى ئاشۇرۇۋېتىش، تومۇرلارنى كۆپتۈرۈش، ھەتتا تومۇرلاردا يېرىلىش قاتارلىقلارنى پەيدا قىلىش نەتىجىسىدە بارا - بارا نەپەس قىيىنلىشىش، يۈرەك ھەرىكىتى نورماللىسىزلىنىش، قان بېسىمى يۇقىرى ئۆرلەش، مېڭە - يۈرەكتە ھەرخىل كېسەللىك ئۆزگىرىشلىرى يۈز بېرىش قاتارلىقلارغا تەرەققىي قىلىپ ئاستا - ئاستا ھاياتىغا خەۋپ يېتىدۇ. جىگەر كېسەللىكلىرى ۋە ئۇنىڭدىن بولىدىغان كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن:

1. يېمەك - ئىچمەكنى مۇۋاپىق ئىستېمال قىلىش، يېمەك - ئىچمەك تەركىبىدىكى ئوزۇقلۇقلار ئورگانىزمنى ھاياتلىق ماددىلىرى بىلەن تەمىنلەيدىغان ئاساسىي مەنبە بولۇپ، ھاياتلىق ئوزۇقلۇقتىن ئايرىلالمايدۇ. ئوزۇقلۇقلار يېمەكلىكلەر تەركىبىدىكى ئاقسىل، ماي، قەنت، مىنېرال ماددىلار، سۇ ۋە تۈرلۈك ۋىتامىنلارنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلار ھاياتلىق ئۈچۈن بەدەندە سەرپ قىلىنىدىغان مۇرەككەپ سۇيۇقلۇق تۆت خىلىتنى ھاسىل قىلغۇچى ئاساسىي بىرىكمىلەردىن ئىبارەت. شۇڭا يېمەك - ئىچمەكلەرنىڭ سان - سۈپەت جەھەتتە مۇۋاپىق نورمال بولۇشى تەن سالامەتلىكنىڭ كاپالىتى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئەكسىچە بولغاندا كېسەللىكلەرنىڭ يۈز بېرىشى ئۈچۈن ئىچكى مۇھىت ھازىرلاپ بېرىدۇ. نورمال

ئەھۋالدا بەدەندىكى ئوزۇقلۇق ماددىلار، ماددا ئالمىشىش جەريانىدا سەرپ قىلىنىپ، مەلۇم بىرخىل ئوزۇقلۇققا ئېھتىياج تۇيۇلغاندا بەدەندىكى قۇۋۋەتلەرنىڭ يىغىندىسىدىن بارلىققا كەلگەن تەبىئەت كۆچىنىڭ ياردىمىدە بەدەندە كەم بولغان ماددىغا ئىگە بولغان يېمەك - ئىچمەكلەرگە بولغان ئاچلىق سېزىمى پەيدا بولىدۇ - دە، كەم ماددىغا خام ئەشيا بولالايدىغان يېمەكلىكلەرنى ئادەم ياقتۇرۇپ يېيىش ياكى يېيىشنى كۆڭلى تارتىپ ئىستېمال قىلىش ئارقىلىق ئوزۇقلۇقلارنىڭ بەدەندىكى تەڭپۇڭلۇقى ساقلىنىدۇ. مۇشۇ نۇقتىدىن ئۇيغۇر تېبابىتى ساقلىقنى ساقلاش ئىلمىدە يېمەكلىكلەرنى مۇۋاپىقلاشتۇرۇپ ئىستېمال قىلىشتا يېمەكلىكلەرنىڭ تۈرىنىڭ كۆپ بولۇشىنى، مىقدارىنىڭ ئاز بولۇشىنى تەكىتلەيدۇ. ياپونىيە ئوزۇقلۇقشۇناس مۇتەخەسسىسلىرى ھەر كۈنلۈك تاماقتا يېمەكلىكنىڭ تۈرىنىڭ 30 خىلدىن كەم بولماسلىقىنى تەشەببۇس قىلىدۇ.

1)دانلىق زىرائەت تۈردىكى يېمەكلىكلەرنى مۇۋاپىق ئىستېمال قىلىش:

دانلىق زىرائەت تۈردىكى يېمەكلىكلەرنى ئىستېمال قىلغاندا ئۇلارنىڭ تاشقى قاسىرىقىنى ئايرىۋەتمەسلىك ياكى زىيانغا ئۇچراتماسلىق لازىم. چۈنكى گۈرۈچ، بۇغداي، قوناق، ئارپا قاتارلىقلارنىڭ تۈرى ۋە رەڭگىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا ئاساسەن ھەر خىل بولىدۇ. بۇ پۇرچاق تۈردىكى دانلىق زىرائەتلەرنىڭ پوستىدىكى ئوزۇقلۇق ماددىلار كۆپ بولىدۇ. شۇڭا ئۇلارنى ئىستېمال قىلىشتا ئۇلارنىڭ قايسىسى بولسا ئۇنىڭ ھەر بىرىدىن تەڭ مىقداردا ئېلىپ، پاكىز يۇيۇپ، ئارىلاشتۇرۇپ، ئېزىش ماشىنىسىدا ئېزىپ، ئۇن قىلىپ قاسىراقلىرى بىلەن قوشۇپ، چامغۇر، بېدە ، كاۋا، پىياز، سامساق، جىگدە ۋە ئۆرۈك قېقى قاتارلىقلار بىلەن ئۇماچ قىلىپ ئىچىپ بەرسە جىگەر كېسەللىكلىرى ۋە ئۇنىڭدىن بولىدىغان كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ.

2)گۆش تۈردىكى يېمەكلىكلەرنى مۇۋاپىق ئىستېمال قىلىش:

نورمال ئوزۇقلىنىش بەدەننىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ، ئارتۇق قىسمى جىگەردە مايغا ئايلاندۇرۇلۇپ مۇسكۇل بىلەن تېرە ئارىلىقىدا زاپاس ساقلىنىپ زۆرۈرىيەت بولغاندا ئىشلىتىلىدۇ، گۆشسىز يېمەكلىكلەر بىلەن ئوزۇقلىنىش ئارقىلىق نۇرغۇن مەسىلىلەرنى ھەل قىلغىلى بولسىمۇ، ھايۋانات ئاقسىلىنى تولۇقلاشتىن ئىبارەت مۇھىم مەسىلىنى ھەل قىلىش تەس. گۆشسىز تاماق يېيىش بەدەننىڭ مىزاجىنى تەڭشەپ تەبىئىي خىلتلارنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلاپ، سالامەتلىكنى ئاسراشقا ياردەم بېرىدۇ. گۆشسىز تاماقتا ۋىتامىنلار مول بولۇپ، ماددا ئالمىشىش فۇنكسىيەسىنى ياخشىلاپ، ئورگانىزمنىڭ ئوزۇقلىنىشىنى كۈچەيتىدۇ. بەدەندىكى ھەرخىل ياغلارنى تۆۋەنلىتىپ، جىگەرنى ماي قاپلاش، قان مېيى يۇقىرىلاش ۋە ئۇنىڭدىن بولغان ھەرخىل كېسەللىكلەرنى ئازايتقىلى بولىدۇ.

ئەمما ئۇزۇن مۇددەت گۆشسىز تاماق يېيىش تەن- ساغلاملىقىغا پايدىسىز. چۈنكى گۆشسىز يېمەكلىكلەردە ئىسسىقلىق ئېنېرگىيەسى تۆۋەن بولغانلىقتىن، بەدەندىكى جىگەردىن ئىبارەت ماددا ئالماشتۇرۇش سىستېمىسىنىڭ خىزمىتى تەدرىجىي ھالدا بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ، ئەڭ ئاخىرىدا ماددا ئالماشتۇرۇشنىڭ تەڭپۇڭسىزلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. چۈنكى ئۆسۈملۈك تۈردىكى يېمەكلىكلەر تەركىبىدە قان پەيدا قىلىشقا قاتنىشىدىغان مانگان، تۆمۈر ۋە مىس قاتارلىق مىكرو ئېلېمېنتلار كەمچىل بولىدۇ. ئۆسۈملۈك ئاقسىلى ھايۋانات ئاقسىلىنىڭ ئورنىنى مەڭگۈ باسالمايدۇ. شۇڭا پۈتۈنلەي گۆشسىز تاماق يېمەي ، مايسىز قارا گۆشنى مۇۋاپىق ئىشلىتىپ، گۆشلۈك ۋە گۆشسىز تاماقلارنى ماسلاشتۇرۇپ، كۆپ خىل ئوزۇقلىنىپ بەرسە جىگەر كېسەللىكلىرى ۋە ئۇنىڭدىن بولىدىغان كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ.

3)كۆكتات ۋە مېۋە تۈردىكى يېمەكلىكلەرنى مۇۋاپىق ئىستېمال قىلىش:

كۆكتات ۋە مېۋە تۈردىكى يېمەكلىكلەرنىڭ كۆپ قىسمى فارماكولوگىيەلىك تەتقىقاتلاردىن مەلۇم بولۇشىچە، ئۇلارنىڭ تەركىبىدە كالتسىي، فوسفور، تۆمۈر، مانگان، مىس، سىنك، يود قاتارلىق مىكرو ئېلېمېنتلار ۋە كۆپ خىل ئامىنو كىسلاتالار، ۋىتامىنلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئاساسلىق رولى مىزاجنى تەڭشەپ خىلتلار تەڭپۇڭلۇقىنى نورماللاشتۇرۇشۇش، مېڭىنى تىنچلاندۇرۇش، قان بېسىمىنى تۆۋەنلىتىش، قاندىكى شېكەرنى تۆۋەنلىتىش، ئىشتىھانى ئېچىپ ھەزىمنى ياخشىلاش قاتارلىق شىپالىق تەسىرى بولۇپ، ئۇلارنى مۇۋاپىق مىقداردا ئىستېمال قىلىپ بەرگەندە جىگەر كېسەللىكلىرى ۋە ئۇنىڭدىن بولغان نۇرغۇن كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ.

كۆكتاتلاردىن: تەرخەمەك، تەكىيەكاۋا، سەۋزە، پىياز، سامساق، ھۆل قاپاق، پىدىگەن، كەرەپشە، كاللەكبەسەي، لامارىيە (دېڭىز يوسۇنى ياكى خەيدەي)، قىرىنقۇلاق (مور)، موگۇ، بېدە، ئالقات قاتارلىقلار...

مېۋىلەردىن: تاۋۇز، قارىئۆرۈك، ئەينۇلا،

شاپتۇل، ئۆرۈك، بېھى، ئالما، چىلان، بانان، دولانا، ئاپېلسىن، ياڭاق مېغىزى، ئۆرۈك مېغىزى، يەر ياڭىقى مېغىزى، مايمۇن شاپتۇل، بۆلجۈرگەن قاتارلىقلارنى مۇۋاپىق ئىستېمال قىلىپ بەرسە جىگەر كېسەللىكلىرى ۋە ئۈنىڭدىن بولىدىغان كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ.

4) يېمەك - ئىچمەكلەرنى ئىستېمال قىلىشتا دىققەت قىلىدىغان ئىشلار:

1) كۈندىلىك ئۈچ ۋاق تاماق رېتىملىق بولۇشى كېرەك. بىر ۋاقىتتىنى ئاز يەپ، يەنە بىر ۋاقىتتىنى بەك كۆپ يېيۋالماسلىق لازىم.

2) يېمەكلىكلەرنى ئىمكانقەدەر يۇمشاق چايناپ ئاستا يۇتۇپ تەمىدىن لەززەتلىنىش ھەمدە يېيىش ۋاقتىنى ئۇزارتىش كېرەك.

3) ھەر ۋاقلىق تاماقنى مۇقىم بىر ۋاقىتتا يېيىش، قورساق ئېچىپ كەتسە، ئۆزىنى تۇتالماي جىق يېيۋالماسلىق لازىم.

4) تاتلىق يېمەكلىكلەر، سۈنئىي ياكى خىمىيەلىك پىششىقلاپ ئىشلەنگەن يېمەكلىكلەرنى ئىمكانقەدەر يېمەسلىك ياكى ئاز يېيىش كېرەك.

2. مۇۋاپىق ھەرىكەت قىلىش:

مۇۋاپىق ھەرىكەت قىلىش قان ئايلىنىش سىستېمىسىنى جانلاندۇرىدۇ، قان ئايلىنىش جانلانغاندا قان تومۇرلاردىن ئۆزۈقلۇق قوبۇل قىلىۋاتقان بارلىق ئەزا - توقۇلمىلارمۇ جانلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۆزۈقلۇق بەدەنگە تولۇق قوبۇل قىلىنىپ ئېنېرگىيەگە ئايلىنىپ سەرپ بولۇپ تۈگەيدۇ، ئۆزۈقلۇق بەدەندە يېغىلىپ قالمايدۇ، شۇنىڭ بىلەن جىگەر، مېڭە ۋە يۈرەكتىن ئىبارەت رەئىس ئەزالارنى مەركەز قىلغان ئەزا سىستېمىلارنىڭ ھاياتىي كۈچى ئېشىپ پۈتۈن بەدەننىڭ كېسەللىكلەرگە قارشى تۇرۇش كۈچى «تەبىئەت كۈچى» كۈچلىنىدۇ، «تەبىئەت» كۈچلەنسە ئادەم ئاسانلىقچە كېسەل بولمايدۇ، كېسەل بولغاندىمۇ ئاسانلا ساقىيىپ كېتىدۇ.

خۇلاسە قىلغاندا كۈنىمىزدە ياشاۋاتقان ھەر مىللەت خەلقلىرى ساقلىقنى ساقلاپ كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا سەل قاراپ، ھازىرقى زامان پەن - تېخنىكا ۋە مېدىتسىنا ئىلمىدىن چوڭ ئۈمىدلەرنى كۈتۈپ، ھازىرقى زامان پەن - تېخنىكىسى ھەممىنى ھەل قىلالايدۇ دەپ قاراپ كېسەل بولۇشتىن قورقمايدىغان بولۇپ قالدى. ھالبۇكى دوختۇرخانىلار ھەر قانداق ئاددىي ۋە مۇرەككەپ ئېغىر كېسەلنى داۋالاشتا ۋاقىتلىق خېيىم خەتەردىن قۇتۇلدۇرۇپ كېسەلگە شىپالىق ئاتا قىلالىسىمۇ، كېسەلنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇزۇل كېسىل داۋالاشتا بارلىق مەسىلىلەرنى تولۇق ھەل قىلىپ كېتەلمەيدۇ. چۈنكى «ئۆزۈقلۇق باشقۇرۇش مۇتەخەسسىسى» ناملىق كىتابتا كېسەللىكلەرنىڭ پەيدا بولۇشىدا ئىرسىيەت ئامىلى 15% ، جەمئىيەت ئامىلى 10% ، مۇھىت ئامىلى 7% ، دورا، ئوكۇل، ئوپېراتسىيە ئارقىلىق داۋالاش پەقەت 8% ، ساقلىقنى ساقلاپ كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۆزىنى ئاسراش ئامىلى 60% دەپ خۇلاسە چىقىرىلغان.

دېمەك جىگەر كېسەللىكلىرى ۋە ئۈنىڭدىن بولىدىغان كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا ئۆزىمىزنى ئاسراپ، يېمەك - ئىچمەكنىڭ نورمال بولۇشىغا، ھەرىكەت قىلىپ ئورگانىزمىنىڭ ھاياتىي كۈچىنى ئاشۇرۇشقا، ياخشى تۇرمۇش ئادىتىنى يېتىلدۈرۈپ،زىيانلىق يېمەك - ئىچمەك، روھىي كەيپىيات جىددىيلىكتىن يىراق تۇرۇشقا ئەھمىيەت بەرسەك، دوختۇرخانىلارغا مۇراجىئەت قىلىشنىڭ ھاجىتى قالمايدۇ.

پايدىلانغان ماتېرىياللار:

1. ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى ئالىي تېخنىكومى ئىچكى كېسەللىكلەر ئىلمىي (دەرسلىك)، 2005 - يىلى 3 - ئاي 1 - نەشرى سەھىيە نەشرىياتى.

2. ئىكسىرى ئەزەم - ھەكىم مۇھەممەد ئەزەمخان (مۇتەللىپ ئەلى ھاجى ئەمچى تەرجىمىسى)، 2006 - يىلى 9 - ئاي 1 - نەشرى سەھىيە نەشرىياتى.

ئەس-ھوشى يوق كىشىلەر قورۇق جازىغا ئوخشايدۇ.
ئەقلى بولمىسا، كىشى ئىشىنى روناق تاپتۇرالمايدۇ.

«يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ نەسىھەتلىرى (1001 ھېكمەت)» ناملىق كىتابتىن ئېلىندى

ئوغرى*

(ھېكايە)

1

بېيجىڭ، مەلۇم مېترو بېكىتى...

يەر ئاستى مېترو ئالمىشىش بېكىتى بەئەينى چۈمۈلىنىڭ ئۇۋىسىغا ئوخشايتتى. يەر ئۈستىدە بىر «كامار»دىن كىرگەن بىلەن يەر ئاستىدىكى نۇرغۇن ئىرماش-چىرماش يوللار ئادەمنى ئاسانلا قايمۇقتۇرۇپ قوياتتى. ئۆزى چۈشمەكچى بولغان مېترونىڭ توغرا يۆنىلىشتىكى ساقلاش سۇپىسىنى تېپىۋېلىش مەندەك ياقا يۇرتتىن كەلگىلى ئۇزۇن بولمىغان بىر سەھرالىقتا ئۈنچە ئاسانغا توختىمايتتى. ھەرخىل رەڭ، ھەرخىل ئىرقتىكى كىشىلەر خۇددى چۈمۈلىلەردەك توختىماي ئۇياقتىن-بۇياققا ئۆتۈشۈپ تۇراتتى. ھەممە ئادەم شۇنداق تېز ماڭاتتى، خۇددى بىر مۇھىم ئىشقا كېچىكىپ قېلىۋاتقاندەك. تەمتىرەپ ياكى خىيال سۈرۈپ ماڭغانلارنى ئۇچراتقىلى بولمايتتى. ئادەتتە بىرگە ماڭساق دوستلىرىمنىڭ «توك سوققاندەك ماڭىدىكەنسەن»، «خەقلەر ئوغرىمىكىن دېمىسۇن ئاداش، سەل ئالدىرىماي ماڭە» دېيىشلىرىدىن قۇتۇلالمايتتىم، ئەمدىلىكتە، كىشىلەرنىڭ ھېلى ئوڭ مۈرەمنى، ھېلى سول مۈرەمنى سوقۇپ ئۆتۈپ كەتكىنىنى كۆرۈپ، ئۆزۈمنىڭ ئۇلارنىڭ تېز مېڭىشىغا دەخلى قىلىۋاتقانلىقىمنى ھېس قىلدىم -دە ئىختىيارسىز قەدىمىمنى تېزلىتىپ ئېقىمنىڭ سۈرىتىگە ماسلىشىشقا ئۇرۇندۇم. نەچچە خىل لىنىيەگە بۆلۈنگەن ئېغىزغا كەلگەندە قاياققا مېڭىشنى بىلەلمەي چەتكە چىقىپ بىردەم ھاڭۋېقىپ تۇرغاندىن كېيىن، تامدىكى لىنىيە ئالمىشىش خەرىتىسىدىن ئۆزۈم بارىدىغان بېكەتنىڭ ئىسمىنى تەستە تاپتىم-يۇ، لېكىن قايسى تەرەپتە تۇرۇپ مېتروغا چىقىشنى بىلەلمەي ئۇياق-بۇياققا قارىدىم. بېكەت خىزمەتچىلىرى ياكى يول كۆرسىتىپ قويىدىغان پىدائىيلار كۆرۈنمەيتتى، پەقەت نېرىراقتىكى ئامانلىق ساقلاش ئۆيىنىڭ يېنىدا تاقىر بېشىغا قاسقان شەپكىسىنى چۆكۈرۈپ كىيىۋالغان سۆرۈن تەلەت بىر ساقچى سۆزلىشىش ئاپپاراتى تۇتقان قولىنى كەينىگە ئېتىپ، قاپاقلىرىنى تۈرگىنىچە ئۇياق-بۇياققا سەپ سېلىپ تۇراتتى.

ئۇنىڭ يېنىغا بېرىپ سوراشنى ئويلاشقان بولساممۇ،نەچچە كۈن بۇرۇنقى بىر ئىش يادىمغا كېلىپ دەرھال بۇ نىيىتىمدىن ياندىم.

نەچچە كۈن ئىلگىرى بىر مېترو بېكىتىدە لىنىيە ئالمىشىدىغان چاغدا ئۇدۇل بېرىپ بىر ساقچىدىن ياردەم سورىغان ئىدىم، ماڭا يول كۆرسىتىشنى قويۇپ كىملىكىمنى سوراپ، ئاندىن قولىدىكى قانداقتۇر بىر ئاپپاراتلارغا قويۇپ تەكشۈرۈپ، بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىدىغانلىقىمنى سوراپ كەتتى، ئوقۇغۇچى ئىكەنلىكىمنى ئاڭلاپ تەلەپپۇزى سەل سېلىقلاشتى - يۇ، لېكىن يەنىلا نېمىلەردىندۇ گۇمانلىنىۋاتقانلىقى ئۇنىڭ چىرايىدىن ئايان ئىدى. ئەڭ ئاخىرى سورايدىغانلىرى تۈگەپ ئەسكەرتمىسەم مېنىڭ يول سورىغانلىقىمنى ئالللىقاچان ئۇنۇتقان ئىدى. خۇشياقمىغان ئاھاڭدا قاياققا ماڭىدىغانلىقىمنى دەپ بەردى. ئادەم تاپالماي شۇنىڭدىن ياردەم سورىغىنىمغا پۇشايمان قىلغان ئىدىم.

شۇڭا بۇ قېتىم دەرھال بۇ نىيىتىمدىن يېنىپ، تامدىكى خەرىتىگە قاراپ يۈرۈپ بىر يۆلىنىشنى شۈمكىن دەپ پەرەز قىلدىم ۋە تەۋەككۈل قىلىپ شۇ تەرەپتە مېترونى ساقلاپ تۇردۇم.

ئۇزاق ئۆتمەي مېترومۇ كەلدى. مېترو توختاپ ئىشىك ئېچىلىشى بىلەن تەڭ خۇددى ھېسسېپىنىڭ تۆشۈك يېرىدىن ئېتىلىپ چىققان گۈرۈچتەك نۇرغۇن ئادەم پورتتىدە چۈشەتتى ۋە كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ھەر تەرەپكە تارقاپ كېتەتتى. چۈشىدىغانلارنىڭ ئاخىرى چۈشۈپ بولغىچە ئىككى رەت بولۇپ ساقلاپ تۇرغانلار بىر-بىرىنى ئىتتىرىشىپ دېگەندەك مېتروغا چىقاتتى، بۇنداق ئىتتىرىشىشنى ئەتىگەن ۋە كەچتىكى ئىشقا چىقىش ۋە ئىشتىن چۈشۈش ۋاقتىدا كۆرىدىغان بولسا، خۇددى شۇ قېتىملىقى ئاشۇ ئادەملەرنىڭ ئەڭ ئاخىرقى پۇرسىتىدەك، مەيلى قانچە قىستالسىمۇ چىقىپلاۋالسا بولىدىغاندەك شۇنداق ئۆزىنى ئۇراتتى. ئىككى تەرەپتىن قايچىنىڭ بىسىدەك يېپىلىۋاتقان ئاپتوماتىك ئىشىك كىملەرنىڭ چاپىنىنى، ياكى دۈمبىسىدىكى سومكىسىنى قىسىۋېلىپ يەنە

«مىسرانىم» مۇنبىرىدىن ئېلىنمىشتۇر (ت.)

ئېچىلىپ كېتەتتى. شۇنداق چاغلاردا بېكەت خادىمى تاغارغا سامان تىققاندەك ئادەملەرنى ئالدىغا ئىتتىرىپ ئىشىكنىڭ يېپىلىشىغا كاپالەتلىك قىلاتتى. شۇنداق مەنزىرىنى كۆرگەن چېغىمدا «قازانغا پاتساڭمۇ پاتقانسەن، تۇۋاقنى قانداق ياپقانسەن؟» دېگەن مىسرالار يادىمدىن كېچىپ قالاتتى. ۋە ياكى «مانا، چوڭ شەھەردىكى مەدەنىيەت؟» دەپ ئۆزۈمگە كۈلۈمسىرەپ قوياتتىم...

هازىر ئۇنداق ئالدىراش پەيت بولمىغاچقا كىشىلەر مېتروغا چىققۇچە ئۇنچە ئەسەبىيلىشىپ كەتمىدى. ئادەملەر ئۇنچە كۆپ بولمىسىمۇ بىكار ئورۇن باردەك قىلمايتتى. تۇتقۇچقا ئېسىلىپ تۇرۇپ، مېترونىڭ مېڭىش يۆلىنىشىنى كۆرسىتىپ تۇرۇۋاتقان ئېلېكترونلۇق خەرىتىدىن بارماقچى بولغان بېكەتنى ئىزدەشكە باشلىدىم. كەينىمدىن بىرى قىستاپ ئۆتۈۋىدى جەينىكىم يېنىمدا تۇرغان بىر قىزنىڭ سومكىسىغا يېنىككىلا تېگىپ كەتتى، ئۇنىڭغا قارىشىم بىلەن تەڭ ئۇ ماڭا قاراپلا چىرايى دەرھال ئۆزگەردى-دە، بىرخىل ئەنسىزلىك بىلەن يىراقراق سۈرۈلۈپ سومكىسىنى يەنە بىر مۈرىسىگە ئېسىۋالدى. باشقىلارنىڭ سەۋەنلىكى ئۈچۈن «كەچۈرۈڭ» دەپ قويۇشنى ئويلاشقان بولساممۇ ئۇنىڭ قايتۇرغان بۇ ئىنكاسى غۇرۇرۇمغا تەگكەچ باشقا گەپ قىلمىدىم. «نېمانچە نازۇك بوپ كېتىدىغاندۇ هازىرقى زاماننىڭ ئادەملىرى، ياكى بىزگىلا شۇنچە سەزگۈرمىدۇ؟» كاللامدا يەنە چىگىش خىياللار پەيدا بولۇپ ئۆز-ئۆزۈم بىلەن مۇنازىرىلىشىشكە باشلىدىم.

«- سۈۋىشىپ كەتكەنگە شۇنچە هودۇقۇپ، ئاشۇنچىۋالا تەشۋىشلىنىشىنىڭ نېمە هاجىتى؟ خۇددى مەندە يۇقۇملۇق كېسەل باردەك...

-توختا، ئۇلار كېسەلدىن هودۇققىنى يوق، ئۆزۈڭگە تەسەللى بېرىۋاتامسەن؟ ياق، شۇنچە ئوچۇق تۇرمامدۇ، سومكىغا كېسەل يۇقمايدۇ، ئوغرى يۇقىدۇ. گەپنىڭ ئوچۇقى ئۇ سېنى ئوغرىمىكىن دەپ قالدى. نېمىشقا دەمسەن؟ سەن ئوغرىغا ئوخشايسەن، نەرىڭ ئوخشايتتى، قاش-قاپاق، ساقال-بۇرۇتۇڭ، هە، ئاشۇ بۇرۇتۇڭ تازا ئوخشايدۇ. ئېسىڭدە باردۇ؟ ئالدىنقى قېتىم تيەنجىندە شىنجاڭلىقلارغا ياتاق بەرمەيمىز دەپ ئوچۇق ئېيتقان مېهمان كۈتۈشتىن يېنىپ چىقىپ يېرىم كېچىدە بىر كوچىدا كېتىۋاتقىنىڭدا ۋېلىسىپىت مىنىپ كېتىۋاتقان يەرلىك بىرىنى بۇلاۋاتقان بىر يۇرتدىشىڭنى كۆرگەنتىڭ. لېكىن ئارتۇق ئىشقا ئارىلىشىپ قېلىشتىن قورقۇپ، پوسماڭنى چۆكۈرۈپ كىيىپ يولۇڭغا راۋان بولغان ئىدىڭ. ئاندىن مېهمانخانا خوجايىنىدىنمۇ ئارتۇق رەنجىتمىگەن ئىدىڭ. شۇ بالىنىڭمۇ سېنىڭكىدەك بۇرۇتى بار ئىدى... يەنە ئېسىڭدە باردۇ؟ تېخى يېقىندا مۇشۇ شەهەردە كۈپكۈندۈزدە، كېتىۋاتساڭ ئالدىڭدىن كېلىۋاتقان بىر قىزنىڭ كەينىدىن ئىككىسى قىستاپ ئۆتۈپ، چۆچۈپ قارىشىغا يەنە بىرى كەينىدىن كېلىپ چاققانلىق بىلەن قىزنىڭ سومكىدىن نېمىنىدۇر ئېلىپ شۇنداق تېز غايىب بولغان ئۈچ يىگىت، قارىماققا سەن بىلەن تەڭ دېمەتلىك، بەلكى كىچىكرەك كېلەر. هە، شۇلارنىڭمۇ سېنىڭكىدەك بۇرۇتى بار ئىدى. ئۇ قىزنىڭ چىرايى ئېسىڭدىدۇ؟ قورقۇپ كەتكىنىدىن ۋارقىراشقىمۇ پېتىنالماي كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلۇپ شۇ يەردە قاققان قوزۇقتەك تۇرۇپ قالغان ئىدى. سەنمۇ يولۇڭغا راۋان بولدۇڭ...»

ئەنە شۇنداق خىياللار بىلەن يەنە بىر بېكەتكە كېلىپ بولدۇق. بايىقىدەك چۈشۈش-چىقىشتىن كېيىن مېترو يەنە قوزغالدى. خىيالدىن قايتىپ دىققەت بىلەن يەنە خەرىتىگە قاراشقا باشلىدىم. «ئاپلا!» توساتتىن تەتۈر يۆلىنىشكە چىقىۋالغانلىقىمنى بايقىدىم، يەنە بىر بېكەتتە چۈشۈپ قارشى يۆلىنىشكە ئولتۇرۇشنى ئويلاپ ئىشىك تەرەپكە مېڭىشقا تەمشىلىۋاتسام، بايىقى قىز تۇيۇقسىزلا:

- تېلېفونۇم يۈتتى،- دەپ ئەنسىز ۋارقىراشقا باشلىدى، ئاۋازى يىغلامسىراپ چىقاتتى. بىرەرىنىڭ ياردەم قىلىشىنى ئۈمىد قىلغاندەك بىرخىل ئىپادىدە ئەتراپتىكىلەرگە قارايتتى، ئاندىن هېچكىمدىن ئىنكاس چىقمىغانلىقىنى كۆرۈپ سومكىسىنى ساراسىمە ئىچىدە ئاختۇرۇشقا باشلىدى. تېخى بايىلا ئۇنىڭ بىر ئالما تېلېفونىنى سومكىسىدىن ئېلىپ يەنە سېلىپ قويغىنىنى كۆرگەنتىم. مانا، بىردەمدىلا سوقۇپ بوپتۇ. «كىممۇ سوققاندۇ؟»شۇنداق ئويلاپ تۇرۇشۇمغا ئۇ قىز توساتتىن ماڭا تىكىلدى-يۇ، بىردەم قاراپ تۇرۇپ كېتىپ يەنە سومكىسىنى ئاختۇرۇشقا باشلىدى.«ئاھ! خۇدا،» ئۆزۈمچىلا يەنە بىر خىل گۇناھ تۇيغۇسىغا كېلىشكە باشلىدىم.

ئوتتۇرا مەكتەپتىكى چېغىمدا ناهىيەلىك كىتابخانىنىڭ كىرىش-چىقىش ئېغىزىغا بىخەتەرلىك سىستېمىسىنى يېڭىدىن ئورناتقان ئىدى. كىتاب كۆرۈپ بولۇپ چىقىپ كېتىۋاتقاچ گەرچە ئۆزۈمگە هېچنېمە ئالمىغانلىقىم يۈز پىرسەنت ئېنىق تۇرسىمۇ، «ناۋادا شۇ ماشىنا

خاتالىشىپ سايراپ كېتىپ قالسا قانداق قىلارمەن؟» دېگەن ئەخمەقانە بىر خىيال بىلەن كۆڭلۈم بىرخىل ساراسىمىگە چۈشكەن ئىدى. مانا ھازىر ھەم شۇنداق بىر خىل ساراسىمىگە چۈشۈپ قېلىۋاتاتتىم. ئەتراپىتىكى ھېچكىمنىڭ ئارتۇق ئىشقا ئارىلاشقۇسى يوقتەك قىلاتتى، ئۇنىڭغا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويۇپ خۇددى ھېچ ئىش بولمىغاندەك قىياپەتكە كىرىۋالاتتى. مېترونىڭ سۈرئىتى ئاستىلاشقا باشلىدى، دېمەك، كېيىنكى بېكەتكە كەپ قاپتۇق. قىز تېخىمۇ تىت-تىت بولۇشقا باشلىدى ۋە:

– كۆپچىلىك ئاڭلىدىڭلارمۇ؟ تېلېفونۇمنى ئوغرى ئالدى. دېدى يىغلامسىراپ. ھېچكىمدىن سادا چىقمىدى. چۈشىدىغانلار ئىشىك تەرەپكە سۈرۈلۈشكە باشلىدى. مەنمۇ شۇ تەرەپكە ماڭماقچى بولدۇم -يۇ، لېكىن يەنىلا ئىچىمدە ئۆزۈم بىلەن ئېلىشىشقا باشلىدىم.

«– ناۋادا چۈشۈپ كەتسەڭ ئۇ سېنى ئوغرىلىدى دەپ قالىدۇ، دېمىسىمۇ ئۇ سەندىن گۇمانلانغان...

– گۇمانلانسا گۇمانلانمامدۇ، مېنىڭ نېمە كارىم، مەن ئوغرىلىمىغان تۇرسام،ئىشقىلىپ مەن ۋىجدانىمغا يۈز كېلەلەيمەن...

– سېنىڭ ۋىجدانىڭنى كىم كۆرۈپتۇ، خەق سېنى ئوغرى دەپ قېلىشىۋېرىدۇ، خەقنىڭ ’ئۇيغۇرلار ئوغرى‘دېگەن قارىشى تېخىمۇ كۈچىيىدۇ شۇ.

– بۇنداق ئويلىسا بەكلا بىر تەرەپلىمىلىك بولمامدۇ؟ قايسى مىللەتتە ئوغرى يوقكەن؟ بىر-ئىككى ئەسكى ئادەم بىر مىللەتكە ۋەكىللىك قىلامدىكەن؟ بۇنداق ئويلاش بەكلا بىمەنىلىك...

– مەنىلىكمۇ، بىمەنىلىكمۇ مۇھىمى خەق شۇنداق ئويلايدۇ. ئەلۋەتتە بىر-ئىككى ئەسكى ئادەم بىر مىللەتكە ۋەكىللىك قىلالمايدۇ، لېكىن ھېچ كىم بىر مىللەتكە ھەممە ئادەمنى تەكشۈرۈپ، ئىستاتىستىك قىلىپ ئاندىن باھا بەرمەيدۇ، ئۆزى ئۇچراتقان بىر-ئىككى ئادەم ئۇنىڭغا ياخشى ياكى يامان تەسىرنى بېرىدۇ. بۇ تەسىر ئۇنىڭ باھاسىدا ئاچقۇچلۇق رول ئوينايدۇ. ناۋادا بىر يات مىللەت ساياھەتكە پىلىك ئۇيغۇر ئوغرىدىن بىرنى كۆرگەن بولسا، ئۇندىن كېيىن باشقا ئۇيغۇرنى ئۇچراتمىغان بولسا ئۇ ئۆمۈر بويى <ئۇيغۇلار ئوغرى> دېگەن قاراش بىلەن ئۆتۈپ كېتىدۇ، ۋە ياكى شۇنداق قاراش ئۇ ئاڭلىغان باشقا ياخشى قاراشتىن ئۈستۈن بولىدۇ. شۇڭا بىر -ئىككى ئادەم بەزىدە باشقىلارنىڭ نەزىرىدە بىر مىللەتكە ئۆزى بىلمىگەن ھالدا ۋەكىللىك قىلىپ قالىدۇ...»

مېترو توختاشقا باشلىدى، شۇ چاغدا تۇيۇقسىز بىر خىيال كاللامغا كەلدى-دە، ئۇ تەرەپكە سۈرۈلۈپ تېلېفونۇمنى چىقىرىپ ئۇنىڭغا تەڭلىدىم ۋە:

– تېلېفونىڭىزنى سايرىتىپ بېقىڭ، ناۋادا تېخى ئېتىۋېتىلمىگەن بولسا... ئۇ ماڭا قاراپ تۇرۇپلا قالدى، نېمە دېيىشنى بىلمەي گاڭگىرىغان ھالەتتە تۇراتتى.

– چاققان بولۇڭ مېترو ھازىرلا توختىسا پۇرسەت قالمايدۇ. شۇنداق دېگەچ تېلېفوننى ئۇنىڭغا تېخىمۇ يېقىن تەڭلىدىم. شۇندىلا ئۇ ھوشىغا كەلگەندەك بولۇپ «رەھمەت» دەپ تېلېفوننى قولىغا ئېلىپ نومۇرنى بېسىپ ئەتراپنى تىڭشاشقا باشلىدى. قېرىشقاندەك سىگنال ئۇنچە ياخشى ئەمەس ئىدى، شۇڭا تېلېفونىنىڭ ئۇلانغان ئۇلانمىغانلىقىدىن بىلگىلى بولمايۋاتاتتى. مېترو توختىدى. يەنە بىر قېتىملىق چۈشۈپ-چىقىش باشلاندى. تۇيۇقسىز پەستىن تېلېفونىنىڭ بوش سايرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. ئىككىلىمىز تەڭلا سومكىغا ئاندىن بىر-بىرىمىزگە قارىدۇق.

– ئۇنداق ئەمەستۇ، دېدى ئۇ. – سومكامنى شۇنچە ئاختۇرغان تۇرسام. شۇنداق دېگەچ زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ سومكىسىدىكى ھەممە نەرسىنى يەرگە ئالغىلى تۇردى. ئاۋاز داۋاملىشىۋاتاتتى. بۇ چاغدا بايىدىن بىرى جىم ئولتۇرۇۋالغان نەچچەيلەنمۇ ئەمدى ئويۇن قىزىقىۋاتقىنىنى سەزدى بولغاي ئۇنىڭ بېشىمىزغا كېلىپ سومكىغا قارىغىلى تۇردى. سومكىدىكى «دۇنيا»نىڭ ھەممىسىنى ئېلىۋەتتى، لېكىن تېلېفون كۆرۈنمەيتتى، شۇ چاغدا ئۇ سومكىسىنىڭ ئەستىرىنىڭ تۆشۈكلۈكىنى كۆردى-دە، چىرايىغا كۈلكە يۈگۈردى. تېلېفون سومكىنىڭ ئەستىرىنىڭ ئىچىدىن چىقتى. ئەتراپتىكىلەر خۇددى شۇنداق بولۇشىنى بۇرۇنلا پەرەز قىلغاندەك «شۇ ئەمەسمۇ» دەپ غودۇڭشىپ قويۇپ ئورۇنلىرىغا بېرىپ تۇرۇشتى. ئەسلىدە ئۇ بايا ئالاقزەدىلىكتىن، سومكىسىنى ئوبدان ئاختۇرمىغان چېغى، ئۇنىڭ ئۈستىگە سومكىدا «بىر دۇككان»نىڭ مېلى تولۇقتەك قىلاتتى. شۇنچە نەرسىنىڭ ئارىسىدىن بىرنەرسە ئاختۇرۇپ تېپىشمۇ ئاسان ئەمەستە.

مېترو بايىقى بېكەتتىنمۇ قوزغىلىپ بولغان ئىدى. تەتۈر يۆلىنىشكە ئاللىبۇرۇن ئىككى بېكەت

مېڭىپ بولغان ئىدىم، لېكىن كۆڭلۈم شۇنداق ئازادە ئىدى. ھېلىقى قىز تېلېفونۇمنى قايتۇرۇپ بەرگەچ «رەھمەت» دېگەن ئىدى، نېمىشقىكىن بۇ ئاددىيغىنە بىر سۆز مېنى شۇنچە خۇش قىلغان ئىدى. مەن ئۇنىڭغا ئۇچرىغان قانچىنچى شىنجاڭلىق، بۇرۇتى بار ئۇيغۇر بۇنىسى ماڭا نامەلۇم، لېكىن ئۇنىڭ شۇنىڭغا ئىشەنگىنىگە ئىشەنچىم كامىلكى، مەن ئۇ ئۇچراتقان شىنجاڭلىق بۇرۇتى بار ئۇيغۇر، لېكىن ئوغرى ئەمەس ئىدىم.

2

شىنجاڭنىڭ جەنۇبىدىكى چەت بىر يېزا يولى.

نەچچە يىل بۇرۇنلا قاراماي ياتقۇزۇش ئۈچۈن ئىككى تەرىپىدىن زەيكەش ئېلىنىپ ئېگىز كۆتۈرۈلگەن يېزا يولىغا نېمىشقىكىن تېخىچە ئىش باشلانمىغان ئىدى. ئەينى ۋاقىتتا ئەسلى ئورنىدىن ئادەم بويى كۆتۈرۈلۈپ، ئۈستى قاڭدىلىپ ئەينەكتەك قىلىنغان يول مانا ئەمدى بىر يەرلىرى تىزغا كەلگۈچە توپا، بىرىيەرلىرىدە ئادەم بېشىدەك يوغان تاشلار چوقچىيىپ چىققان، ئوي-دۆڭگەل، زادى تاش يول ياكى توپا يوللىقىنى پەرق ئەتكۈسىز بولۇپ كەتكەن ئىدى. بۇ يول ئىككى يېزا ئوتتۇرىسىدىكى چۆللۈكنى كېسىپ ئۆتەتتى. بىر يېزىنىڭ بازىرى تولىمۇ قايناق بازار بولۇپ بۇ ئىككى يېزىنىڭ ئادەملىرىدىن باشقا يېزىلاردىن، ناھىيەدىن ھەتتا شەھەردىنمۇ ئالارمەن-ساتارمەنلەر كېلىپ يېزا بازىرىنى ئاۋاتلاشتۇراتتى. بولۇپمۇ ھېيتنىڭ ئالدىدىكى بازاردا بۇ ئىككى يېزىدىن ھەممە ئادەم دېگۈدەك بازارغا كېلەتتى. شوپۇرلارمۇ پۇرسەتنى چىڭ تۇتۇپ، ئادەمنى راسا قاچىلاپ ماڭاتتى. ئادەتتىكى ۋاقىتلاردا يولدا كېتىۋاتقان ھەرقانداق ئادەمنى ماشىنىسىغا چىللاپ ئۈنى پۈتۈپ كېتىدىغان شوپۇرلار بۇنداق ۋاقىتتا تازا ئېشىۋاتاتتى. ھېيت بازىرىنى بازارلاپ چىققان دېھقانلارنىڭ خالتا-بوخچىسى سەل چوڭراقلىرىنى باسقىلى ئۇنىماي، ياكى«خالتاڭغا مانچە پۇل، ئۆزۈڭ مانچە پۇل كىرا بېرىسەن» دەپ تۇرۇۋالاتتى. «سەل ئىنساب قىلساڭلارچۇ» دېيىشكەنلەرمۇ بولاتتى، بۇنىڭ بىلەن شوپۇرلار «ئاكا، ماۋۇ تۆمۈر سۇ قويساڭ ماڭمايدىكەن، ماي بىلەن ماڭىدۇ، ماي بىلەن» دەپ قاقشايتتى. شۇنىڭ بىلەن شوپۇرنىڭ دېگىنىگە كۆنمەكتىن باشقا چارە يوق ئىدى. بەزى كىشىلەر ماشىنىغا چىقىپ شوپۇرغا بىۋاستە دېيەلمىگەننى ئەتراپتىكىلەر دەپ سەل بولسىمۇ ئىچىنى بوشىتىۋالاتتى، «ھېيتمۇ تۈگەيدۇ تېخى،<ۋاي ئاكا، كېتەمسەن؟ ئەكەل يۈكۈڭنى، ھويلاڭغا تاشلاپ بېرىمەن> دەپمۇ كېتىسەن تېخى». شۇنداق قىلىپ سەي-كۆكتات،كۈنجۈت-كېپەكنى بېسىپ، ئادەمنى ئىشىك يېپىلمىغىچە قاچىلاپ بايىقى يولدا ئىغاڭلاپ ماڭاتتى. چوڭ ئانامنىڭ ئۆيى يەنە بىر يېزىدا بولۇپ، بىز ئاۋۋال قايناق يېزا بازىرىغا بېرىپ شۇنداق ماشىنىلاردىن بىرىگە چىقىپ باراتتۇق. بۇنداق ماشىنىدا ئادەم قىستىلىپ قىينالغان بىلەن، ھەرخىل ئادەملەرنى ئۇچرىتىپ، ئاڭلىمىغان گەپلەرنى ئاڭلايتتى.

ماشىنا قوزغىلىپ ئۇزاق ئۆتمەي ياردەمچى شوپۇر كىرا يىغىشقا باشلىدى. ماشىنىنىڭ ئىچىدە ماڭغۇدەك بوشلۇق يوق ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ماشىنىمۇ چوڭ بولمىغاچقا كىشىلەر بىر-بىرسىگە سۇنۇشۇپ تەرەپ-تەرەپتىن كىرا تۆلەشكە باشلىدى. كىمدۇر بىرى كىرانىڭ ئۆسۈپ كەتكەنلىكىدىن غۇدۇڭشۇپ قويغان ئىدى، بۇ گەپ ماشىنىدىكى بىر نەچچە خوتۇنغا بولۇپ بەردى.تەرەپ - تەرەپتىن چۇرقىرىشىپ «شۇ ئەمەسمۇ، ئابلاجان، ئەرزانراق قىلساڭلار بولىدۇ شۇ كىرانى» دېۋىدى، ياردەمچى شوپۇر سەل چېچىلىپ قالدى، ئوشۇق چۈشەندۈرگىسى كەلمىدى بولغاي قوپاللا قىلىپ: -تۇرسۇنخاچا، كىرا ئېغىر كەلگەن بولسا كېلەر ھەپتە ئازنا كۈنى بىزنىڭ ئۆيگە بارسىلا، كۆك مىدىنى قېتىپ بېرىمەن، شۇنىڭغا چىقىپ باسىلا، كىرا كەتمەيدۇ،- دېۋىدى .ئىككى تەرەپتىكى ئورۇندۇق ئوتتۇرىسىدىكى تاغار ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ئۇزۇن پايپىقىدىن بىر قانچە بىر سوملۇق پۇللارنى ئېلىپ رەتلەۋاتقان تۇرسۇنخانمۇ بوش كەلمىدى:

- ئۇ قوتۇر مىدىڭىزگە چىقىپ ماڭسام مەن بازارغا بارغۇچە بازار تۈگەپ كېتەرمىكىن، ئۇنداق بولمىغاندىمۇ دەڭگە قويسام ئالتە باغلام بېدە يەيدۇ ھەقاچان ئۇ ئىچى ئۆتۈپ كەتكەن مىدىڭىز. شۇڭا ئەڭ ياخشىسى يەنىلا مۇشۇ تۆمۈر ھارۋىڭىزغا چىقاي. ماشىنىدىن كۈلكە كۆتۈرۈلدى.

شۇنداق پاراڭلارنى ئاڭلاپ چۆل يولدا كېتىۋاتاتتۇق، ماشىنىدىن باشقا ئىنسى-جىن يوق بۇ چۆل يولدا بىر گەۋدە كۆرۈندى. ماشىنا يېقىنلاپ قالغان بولسىمۇ ئۇ كىشى كەينىگە قاراپ قويمايتتى. شوپۇر ئۇنى تونىدىمۇ قانداق، ئىشىكنىڭ تۇتقۇچىنى تۇتۇپ ئۆرە تۇرغان ئابلاجاندىن سورىدى:

- ئابلاجان، ئاۋۇ كىشى خۇداۋەدىكاممۇ (خۇدابەردى ئاكا) نېمە؟

– بۇ چۆلدە پىيادە مېڭىشقا پېتىنىدىغان يەنە كىم بار، چوقۇم شۇ، ئېلىۋالايلى، ماشىنىنى توختاتمىساق ئۇ ماشىنا توسمايدۇ.

– ئاجايىپ ئادەمدە بۇ، دەپ قويدى شوپۇر ۋە ئۇنىڭدىن سەل ئۆتۈپ ماشىنىنى توختاتتى. لېكىن ئۇ كىشى خۇددى ماشىنىنى كۆرمىگەندەك ماشىنىنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كەتمەكچى بولۇۋىدى، ئابلاجان ماشىنىدىن چۈشۈپ ئۇنى توختاتتى. ماشىنىدىكى ھەممەيلەن بۇ غەلىتە كىشىگە ھەيران بولۇپ قارايتتۇق. بولۇپمۇ شوپۇرنىڭ بايىقى گەپلىرىنى ئاڭلاپ بۇ ئادەم ماڭا تېخىمۇ سىرلىق بىلىنىۋاتاتتى. ئابلاجان بىر نېمىلەرنى دەپ ئۇنى ماشىنىغا چىقاردى-دە، ئۆزى كەينىدىن چىققاچ:

– خۇدەدىكام چىقتى، يانچۇقتا ھېزى بولايلى ئەمسە. تۇسۇنخاچا پۇللىرىنى چاققان سالسىلا، بولمىسا خۇدەدىكام پايپاققىمۇ قول ئۇزىتىشتىن يانمايدۇ. دېۋىدى. ماشىنا ئىچى يەنە كۈلكىگە تولدى. تۇسۇنخانمۇ كۈلكىدىن توختاپ جاۋابەن:

– خۇدەدىكام قېرىدى ئەمدى، ئۇنداق يۈرەك نېمە ئىش قىلسۇن،– دېدى

– ئادەم قېرىغان بىلەن كۆڭۈل قېرىمايدۇ جۇما. قاراڭلار قولىدىكى ئۈزۈكنى. دېدى ئابلاجان. ئۇنىڭ تۇتقۇچىنى تۇتۇپ تۇرغان قولىنىڭ نامسىز بارمىقىدا قارا كۆزلۈك كۈمۈشمۇ، ئالىيومىنمۇ ئەيتاۋۇر بىر ئۈزۈك سېلىقلىق ئىدى.

– كىم بىلىدۇ، ئۇنىمۇ بۇگۈن بىر بىچارىنىڭ يايمىسىدىن ئوغرىلىدىمۇ، تېخى. گەپكە قېتىلدى يەنە بىرەيلەن. ئۇ كىشى بولسا ئۈندىمەي جىم تۇراتتى. خۇددى ھېچنىمىنى ئاڭلىمايۋاتقاندەك، ماشىنىنىڭ ئىچىدىكى ھېچنېمە ئۇنى ھەيران قالدۇرمايتتى. ئېگىز بويى، يەلكىسى كەڭ، تەتۈر ئۇسقان، بېشىغا قىرغىز قالپىقى ياكى لوپنۇرلۇقلارنىڭكىدەك كىگىز قالپاق كىيگەن بۇ ئادەم ئىشىك تۈۋىدىكى تۆمۈرنى تۇتۇپ مەزمۇت تۇراتتى. شۇڭىمۇ ھېچكىمنىڭ كاللىسىغا بۇ كىشىگە ئورۇن بېرىش كەلمىگەن ئىدى. توپا باسقان يۈزلىرىدىن يەنىلا بىر خىل قىزىللىق كەتمىگەن، كىرلەشكەن ئۇزۇن قارا چاپانىنىڭ ئىچىگە كىيگەن ئاق كۆينىكىمۇ قارىماققا يۇمىغىلى خېلى بولغاندەك قىلاتتى. بىلىدىكى كۆك پوستىغا گىردىدەك بىرنەرسە يۆگەلگەن ئىدى.

كىشىلەر ئەمدى بۇ كىشى توغرۇلۇق بەس-بەستە سۆزلەشكە باشلىدى.

– خۇدەدىكام بىر كويلۇق ئۈزۈككە ئۆزىنى بۇزىدىغان ئوغرى ئەمەس.

– ھە، «خۇدەدى ئوغرى» دېسە بۇرۇن بۇ يۇرتتا بىلمەيدىغانلار يوقكەنمىش.

– ھە، دادامنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ ئادەم ھازىر 70 ياشلاردىن ئاشقانمىش، ياش ۋاقىتلىرىدا شۇنداق يامان ئوغرىكەنتۇق. بايلارنى بەك قاقشاتقانمىش...

– بۇ ئادەمنى ئۆمرىدە تۇتۇلۇپ باقمىغان دېيىشىدىكەنغۇ؟ راستمۇ؟

– شۇنداق، ئۇ ئاجايىپ مەرد بولۇپ بەزىدە ھەتتا «بۇگۈن پالانى باينىڭكىگە چۈشىمەن» دەپ قويۇپ ئاندىن ئوغرىلايدىكەن. ئۆي ئىگىسى كېچىچە ئۇخلىماي چارلاپ يۈرسىمۇ يەنە بىر ئىش قىلىپ ئوغرىلاپ كېتىدىكەندۇق.

– ھە، مەنمۇ ئاڭلىغان. بىر قېتىم شۇنداق دەپ قويۇپ كېچىسى بىرىنىڭكىگە چۈشمەكچى بوپتۇ، شۇنىڭ بىلەن بىر نەچچە باي مەسلىھەتلىشىپ بۇ ئوغرىنى زادى بىر تۇتۇپ مات قېلىشقا پۈتۈشۈپتۇ، ئۇلار ئۇنىڭغا كۈچى يەتمەيدىغانلىقىغا كۆزى يېتىپ خۇدەدىكام ھويلىغا چۈشۈشىگە بىر تاغار بۇغداينى ئۈستىگە تاشلاپ ئاندىن تۇتماقچى بوپتۇ ھەمدە ئادەم توپلاپ ئۆگزىدە بىر تاغار بۇغداينى تەييارلاپ ماراپ يېتىپتۇ، دېگەندەك خۇدەدىكام ھويلىغا چۈشۈشىگە ئۇلار بۇغداينى ئۇنىڭ گەجگىسىگە تاشلاپتۇ، خۇدەدىكام دۈم چۈشۈپتۇ، قالغانلار ئەمدى تۇتۇلغانسەن دەپ يوپۇرۇلۇپ كېلىشىگە ئويلىمىغان يەردىن دۈمبىسىدىكى بۇغداينى چۆرۈپ تاشلىۋېتىپ نەچچە ئەركەكنىڭ ئارىسىدىن قېچىپ كېتىپتۇ...

ماشىنا ئىغاڭلاپ يولنى داۋام قىلماقتا ئىدى، كۆز ئالدىمدىلا تۇرغان بۇ ئادەمگە تېخىمۇ ھەۋەس بىلەن قاراشقا باشلىدىم. ئۇ يەنىلا شۇ بىر خىل ئىپادىدە تۇراتتى. كۆز ئالدىمغا غېنى باتۇرغا ئوخشاش «ئوغرى»لار، ياق ھەقىقىي قەھرىمانلار كېلىشكە باشلىدى. ھەي، بۇرۇنقىلارنىڭ «ئوغرى»لىرىمۇ شۇنداق بىر ئېسىل كىشىلەركەنتۇق، مەردلىك، ۋەدىگە ۋاپا قىلىش قاتارلىق ئېسىل پەزىلەتلەردىن ئايرىلماي ياشىغانكەنتۇق، بۈگۈن بىز شۇ «ئوغرى»لارنى پەخىرلىنىش ئىچىدە يادىمىزغا ئېلىۋاتىمىز، لېكىن بۈگۈنكى كۈندىكى ئىچكىرى ئۆلكىلەردە پۈتۈن مىللەت نامىغا داغ كەلتۈرۈۋاتقان ئوغرىلارنى، ئۆز قېرىنداشلىرىنىڭ بالىلىرىنى ئوغرىلاپ سېتىۋاتقان ئوغرىلارنى، قىز-ئاياللارنى ئالداپ سېتىۋاتقان ئوغرىلارنى، ئۆز ئۆيىگە كىرىۋاتقان ئوغرىلارنى كېيىنكىلەر قانداق بىر ھېسسىياتتا يادىغا ئالاركىن؟

دۇنيا ئۇيغۇر يازغۇچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ رەئىسى، شائىر ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت تۈرك دۇنياسى خەلقئارالىق شېئىر فېستىۋالغا قاتناشتى

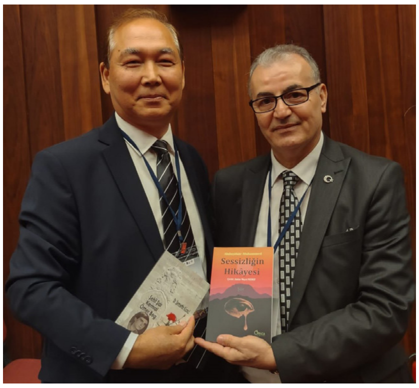

فېستىۋالدىن خاتىرىلەر
(بۇرسا، تۈركىيە)

تۈركىيە يازغۇچىلار بىرلىكى تەرىپىدىن 13 - ئۆكتەبىردىن 16 - ئۆكتەبىرگىچە بۇرسا شەھىرىنىڭ تەييارە كۈلتۈر مەركىزىدە ئۆتكۈزۈلگەن «تۈرك دۇنياسى شېئىر فېستىۋالى» غا، شەرقىي تۈركىستانغا ۋاكالىتەن، دۇنيا ئۇيغۇر يازغۇچىلار ئۇيۇشمىسى رەئىسى، شائىر ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت قاتناشتى ۋە ئۆزىنىڭ چوڭقۇر مەزمۇنلۇق، ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاندا ئۇزۇن يىللاردىن بېرى داۋاملىشىۋاتقان زۇلۇمنى سىمۋوللۇق ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان «كېچە» ناملىق شېئىرىنى دېكلاماتسىيە قىلدى. ئارقىدىن بۇ قېتىمقى فېستىۋالغا رىياسەتچىلىك قىلغان، ئىستانبۇل يازغۇچىلار بىرلىكىنىڭ رەئىسى مەھمۇت بېيىكلى ئەپەندى كېيىنكى قېتىملىق شېئىر فېستىۋالىنى ھۆر شەرقىي تۈركىستاندا، كۆك بايراق ئاستىدا ئۆتكۈزۈش تىلىكىنى بىلدۈردى.

تۈرك دۇنياسى خەلقئارا شېئىر فېستىۋالى 1992 - يىلى بۇرسادا باشلانغان بولۇپ، ھەر ئىككى يىلدا بىر قېتىم ئوخشىمىغان دۆلەتلەردە ئېلىپ بېرىلىدۇ. بۇ 15 - قېتىملىقى بولسا، شېئىر فېستىۋالى يولغا قويۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىغا بېغىشلانغان بولۇپ، دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن 80 دىن كۆپ شائىرلارنىڭ قاتنىششى بىلەن ناھايىتى داغدۇغىلىق ئېلىپ بېرىلدى.

ئامىنە سەدەق (تۈركىيە)

«غۇنچە» ژۇرنىلىغا ـــ 10 يىل

باللارنىڭ سۆيۈملۈك نەشرى

«غۇنچە» باللار ۋە ئۆسمۈرلەرگە بېغىشلانغان ژۇرنال ئۇيغۇر پەرزەنتلىرىنىڭ سۆيۈملۈك نەشرىگە ئايلانغانلىقىغا بۈيىل توپ-توغرا ئون يىل تولدى. «باللار يىلى » هارپىسىدا ئۇشبۇ سەنەگە مۇناسىۋەتلىك جۇمهۇرىيەتلىك ئۇيغۇر ئېتنومەدەنىيەت مەركىزى، جۇمهۇرىيەتلىك جەمئىيەتلىك-سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتى ھەم «مىر» نەشرىياتلار ئۆيىنىڭ قوللاپ-قۇۋۋەتلىشى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن مەيرەملىك چارە-تەدبىر مەدەنىي ھاياتىمىزدا ئالاھىدە تۇس ئالدى. نامىدىن چىقىپ تۇرغىنىدەك، ژۇرنالدا ئاساسەن باللارنىڭ شېئىر-ھېكايىلىرى، رىۋايەت-چۆچەكلىرى، رېبۇس-كروسسۋوردلىرى، سۆز ئويۇنلىرى، ماقالە-تېمىسىلىرى، ئاخباراتلىرى ئېلان قىلىنىدۇ. ئىككىنچىدىن، مىللىي تارىخىمىزغا ، مەدەنىيىتىمىزگە، تىل ۋە ئەدەبىياتىمىزغا ئائىت كۆپلىگەن نادىر ئەسەرلەر بېرىلىدۇ. شۇ ئارقىلىق باللار بويىدا ۋەتەنپەرۋەرلىك ھېس-تۇيغۇ قېلىپلىشىپ، ئۆزلىرىمۇ ئىجادىيەتكە بەل باغلاپ، ئۆزلىرىنى يېتىلدۈرىدۇ . دېمەك، كەلگۈسى ئەۋلاد يېتىلىپ، مىللىي بىرلىكىمىزنى ساقلاپ قېلىشقا چوڭ رول ئوينايدۇ دېسەك، مۇبالىغە بولماس. ئىلاھىم، شۇنداق دەپ تىلەيلى.

خوش، ئۆتكەن ھەپتىدە ئالمۇتىدىكى «دوستلۇق» ئۆيىدە جەمئىيەتلىك تەشكىلاتلار ۋەكىللىرى، زىيالىيلار ۋە ژۇرنالنىڭ پىداكار جانكۆيەرلىرى— مۇئەللىملەر بىلەن ئوقۇغۇچىلار باش قوشتى. دەسلەپ ئېلىپ ماڭغۇچىلار - «ئالامەت»

پروديۇسسېرلىق مەركىزىنىڭ مۇدىرى قەلبىنۇر ئارۇپ، «قازاقىستان ئۇيغۇرلىرى» تور تېلېۋىزىيەسىنىڭ يۈرگۈزگۈچىلىرى ئەيساجان ئادىلجانوغلى ۋە شاخنىزا ئەزىزقىزى «غۇنچە» ژۇرنىلىنىڭ ئون يىللىقىغا بېغىشلانغان مۇراسىمى كىرىشمە سۆز بىلەن ئېچىپ، قەدەم تەشرىپ قىلغان بارلىق مېھمانلارنى تونۇشتۇرۇپ چىقتى. ئاندىن سۆز نۆۋىتىنى ئالغان جۇمهۇرىيەتلىك ئۇيغۇر ئېتنومەدەنىيەت مەركىزى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى، قازاقىستان خەلقى ئاسسامبلياتسىيەنىڭ ئەزاسى،«ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى ئېرشات ئەسمەتوۋ، رەئىسنىڭ ئورۇنباسارى شەمشىقەمەر ئابدۇراخمانوۋا، ئاتالغان مەركەز يېنىدىكى خانىم-قىزلار كېڭىشىنىڭ رەئىسى سەنەم بېشىرووۋا ۋە باشقىمۇ باشقارما ئەزالىرى ژۇرنال ھەققىدە ئىللىق پىكىرلىرىنى ئېيتىپ، بارچىنى ياش غۇنچىلارنىڭ ئىجادىيەت بېغىدا ئۆزلىرىنىڭ تالانتىنى نامايىش قىلىشقا پۇرسەت يارىتىۋاتقان مەتبۇئات ۋاستىسىگە مۇشتەرى بولۇشقا چاقىردى.ئاندىن ئېرشات موللاخۇنوغلى بىلەن جۇئېمىنىڭ بىرتوپ باشقارما ئەزالىرى ژۇرنال كوللېكتىپى بىلەن بىرقاتار پائالىيەتچان «غەمخور» مېدالىنى، تەشەككۇرنامىلەرنى تاپشۇردى. شۇنداقلا ژۇرنالنى نەشر قىلىۋاتقان—خەلقىمىز ئىسمىنى پەخىرلىنىش ئىلكىدە تىلغا ئالىدىغان پېشقەدەم ئۇستاز، شائىر مەشۇر جەلىلوۋنىڭ ئەۋلادى، جۈملىدىن ئاتا ۋەسىيىتىگە سادىق بولۇپ كېلىۋاتقان كەنجى قىزى دىلەرەم جەلىلوۋاغا ئاپىرىن ئېيتىپ، چاپان كىيگۈزدى.

مۇراسىم جەريانىدا سۆزگە چىققان قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى كېڭىشىنىڭ رەئىسى، شائىرە، ئالىمە پاتىگۇل مەخسەتوۋا،يازغۇچى-دىراماتورگ ئەخمەتجان ھاشىرىي، پېشقەدەم شائىر، «ئىنتىزار» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى،شائىر ئابدۇغوپۇر قۇتلۇقوۋ، فىزىكا-ماتېماتىكا

پەنلىرىنىڭ نامزاتى، پىروفېسسور كامالدىن مەڭسۈرۈۋ،ئەدلىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى،پىروفېسسور ئاكادېمىك شاھىمەردان شەرىپوۋ، «مېكتېپ» نەشرىياتى ئۇيغۇر رېداكتسىياسىنىڭ باشلىقى رەھمەتجان غوجامبەردىيۇ، ئالمۇتا شەھەرلىك قخا شۆبىسى ئانىلار كېڭىشىنىڭ رەئىسى ، ئالمۇتا شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى رەئىسىنىڭ بىرىنچى ئورۇنباسارى ماھىنۇر ئىسرايىلوۋا، سپورت ئالىمىدە دۇنياغا تونۇلغان ھىممەت توختاخۇنوۋ ۋە باشقىلار دىلەرەم جەلىلوۋا رەھبەرلىك قىلىۋاتقان «غۇنچە» ژۇرنىلى تەھرىراتىنى ئۇشبۇ قۇتلۇق مەرىكىسى بىلەن تەبرىكلەپ، ئىللىق تىلەكلىرىنى ئىزھار قىلدى.مۇشۇ يەردە ئالاھىدە تىلغا ئالىدىغان نەرسە، يېزا ئىگىلىكى پەنلىرىنىڭ دوكتورى مەھەممەتجان ئابدۇللايېۋ ژۇرنال ھەققىدە ئىللىق پىكىرلىرىنى ئېيتقاچ،مۇنداق دېدى:

- ھەر قانداق مۇستەقىل گېزىت ياكى ژۇرنالنى نەشر قىلدۇرۇش ئاسان ئىش ئەمەس. چىقىرىش بىر چەتتە تۇرسۇن، ئۇنى تارقىتىش، پۇلىنى يىغىش ، پائالىيىتىنى تۇراقلىق يۈرگۈزۈش مۈشكۈل ئىش. شۇڭلاشقا بالىلارغا بېغىشلانغان مەزكۇر يېگانە نەشرنى ساقلاپ قالىمىز دەيدىكەنمىز ، مەخسۇس فوند قۇرۇپ، ئۇنىڭ پائالىيىتىنى جانلاندۇرۇشىمىز ھاۋادەك ھاجەت. ئەگەر فوند قۇرۇلسا، تىجارەتچىلىرىمىز ۋە باشقىمۇ قول ئىلكىدە بار شەخسلەرمۇ قاراپ تۇرمايدۇ دەپ ئويلايمەن.

مۇشۇ كۈنى شەھەر مەكتەپلىرىدىن ئا.روزىباقىيېۋ نامىدىكى 153-، م.ياقۇپوۋ نامىدىكى 101-مەكتەپ-گىمنازىيالىرىدىن، پېشقەدەم ئۇستاز زورەم ئاۋۇتوۋا رەھبەرلىكىدىكى «ئانا تىلىم-دانا تىلىم» بالىلار يوتۇب كانالىدىن قەدەم تەشرىپ قىلغان ئوقۇغۇچىلار شېئىرلاردىن چاشقا چاچسا، بەختىيار ئىمران رەھبەرلىكىدىكى «دولان» ۋە «باھار» ئۇسسۇل ئانسامبىلى تەرىپىدىن ئەۋرىشىم ئۇسسۇللار ئىجرا قىلىندى. پ.چايكوۋسكىي نامىدىكى مۇزىكا كوللېژىنىڭ ئىستۇدېنتلىرى ئىرادە مامۇت ۋە ئىلشات ئارشالىمنىڭ، ياش ناخشىچى ئانايەت رىسمجانوۋنىڭ، نادىيەم رىمباقىيېۋا رەھبەرلىكىدىكى ئا.روزىباقىيېۋ نامىدىكى 153-مەكتەپ-گىمنازىيانىڭ خور توپىنىڭ ئىجراسىدىكى يېقىملىق ناخشىلارمۇ كۆپچىلىككە مەيرەملىك كەيپىيات ھەدىيە قىلدى.

مۇراسىم داۋامىدا ژۇرنالنىڭ «سابىق مۇئەللىپلىرى »، ھازىر ئىستۇدېنت ئاتالغان - رافائېل ئانادۇللايېۋ، دىيارا سادىروۋا، دىلفۇزا خەيراخۇنوۋالار ئالايىتەن كېلىپ، ژۇرنال نامىغا ئاتاپ يازغان شېئىرلىرىنى يادقا ئوقۇپ بەردى. ژۇرنالنىڭ ھەربىر سانىنى تۇراقلىق تۈردە تۈپلەپ يۈرگەن ياش ئوقۇرمەن،ئەمگەكچىقازاق ناھىيەسى ئى.ساتتاروۋ نامىدىكى غەيرەت ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ 7-سىنىپ ئوقۇغۇچىسى ئادىلەم ئىسمايىلوۋانىڭ ئىسىم-شەرىپى ئالاھىدە تىلغا ئېلىنىپ، ئاپىرىن ئېيتىلدى. مۇراسىمنىڭ ئەڭ چوڭ سوغىسى---جەلىلوۋلار ئەۋلادى تەرىپىدىن نەشرگە تەييارلانغان بالىلار شائىرى ۋە پېشقەدەم ئۇستاز، مەرھۇم مەشۇر جەلىلوۋنىڭ قەلىمىگە مەنسۇپ بولغان «گۆدەكلەر نېمە ئويلايدۇ؟» ناملىق يېڭى شېئىرىي توپلامنىڭ رەمزلىك لېنتىسىنى شائىرە ۋە ئالىمە پاتىگۈل مەخسەتوۋا بىلەن قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى بىلىم بېرىش ساھەسىنىڭ پەخرىي خادىمى ماخمۇت جەلىلوۋ قىيىپ، كۆپچىلىككە تونۇشتۇردى. ئاندىن مەزكۇر توپلام مۇراسىم ئىشتىراكچىلىرىغا ھەقسىز تارقىتىلدى.

مۇراسىمدا «مىر» نەشرىياتلار ئۆيىنىڭ باش مۇدىرى ئەلشىر خەلىلوۋ، «غۇنچە»ژۇرنىلىنىڭ ئىجرائىيى مۇدىرى دىلەرەم جەلىلوۋا،بالىلار يازغۇچىسى ئاۋۇت مەسىموۋ، «غۇنچە» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى شەمشىدىن ئايوپوۋ، قازاقىستان رەسساملار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى كۈرەش زۇلپىقاروۋ، بەتچىك شاخىنزا رافائېلقىزى «مىر» نەشرىياتلار ئۆيى تەرىپىدىن يىراق -يېقىندىن كەلگەن مۇئەللىملەر بىلەن ئوقۇغۇچىلارنى پەخرىي يارلىق ۋە مەنىۋى سوۋغىلار بىلەن رىغبەتلەندۈردى. «بېيبiتشiلiك ئەلىمi» قازاق ئىجادىي بىرلەشمىسىنىڭ ۋىتسې-پرېزىدېنتى تۇرسۇن روزىيېۋ دىلەرەم جەلىلوۋانى «ئابلاي خان» نامىدىكى ئوردېن بىلەن مۇكاپاتلىدى.

ژۇرنالنىڭ تەۋەللۇتىغا بېغىشلانغان مۇراسىمنىڭ ئاخىرى يىراق -يېقىندىن كەلگەن مېھمانلار ھۆرمىتىگە بېيىلغان داستىخان ئەتراپىدا داۋاملاشتى.

«غۇنچە» - كىچىك بالىلارغا بېغىشلانغان ژۇرنال بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئابرۇيى-ئىناۋىتىنىڭ كۆپچىلىك ئارىسىدا چوڭ ئىكەنلىكى ھەم ئۇنىڭ ياش غۇنچىلىرىمىزنىڭ سۆيۈملۈك نەشرىگە ئايلانغانلىقى ئۇ كۈنى ئېنىق بايقالدى. ئىلاھىم، مىللىي مائارىپىمىز بىلەن ئەدەبىياتىمىزنىڭ سادىق ھەمراھىغا ئايلانغان نەشرىنىڭ ئۆمرى - مۇراسىم كۈنى داڭلىق شائىر ئابدۇغوپۇر قۇتلۇقوۋ ئېيتقاندەك، «ئەسىرلەردىن ئەسىرلەرگە ئۇلاشقاي».

ئابدۇلجان ئازنىباقىيېۋ (قازاقىستان).

تەبرىكلەش پائالىيىتىدىن خاتىرىلەر

Достық үйі

ئالمۇتادا ئۇيغۇر ئايال رەسساملىرىنىڭ خەلقئارالىق رەسىم كۆرگەزمىسى ئۆتكۈزۈلدى

2022 - يىلى 2 - 14 نويابىر كۈنلىرى ئالمۇتا شەھىرىدىكى قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەركىزىي مۇزېيىدا، «DUNIYA ART» زامانىۋى تەسۋىرىي سەنئەت گالارېيەسىنىڭ (كۆرگەزمىخانىسىنىڭ) ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن ئۇيغۇر رەسسام خانىم قىزلارنىڭ «ئەسىرلەر ساداسى» ناملىق خەلقئارا كۆرگەزمىسى بولۇپ ئۆتتى. كۆرگەزمىگە ئامېرىكا، گېرمانىيە، ئۆزبېكىستان، تۈركىيە ۋە قازاقىستان قاتارلىق ئوخشىمىغان دۆلەتلەردىن كەلگەن 22 سەنئەتكار خانىمنىڭ ئەسەرلىرى قويۇلدى.

«DUNIYA ART» زامانىۋى تەسۋىرىي سەنئەت گالارېيەسىنىڭ مۇدىرى ھاكىمجان گۈلبىۋىنىڭ ئېيتىشىچە كۆرگەزمىنىڭ ئاساسىي مەقسىتى دۇنيادىكى رەسسام خانىم قىزلارنىڭ جەمئىيەتتىكى رولىنى كۆرسىتىش ۋە ئۇلارنىڭ ئىجادىيىتىنى سەنئەت سۆيەر خەلقىمىز بىلەن ئورتاقلىشىش بولدى.

كۆرگەزمىنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمى ناھايىتى داغ-دۇغلۇق بولۇپ، بۇ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى گۈزەل تەسۋىرىي سەنئىتىمىزنىڭ تەرەققىي ئېتىپ، گۈللەنگەن بىر كۈنى بولدى. كۆرگەزمىگە ناھايىتى كۆپ كىشىلەر كېلىپ ئۇلار 200 ئارتۇق ھەر خىل ئۇسلۇبلاردا، مىللىي پۇراقتا سىزىلغان سەنئەت ئەسەرلىرىنى كۆرۈپ ھۇزۇرلاندى.

ئۇيغۇر ئاياللىنىڭ تۇتقان ئۆيى بىر سەنئەت، تەييارلىغان تامىقى، كىيگەن كىيىمى، يۈرۈش تۇرۇشى ئۆزى بىر سەنئەتتۇر. زالغا ئىلىنغان ئەسەرلەردە بولسا كىشىلەر چېۋەر، ئۇستا، ھەممە قىلغان ئىشىغا ئەستايىدىللىق بىلەن قارايدىغان شۇ گۈزەل ئۇيغۇر ئاياللىنىڭ قەلبىنى كۆرەلىدى. چۈنكى رەسسامنىڭ ھەر بىر ئەسىرىدە، رەڭ سىزىق، شەكىل ئارقىلىق ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسى ئەكس ئېتىلىدۇ، قەلبى ئىپادىلىنىدۇ. بۇ ئەسەرلەر كۆرەرمەنلەرنىڭ قەلبىدە ئالاھىدە تەسىرات قالدۇردى ۋە ئۇلارغا مەنىۋى ھەم روھىي ئوزۇق بەردى.

گۈلناز تۇرسۇن (قازاقىستان)

كۆرگەزمىدىن خاتىرىلەر

«ئۇيغۇر ئانا تىل تور مەكتىپى»نىڭ تۇنجى نەق مەيدان پائالىيىتى — «ئىككى جۇمھۇرىيىتىمىزنى ۋە لۇتپۇللا مۇتەللىپنى خاتىرىلەش پائالىيىتى» ئىستانبۇلدا ئۆتكۈزۈلدى

12 - نويابىر ئىككى جۇمھۇرىيىتىمىز قۇرۇلغان كۈن، 16 - نويابىر لۇتپۇللا مۇتەللىپ دۇنياغا كەلگىنىگە 100 يىل بولىدىغان كۈن. بۇ كۈنلەرنى ئەسلەش، باللارغا ئەھمىيىتىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن، 2022 - يىللىقى 13 - نويابىر كۈنى «ئۇيغۇر ئانا تىل تور مەكتىپى» ۋە «ئۇيغۇر بالا يازغۇچىلار جەمئىيىتى» نامىدا خاتىرىلەش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلدى.

ئۇيغۇر ئانا تىل تور مەكتىپى 2020 - يىلى ئىيۇلدا قۇرۇلغان بولۇپ، هازىرغىچە ساۋات چىقىرىشتىن باشلاپ 6 - يىللىق ئەدەبىيات سىنىپىغىچە ئوقۇغۇچى تەربىيەلەپ، دەرسلىك تۈزۈپ كېلىۋاتىدۇ. هازىر جەمئىي 16 سىنىپ، 14 رەسمىي مۇئەللىم، 17 ياردەمچى مۇئەللىم بولۇپ، ھەرقايسى دۆلەتلەردىن 271 ئوقۇغۇچى تەربىيەلىنىۋاتىدۇ. ئۇيغۇر بالا يازغۇچىلار جەمئىيىتى 2021 - يىلى ئىيۇندا قۇرۇلغان، پائالىيەت ۋە خىزمەتلەر داۋاملىشىپ، 2022 - يىلىدىن باشلاپ، «ئۈچقۇن باللار گېزىتى»نى چىقىرىشقا مەسئۇل بولۇۋاتىدۇ.

پائالىيەتتە تور مەكتىپىنىڭ ھەممە سىنىپلىرىمىزدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆڭۈل سۆزلىرى، شېئىرلىرى قويۇلغاندىن كېيىن، ئىستانبۇلدا ئۆتكۈزۈلگەن قىرائەت مۇسابىقىلىرىدە بىرىنچىلىكنى قولدىن بەرمەي كېلىۋاتقان شەيما كۈچار قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ بەردى. ئەۋلاد گۇرۇپپىسىنىڭ مەسئۇلى ئاتائۇللاھ قارىم سۆز قىلدى. ئاندىن رىياسەتچىلەر نومۇرلارنى باشلاپ، ئاۋۋال ئىستىقلال مارشى ئوقۇلدى.

«ئۇيغۇر ئانا تىل تور مەكتىپى» نورۋېگىيەدىكى ئوقۇغۇچىلىرى ئەۋەتكەن «سالام، لۇتپۇللا» ناملىق ناخشا ئەڭ ئېسىل سوۋغاتلارنىڭ بىرى بولدى. «ئۇيغۇر ئانا تىل تور مەكتىپى» مۇئەللىملىرى كوللېكتىپى «مەرىپەت مارشى»نى، باشاقشەھىر رايونى ئوقۇغۇچىلىرى «ئىزچىلار مارشى»نى ئېيتىپ، كۆڭۈل سۆزلىرىنى شېھىت ئىنقىلابچىمىز مەمتىلى تەۋپىقنىڭ تىلى بىلەن يەتكۈزدى.

ساۋات چىقىرىش 3 - سىنىپىدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ «ۋەتىنىمنى سۆيىمەن» ناملىق نەسرى ئېكراندا قويۇلغاندىن كېيىن، ئىستانبۇل باشاقشەھىر رايونى ئوقۇغۇچىلىرى «پەخىرلىك ئەجدادلىرىمىز» ناملىق دىرامىسىدىكى كىچىك يۈسۈپ خاس ھاجىپ، مەھمۇد كاشغەرىي، ئەھمەد يۈكنەكى، ئامانىسساخان، نۇزۇگۇم، تۇمارىس ۋە لۇتپۇللا مۇتەللىپلەر جانلىقلىقى بىلەن كۆپچىلىكنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى.

4 - يىللىق ئەدەبىيات سىنىپىدىكى ئاۋستىرالىيەدە تۇرۇشلۇق زىبا ئىمىن ۋە نەجلا ئىمىن ھەدە - سىڭىل ئەۋەتكەن «ئۇينايدىغان بالا بارمۇ؟» دېگەن ناخشىغا نەق مەيداندىكى باللارمۇ ئەگىشىپ ئېيتتى. ئاندىن زىيەن سىناش قىلىنىپ، سوئاللار ۋە تېپىشماقلارغا توغرا جاۋاب بەرگەنلەرگە مۇكاپات بويۇمى ھەدىيە قىلىندى.

ئارقىدىن 4 - ۋە 6 - يىللىق ئوقۇغۇچىلىرى مۇئەللىملىرى بىلەن لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ «ياشلىق، ئۆگەن»، «يىللارغا جاۋاب» شېئىرلىرىنى تەسىرلىك دېكلاماتسىيە قىلدى. 6 - يىللىق ئوقۇغۇچىلىرى تەييارلىغان «قۇتادغۇبىلىككە سەپەر» ناملىق يۇقىرى سەۋىيەلىك دىراما قويۇلغاندىن كېيىن، چاتما باللار ناخشىلىرى باللارنىڭ ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالدى. فىرانسىيەدىكى ئوقۇغۇچىلار ئەۋەتكەن «ئۇيغۇرچە ياشاش» ناملىق دېكلاماتسىيەسى قويۇلدى. تۈرمىدىكى ناخشىچىمىز ئابلاجان ئايۇپ ئاۋۇتنى خاتىرىلەش مەقسىتىدە «ئانا يۇرت» ناملىق ناخشىسى باللارنىڭ ئېغىزىدا ئورۇندالدى. ئاخىرىدا بارلىق ئوقۇغۇچىلار «ۋەتەن» ناملىق خورنى دېكلاماتسىيە قىلدى.

پائالىيەتتىن باللار خۇش بولدى، ئاتا - ئانىلار سۆيۈندى، ئۇزۇندىن بېرى توردىلا ئۈچرىشىۋاتقان مۇئەللىملەر ئوقۇغۇچىلىرى بىلەن يۈز تۇرانە كۆرۈشتى. مەكتەپ مۇئەللىملىرىنىڭ تىلى بويىچە ئېيتقاندا، ئۇلار ئۈچۈن ئەڭ مۇھىمى دەل مۇشۇ ئىدى.

پائالىيەتتە يەنە باللار رەسىملىرى كۆرگەزمە قىلىندى. ئەۋلاد گۇرۇپپىسى تەييارلىغان «ئائىلە مەكتىپى» يۈرۈشلۈك دەرسلىكى، «ئۇيغۇر ئانا تىل تور مەكتىپى» تەييارلىغان «لۇتۇن» ناملىق كىتاب، «ئۇيغۇر بالا يازغۇچىلار جەمئىيىتى» تەييارلىغان 16 سان «ئۈچقۇن باللار گېزىتى» تىزىلدى.

مۇيەسسەر ئابدۇلئەھەد خەندان (تۈركىيە)

سەرخىللار مائارىپى

مەخمۇتجان ئۆزئۇيغۇر* (تۈركىيە)

مائارىپ بىر مىللەتنىڭ كۈچلىنىشى ۋە تەرەققىياتى ئۈچۈن ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغان ئەڭ مۇھىم ئامىللاردىن بىرى. «سەرخىللار مائارىپى»نىڭ ئەڭ دەسلەپكى پىكرى ۋە لايىھەسى 2020 - يىلى 8 - ئايدا ئوتتۇرىغا قويۇلغاندىن كېيىن دىئاسپورادىكى ئۇيغۇر جامائىتىنىڭ، بىر قىسىم زىيالىيلار ۋە ئالىملارنىڭ كۈچلۈك قوللىشىغا ئېرىشتى. «سەرخىللار مائارىپى» نىڭ مەقسىتى دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى تالانتلىق ۋە بەلگىلىك يوشۇرۇن كۈچى بولغان ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلارنى نۇقتىلىق تەربىيەلەش ئارقىلىق دۇنياۋى داڭلىق ئالىي مەكتەپلەرگە كىرگۈزۈشنى، شۇنداقلا ئۆز ئانا تىلى ۋە مەدەنىيىتىگە سادىق، مىللەتنىڭ كېلەچىكى ئۈچۈن ياراملىق بىر ئەۋلاد سەرخىللارنى يېتىشتۈرۈپ چىقىش بولۇپ، قوبۇل قىلىنغان ئوقۇغۇچىلار دۇنيادىكى ئەڭ داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتلارغا كىرىش ئۈچۈن زۆرۈر شەرت بولغان ئىنگلىز تىلى ۋە باشقا پەنلەر بويىچە ئالاھىدە تەربىيەلىنىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە ئوقۇغۇچىلارغا يەنە ئۇيغۇر تىل-ئەدەبىياتى ۋە ئۇيغۇر تارىخى قاتارلىقلار زۆرۈر دەرسلىكلەر قاتارىدا ئۆتۈلىدۇ. ئوقۇغۇچىلار ئۇيغۇر مىللىي روھى، مىللىي ۋە ئۇنىۋېرسال ئەخلاق ئۆلچەملىرى بويىچە تەربىيەلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ھەر قايسى ساھەلەردىكى زىيالىيلار تەكلىپ قىلىنىپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىلھاملىنىشى، نەزەر دائىرىسىنىڭ كېڭىيىشى ۋە ئۆزىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشى ئۈچۈن مەخسۇس لېكسىيەلەر ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. نۇقتىلىق، نىشانلىق ۋە ئىلمىي تەربىيەلىنىشى ئۈچۈن مەخسۇس يېتەكچىلەر ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. ئوقۇغۇچىلارنىڭ داڭلىق مەكتەپلەرگە قوبۇل قىلىنىشىنىڭ مۇھىم شەرتى بولغان «ئىجتىمائىي پائالىيەت نەتىجىلىرى»نى قولغا كەلتۈرۈشىگە ھەمدە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۇنىۋېرسىتېتلارغا ئىلتىماس تەييارلىقلىرىغا ۋە تۈرلۈك رەسمىيەتلىرىگە يېتەكچىلىك قىلىنىدۇ ۋە ئوقۇش پۈتتۈرگەن لاياقەتلىك ئوقۇغۇچىلار مۇناسىۋەتلىك مەكتەپلەرگە تەۋسىيە قىلىنىدۇ!

سەرخىللار مائارىپى تەربىيەلەش پىروگراممىسىغا قوبۇل قىلىنغان ئوقۇغۇچىلار دەسلەپكى بىر يىل ئىچىدە بەلگىلەنگەن زۆرۈر دەرسلەرنى ئىنتېرنېت ئارقىلىق ئوقۇپ لاياقەتلىك بولغاندىن كېيىن كېيىنكى يىللىرى بىرگە - بىر مەخسۇس ۋە نىشانلىق تەربىيەلىنىدۇ. سەرخىللار مائارىپى بىرىنچى قارار ئوقۇغۇچىلىرى تاللىنىپ پىروگرامما باشلانغاندىن بۇيان يىللىق دەرس پىلانى بويىچە ماتېماتىكا، ئىنگلىز تىلى، ئۇيغۇر تىل - ئەدەبىياتى، ئۇيغۇر تارىخى ۋە ئەخلاق دەرسلىرى زۆرۈر دەرسلەر قاتارىدا، فىزىكا، خىمىيە، بىيولوگىيە قاتارلىق تەبىئىي پەنلەر ۋە كومپيۇتېردا پىروگراممىلاش دەرسلىرى تاللاپ ئوقۇلىدىغان دەرسلەر قاتارىدا مۇنتىزىم ۋە سىستېمىلىق ھالدا ئۆتۈلۈپ كەلمەكتە. ئۇنىڭدىن باشقا ھەپتە ئاخىرلىرى ھەرقايسى ساھەدىكى زىيالىيلارنىڭ ئىلھام بەخش لېكسىيەلىرى ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ. تور دەرسلىرى ۋە لېكسىيەدىن باشقا ئەڭ مۇھىمى پىسخىكا ۋە كىشىلىك تەرەققىيات مۇتەخەسسىسى ئوقۇغۇچىلىرىمىزغا مۇناسىۋەتلىك مەزمۇنلاردا لېكسىيە سۆزلىگەندىن سىرت مەخسۇس ۋاقىت چىقىرىپ مەسلىھەتچىلىك ۋە يېتەكچىلىك قىلىدۇ. ئىنگلىز تىلى ئېغىز تىلىنىڭ راۋان بولۇشى ئۈچۈن ئامېرىكا، كانادا، ئاۋستىرالىيە قاتارلىق ئىنگلىز تىلىدا سۆزلىشىدىغان ئەللەردىكى تولۇق ئوتتۇرا ياكى ئۇنىۋېرسىتېتلاردا ئوقۇۋاتقان ئۇيغۇر ياشلىرى بىرگە-بىر يېتەكچىلىك قىلىدۇ.

سەرخىللار مائارىپى پىروگراممىسى دەرس ۋە لېكسىيەدىنلا ئىبارەت بولماستىن، بەلگىلىك مۇددەت ئارىلىقلىرىدا ئوقۇغۇچىلار پائالىيەتلىرى ئورۇنلاشتۇرىدۇ. تۇنجى قارار پىروگراممىا باشلانغاندىن بۇيان چوڭ-كىچىك بولۇپ، 10 قېتىمدىن كۆپ ھەرخىل پائالىيەت، زىيارەت ۋە ساياھەتلەر ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بۇلاردىن ئەڭ مۇھىم بولغىنى يازمۇ-يۈز دەرس پىروگراممىلىرى بىلەن مول مەزمۇنلۇق پائالىيەتلەر مۇجەسسەملەشكەن 2021 - يىللىق ۋە 2022 - يىللىق يازلىق مەكتەپ پىروگراممىلىرى بولۇپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھاياتىدا ئۇنتۇلغۇسىز تەسىراتلارنى قالدۇرۇپ، ناھايىتى يۇقىرى ئۈنۈم ھاسىل قىلىندى!

سەرخىللار مائارىپى قۇرۇلغاندىن بۇيان سىستېمىلىق ۋە ئىلمىي يوسۇندا يېزىقچە ۋە يۈز-تۇرانە ئىمتىھان ئارقىلىق تۈركىيە ئىچى ۋە سىرتىدىن جەمئىي ئۈچ قارار ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلغان بولۇپ، نۆۋەتتىكى ئوقۇغۇچى سانى 60 تىن ئاشىدۇ. پەرزەنتلىرىمىزنىڭ كەلگۈسىدە مىللەتنىڭ گۈللىنىشى ۋە تەرەققىياتىدا تۈرتكىلىك رول ئوينايدىغان سەرخىللاردىن بولۇپ يېتىشىپ چىقىشىنى ئارزۇ قىلسىڭىز بۇ يىل ئاۋغۇستتا «سەرخىللار مائارىپى» 2023 - يىللىق تەربىيەلەش پىروگراممىسى ئۈچۈن ئېلىنىدىغان تاللاش ئىمتىھانىغا تىزىملىتىشقا ئالدىراڭ! تېخىمۇ كۆپ مەزمۇنلار ئۈچۈن توربەت ئادرېسىمىز:

https://serhillar.com

https://uyelite.com

* فىزىكا پەنلىرى دوكتورى، «سەرخىللار مائارىپ»نىڭ قۇرغۇچىسى

ئۆتمۈشكە قاراپ، كەلگۈسنى ئويلاپ...

2022 ـ يىلى UyghurSTEM ئوقۇغۇچىلىرى ئۈچۈن ئىلگىرىكى يىللارغا قارىغاندا تېخىمۇ مول-ھوسۇللۇق ئۆتكەن بولدى، قاتناشقان مۇسابىقىلەردە بىرىنچى دەرىجىلىك مۇكاپات ئالدۇق، ئوقۇغۇچىلىرىمىز كەشپىياتلىرى ئۈچۈن پاتېنت ئىلتىماس قىلدى، ئىشلەنگەن پروجېكتلارنىڭ سانى ۋە سەۋىيەسىمۇ ئالدىنقى يىللاردىكىدىن خېلىلا كۆپەيگەن ۋە ئىلگىرىلىگەن بىر يىل بولدى. 2019 - يىلىدىن باشلاپ ئۆتكۈزۈپ كېلىۋاتقان تېخنىكا فېستىۋالىمىزنىڭ 4 - قېتىملىقىنى 2022 - يىلى 9 - ئاينىڭ 18-كۈنى ساباھاتتىن زايىم ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئۆتكۈزدۇق. پائالىيەتكە، ئوقۇغۇچىلار ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلىرىگە قوشۇلۇپ، دورىگەرلىك پەنلىرى دوكتور رىشات ئابباس (Pfizer شىركىتى، ئامېرىكا)، فىزىكا پەنلىرى دوكتورلىرىمىزدىن قۇربانجان بارات (ئوكسفورد ئۇنىۋېرسىتېتى، ئەنگلىيە)، دوكتور ئابدۇشۇكۇر ئابدۇرىشىت (Swisscom، شىۋېتسارىيە)، دوكتور مەمتىمىن ئابباس كۆكتارىم (فرانسىيە دۆلەتلىك تەتقىقات مەركىزى)، دوكتور مەخمۇتجان لىتىپ (سەرخىللار مائارىپى، تۈركىيە)، دوكتور مەۋلان بايىۋز (ياپونىيە)، دوكتور تۇردىمۇھەممەد ئابدۇللاھ (ئىستانبۇل تېخنىكا ئۇنىۋېرسىتېتى)، دوكتور ئابدۇغەنى (تۈركىيە)، دوكتور پەرھات قۇربان تەڭرىتاغلى (تۈركىيە)، دوكتور ئابلەت تۇران (تۈركىيە)، دوكتور بۇرھان سىبتى ئۇلۇغيول (تۈركىيە)... قاتارلىق كۆپلىگەن قىممەتلىك ئالىملىرىمىزنى ئۆز ئىچىگە ئالغان 200 گە يېقىن ئەزىز مېھمان ئىشتىراك قىلدى. پائالىيەتتە دوكتور ئابدۇشۇكۇر ئابدۇرىشىت ۋە دوكتور مەمەتئىمىن ئابباس كۆكتارىم سۆز قىلدى، دوكتور تۇردىمۇھەممەد ئابدۇللاھ نەق مەيداندا قىزىقارلىق تەجرىبە ئىشلەپ كۆرسىتىپ بەردى. UyghurSTEM دەرس ۋە پروجېكتلىرىغا قاتناشقان 32 ئوقۇغۇچى ئۆزلىرى لايىھىلەپ، كودلىرىنى يېزىپ چىققان ئۈچ ئۆلچەملىك كومپيۇتېر ئويۇنلىرى، روبوت ئىت روبوت ئۆمۈچۈكلەر، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان روبوتلار، ئايروپىلانلار، ماشىنا ۋە ئويۇنچۇق مودېللىرى، سۈنئىي ئەقىل ئىشلىتىپ ياسىغان قوللىنىشچان دېتاللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان 52 پروجېكتنى كۆرگەزمە قىلغان بولۇپ، ئوقۇغۇچىلار پروجېكتلىرىنى قانداق ياساپ چىققانلىقىنى، قانداق ماتېرىياللار ئىشلىتىلگەنلىكى، قانداق كودلارنى يازغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ ناھايىتى يۇقىرى سەۋىيەدە تېخنىكىلىق لېكسىيە تەييارلىغان بولۇپ، ناھايىتى راۋان ئۇيغۇر تىلىدا قاتناشقۇچىلارغا تەقدىم قىلدى، بۇ پائالىيەت قاتناشقۇچىلار ۋە ئوقۇغۇچىلىرىمىزدا ناھايىتى ياخشى تەسىرات قالدۇردى. ئاردىن ئۇزۇن ئۆتمەي 11 - ئاينىڭ 6 - كۈنى UyghurSTEM ئوقۇغۇچىلىرى ئۈچۈن يەنە بىر خۇشاللىق كۈن بولدى، NASA دا ئىشلەۋاتقان قەدىرلىك ئالىمىمىز دوكتور ئەركىن سىدىق ئاكا،

ئۇيغۇر كومپيۇتېرچىلىقىدىكى ئابىدە خاراكتېرلىك ئىسىملاردىن ھازىر ياپونىيەدىكى SONY شىركىتىدە ئىشلەۋاتقان غەيرەت توختى كەنجى ئاكا ئىستانبۇلغا كەلگەن بولۇپ، ئوقۇغۇچىلىرىمىز بىلەن ئۇچرىشىش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلدى، ئوقۇغۇچىلىرىمىز ئۆز پروجېكتلىرىنى يەنە بىر قېتىم سۇندى، ئەركىن سىدىق ئاكا ۋە غەيرەت توختى كەنجى ئاكا ئوقۇغۇچىلار بىلەن پىكىرلىشىپ قىممەتلىك تەكلىپلىرىنى بەردى.

بىز ئۇلۇغ ئىشلارنى ئۆزىمىزگە دەرد (غايە) قىلىپ بېكىتتۇق، ئاسان بولغىنى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى قىيىن بولغىنى ئۈچۈن تاللىغان يولىمىزدا پەقەت بىر كومپيۇتېردىن باشقا ھېچقانداق فىزىكىلىق ئىمكانىيەتلىرىمىز يوق ھالەتتە، غايىمىزگە بولغان يۈكسەك ساداقەت ۋە قىلىۋاتقان ئىشلىرىمىزغا بولغان چوڭقۇر مۇھەببىتىمىزنى يېقىلغۇ قىلىپ، ئۆزىمىزگە مەسئۇلىيەت ۋە بۇرچ قىلىپ يۈكلىگەن قىممەت قاراشلىرىمىزدا سەمىمىيلىك بىلەن چىڭ تۇرۇپ، بۇ ئۇلۇغۋار ئىشنىڭ باشلامچىسى بولۇش شەرىپى نېسىپ بولغانلىقىدىن ئىپتىخارلانغان ھالدا ئوقۇغۇچىلىرىمىزغا ئىجابىي نۇقتىدىن ئەبەدىي تەسىر كۆرسىتىشكە تىرىشىپ كەلدۇق؛ بۈيۈك ئىرادىلەر بىلەن باشلىغان قىيىن سەپىرىمىزدە روبوت ۋە پروگرامما تىللىرى ئۆگىنىش قىزغىنلىقىنى ئۇيغۇر باللار ئارىسىدا بىر ئېقىم ھالىتىگە كەلتۈرۈشكە، تەسىس قىلىپ داۋاملاشتۇرۇۋاتقان تەبئىي پەن دەرسلىرىمىز ئارقىلىق ئىلىم-پەن ھەۋەسكارلىرىنى كۆپەيتىشكە، تېخنىكا كۆرگەزمىلىرىمىز ئارقىلىق باللارغا ئۆزلىرىنى نامايان قىلىدىغان سەھنە ھازىرلاپ بېرىشكە تىرىشتۇق.

بىز بۇ يەردە ئوقۇغۇچىلىرىمىز بىلەن ئەڭ نەپىس كودلاردىن ئۈنچىلەرنى تىزىمىز، باللارغا كەلگۈسىگە بولغان ئۈمىدىنىڭ، تەسەۋۋۇرنىڭ، ئۆزىنىڭ قابىلىيىتىگە ئىشىنىشىنىڭ «ۋاكسىنىسىنى» ئەملەيمىز. غايىلىرىمىزنىڭ بۈيۈكلۈكى، ئارزۇلىرىمىزنىڭ كۈچلۈكلۈكى، قىزغىنلىقىمىزنىڭ چوڭقۇرلۇقى بىزنى كېچىلىرى ئۇيقۇسىز قويىدۇ، يېرىم كېچىلەر بىزنىڭ سۈت ئۇيقۇمىزدىن ھاياجان ئىچىدە ئويغىنىپ ئىشىمىزنى داۋام قىلالايدىغان ۋاقتىمىز بولۇپ، قۇيرۇقلۇق يۇلتۇزغا ئوخشاش يالتىراق ۋە تېزلا پارلاپ ئۆچىدىغان ئىشلاردىن زىيادە قۇياشنىڭ كۈچلۈك نۇرلىرىغا ئوخشاش ئەبەدىلىئەبەد داۋاملىشىدىغان ۋە ئىز قالدىدىغان ئىشلارغا ئىنتىلىمىز. ئۇرۇنۇشلىرىمىزدا قىلىۋاتقان ئىشىمىزغا چوڭقۇر مۇھەببەت بار، ياخشى كۆرۈش بار. ئۇزۇن مەزگىللىك ۋە ئىزچىل پىداكارلىقنىڭ سوغۇق قابىلىيەتتىن ئۈستۈن تۇرىدىغانلىقىغا چىنپۈتكۈچىلەرمىز.

يېقىنقى تېخنىكا كۆرگەزمىلىرىمىزگە قاتنىشالىغانلارنىڭ خەۋىرى بولغاندەك، ئوتتۇرىچە يېشى ئەمدىلا 10 ياش بولغان ئۆسمۈرلىرىمىز ئۆز يېشىدىن نەچچە ھەسسە چوڭ كىشىلەرمۇ ئويلاشقا ئاسانلىقچە جۈرئەت قىلالمايدىغان پروجېكتلارنى قول سېلىپ ئىشلەپ ۋۇجۇدقا چىقارغان بولۇپ، ئەمدىلا 8 ياشلارغا قاراپ ماڭغان ئوقۇغۇچىلار نەچچە يۈز قۇرلۇق ۋە ئىنتايىن مۇرەككەپ لوگىكىلىق باغلىنىشى بولغان C/C++ كودلىرىنى يېزىپ روبوتلارنى ياساۋاتىدۇ، 11 ياشلىق ئوقۇغۇچىلىرىمىز سۈنئىي ئەقىل ئىشلىتىلگەن (Artificial intelligence) ئەمەلىي قوللىنىشچان پروگراممىلارنىڭ كودلىرىنى يېزىۋاتىدۇ. تەسەۋۋۇرى كۈچلۈك ئوقۇغۇچىلىرىمىز ئەنئەنىۋىي مەدەنىيەت ئېلېمېنتلىرىمىزنى ئۈچ ئۆلچەملىك ئويۇنلارغا ئايلاندۇرۇپ، يوقىلىۋاتقان ۋە يوقىتىلىۋاتقان مەدەنىيىتىمىزنى ئېلېكترونلۇق مۇھىتتا ساقلاپ قېلىشقا تىرىشىۋاتىدۇ. قولى ئەپچىل ئوقۇغۇچىلىرىمىز خىلمۇخىل ئايروپىلان ۋە باشقا ئۈسكۈنىلەرنى ياساۋاتىدۇ.

يېتەرلىك دەرىجىدە ئارزۇلىغان ۋە توغرا ئۇسۇل بىلەن ئەڭ زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىلگەن تەقدىردە نىسىپ ۋە ئىنسانغا ئاتا قىلىنغان قابىلىيەتلەر دائىرىسىدە قىلالىشىمىز مۇمكىن بولمايدىغان ھېچقانداق ئىشنىڭ يوقلۇقىغا ئىشىنىمىز ۋە ئوقۇغۇچىلىرىمىزنى يىللاردىن بېرى مۇشۇ روھتا تەربىيەلەپ كېلىۋاتىمىز. UyghurSTEM نىڭ يۇقىرى ئېنېرگىيەلىك ئاتموسفېراسىدىن قېنىپ نەپەس ئېلىۋاتقان بۇ باللىرىمىز جاپالىق ئەمما نەتىجىسى ھۇزۇرلۇق بۇ يولنى ئۆزلىرى ئارزۇلاپ تاللىغان بولۇپ، روبوتلارنى ياساش جەريانىدا ئوقۇغۇچىلىرىمىزنىڭ پېشانىسىدىن تەرلا ئەمەس، قوللىرىدىن قانلارمۇ ئاقتى. كىچىك قوللىرىدا قىزىق داغمالنى تۇتقان، كومپيۇتېر ئېكرانىدىكى ئىمىر-چىمىر كودلارغا قاراپ چەكچەيگەن، بارماق ۋە ئالقانلىرىنى ئۆتكۈر خىمىيەلىك دورىلار كۆيدۈرگەن ھالەتتە ئۇيقۇسىز كېچىلەرنى بىز بىلەن بىللە ئۆتكۈزدى. قىلالمىغان چاغلىرىدا روبوتلارغا، كودلارغا قېيداپ ئاۋازى تۇتۇلۇپ قالغۇدەك دەرىجىدە ئۈن سېلىپ يىغلاپ كەتكەن بولسا، قىلالىغان چېغىدىكى خۇشاللىقتىن، ھەيرانلىقتىن چەكچىيىپ كۆز قارىچۇقلىرى يوغىناپ، سەكرەپ كەتتى.

شىجائىتى ئۇرغۇپ تۇرغان، نەزىرىنى تېخىمۇ يۈكسەكلەرگە ۋە يىراقلارغا تىككەن بۇ ئوقۇغۇچىلىرىمىزدىكى ئىزدىنىش روھىغا، تىز پۈكمەس خاراكتېرىگە، بارغانسېرى چوڭقۇرلىشىۋاتقان لوگىكىلىق تەپەككۇرىغا قاراپ، تامچە سۇدىن دېڭىزنى كۆرگەندەك بولۇپ كەلگۈسىمىزدىن تېخىمۇ بەك ئۈمىدلىنىمىز.

- UyghurSTEM تەييارلىدى

پائالىيەتتىن خاتىرىلەر

«قىسقىچە تۈرك تىلى قوللانمىسى» ناملىق كىتاب نەشر قىلىندى

كىتاب جەمئىي 21 بۆلۈم بولۇپ، ئاساسلىقى تۈرك تىلىنىڭ گىراماتىكىلىق قۇرۇلمىسى ۋە گىراماتىكىلىق قائىدە-قانۇنىيەتلىرىنى ئۇيغۇر تىلى بىلەن سېلىشتۇرۇپ، ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پەرق ۋە ئوخشاشلىقىنى نامايان قىلىش ئارقىلىق ئوقۇغۇچى ياكى ئۆگەنگۈچىلەرنىڭ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە تۈرك تىلىدىن سېلىنىدىغان ئاساسىنىڭ نېگىزلىك نۇقتىلىرى روشەن بايان قىلىنغان.

تۈرك تىلى قوللانمىسى تۈرك تىلىنىڭ مورفولوگىيەلىك مۇھىم نۇقتىلىرىنى چۆرىدىگەن، ئىككى تىلنىڭ سېلىشتۇرمىلىق ئانالىزىنى چىقىش قىلىپ، ئاممىباب تىل ۋە ئەمەلىي مىساللار ئارقىلىق ئىككى تىلنىڭ گىرەلەشكەن دەرسلىكىنى كۆز ئالدىڭىزدا نامايان قىلىپ بېرىلگەن.

كىتابتا ئورۇن ئالغان تاۋۇشلار، تىنىش بەلگىلىرى، سۆز ياساش، ئىسىم، رەۋىش، سۈپەت، ئالماشلار، ھەر خىل پېئىللار ۋە رايلار، باغلىغۇچىلار، سانلار، جۈملە شەكىللىرى، باغلىغۇچى پېئىللار، شەرت بېقىندى جۈملە ئۆرنەكلىرى ۋە ھەر خىل زامان شەكىللىرى ۋە ياسىلىش قائىدىلىرى ناھايىتى ئاممىباب ئىزاھ، جانلىق مىسال ۋە روشەن سېلىشتۇرمىلار بىلەن ئايرىم - ئايرىم ، سىستېمىلىق ۋە گىراماتىكىلىق قائىدە - قانۇنىيەتلەرگە مۇۋاپىق تىل بىلەن چۈشىنىشلىك قىلىپ يېزىلدى. ئىشلىتىلگەن مىساللار كۈندىلىك تۇرمۇشىمىزدا دائىم قوللىنىلىدىغان جانلىق سۆزلەر، سۆز تۈركۈملىرى، تۇراقلىق سۆز-ئىبارىلەر، ماقال تەمسىللەر ۋە جۈملىلەر شەكىللىرىدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، بۇ سىزنىڭ تۈرك تىلىنى ئۆگىنىشىڭىز ئۈچۈن ناھايىتى ياخشى تۈرك تىلى مۇھىتى ھاسىل قىلىش بىلەن بىرگە سىزگە ئىككى تىلنى سېلىشتۇرۇپ ئۆگىنىشىڭىز ئۈچۈن ئىنتايىن ئەۋزەل شارائىت يارىتىپ بېرىدۇ.

كىتابتا تىلغا ئېلىنغان مىساللار ۋ سۆزلەر مۇمكىنقەدەر ھەر ئىككى تىلنىڭ پايدىلىنىش مەنبەسى بولغان كىتابلاردىكى سۆز، ئىبارە ۋە تىپىك مىساللارنى ئاساس قىلىشتىن باشقا يەنە بۇ تىللارنىڭ نوپۇزلۇق ئەسەرلىرى بولغان «تۈركچە سۆزلۈك» ۋە «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»دىكى سۆزلەر بىلەن سېلىشتۇرۇش ئاساسىدا جانلىق مىساللار ئارقىلىق بېرىلگەن ۋە ئىشلىتىلگەن.

كىتابتا يەنە ئائىلە ئەزالىرى، ئايلار، بايراملار، بەدەن ئەزالىرى، ھاۋا كىلىماتى، ھايۋانلار، ھەپتىنىڭ كۈنلىرى، پەسىللەر، كەسىپ ۋە مەكتەپ، مېۋىلەر، رەڭلەر، سوئاللار، تاماقلار، تەرەپلەر، كەسىپي ئاتالغۇلىرى ۋە سائەتنى مەركەز قىلغان 500 گە يېقىن تۈرلەر سۆزلۈكى بىلەن بىرلىكتە كۈندىلىك تۇرمۇش سوئال -جاۋاب سۆزلىرى بولۇپ، بۇ سىزگە كۈندىلىك تۇرمۇشىڭىزدىكى كېرەكلىك سۆزلۈك بىلىملىرىنى تولۇقلاپ بېرىدۇ. ئۇنىڭغا ئۆلچىسىپلا كەلگەن 2000 دىن كۆپرەك سۆزلەردىن تۈزۈلگەن «تۈركچە - ئۇيغۇرچە، ئۇيغۇرچە-تۈركچە سۆزلۈك» سېلىشتۇرمىلىق قىسقىچە لۇغەت كىرگۈزۈلگەن بولۇپ بۇ تۈركچىدىكى نېگىزلىك لۇغەت فوندىڭىزنىڭ ئاساسىنى يارىتىپ، سىزنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىجتىمائىي ۋە ئىلمىي ھاياتىڭىزنىڭ ھەرقايسى ساھەسىدە ئالىدىغان قەدەملىرىڭىزنىڭ مۇھىم پەلەمپىيى بولغۇسى.

كىتابنىڭ قوشۇمچىسىدا سىزنىڭ ئوقۇ-ئوقۇتۇش بولسۇن ياكى كۈندىلىك تۇرمۇشىڭىزدا بولسۇن دائىم ئۇچراپ تۇرىدىغان ھەرخىل ھادىسىلەرگە قارىتا كۆپ ئۇچرايدىغان ئۆرنەك ئىلتىماس ۋە تەبرىكنامىلەر كىرگۈزۈلگەن.

«تالانتلىقلار باغچىسى» ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ رەسىملىرى*

نازىرە مۇھەممەد ، 12 ياش، ماريلاند،
ئامېرىكا

بەرنا ئاي ئادىل، 12 ياش، ۋېنكوۋېر،
كانادا

دىنارە دانىيال، 11 ياش، ئوخائىو،
ئامېرىكا

نادىرە نۇردۇن، 14 ياش،
گېرمانىيە

مەرزىيە ئابدۇشۇكۇر، 11 ياش،
گوللاندىيە

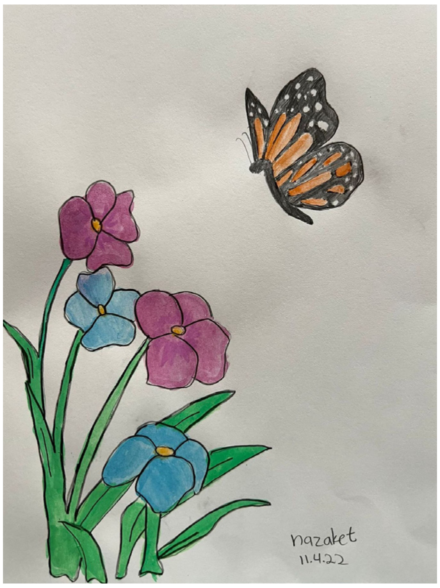

نازاكەت ئوغۇز، 11 ياش،
ئامېرىكا

ئۇمۇت ئەرك، 10 ياش، سىدنىي،
ئاۋستىرالىيە

لالە ھامۇت، 10 ياش، سىدنىي،
ئاۋستىرالىيە

رىھەمجان پۇرقەت، 12 ياش، كولورادو،
ئامېرىكا

* «تالانتلىقلار باغچىسى» ئوقۇغۇچىلىرى مەرۋايىت ھاپىز مۇئەللىمنىڭ يېتەكچىلىكىدە سىزغان رەسىملىرى.

تار كوچا

مۇزتاغ ئاتا